

ZABAVNA KNJIŽNICA MATICE HRVATSKE

SVEZAK XXI.—XXIV.

IMPROVIZATOR.

ROMAN

OD

H. C. ANDERSENA.

Ciena 1 for.

ZAGREB.
NAKLADA „MATICE HRVATSKE“
1878.

ZABAVNA KNJIŽNICA

MATICE HRVATSKE.

SVEZAK XXI.—XXIV.

IMPROVIZATOR.

ROMAN OD H. C. ANDERSENA.

ZAGREB.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

1878.

IMPROVIZATOR.

ROMAN

OD

H. C. ANDERSENA.

PREVEO

VASO BRATELJ.

ZAGREB.

NAKLADA „MATICE HRVATSKE“.

1878.

HANS CHRISTIAN ANDERSEN.

Kad je prošle godine „Matica Hrvatska“ izdala po izbor priče najdarovitijega danskoga pjesnika, zaista je mnogi čitatelj poželio doznati, tko li je taj divni čovjek, što jednako zanima i nasladjuje nevina srdca djece, kao što kriepi i vedri umove odraslih ljudi. Koliko nas je tada promišljalo na pjesnika Andersena, — ta nismo li po pričah njegovih stvarali pojmove o njem, nismo li pače gledali njegovu osobu jasno izraženu pred sobom? Ta eno ga, živi on i iz djela njegovih proviruje silni genij, a nam se čini, da je starac onaj u maloj ali prekrasnoj priči „Nestašni dječak“, sam ljubimac naš pjesnik, kako za burna večera sjedi uz toplu peć, pa smišlja i piše, dok ga u najljepšem radu ne pobuni nestašni nezahvalnik, mali Amor. Fantazija se naša umiri, pošto si je našla pogodnu sliku, — al um sve jednako žudi da sazna nešto pozitivna, te se raduje, kad nadje, da se idealna slika podudara sa zbiljskom. Toj naravnoj žudnji, pošto se nije moglo lani, zadovoljit ćemo ljetos, orisavši u kratko život i rad Andersenov.

Hans Christian Andersen rodi se 2. travnja. 1805. u Odense-u na Fünah, gdje mu je otac živio kano siromašan postolar. Već u prvoj mladosti bijaše se pjesniku našemu boriti svakom biedom i nevoljom: ovamo ubožtvo roditelja, onamo nepravda ljudi učini, te se je cielim životom neprestano povlačila ova borba za obstanak. Za rana se pokaza u njega živahna fantazija i prirodjeni pjesnički dar; dječakom od devet godina pokuša pisati tragedije i komedije. Po otčevoj smrti pošalje ga

majka god. 1819. u Kopenhagen. Ovdje ga nakon raznih neprilika zavolješe i stadoše podupirati Siboni, učitelj glasbe, Weyse, skladatelj, Guldberg, pjesnik, a osobito Collin, vladin savjetnik. Ovi ga muževi ponajprije spraviše u kazalištnu školu plesa i pjevanja, a kasnije mu namaknuše sredstva za nauku. Dok je bio u gimnaziji u Slagelsee-a i Helsingöru, iztakne se svojim pjesničkim radom, a osobito krasnom pjesmom „Umiruće diete“, te je pri polazku na sveučilište 1828. ime njegovo već poznato bilo. Sada počme krasno raditi na pjesničkom polju. Prva mu je radnja satirička pripoviest: „Put pješice od Holmekanala do iztočnoga rta Amaka“ (1829); za tim napisa više radnja, koje su nastale stranom kod kuće, stranom na putovanju po inozemstvu, gdje su ga često puti više cienili nego li u domovini.

Pjesme se njegove odlikuju čuvstvom i živom fantazijom. Medju dramatičnimi djeli spomena su vriedna: „Mulat“ (1848.) „Nevidivi čovjek na Sprogö-u“, a osobito „Nova tjednica“, koja se uzdržala na pozornici. Njegova opera „Mali Karin“ prikazana bi u Weimaru. Za kapelnika Gläsera spjeva „Svatba na jezeru komskom“ i „Povodnicu vilu“. Za kazalište kasina u Kopenhagenu sastavi više igara, od kojih su najbolje „Ole Luköie“ i „Majka jorgovana“, što jih je spjevao po danskih pričah. Dramatska pjesan „Agneta i pomornik“ ugleda svjetlo već g. 1834.

Od njegovih romana bez dvojbe je najznamenitiji „Improvizator“ (1835.), koji je u njemačkom prevodu doživio nekoliko naklada, a evo ga sad „Matica Hrvatska“ iznosi pred naše obćinstvo. Krasni taj roman plod je putovanja po Italiji: tu je pjesnik sjajnim načinom orisao bujni pučki život i bogatu prirodu u povorci životnih slika. Nježno osjećanje i duboko shvaćanje ljudskih odnošaja podaje tomu romanu trajnu vriednost, a osobiti način pripoviedanja i plemenita tendencija uzvisuje ga

nad mnoge proizvode te struke. — Iza toga napisa roman „O. T.“ (1836) koji nam prikazuje sjeverni život, onda „Samo jedan guslar“ (1837), koji živo sjeća na vlastiti njegov život. Roman „Dvie baronesse“ (1849) riše danske odnošaje. Kasniji mu je roman „Biti il ne biti“ (1857).

Najviše se bez dvojbe proslavi Andersen svojimi pričami: u njih je njegova pjesnička osebnost najsilnije izražena, jer se njegova živa fantazija ovdje najslobodnije kreće; njegova divna naivnost, njegov drzki humor i djetinja ćud ovdje se jače ukazuje, nego li u ostalih njegovih djelih. Prva sbirka tih priča izadje već godine 1835. Od onda su one na razne jezike prevedene, a Pedersen jih je popratio sa 125 prekrasnih slika. Osim izdanja njegovih „Ukupnih priča“ priredi on „Izabrane priče za mladež“ sa slikami. S pričami su srodne „historije“, što ih je takodjer Pedersen ilustrovao. (1855) Najviše omili i u Danskoj i u Njemačkoj njegova „Slikovnica bez slikâ“.

U mnogih njegovih djelih ima uspomenâ iz njegova života, kako je mnogo trpio i oskudjevao, i mnogo se tuge natužio. Pjesničko djelovanje mnogo je poticaja dobivalo od česta putovanja po svoj Evropi, Maloj Aziji i Africi. Ova je putovanja orisao u djelih: „Bazar pjesnikov“ (1824.) „Putne sjene“ (1831.) „U Švedskoj“ (1851.) Život svoj opisa sam, najprije njemački „Das Märchen meines Lebens“ (1847.) a onda obširnije danski „Mit Livs Eventyr“ (1855.) S proljeća g. 1861. podje po četvrti put u Rim a god. 1862. u znamenitije gradove španjolske, odkuda predje u Afriku. Ovaj put opisa u djelu: „U Spaniji“. (1863.) Iza toga nije više odlazio iz Kopenhagena, obolio veoma težko g. 1872., a od onda nije više ništa pisao.

PRVI DIO.

Tko bi prvo moje družtvo.

Bivši u Rimu, znat ćeš, gdje je trg Barberinov. To ti je onaj veliki prostor s divnim samotokom, koji prikazuje Tritona sa školjkom kljucavicom, štono iz nje brizga voda u vis na toliko lakata! Tko Rima nevidje, poznavati će ga po bakrorezih, te bi vriedno bilo, da je na njih narisana i ona kuća na uglu, oko kojeno skrećeš u ulicu prozvanu „via felice". Kroza zid ote kuće pomolile se tri cievi, na koje curi voda u kameni kotao (bassin). — Ova je kuća napose meni mnogo vriedna; u njoj bo me rodi majka moja. Sjetim li se svoje najnježnije mladosti, kakovih li sve iz nje uspomena! Sam neznam, gdje bih počeo. — Ako li počmem prosudjivati cielu dramu svoga života, strava me hvata, kako bih ju prikazao, što sve bih mogao premučati, neimajuć možda bitne vriednosti, ili što sve bi bilo dovoljno, da vam pokažem pravo i čisto lice. Što je meni vriedno i zanimivo, bit će gdje komu, može biti, baš nikakove ciene. Ali neka ja sam ipak rad izpripoviedati dugačku poviest svoga života, sve da se i nemogu oteti nesreći sujeti, koja hoće, da se svikneš! Bivši ja jošte djetetom, uciepi si ona u meni koren kô pirika trava, pa navali rasti poput gorušice u bibliji prema nebu, i ponaraste stablom, neka si na njem strasti moje viju gniezdo. — Evo prve uspomene moje, koja živo na to opominje: već sam bio navršio šestu godinu; gore do crkve kapucinske igrasmo se djeca, a ja bijah naj-

starije. Na vratih od crkve visijaše majušan križić od mjedi, pribili ga nekako baš na sred vrata, tako da sam ga jošte mogao doseći rukom. Kad god bi moja majka s nami mimo prolazila, svaki krat bi nas redom podizala, da ljubimo ovo sveto znamenje. Igrajuć se djeca po navadi svojoj, zapitat će jednom najmanje medju nami: zašto li Isus-diete nikad nedodje s nami da se poigra? Na to ću ja, jer sam bio razboritiji: kako će, kad eno visi na križu. Mi se posabrasmo i podjosmo k njemu, da ga izljubimo, kako nas je majka bila poučila, — premda ga nemogosmo vidjeti. Nemoguć pako onako visoko dosizati, redom dizalo jedno drugo u vis; ali baš, kad bi koje napelo ustne na poljubac, svaki bi krat malaksala snaga onomu, koje bi druga svoga prtilo u vis, te bi se ljubilac oskliznuo na zemlju u čas, kad su se usta imala taknuti nevidimoga Isusa djeteta. U ovu našu zabavu banu majka moja, i stade; opaziv igru našu, sklopi ruke, te reče: „vi ste baš pravi angjeli božji; a ti si," poljubiv mene osebice „moj angjeo".

Čuo sam ne jedan krat samo gdje govori susjedi našoj, kako sam ja angjelak nevin, pa mi je to jako godilo, premda i nebilo na vlas onako, kako je ona susjedu uvjeravala. Ovdje posija taština svoj zarod, ovdje ga ugrijaše prvi traci sunčani. Bog mi sam dade ćud blagu i skromnu, pa ju jošte i majka stade njegovati, učeći me poznavati moje vrline i umišljene i one, koje su u istinu počivale u meni, nemisleći na to, da je nevinost djetinja nalik kraljiću, koj umire, čim je sam sebe smotrio.

Redovnik kapucinac, Fra Martin, bijaše izpovjednikom majci mojoj, pa bi mu ona poviedala, kako sam ja diete pobožno. Svoje sam molitve posve dobro molio na pamet, premda nisam razumio ni jedne jedine. Bivši mu ljubimče, dobih od njega sliku majke božje, roneće krupne suze, koje su kô prava kiša kapale u sukljajuće

plamene pakla, u kojem prokletnici živom gore željom za okrepom. On me povede jednom sa sobom u samostan. Ovdje mi se upravo duše dojmiše na stupovih počivajući hodnici otvoreni, zatvarujući sa sve četiri strane vrtić, u kojem si samostanci sade korun i uzgajaju čepris i naranče. S obiju strana toga hodnika vise stare slike pokojnika samostanacâ; na vratih svake sobice priliepljene su slike, govoreće poviest svetih mučenika, pa sam jih ja motrio onim svetim čuvstvom, kojim sam se poslije divio umnim plodovom Rafaelovim i Andrije del Sarto.

„Ti si baš valjan mladenac," reče on, „zato hajde, da i mrtve vidiš." I otvori nizka vratašca, vodeća u galeriju za nekoliko stuba nižu od hodnika. Kad smo dolje sašli, vidjeh na sve strane oko sebe glave mrtvačke, sve jednu na drugoj poredane, tako da su one sačinjavale i stiene i mnoge kapelice. U ovih sam nalazio redane zakutke, u njih opet ciele skelete prvaka otoga samostana, zamotane u mrke jim haljine s užetom oko tiela, a gdje koga i s molitvenikom ili s povehnulom kiticom cvieća u ruci. Žrtvenici su tuj, svietnjaci i sav ures od ljudskih ramenica ili od kralježa, basreliefi su od ljudskih kostiju, ogavni i neukusni, kako je i neukusna i ideja svega toga. Ja se savijem oko redovnika, što sam bolje mogao. Kad je on izmolio molitvu, reče meni: „doći će red i na mene, da ovdje počinem; hoćeš li me tada posietiti?" Ja mu na to nerekoh ni riečce, već prestrašen stanem gledati i njega i cieli taj osebujni strahotni sglob. I jest bilo u istinu ludo voditi diete, kakovo sam ja bio, u ovakove stanove. Mene je cieli taj prizor bio neobično spopanuo, ter sam se opeta umirio, tek kad sam stupio opet u malenu stanicu njegovu, u koju su divotne, zlaćene naranče na prozor sizale, i kad sam opet mogao pasti oči po šarenu kipu majke božje, koju su angjeli dizali u sjaj sunčani, a tisuće joj ružica krasilo grob, u kojem je počivala.

Prvi ovaj moj posjet u samostanu dugo je poslije zabavljao moju fantaziju, dapače i danas jošte živo mi budi u mozgu pominjanje.

U samom redovniku otom gledao sam posve drugo biće, nego li su ljudi, koje sam poznavao. Već to da je stanovao blizu mrtvacâ, kojim je priličio po šarenoj haljini; pa uz oto nebrojene poviesti, koje je znao poviedati o ljudih svetcih i o čudesih čudovitih, i napokon neizrecivo poštovanje, kojim je majka moja svetost njegovu spominjala, — sve je to poticalo mene te sam počeo pomišljati na to, nebih li i sam mogao postati takvim čovjekom.

Majka moja bijaše udovom i neimadjaše druge pomoći, o kojoj bi živjela, već što bi si iglom zavriedila i što bi joj stan izdao, iznajmivši veliku sobu, u kojoj smo prije sami stanovali. Mi se uselismo pod krov; a u dvoranu — tako smo zvali tu veliku sobu — useli se Federigo, neki mladi slikar. To vam je bio živ jošte, veseo i okretan momak, došao iz daleka — daleka, gdje jošte, kako bi mi majka govorila, nisu poznavali ni majke božje, nit Isusa djeteta. Bijaše iz Danske. Tada jošte nemogoh pojmiti, da po svietu govore u više jezika, te sam ga gluhim mnio, nemoguć me on razumjeti. Radi toga sam, govoreć s njim i vikao, što sam jače mogao, a on bi se tomu smijao, donosio mi često voća, risao mi vojnike, konje i kuće. Mi se brzo sprijateljismo; meni on veoma omili, ter i majka moja stokrat govoraše, da je čovjek i kako dobar. Bilo jednoč u veče i ja čuh gdje se majka moja razgovara s redovnikom fra Martinom. Taj mi razgovor izvabi neobično neko čuvstvo za mladoga umjetnika. Moja ga majka zapita: je li i sbilja tomu strancu sudjeno vjekovati u paklu. „I on i toliki stranci,“ reče ona, „kako su to valjani ljudi, nečineći nikad nikakova zla! Oni darivaju sirote, plaćaju kako

su se pogodili i neodkidaju, te bih radje rekla, da manje grieše nego li mnogi izmedju nas."

„Da, sve je to prava istina" reče fra Martin! „Medju njimi ćemo često naći izvrstnih ljudi; nu znate li vi, gdje je uzrok svemu tomu? Čujte: vrag, koji po svietu okolo hoda, znade da mu nepobjegoše oni, koji krivu vjeru vjeruju, ter njih zato nikad nenapastuje. S toga oni lasno mogu biti dobri i lahko se ukloniti svakoj grehoti. Dobar usuprot kršćanin katolik božje je diete, ter vrag mora ovdje svoje zamke nastavljati. On pokušava, mi se slabi predajemo. Krivovjerca, kako rekoh, nikada neizkušava ni njegova put, ni sam djavao."

Na ovo nemože majka moja ništ odgovoriti, već uzdahnu iz punih grudi, pomisliv na tu mladjahnu sirotu. Mene pako poliše suze; jer mi se vidje krvavim griehom, što se baš on mora na vieke peći u paklenoj vatri; on koji je tako dobar i koji meni tako liepe slike stvara.

Treća osoba, koja je u mojem djetinstvu igrala veliko kolo, bijaše ujak moj, Joso, štono su ga obično zvali „zlikovcem Peppom", gdje tko i kraljem na španjolskih stubah *), na kojih je dan na dan stolovao. Rodio se s kljastimi nogami; podvijajuć jih poda se, već se je za rana bio uvježbao puziti na rukû, da mu se je svatko čudio. Ruke bi svoje uvlačio pod remen, pripet za prostu dašćicu i s ovim bi se upiračem micao napried gotovo tako brzo, kao što bi se drugi na jakih i zdravih nogu. Svaki bi dan po svojoj navadi sjedio na španjolskih stubah, i nebi baš prosjačio; nu svakomu tko bi prolazio mimo njega, lukavo se keseć, dozivao bi „bon giorno," bilo to baš i poslije zapada sunčanoga. Majka ga moja nije baš mnogo cienila, dapače joj ne bijaše

*) Sa trga španjolskoga pružaju se široke i visoke stube kamene u ulice na Monte Pinciu. Na ovih se stubah kupe osebice rimski prosjaci, te se i one zovu po trgu, na kojem počimlju.

ni milo rodbinstvo s njim; ali bi često govorila, da već za moju volju mora prijateljevati s njim. On, reče, čuva ono na podu u svom ormaru, za čim mi svi žudimo i česa nam treba, ter si ti, rekla bi, jedinac, koji bi ga mogao baštiniti, ako nebi crkvi poklonio. I sbilja je on ponekle meni volio, premda ja nikad nemogoh biti veseo, gdje bi on bio samnom. Jednom vidjeh prizor, koji mi je utjerao onoliko straha pod kožu, koliko je bio prema ćudi i značaju njegovu. — Na jednoj od najdonjih stubah sjedjaše neki starac prosjak i čagrtaše sa svojom malenom kesom prosjakinjom, samo da tko baci u nju koji bajok. Mimo ujaka moga hodaše i ovaj i onaj, nebrineć se za to, što se on previja i kesi i što klobukom svojim maše na sve strane. Starac sliepi šuti te šuti, i šutnjom opravi više; jer ga svatko darivaše. Tri se već ruke darežljive na njem bile obredile, za njimi dodje i četvrta i spusti mu nekoliko feniga. Moj ujak Joso nemože dulje uzdržati, već se poput ljutice zmije savi i odkotura niza stupe, pa udri sliepca u obraze, tako da mu nestalo i novca i palice.

„Tate nesretni," razpiri se vatra u ujaku, „ti si rad moje novce pokrasti! Ti, koji se nisi ni rodio da budeš lazarom! Gle ga, — nevidi, to mu je sve, što mu manjka, pa zato i hoće, da mi otimlje kruh sa ustiju!"

Više nečuh, niti nevidjeh, već se požurih kući sa bočicom vina, po koju su me bili poslali. Svakoga velikoga svetka moradoh ja — to bo bijaše domaći naš red — majku svoju pratiti k njemu u posjete, te bi mu svaki put donieli štogod na dar: kad grozdić i više, kad opet osladorenu jabučicu, jer je za tom pogibao. Ja bi ga morao poljubiti u ruku i zvati ujakom. On bi se u tom kad kad i nasmijao i dao bi mi po pol bajoka; al bi me odma i opominjao, da ga čuvam i gledam, a da ga nepotratim na kolače, veleć: „ako li ovaj potrošiš, neostade ti ništa; ako si ga sačuvaš, imati ćeš uviek barem nešta."

Po stanu mu je vladala tama i grdoba; u jednoj sobici nebijaše ni prozora, u drugoj samo jedan prozorčič povisoko u zidu i taj polupan i zakrpan. Visok i širok ormar, koj mu je služio posteljom, zatim dvie bačvice, u kojih je čuvao odielo si i rubeninu, — to mu bijaše sve pokućtvo. Ja bih svaki krat plakao, kad god bih morao k njemu; pa je jošte i to istina, da ga je majka moja, kad bi se na me ljutila, uviek rabila strašilom za mene, budi da me je opominjala, neka bih bio prema njemu uljudan i prijatan, grozeći mi se: ti ćeš inače morati k svomu zmaju ujaku, pa ćeš morati uz njega sjedeć pjevat na stubah, nebi li si bio barem za koju korist, i zaslužio si koji bajok. Znao sam ja dobro, da ona nemisli tako zlo; ta ja sam joj bio vidom očinjim.

Na suprotnoj kući bijaše kip majke božje; a pred kipom vječita svjetiljka. Svaki bi večer ja, tek što bi počelo zvonjeti na „zdravo Marijo", sa djecom od susjedstva pokleknuo na koljena, pa bismo popievali pred majkom božjom i liepim Isusom djetetom, izkićenim vrpcami, biserom i srebrnimi srdci. Uz trepteću luč svjetiljke toliko krat bi mi se pričinilo, da se djetešce miče i nam se smije. Iz puna grla davah ja čiste glasove, i reklo bi mi se, da ugodno pjevam. Jednom se zbude i kraj nas popostade neka obitelj iz Englezke, zaneslo ju slušati naš pjev. Kad mi djeca poustajasmo, dobih ja od toga gospodina maljahan srebrenjak; „to zasluži tvoj ugodni glas", reče majka moja! Ali to upravo pobuni sav moj blaženi mir dosadanji. Nemišljah ja od sada samo na majku božju, pjevajuć sad pred licem njezinim, ne, već se obazrievah, sluša li me tko taj, kako milo pjevam! Promišljajuć o tom, poćutih u grudih goruće kajanje, ter me osvoji strah, neće li se majka božja razsrditi na me, i počmem joj se skrušeno moliti, da milostivo pogleda na me ubogo diete.

Ovaj pjev večernji bijaše jedino moje ročište s tudjom djecom. Gubeć se u zanosnu svietu, što sam si ga sam bio u mašti stvorio, življah tihano, te bi dugo i dugo ležao na uznak, gledajuć na otvoreno okno u modri i divótni zrak italski, zanoseć me želja, da vidim i da se čudim osebice raznolikim bojam sunca zalazećega, kad se oblaci spuštaju s ljubičastim sjajem svojim na pozlaćene si temelje. Koliko li si krat poželih, da mogu prhnuti daleko preko Kvirinala i preko dvorova na visoke pinjole, štono se ko crne sjene luče od zažarenoga obzorja. Posve protivan pogled nudjaše nam se iz naše sobe na drugu stran. Ovdje nam se pokazivaše naša i susjedova kuća, svaka za sebe, uzahan i neznatan prostor medju visoke kuće zabit, a odozgo velikimi shodi gotovo posve zatvoren. Sréd svakoga dvorišta stajaše zidani zdenac, od kojega je do zida kućnoga bilo tek toliko prostora, da se je jedinac čovjek jošte mogao krozanj provrzti. Odozgo sam ja, reći ću pravo, gledao samo u dva duboka studenca, obrasla gustim zelenilom, koje smo zvali vlasmi Venere. Posve pri dnu gubilo se je to u gustoj tmini. Baš mi se pričinjavaše, da prozirem u dubinu zemlje, gdje si je fantazija moja stvarala najčudnovatije slike. Medjutim je majka moja čistila okna šibom, neka vidim, kakove me čekaju slaštice, ako se neoborim dolje i neutopim.

Sad daj, da ti spomenem jednu sgodu, koja je lahko mogla prekinuti nit mômu pustolovnomu životu, da ju srećom nepreteče moja sreća.

Salazim u katakombe. Postajem koralistom. Angjelak sitnišak. Improvizator*).

Naš stanar, mladi slikar, poveo bi mene kad i kad na svoj put iz Rima; ja mu nebi smetao, dok je on radio na ovoj ili onoj sličici, a kada bi koju sgotovio, ja bih ga zabavljao svojim čevrljanjem; jer je veće sada razumio moj jezik. Već sam prije jednom bio s njim unišao u kuriju Hostilijevu, u duboke one i mračne špilje, gdjeno su u stara vremena čuvali divlju zvjerad za igre, u kojih su bacali nevine sužnjeve ljutim hijenam i lavovom na krvnu igru. Maštu moju živo pobudjivahu tamni hodnici i onaj monah, koji nas je po nutri vodio, ukresujuć o zid zasebice luč goruću, samo da bolje vidimo duboke, razom pune zdence sa svojom biser-vodicom bistrom, tako ter si luči morao prigibati, da se uvjeriš, nije li gdje god ponor pred nami, — tako nam se caklila ta voda bistra i prozirna. Ja se nepobojah; jer jošte neznadoh, što je pogibelj.

„Hoćemo li kroz ove šupljine izići van," upitam ga ja, opaziv na kraju ulice vrške koloseja.

„Nećemo" odgovori on, „već ćemo na druge jošte veće. Tuj ćeš tek vidjeti nešta predivna, pa ću ja i tebe u družtvu naslikati, mili moj mladjenče!"

I putovasmo dalje, sve dalje medju bielimi i dugimi stienami, služećimi za ograde vinogradom i starim, već porušenim kupalištem, dok smo izašli iz Rima u polje. Sunce pripicaše, baš mu valja; a seljani spavahu u kolih pod zelenim listom, od kojega si bijahu ponapravljali hladalice ponad kola; konji jim pako, svojoj volji

*) Improvizatori (pjesnici ili govornici s mjesta) zovu se u Italiji pjesnici ili govornici, koji će bez priprave s mjesta (ex improviso) o kakvom god zadanom predmetu spjevati pjesmu ili govor govoriti. Pjesma obično se deklamuje ili uz glasbeni nastroj pjeva.

povjereni, koracahu korak po korak, grizkajući sieno, što jim ga gospodari u tu svrhu ostrance ovjesili. Napokon stigosmo u špilju egersku i tuj potrošismo zajutrak svoj, ugadjajuć si vincem i hladnom vodicom, izvirućom iz pustih pećina. Stiene i svodove — cielu špilju obraslo s nutra tanahno zelenilo, rekao bi: sagovi su od čiste svile i baršuna; oko cieloga prostranoga ulaza spustio se gust bršljan, svjež i bujan, kakono je bujna vinova lozica po dolinah Kalabrije. Nekoliko koračaja od špilje počiva, ne — počivaše malena, posve samotna kućica, sagradjena nad jednim ulazom u katakombe; danas joj vidiš samo razasute tragove. U drevne dane katakombe su ove, kako znamo, spajale Rim s bližnjimi seli; kasnije su se neke same zasule, neke se pako morale zazidati, da se u njih neroče hajduci, i da se nemogu kriomčari zaklanjati. Prolaz kroz grobnice crkve sv. Sebastijana i ovaj kroz ovu samotnu kućicu bijahu tada jošte jedini ostanci, te bih gotovo rekao, da smo mi dva bili zadnji, koji prodjosmo kroz njih; jer su i njih zatvorili skorim naše opasne pustolovine. Samo jedan prolaz i to onaj kroz crkvu osta za strance otvoren; ali i kroza nj morao bi te propratiti monak.

Duboko pod zemljom križaju se hodnici, prokopani kroz mekanu zemlju; množina jim i sličnost medju se može pomutiti i onoga, tko jim znade glavne pravce. Ja nehtjedoh ni misliti na to; nu slikar se je bio pobrinuo za to, da ga netare strah povesti sa sobom i mene, malena dječarca. On zapali svieću, drugu ponese u žepu, pripne nit klupka na ulazu, na koji se dalje spustismo, pa putujmo dublje. Mjestimice su nam hodnici bili tako nizki, da sam se samo ja u njih mogao osoviti; mjestimice se opet uzdizahu u velikanske svodove, razmičuće se u velike četverine ondje baš, gdje su jih drugi svodovi sjekli. I dodjosmo u rotundu, u kojoj stajaše malen, kamenit žrtvenik, na ono mjesto, na kojem su se prvi

kršćani kriomice bogu molili, kada su jih pogani progonili. Federigo mi poče nabrajati svih 14 papa; tolike tisuće mučenika, koji, veli, ovdje sahranjeni počivaju. Namaknuv svieću na velike pukotine udubljenih grobnica, opazismo u njih bliede kosti *). Jošte podjosmo napried nekoliko koračaja, pa zatim stade slikar, jer mu ponestade konca. Kraj mu sveza za puceta svoje haljine, zabode svieću medju kamenje i poče risati duboke hodnike. Ja sjednem kraj njega na kamen, sklopim ruke i podignem oči u vis. Svieće bijaše već polaiz gorjelo; nu druga čekaše na službu kraj njega; okrom toga imadjaše i gube i vatre, da ju može opet nažgati, ako bi iznenada ugasnula.

Moja si fantazija stvaraše tisuće koje kakvih stvari u hodnicih, kojim nebi kraja ni konca, i koji bi se otvarali, samo da gledamo tmine strahovite. Po svuda vladaše neugodna tišina, samo bi padajuće kapljice davale svoj osebujni glas. Zaroniv se ja u svoje misli i sjedeć kô prikovan na svojem mjestu, ustraši me prijatelj moj, slikar, svojim neobičnim nemirom; uzdahnuv iz punih grudi i počev se vrtiti sve na istom mjestu. Svaki čas se prigibaše na zemlju, rekao bi, rad je za nečim posegnuti. Pa zapalio dužu svieću i navro tražiti nešto oko sebe. Ja se s njegova nemira pobojah, i plačući osovih se na noge svoje.

„Ostaj sjedeć, diete, za boga dragoga," reče mi, „za miloga boga!" i izkolači oči na zemlju.

---

*) Grobnice su ovdje proste svakoga uresa; dočim se u katakombah sv. Januarija kod Napulja nalazi slika svetacâ i upisa, premda one neimaju vriednosti umjetničke. Na grobovih kršćana naći ćeš ribu uklesanu i uza nju grčkim pismom upisanu rieč: ἰχθύς kojoj pojedina pismena ovo značenje imadu: Ἰησοῦς Χριστὸς, θεοῦ υἱὸς, σωτήρ (Isus Krst sin boga, spasitelj).

„Bježmo van," vrisnuh; „neću da dulje ostanem u ovom ponoru."

„Diete, diete, ti si krasno momče! dat ću ti i slika i kolača; evo ti i novaca!" — pa izvuče kesu iz žepa i dade mi sve, što je bilo u njoj; ali ja oćutih, da mu je ruka studena kô led, da mu drhće. Ja se jošte jače uzbunim i navalim zvati majku svoju; nu on me popade čvrsto za rame i zdrma me baš ljudski, grozeć mi se. „Bit ćeš bijen, ako mi se neumiriš." Zatim smota rubac i omota mi ga oko ruke, pa me drži, što može jače i opeta se sagiblje, poljubi me živom vatrom i reče mi, nazvav me svojim malenim i milim Antonijem: „pomoli se i ti majki božjoj."

„Zar neima konca?" pitam ja.

„Naći ćemo ga, naći! reče i opeta ga traži. U to je manja sviećica bila već dogorjela, a veća se, kojom je naokolo svietio, bila već do prsta stalila, jer je njom amo tamo mahao; ter s toga jest i veća za njega strava! I bilo bi nemoguće pogoditi van, neimajuć konca; jer nas je svaki korak mogao zavesti dublje, odakle nas više nitko neizbavi.

Pošto se je dosta, al za ludo, natražio konca, spusti se na zemlju, ogrli me oko vrata i uzdahnu: „sirotice mala!" Mene obliše suze, pobojav se, da nikad više svoje kuće nevidjeh. I stisne me, polegnuv na zemlju, tako čvrsto na se, da mi se je ruka nekako bila podanj podvila. Nehote zagrabim u prašinu i u piesak, i gle, osjetim konac medju prstima.

„Evo ga!" poveselim se.

Preblažen spopade mi ruku i izgubi se u veselju; ovdje bo je naš život visio upravo na ovom koncu. — Mi se spasismo.

— Oj toplo li grijaše sunce, modro li bijaše nebo, divnim li se negizdaše zelenilom drvlje i grmlje, kad se pomolismo na čisti zrak božji! Kukavac Federigo poljubi

me i opeta, te izvadi iz žepa liepu svoju srebrenu uru i reče: „evo, neka je tvoja.“ Mene to tako razblaži, da sam u čas na sve zaboravio, što smo eto bili prepatili. Nu majka moja nemože zaboraviti, čuvši što je bilo i nikad mu više nedozvoli povesti me sa sobom. Fra Martin reče ovo upravo: da nas je spasila majka božja radi mene, pruživ konac lih meni, a ne krivovjercu Federigu, jer da sam ja dobro i pobožno diete, pa da se zato uviek moram sjećati milosti i blagoga srdca njezina. Ovamo ovaj slučaj, onamo šale nekih naših znanaca: da sam se rodio baš za redovnika, nevoleć ni kojoj ženi, doli majci svojoj, sklonuše ju, da od mene učini slugu crkvi. Ja sâm neznam, radi česa tako; al svaka je žena pobudjivala u meni neko neugodno čuvstvo, i budući da sam sve to u svojoj nevinosti davao na bubanj, sve su me i žene i djevojke dražile, koliko god jih je k majki mojoj dolazilo. Svaka me je željela poljubiti. Naročito bijaše neko djevojče seosko, — zvali smo ju Maričicom, — koje mi šalom svojom izbijalo suze iz očiju. Buduć uviek veselo i obiestno, življaše od onoga što bi zaslužilo, stojeć slikarom za kalup, sbog toga je i nosilo uviek liepo, šareno odielo, vežuć vlasi širokom i bielom platnenom povezaljkom. Često bi sjedila kalupom i Federigu, polazila bi moju majku i mene bi u tom peckala, da mi je zaručnicom, a ja njezinim malim mladoženjom, koji bi ju mogao i morao poljubiti. Ja to nebih nikad htio, ali bi mi ona silom poljubce otimala. Bilo jednoč i ja se razplakao, kako ona reče, baš kô pravo diete, pa se jošte ponio i djetinji, a ona će meni u svojoj obiesti: gle ga malenoga, dajte mu sisu, nebi li se na grudih udobrovoljio. Poplašiv se, utečem preko stuba van; nu ona me ulovi, sape me medju koljena i povije glavu na svoje grudi, — premda sam se grozno otimao. — Iztrgnem joj srebrenu strielu iz vlasi, što su joj se u bujnih valovih preplitale i preko ramenâ i preko mene. Majka

se moja smijaše, stojeći u zakutku i bodreći djevojku, dočim je Federigo, stisnuv se medju svoja vrata, sve nas u hrpi slikao.

„Neću zaručnice, neću žene," vikah ja majci svojoj, „radje sam svećenikom ili kapucinom, kô što je fra Martin!"

Neobična šutnja, u kojoj bi se ja gotovo svaki večer gubio, hranila je u majci mojoj uvjerenje, da mi je sudjeno služiti crkvi. Ja bi sjedio po navadi i promišljao, kakove li ću sve posagraditi crkve i dvorove, kad porastem te se obogatim: kako ću poput kardinalâ vozikati se u crvenih karucah s tolikimi slugami za sobom, odjevenimi u haljine zlatom obrubljene; ili bi izmišljao mučeničke poviesti sve po onih, koje mi je nekada nabrajao fra Martin. Dakako, da sam ja bio njihov junak, samo što sam se uzdao, da će mi pomoći majka božja, te neću oćutiti boli, koje bi mi se zadavale. Osobito me osvajaše živa želja, da vidim domovinu Federigovu, da pokrstim žitelje njezine, kako bi i oni okusili slast božje milosti.

Neznam, što sve je moja majka bila ugovorila s fra Martinom; nu dosta mi bi, kada mi neko jutro navuče na ledja haljinicu i preko ove jošte misničku košulju, sižuću do koljena, puteći me da se ogledam u zrcalo. — Eto tako vam ja postadoh sada koralistom u crkvi kapucinskoj, imajuć dužnost nositi jedno izmed velikih kadila i pjevati gore pred žrtvenikom. Fra Martin mi bijaše u svem učiteljem. Tko sada sretnijim od mene! Skorim se sprijateljih s malenom crkvom samostanskom kô što sam se bio s kućom našom, i poznavah po glavi svakoga angjela na slikah, stojećih na žrtveniku i svaku čarku na stupovih, dapače mogoh i žmireći razpoznati sv. Mihajla, krasnika, gdje se bori s nakaznim zmajem*),

*) Na glasu je slika sv. Mihajla arkangjela, koj mladjahan i krasan s dugačkimi krili stavlja nogu i koplje svoje vragu na glavu.

kako jih je slikar bio pogodio, i razne mi se rojiše misli po mozgu o glavah mrtvačkih, izklesanih poviš poda, a ovjenčanih zelenim viencem bršljanovim.

Na dan svih svetih podjoh i ja dolje u mrtvačke stanove (kapele). Ovamo me bio doveo fra Martin, kadano sam prvi krat bio samostan ovaj posjetio. Svi misnici pjevaju mise za duše pokojnika, a dva moja vršnjaka kade kadilom pred velikim žrtvenikom, načinjenim od glava mrtvačkih. U svietnjake, napravljene od kostiju, usadili svieće i ovjenčali čela skeletâ viencem, spletenim od svježih ružica; u ruke jim utisnili kite cvieća. Kako po navadi, tako se je i ovaj put bila sgrnula sila svjetine; sviet klečaše, a pjevači pjevahu svetčano miserere. Dugo sam ja motrio bliede glave mrtvačke i vitlajuće se dimove, što su se u riedkih podobah medju njimi i menom talasali. U to se u jedan mah poče sve vrtiti pred mojim očima, i pričini mi se kô da sve to gledam kroz pâsak božji (dûga); zazuji mi na uši kô kad zvona sa hiljadu crkava zazvone u jedan mah, ter se pobojim, da već jedrim niz maticu rieke. Tako je to bilo divotno. Više se ničesa nesjećam; sviest bo me moja bila ostavila, pamet mi utekla.

Od tolike se svjetine sgustnuo zrak, moja se mašta ugrijala i udušila u meni sviest. Osviestiv se opeta, nadjem se u krilu fra Martinovu, ležeć u vrtu samostana, u hladu naranča.

Sve što sam rekao, da sam vidio, bijaše nejasno zamršeno; nu ipak mi rekoše braća, da mi se je bog očitovao: Blaženi dusi, vele, mimo tebe proletiše; al ti neuzmože podnieti oštrine sjaja i veličaja njihova.

Ovo bude uzrokom, te sam skorim sanjao sanje mnoge i čudnovite, tolike i sam smislio, ter jih poslije poviedao majci svojoj, a ona opet svojim prijateljicam, tako te sam postao na tolikih jezicih djetetom božjim.

Medju to se približivaše i sretni božić. Pifferari pa-

stiri sa brdina dolažahu u svojih kratkih haljinah i sa trakovi na šiljatih klobucih, te naviešćahu na svoje svi-ralice, pred svakom kućom, na kojoj su vidjevali kip majke, da će se spasitelj roditi. Na ove jednolike i me-lankolične glasove ja bi se svako jutro probudio, i prvi bi mi posao bio, da proučim svoj govor; ja bo sam bio u redu one djece, dječaka i djevojaka, koja su u vrieme medju božićem i mladim ljetom prodičila pred kipom Isusovim u crkvi svete Marije aracelske.

Nisam se samo ja i moja majka i Maričica, ra-dovala, da ću ja, u devetoj godini, govoriti govor; već se je tomu veselio i slikar Federigo, pred kojim sam sa stola bio obavio pokus, neznajući ni zato majka, ni Maričica. I nebijaše naša govornica drugo, nego li stol s otom samo razlikom, da je bio pokrit. Na taj stol bi nas djecu posadjivalo u crkvi, gdje smo sakupljenomu svietu na pamet govorili, što smo znali o ranjenu srdcu majke božje i o veličanstvu Isusa djeteta. Ja se nisam ničesa bojao, već mi je srdce življe bilo s radosti, kada je došao red na mene i kad su me toliki gledali. Medju tolikom djecom do sad sam baš ja bio, koje se je naj-više mililo: to se nedade poreći; nu sada se ponese neko mlado djevojče. Ta je djevojčica bila veoma nježna stroja, lice joj se bijaše za čudo preobrazilo, glas tako sladak, te su svi glasno govorili: „to je pravi angjelak božji.“ I sama majka moja, koliko i jest voljela prvenstvu mojemu, neustručavaše se reći, da naliči naslikanim angjelom na velikom žrtveniku. Neobično mrko oko, crne vlasi, dje-tinje ali ipak mudro lice, sitne i ljepušne ručice, — ne, ne, ja bih ipak rekao, da ju je majka moja preveć hva-lila, prem da je vjerovala, da sam i ja sličan angjelu božjemu. — Ima pjesma o slavuju, kako je jošte ne-jačak u gniezdu sjedeć kljuvao u zelene listiće na ru-žinu stablu, nevideć pupoljka, što se je baš počeo raz-vijati. — Kad se je ruža za mjesec kasnije razvila, pje-

vaše joj on svoje pjesme, zaprhuta u trnje i izkrvavi se. Ove sam se pjesme poslije često sjećao; no u crkvi araceelskoj nevrati mi se u pamet, niti ju čuše uši moje, niti ju znade moje srdce.

Kod kuće moradoh ja svoj govor često ponavljati svojoj majci, Maričici i tolikim prijateljicam, pa je i te kako godilo taštini mojoj; nu prije bi njih prošla volja slušati mene, nego li bi minula mene govoriti s nova i opet s početka. Da me moji slušaoci neostave, moradoh si sam nove govore stvarati, samo što su se ti govori ticali više svetkovanja u crkvi, nego što su bile prave propoviedi božićne. Federigo bi ih uvjek prvi čuo i premda se je on smijao, meni je ipak veoma godilo, kad bi mi govorio: tvoji su govori, sudio jih tko i kako, vriedni onoliko, koliko vriede govori, koje te je Martin naučio; — pod tvojom kožom raste pjesnik! Ja sam ob ovom mnogo promišljao, jer nisam znao, što tim hoće; nu ipak sam mislio, da će taj pjesnik biti onaj dobri angjeo, koji iz mojih grudi diše. Valjda je to bio onaj, koji mi je, spavajuću, ulievao one mile sanje i pokazivao toliki sjaj.

Riedko je bivalo, da bi majka moja otišla kamo iz one strane grada, gdje smo obitavali. S toga mi bude, kô da mi je svanuo pravi blagdan, kada mi je jednoč rekla po podne, danas ćemo u Trasteveru *) našoj priji u pohode, i dade mi nedeljno odielo; svilen šaren pršnjak, koji sam običavao nositi mjesto zobunca, skopča mi iglicami preko prsiju izpod haljinice; oko vrata mi sveza ovratnik i utegne dugačke petlje; na glavu mi posadi vezenu kapicu. I budem dječko za oko!

Vraćajuć se iz posjeta kući, već smo bili okasnuli; nu divna nam mjesečina razsvietljivaše puteve, zrak bijaše pogodan i svjež. Čiprese i pinjoli stajahu po blizih brežuljcih u svoj divoti svojih izrazitih kontura. I bilo je

*) Trastevere je jedan dio Rima na desnoj strani Tibra.

to veče. kakovih svatko doživi po koje u životu svom, štono mu usadjuje u pamet cielim sjajem boja svojih spomeni vjekovite, sve da i nedonosile sobom znamenite za život zgode. Koliko god se puta sjetim Tibra rieke, svaki put sine slika te večeri pred očima i gledam žutu i gustu vodu i bliedi mjesec, gdje ogleda lice svoje u njoj; vidim crne stupove razorena mosta iz starine proviruće punom sjenom svojom iz vode, na kojoj šumi veliko koleso mlinsko; vidjam dapače i vesele djevojke, kako svirajuć na tamburinu poskakuju i plešu saltarello.*) Po ulicah oko crkve „santa Marija della Rotunda“ bijaše jošte sve živo; ovdje mesari, ondje sjede ženetine za svojimi stolovi, trgujuće voćem; robu poslagali medju gobinje lovorovo, svieće jim gore slobodne u zraku; u loncih kuhaju kestenje, pod lonci bukti vatra; razgovaraju se žamoreć i vičuć, te bi stranac, nerazumijući jim jezika, mislio: tuj se radi o glavi i o smrti. Stara neka prijateljica moje majke, na koju se namjerismo kod neke ribarice, zadrži nas tako dugo, te su se i svieće nemareć za naše razgovore, bile već redom počele trnuti, i dok majka svoju prijateljicu izprati do njezinih vrata, već zavlada mirna tišina i po ulicah i na corsu; skrenuvši pako na trg „di Trevi“, na kojem stoji divna kaskada, opet nam se javi veseo život.

---

*) Saltarello je narodni ples rimski s veoma jednolikom melodijom. Pleše ga kad pojedinac, kad po dvoje, ali tako da se nikad nedotaknu. Većinom ga plešu ili dva mužkarca ili žene dvie, okrećuć se u polukrug i poskakujuć od zemlje, što koja može brže. Ruke su jim žive, ko što su jim noge brze, skačuć s mjesta na mjesto prirodjenom dražesti rimskom. Plešuć, podižu ženske suknjice u vis ili daju sklad tamburinu, ako ga već tko drugi neravna, udarajuć u jedan glas po bubnju. Taj se sklad uskladjuje prema tomu, kako tko sad brže, sad polaganije udara u bubanj.

Mjesec bacaše svjetlo svoje baš na staru palaču, iz kojeno suklja voda iz temeljna kamena, te bi pomislio, da je samo onako pobacano jedno na drugo. Težka kamena kabanica Neptunova lepeće na vjetru, dočim on bulji u zrak preko velike kaskade, kojoj po strani pušu Tritoni, ravnajući konje morske. Pod njimi se razprostrla široka kotlina, a po stubah, što se pružile oko nje, polegla hrpa seljana, te vidiš, kako jim godi sjaj mjeseca. Oko njih poslagane velike, razkoljene dinje, cureće sokom crvenim. Pokraj njih sjedi omašan dječak s gitarom u ruci i veselo prebire strune; cielo mu je odielo pusta košulja i kratke razkopčane hlače, sklapajuće se nemarno oko koljenica. Časom pjeva kratke pjesmice, časom opet prebire po strunah, a seljani mu povladjuju pljeskajuć rukama o ruke. Majka moja popostade i ja čuh pjesmu, koja me u istinu neobično dirnu: nebijaše bo pjesma njegova, kakove su ine pjesme, već on pjeva pred nami sve, što gledamo i što slušamo. Mi sami smo predmet pjesmam njegovim, skladnim i punim melodije preugodne! Pjevaše: kako sladko spava, tko si kamen djene za uzglavje, a modro si nebo nategne pokrovcem; dok on tako, oba pifferara pisketaju na svoje sviralice, pokazujući na Tritone, kako pire u svoje rogove. Pjeva kako bi svi ovi seljaci, koji daju da im dinje sokom cure, htjeli piti u zdravlje svojim ljubovcam, sanak snivajućim, da u snu gledaju glavicu crkve Petrove i ljubovnike svoje, koji su otišli u papin grad. „U zdravlje hajdemo da pijemo i na sreću svim djevojkam, kojim ruka striele*) jošte neotvori. Dà," sjeti se i uštipnu moju majku, „i u zdravlje majke i nevjeste, štono će ju zagrliti momče ovo, kad mu crni ponarastu brci!" „Bravo," cikne majka moja, i svi seljani složno pljesnuše, svi u jedan glas zavriše: „Bravo, Jàko! Ta ti valja!"

*) Seljanke nose u vlasih striele; ove imadu u djevojaka sklopljene, a u zaručnica i u poudanih otvorene ruke.

*

Na stubah malene crkvice ob desnu opazismo znanca Federiga našega, gdje stoji i olovkom u ruci slika cielu ovu hrpu, dočim mu mjesec pomaže razpoznavati lica. Idući kući, šali se on s majkom mojom o veselu improvizatoru, — tako sam ja čuo zvati onoga seljanina, koji nas je svojom pjesmom onda ugodno zabavio.

„Antonio," reče mi Federigo, „i ti bi morao improvizovati, i ti si nekakov pjesnik! moraš se učiti govore svoje skladati u stihove."

Sad razumjeh u jedan mah, što bi pjesnik imao biti: morao bi biti netko, tko bi odmah liepo izpjevao, što je vidio i poćutio. Ej, veselja! I pomislih da to nije težko. Pa da su mi kakve takve strune!

Što mislite, da je bilo poticalom mojemu prvomu umjenju pjesničkomu? Ništa više. ništa manje, nego baš suprotni štacunčić piljarev. Već ranim jutrom čeprkala mašta moja po njegovoj robi, što ju znade tako skladno poslagati, te su svakomu strancu rado oči zapinjale o nju. Tuj divno gobinje lovorovo, tuj cvieće u kite skićeno, a u sriedi bieli sir bivolji; ovdje svieće, u zlatan papir zamotane, stoje ko pisci na orguljah; ovdje kobase čine ciele stupove, a s njih se opeta žuti sir parmesan, sjajući se kô žuti jantar. Kad bi se na večer sve to razsvietlilo i crvena, staklena svjetiljka počela svietliti pred obrazcem majke božje, viseće na stieni a medj kobasami i šunkami, ja bih pomislio, da gledam u svu čarobiju ovoga svieta. I mačak, sjedeći u štacunu na stolu, i mladi kapucin, koji bi se s gôspom uviek dugo pogadjao, sve bi to dolazilo u moju pjesmu, o kojoj sam toliko put u misli promišljavao, da ju moram svu na glas Federigu čitati. Pohvaljena na sve strane, brzo se pjesma moja provrze cielom kućom, pretrka preko puta i ća na krilo gôspe piljarice, te se i ona poče smijati i ruke sklapati, pače uvjeravati, da takove pjesme neizpjeva svaka šuša; ona je veli prava „divina Commédia di Dante!"

I od sada pjevah o svačem. I sada me svega sahrvale fantazije i sanje, ili bio u crkvi, te mahao kadilom na pjesmu monahom, ili se desio na ulici medju trkom kolija i krikom piljara, ili počivao u svom kratkom krevetu pod slikom majke božje i pod škropionicom sa posvećenom vodom. Po nekoliko sati mogao sam u sumrak zimskih večeri sjediti pred kućom i motriti bukteće plamene po ulicah, gdje kovači razpaljuju železo i kako se kod njih griju seljani. U žaru ognjenom gledah sviet, kako plamti poput moje mašte. Kliktao bi s veselja, kad bi zimi snieg s brdinâ zapirio ljutom zimom i kad bi se ledenice vani na trgu ovjesile s kamenih Tritona. Samo što je, žalibože, riedko to bivalo! Tomu bi se i seljani veselili i po tom bi sudili, da će biti plodna godina. I ovaj bi onomu davao ruku, te bi u dugih kožunih plesali oko Tritona, dočim bi dûge vodile svoje kolo po visokih tracih vode.

Predugo već ronim u pojedinih uspomenah svoje mladosti, kad one strancu nemogu biti tako važne, nit onako zanimive, kakono su meni zanimive. Meni se pričinjava, da ih sve redom jošte jedankrat proživljujem: ili pomislio na sve, ili se zabavio samo s kojom pojedince.

A sada da predjem na sgodu, koja zasadi prvu trnovu živicu medju menom i medj rajem doma moga, koja me odvede u strani sviet i dosudi mi, neka mi je ovakva budućnost.

Cvietnica u Genzanu.

Bilo je mjeseca lipnja; skoro će osvanuti dan glasovitoj svetkovini cvietnoj, što ju svake godine slavno svetkuju u Genzanu*). Moja majka i Marica imadjahu ovdje svoju prijateljicu; ova je s mužem svojim imala „osteriju**) i prievarnicu. Tolike već minuše godine, od kad je ona bila naumjela, da bude na otoj svetkovini; nu bi joj uvjek zapriečila kakva takva neprilika. Ovaj krat joj se zasiti želja. Budući da je taj put bio odugačak, htjedosmo dan prije na put; s veselja nemogoh ja sve noći oka sklopiti.

Jošte sunce neogranu, i već se veturino nadje pred našimi vrati i odveze nas. Nikad ja nebjeh jošte tako rano u gori. Sva se duša moja uzburka s veselja, jer se nemogoh načekati ote, toliko puti obećavane svetkovine. Da sam u starije dane mogao onako, kako ovaj krat, gledati oko sebe prirodu i život onako živim čuvstvom, pa da sam osjetam svojim ovako pustio govoriti, eto bi se bila rodila pjesma neumrla. Mrtva tišina po cestah, železom okovana vrata gradska, pa Campagna, na milje se prostrla sa svojimi samotnimi grobnicami, i gusta magla jutrenja, krijući podanke odaljenih brda, — sve je ovo mojim očima odkrivalo značaj otajstvenih priprava za one divote, koje sam imao sada tek gledati. Već sami drveni križevi, što su uz put bili zabijeni u zemlju, da na njih vise biele kosti razbojničke, sjećahu nas, da je ovdje ondje nevin izgubio glavu, a krivca stigla plata zaslužena — već je to budilo u meni osobit nemir. Sada bi kušao brojiti nebrojene lukove, dovodeće vodu s gora u Rim; al to bi mi brzo dosadilo; sad opet

*) Genzan je malen gradić u gori Albanskoj tik puta, vodećega iz Rima u bare.

**) „Osteria e cucina" obično je nadpis za manje svratište i prievarnice u Italiji.

dosadjivao bi drugovom tisućerimi pitanji, zašto li su pastiri naložili onoliku vatru oko spomenika snizalih se na grobove; i pitao bi o velikih jatih ovaca, zašto li jih gonci selioci drže na jednom mjestu, opasav čitav čopor razapetom mrežom kô plotom kakovim.

Od Albana moradasmo pješke liepim i krasnim putem preko Ariccije. Reseda i zlatni vosak divlje porasli uz put; maslinke nam daju gustim svojim i sočnim lišćem debela hlada. More opazih u daleku, a po obronku puta skaču vesele djevojčice oko križa: smiju se i šale, al opeta nezaboravljaju cjelivati šveti križ. Visoku glavicu crkve aricijske mislim crkvom sv. Petra, mnijuć, angjeli ju uzdignuli u modre zrake medju tmaste masline. Na putu se sakupio sviet oko medjeda, igrajućega na stražnjih nogu, a seljanin, držeći ga na užetu, uskladio poput piffera svoje sviralice i ugodio baš kano o božićno doba pred kipom majke božje čudne melodije. Ljepušna opica u vojničkoj odori — zvaše ju kapuralom — kopita se po glavi i po hrbtu medjedovu. Ja bih radje bio ovdje ostao, nego li išao u Genzano. Cvietna je svetkovina i onako imala biti tek sutra; nu majka moja navaljivaše žuriti se, jer da moramo pomagati prijateljici Angjeliji plesti vience i gobinje.

Kratki put ovaj brzo provalismo i razpitasmo se za kuću Angjelijinu: stoji joj na kraju Genzana, kuda idu k jezeru Nemu. Kuća je ljepušna; iz zidova joj izvire voda i curi u kameni kotao, oko kojega se rivaju magarci, da se poje.

Udjosmo u osteriju, muklim nas primiše mrmljanjem! Na ognjištu gori i vari se jelo, vreva seljana i gospode gradske sjedi okô dugačka drvena stola, pijući vince i jedući presciuto. Divne ružice stoje u vazah pred kipom majke božje; svjetiljke nemogu gorjeti, kako treba, jer jih zadušuje dim. Maca skače preko sira, ležećega na stolu krčmarovu; malo da nesgazismo toliko kokoši, trče-

čih nam oko nogu. Angjelija nas dočeka veoma prijazno, moradosmo uza strme stube dok se provukosmo mimo dimnjaka do komorice; ovdje nas i preko moga očekivanja gospodski podvori. Sve bi liepo i kićeno, kićena bi i bočica s vinom. Bočicu začepila ružicom; jedva ubranom. Sve troje se poljubismo, i ja dobih, htio nehtio, svoj poljubac. Angjelija mi se našali, da sam liep; majka me pogladi jednom rukom, dočim drugom poravna haljinice na meni. Sad svlači kratku haljinicu s mene, sad ju opeta navlači preko prsiju i preko vrata, da ju nasadi, kako bi morala sklapati.

Po ručku nas sve čekaše prava svetkovina; trebasmo poči u polje, da uberemo ružica i zelenila za vienac. Kroz nekakova nizka vrata udjosmo u vrt. Cieli pako taj vrt obuzima tek nekoliko lakata i nije, do li puka jednostavna sjenica. Slabu joj ogradu obraslo široko i jako lišće alojino, što ovdje divlje raste i daje joj naravnu živicu. Mirno i tihano počiva jezero dolje u okruglu i veliku grotlu, te iz njega znadu u jedan hip sinuti ognjeni stupovi visoko u oblake. Po amfiteatralnom obronku, kroz velike vinograde i guste šume makljenove slazimo dalje, od kud se je loza vila u vis drvlju na grane. Na vrh vrška onostrana brda strmenita, počiva gradić Nemi i ogleda se u modro jezero u dolini. Idući, pletemo si vienac, uplićuć medju cvieće zlatoga pakosta tamne kitice i svježe listiće maslinkine. Čas nam se sakriva modro jezero u dolini, čas vedro nebo nad nami gustim granjem i lozom vinovom; časom nam opet obadvoje prozire, te bi rekao: i nije, nego li samo jedna jedina modrina. Sve je to za me bilo novo i divotno; duša se moja potresala s tihana blaženstva nekoga. I sad jošte sviću kad kad trenutci, u kojih mi se sva ota čustva radjaju u spomeni kô kakovi mozaici propala grada.

Sunce grijaše vrućom zaparicom i stoprv dalje na jezeru, tik kojega rastu prastari makljeni (platani), ti-

čući se svojimi, lozom svijenimi ogranci površine jezera, nadjosmo dovoljne ohlade, da možemo posao svoj početi. Krasne biljke vodike klimaju u debelu hladu, baš ko da snivaju; i njih uplićemo u vienac. Dodje vrieme te i traci ostaviše duboko jezero i sjedoše treptiti na krovovih Nema i Genzana; tama pritisla mjesto, na kojem smo do sada sjedili. Ja se odaljih za nekoliko koračaja od drugova; jer se majka moja bojala, da ne padnem u jezero, što je duboko i strmih žalova. Pokraj stara Dianina hrama, kojemu se jošte ovdje ondje vidjahu tragovi, stajala golema smokva, te ju bršljan počimaše pritezati k zemlji. Ja se popeh na nju, i pletuć svoj vienac zapjevah nekoliko kitica iz poznate canzonette:

„— Ah rossi, rossi fiori,
Un mazzo di violi!
Un gelsomin d' amore —“

kada li me iz nenada pretrže šapćući glas:

„Per dar al mio bene!“

Bog zna odakle — al preda me stade vitka, stara žena, ravna kô svieća, odjevena, kakono se odievaju seljanke iz Frascata. Duga i biela koprena, što joj se je s glave sterala preko ramena, mnogo dopomaže, te joj je lice bilo mulatnije, nego li je možebit u istinu bilo. Brazga ležaše na brazgi, tako da joj je sva koža nalik nabranoj mreži. Rekao bi: crne joj oči izpunjuju očnice. Posmjehnu se, ali za čas me pogleda ozbiljno i ukočeno, mislio bi: mumija je, te ju tko god posadio poda drvo.

„Ružmarin će, reče mi, biti krasniji u tvojih ruku! U tvom oku počiva zviezda sreće!“

Ja ju gledam, začudiv se i pritisnem na ustnice vienac, što sam si ga bio spleo.

„Otrovno je oto krasno lišće lovorovo. Pleti vienac svoj, ali mu nepij mirisa!“.

„Gle, tu je mudra Fulvija iz Frascata!“ — oglasi se Angjelija, pomoliv se iza ograde. „Pleteš li i ti vience

za sutranju svetkovinu, ili, reče muklijim glasom, pleteš druge kite, pošto je sunce već zašlo za Campagnu."

„Mudra li 'oka!" govori Fulvija i gleda me, uprv oči u me. „Kad se je radjao, micaše se sunce kroz znamenje bika, a na bikovih rogovih visi gospodstvo i bogatstvo!"

„Da", reče moja majka, prištupiv s Angjelijom do nas, „kad obuče crne haljine i primi široki klobuk, vidjet će se, hoće li tamjanom kaditi, ili će hodati po trnovu putu!"

Sibila pogodi iz tih rieči, da su me odabrali za čin svećenički, a u njezinih riečih nenadje pamet naša taj put jošte pravoga računa.

„Široki klobuk," reče ona, „neće zastirati njegova čela, kad stupi pred puk, kad mu govor zaori glasbom, sladjom nego li je piev duvna za rešetkom, jačom od groma u brdinah albanskih! Priestol sreće višji je, nego li je Monte Cavo, gdjeno se oblaci na brdu odmaraju u jatu ovaca!"

„O bože moj!" uzdahnu majka moja i trgnu se nešto bojazljivo, neslušajuć rado ovoga zanosnoga proricanja. „Sirotče je on i sama majka božja znade, kako će mu biti! Kola sreće višja su nego li su kola seljana albanskih; kolesa se njezina vrte, pa kako će se na njih popeti diete sirota!"

„Jesi li vidjela, kako se okreću obadva visoka kotača na kolih seljačkih? Što bi dolje, eto je gore, a što gore, dolje pada. Tik zemlje staje seljanin na žbicu; koleso ga okrećuć se, diže gore; čisto mu je i kamen na putu, pa tad biva onako, kakono i u kolu na trgu." *)

„Bi li i ja mogla na ta kola sreće?" zapita moja majka malo u šali; al u isti čas zavrisnu, jer se je tik nas bila s visoka spustila golema ptičurina grabežljivka dolje u jezeru tolikom silom, da nam je svim lica poprs-

*) Seljaci se popinju na kola, stupiv na žbicu, a koleso jih, okrećući se, diže u vis.

kala, šibajuć širokimi krili po mirnoj vodi. S visoke visine opazi ona oštrim okom svojim golemu ribu, mirujuću pod površjem vode. Brza striela ulovi svoju žrtvu, zadere joj oštre pandje u trtenicu i htjede s njom u vis. Nu i riba je morala sudeć po prskanju vode, biti takodjer golema i po silah ravna premcu svomu, te se je i ona napinjala, nebi li ga sa sobom potegla u dubljinu. Pandje se ptičje bjehu preveć uduble u trtenicu riblju, a da puste svoju žrtvu; pa sada započe medju njimi takova borba, da se je sve jezero uzgîbalo, i na daleko uzkrůžalo. Čas bi riblja trtenica sinula nad vodu, čas bi ptica lupila krilima po vodi; misliš sad na, izgubi megdan. Obadva joj krila klonuše i za trenutak se po vodi pružiše, misliš: odmaraju se; napokon se i opet sklopiše tolikom silom, da si dobro mogao čuti prasak njihov. Jedno klonu i potonu; drugo se otimaše jošte, izbijajuć vodi pjenu, dok najposlije i njega nestade. Riba održa megdan i obori neprijatelja svoga na dno. Ovdje oba u čas pogiboše.

Svi mi mučeć gledasmo prizor taj; a kada se majka moja obazre na drugove, već i Sybili nebi traga. I ovo i onaj neznatni prizor, što je kasnije kroz tolike godine pratio sreću moju i živ mi ostao u pameti, bude uzrokom, te se svi mi požurismo brže bolje kući, malo tko i malo što putem spominjući. Gusto lišće sa drveća razprostrlo posvud pomrčinu, žar sunca večernjega odbijaše se od vode; kolo na mlinu zašumi u jedan samo glas. Sve nam se vidje, kô da je demon posvuda zagospodovao. Uz put nam Angjelija pričaše o svačem, što je kad bilo i nebilo, što je tobož čula od one starice, kojano razumije svariti i otrov i ljubavni napitak; naposljedku se zanese poviedati o siroti Terezi iz Olevana, kako se je danomice gubila, tugujuć i čeznuć za vrlim Josipom, koji se bio zaputio preko gora u sjeverne krajeve; pa opeta kako je starica kuhala

kojekakve trave u bakrenih lončićih, puštajuć jim po više dana vrieti na živoj žeravci, dok i Josipa nespopala želja, ter se požurio, putujuć i dan i noć bez mira i počinka, samo da brže bane na ono mjesto, na kojem se kuhale posvetne trave, i vlasi njegovi i Terezijini. Ja pako mirno moljah svoju „zdravu Mariju" i neimadoh mira, dok nepadosmo na kućište, pod krov Angjelijin.

I užgasmo sva četiri stenja na svjetiljci i ovjenčasmo ju jednim od tolikih vienaca, pa sjedośmo blagovati Monzano al pomidoro uz bočicu osobito dobra vina. Seljani piju dolje u sobi, zamjence si pripoviedajući sve dva po dva tako, da je cielo družtvo sačinjavalo skladan kor. Al kada sam ja s ostalom djecom zapjevao pred kipom majke božje, visećim blizu ognjišta, napnuše se svi slušati i navališe hvaliti ugodni glas moj, tako te zaboravih u tom na tmastu šumu i na staricu Fulviju, koja no mi sreću proricaše. Rad bi ja bio počeo takmiti se sa seljani, tko će bolje pripoviedati; ali mi majka obuzda taštinu, upitav me, pristoji li se, da se sam nudiš budalom, ti, koji već sad mašeš kadilom u crkvi, a možeš danas sutra u njoj rieč božju navieštat puku; — ta jošte, veli, nisu nastale poklade, niti sam ti ja dozvoljela. Kad mi u večer u svoje sobice, da spavamo, i ja se popeo na široku svoju postelju, pritegnu me ona svom nježnosti želje svoje na srdce, prozva me svojom utjehom i veseljem svojim i podvi mi ruku svoju za uzglavlje, bivši mi prenizak uzglavak, te mi tako počivaše glava na rukû njezinih i ja blažen snivah, sve dok sunce neuprlo u prozore, budeć me, da se dignem na divnu svetkovinu cvjetnu.

Kako bih vam opisao prvi pogled na ulicu, kako bih vam naslikao šarenu sliku, što ju u prvi tren spazih. Ciela duga ulica, što se sve lagahno i postupice diže, sva je cviećem posuta. Pod joj je plav; rekao bi: baš je netko navlaš očupao sve perivoje i cvietna polja, samo da posvema pospe svu ulicu cviećem jednolike boje,

S obie strane duž ciele ulice položili u trakove veliko zeleno lišće, a na ovo se poredala ruža uz ružicu. Nešto dalje od ovoga pružio se drugi podoban mu trak; medjutak pako izpunilo cvieće tamnocrveno, tako te je ovo sačinjavalo dugačak rub cielomu prostiraču tomu. Po sredini svuda ponačinili zviezde i sunce a to se tako dalo, da si poredao silu žutih ružica u obliku zviezda i toliko oblih likova, neka bi sunci valjali. Više je truda stajalo sastaviti cvieće, da sačinjava imena, ovdje bo mirovaše ruža na ruži, ondje listak na listku. Sve je to, u jedno uzam, nudjalo oku prostirač, pun živih boja, pravu mozaik-ploču u divotnu sjaju raznolike masti; jedva da i Pompeji imadoše što takva. — Niti duhnu blago povjetarce, nit se ganu samo koji cvietak, sve miruje, kô kada si biserje težko prikovao na to. — Sa svakoga prozora vise niz zidove golemi sagovi, svi pleteni od lišća i cvieća, svaki kaže lice svetca toga il onoga. Na ovom vodi Josip osla, nosećega majku božju s djetetom; ružice joj tvore lice, ružice joj daju i noge i ruke; ljubica ju i plavuša anemona (ovčje runo) odjenuše lepir-ruhom; za krunu joj valja zviezdan bieli (liepa kata),*) ća u Nemi-jezeru ubran. Na onom se bori sv. Mihovil sa zmajem; ovdje opet prosiplje sv. Ruža cvieće na modru kruglju svieta. Na svih stranah, kamo god pogledaš, govore ti ružice biblijsku legendu i svi ljudi, što ih vidiš na okolo, raduju se, kako god se i ti poradova. Sa shodova (altana) gledaju svetčano odjeveni imućni ljudi strani, što su bili došli s onkraj gore; a po stran ulici protiskuju se nebrojene vreve ljudi, gizdajuć se svatko, kako tko može i kako običaje. Moja majka nadje mjesta tik kotla oko velikoga vodometa, baš gdjeno se ulica zavija; ja pako stadoh pred satir-glavom, što iz vode proviruje.

Sunce peče, zvona zvone, provod se lagano pomiče po divnom prostiraču cvietnom; skladna glasba i sladka

*) Nymphaea alba.

pjesan navieščuju, da se provod pomaknuo. Dječaci koraliste mašu kadionicami izpred monstranca, ljepote djevojke sa sela nižu se ozada, vienci ovjenčane, a sirotčad djeca sa krili na golih ramenicah čekaju pred žrtvenikom primičući se provod, što ti u njem zuje himne angjeoske. Mladim momkom titraju vrpce oko šiljatoga klobuka, ugizdanoga slikom majke božje; srebrno i zlatno prstenje sja jim se na lančiću oko vrata; liepa šarena tkanica skladno stoji uz haljinicu od crna baršuna. Djevojke iz Albana i iz Frascata došle u tananih koprenah, ovijenih oko pletenica i srebrenom strielom prikopčenih; veletrinke usuprot ovjenčale vienci glavu, a šareni ogrljaj pustile niz odoricu, tako te jim vidiš bielo rame i u njedrih jabučice biele. Iz Abruzza, iz baretina, odasvuda iz susjedstva došle svaka u svom ruhu narodnom i s toga bi sve tako šareno i pisano. Pod nebom, cviećem nakićenim, koraca kardinal u bogatu odielu čina svoga, redovnici raznih redova koracaju za njim. I nas povukoše sa sobom; majka moja držaše mene čvrsto za ramena, samo da nas nitko nerazdieli. Mene stisnu svjetina medju se i vuče me u velikoj povorci; sve što mogoh vidjeti, bijaše lih modro nebo nada mnom. U to zabuči na okolo užasna buka; sa svih strana tlače i tiskaju; nečiji se konji bjehu poplašili. Više nečuh ništa; sruših se, mrak mi puče pred očima; pričini mi se, slap se otvorio i struji po meni.

O, majko božja, kakva li to bi tuga! I danas jošte prolaze me hladni trnci, kad se sjetim toga. Kad sam se opet osviestio, počiva mi glava u krilu Maričinu; ona plače i nariče; po stran leži majka moja, pružila se kakogod je duga, oko nas stoji neznatna hrpa stranoga svieta. Konji nas prevezli, kotači prešli preko prsiju majke moje, krv joj trgnula na usta i eto ti je mrtve.

Vidjeh, gdje joj zaklapaju oči udušene i sklapaju ruke obumrle, štono su se eno prije ovijale oko mene

nježno i tanahno, da me brane i da me zaštite. Redovnici ju odnesoše u samostan, a mene postradaloga samo nešto malo na ruci, odvede Maričica natrag u osteriju, gdje sam tek jučer bio onako veseo, pleo vience i spavao na rukû majke svoje. Mene sahrva naravna tuga djetinja, premda nisam mogao posve pojmiti, kakov sam sada ostao u svietu samac. Tuj me počeše mititi igračkami, voćem i kolači, tuj obećavati, da ću sutra vidjeti majku svoju, tješeći me, da je eno u majke božje, gdje se obie neprestano vesele i slave svetu svetkovinu cvietnu. Meni neizmakoše ni drugi razgovori njihovi: čuh, kako si šapću u uši ob onoj grdnoj ptici jučeranjoj, o Fulviji i o nekakom snu, koji je majka moja bila usnula.

Sada, kad je već mrtva bila, sad su svi već u napred slutili, da će biti tako nesretna.

Medju to se zaustaviše i podivljali konji tik pred gradom, pošto su bili našurlali na nekakvo stablo. Sa kola skidoše nekoga otmenika, mogla mu je biti četrdeseta, može bit i koja godinica preko toga. Jedva u njem ćutiš duše — tako se prepade. Ljudi si poviedahu da je iz glasovite kuće Borgheza, da ima dvorac medju Albanom i Frascatom i da ga sviet znade po tom, što osobitom željom kupi razne vrsti biljke i cvieća, dapače da je i u tajnih vjedah mudar, ako ne mudriji od same mudrice Fulvije. Sluga njegov, baš pravi sluga gospodska, donese djetetu siroti dvadeset škuda u kesici.

Drugo veče povedoše me u samostan, prije nego što će zazvonjeti na „zdravu Mariju“, da zadnji krat vidim majku svoju. Onako svetčano, kako se je bila jučer odjenula na cvietnu svetkovinu, onako čista počivaše u struzi (liesu). Poljubim joj sklopljene ruke, nagnem roniti suze sa ženami, plačućimi nad njom.

Na vratih stoje već nosioci, stoji pratnja, obučena u biele haljine, spustivši zakriljke preko lica. I digoše nosila na ramena; kapucini užgaše voštenice i zapjevaše

žalobni pjev mrtvački. Maričica koraca sa mnom za liesom; večernji žar sa neba sinu po licu majke moje, i zažari ga, mislio bi, sad će oživjeti. Djeca gradjanska skakutaju veselo oko mene, kupeć vosak u kesice, što je kapao redovnikom sa svieće. Idjasmo ulicom, kojom smo se jučer kretali u svetčanom provodu; jošte bijaše po ulici i cvieća i lišća; nu slike, sve tolike i tako krasne slike minuše, kakono je minula sreća mladosti moje, kako izčezla sreća dana jučeranjega. Vidjeh, gdje na groblju odstranjuju goleme ploče, služeće pokrivalom svodu, pod koju spuštaju mrtvo tielo. Vidjeh kako strugu spustiše i čuh slabušan tutanj, kad se je ona u dvoru sarazila s liesovi tudjimi. Sav sviet krenu kući, samo ja i Marica klekosmo na mrtvačku ploču, da izmolimo „Ora pro nobis“.

Noći a po mjesečini odosmo iz Genzana; Federigo i jošte dva stranca izpratiše nas. Ja se izgubih, motreć tanahne maglene slike, ukazujuće se u sjaju mjesečnom nad Campagnom; družba moja samo kad kad reče koju; napokon zaspah i izgubih se u snivanje o majci božjoj, o cvieću i o majci svojoj: da jošte živi, da mi se smije, da sa mnom govori.

Ujak Joso. Noć u koloseju. Razstanak.

Kuda ću i što ću sada, to bi velika briga, vrativ se mi u Rim a u kuću majke moje. Fra Martin hoće i govori, neka bi me povjerili brizi roditelja Maričinih, što revno pastiruju u Campagni. Onih dvadeset škuda bit će, veli, njim bogatstvom, koje meni otvara i kuću njihovu i ono u srdcu mjesto, na kojem se grije svoje diete. Nu ja sam već na pol članom crkve, pa da sada sadjem

dolje u Campagnu: sbogom više kadionica i crkva kapucinska! I Federigo uvjeravaše, kako bi najbolje bilo, da ostanem u Rimu kod ljudi poštenih; nisam rad, reče, da postaneš surov i priprost seljanin. Umujući fra Martin s braćom samostanci o budućnosti mojoj, eto ti se dotetura i ujak moj Joso na svojih drvenih konjih; i on bje čuo, da mi je majka umrla i da sam dobio dvadeset škuda: radi njih on i dade svoj glas. I kaza kako je jedini on, koga sad imam na ovom svietu, koji bi se za me postarao. Hajde, veli, sa mnom, jer je i onako sve tvoje, što god imam u kući, a vriedi koliko li više od tvojih 20 škuda. — Marica malo da si jezik nepolomi, uvjeravajući ga, da je s fra Martinom, kako treba, sve poredila, i želeći ga uputiti, koliko brige ima sam sa sobom, lazarom i prosjakom a nehtijuć mu reći na sva usta: amo tvoj nepatri glas.

Federigo ode iz sobe; u njoj ostade ujak mi sa Maričicom, da bi si protivnici rekli, dokle čija briga šiba za me. Ujak Joso pozeleni gnjevom, a Marica kô biesna srda stade njemu suprot: meni si, reče, deveta briga i ti i taj mladić, niti me nepostara sva ota stvar vaša. Za moju volju reci mu: da je drzovit, slomi mu i rebro koje, neka imaš kljâka, koji bi prosio u tvoju torbu! Vodi ga slobodno i sa sobom; ali će novci ostati u mene, dok nedodje fra Martin; niti groša nevidješe oči ti lukave! Plačući stajah medju njimi. Marica me odtisnu od sebe, ujo me privuče k sebi. Hajde sa mnom, reče mi, te samo se mene drži, kad sam već uzeo teret na se, treba da mi i plaća bude! Rimski će senat znati dopomoći poštenjaku do svojega prava! Htio ja, nehtio, on me ipak izvuče van na kućna, vrata pred kojim je nekakvo otrcano momče držalo osla njegova; on bi naime, kad bi valjalo na dalji put, ili bi trebalo požuriti se kamo, obično pobacao svoje drvene konje, i opasao magarca kljakami svojimi, tako da je s njim upravo sačinjavao jedno tielo.

Mene posadi na magarca preda se. Za sretan put dobi zviere od momčića pruticom svoje „sretno“ i poleti s nami da je bilo milota gledati. Mene počme ujo, kako znade, ljubiti i dragati.

„Vidiš, diete moje!“ reče, „ovakova osla nerodi svaka oslica! Hoćeš li u bieg, bježi bolje, nego li onaj konj, što se utrkuje po korsu. Tebi neka je dobro u mene, kao angjelu božjemu, mili mladiću moj!“ a sad poče kleti i ružiti, zlo želeći Maričici.

„Gdje ukrade oto liepo diete?“ pitaju ga znanci uz put, jašući mi mimo njih. Na svačije pitanje osebice kazuje on poviest moju, i ponavlja ju gotovo na svakom uglu. Izpovjedi ju nekoj ženi, što trguje limunadom, te nam ona dade za dugačku poviest punu čašu limunade, da si podielimo, a meni napose dade jošte na dar plod pinjola bez žgarice. Sunce već zašlo, a mi gdje smo jošte od krova našega. Putem negovorim ja ni jedne rieči, već sve držim ruke pred očima i plačem. Sklonuv se pod krov, dade moj ujo meni u kutiću pokraj velike sobe nekakvu malenu škrinjicu s nešto kukuruzovine i reče mi: eto tuj ćeš noćas spavati; — gladan, veli, valjda jošte nisi, a niti žedan, pošto smo se napili one dobre limunade. I počme me gladkati po licu i kesiti se, da me je groza hvatala. Najposlije navali pitati me: koliko li je srebrenjaka bilo u onoj kesici, da li je Maričica platila veturina, i što mi je rekao onaj tudji sluga, kada mi je novce donio. Ja mu neznadoh ništa odgovoriti, već ga plačuć zapitah: moram li ovdje vjekovati, ili ću sutra kući svojoj.

„Dakako kući, kući ćemo, dà,“ veli, „spavaj mirno, samo nezaboravi na zdravu Mariju! Dok čovjek spava, djavo je budan! Prekrsti se, načini na sebi znamen krsta: krst bo je od železa zid, kojega neprovali ričući lav. Moli se pobožno i prosi majku božju, da kazni Maričicu otrovom i čirovi, jer ti nevinu pripravlja tugu,

varajući mene i tebe, neželeći sreće tebi. Počivaj mirno, a ja ću ostaviti okno otvoreno; svježi bo je zrak na polak večera. Neboj se šišmiša! Neće unići, oni samo letaju mimo nas, oni su stvorovi nevini. Spavaj sladko s Isusom djetetom!" i zatvori vrata.

Dugo, dugo spremaše on koješta, hodajuć simo tamo po drugoj sobi; napokon razumjeh ja više glasova i opazih svjetao tračak sinuti kroz pukotinu na vratih u svoju ložnicu. Ja se dignem, ali lagahno i tiho; jer kuruzovina šušti a ja se opet pobojim, da me ujo nečuje i k meni opeta nedodje. Ja se prožurim na pukotinu i vidim gdje oba stenja na svjetiljci gore, vidim gdje na stolú leži kruha i repe, vidim kako se boca vina reda oko stola. Tuj su sve sami prosjaci, sami lazari; ja jih dobro poznam, akoprem jim lica pokazuju posve drugi izraz, nego li sam jih obiknuo gledati. — Grozničavi na polak mrtvi Lovro sjedi tuj veseo i viče i čevrlja neprestajuć, dočim ga obdan gledaš na brežuljku Pinciju*) kako se je pružio po travi, kako je zavezanu glavu naslonio na deblo i steže ustnicami rekao bi, sada će izdahnuti, dočim mu žena prolazećim pokazuje grozničavca i patnika svoga. Do njega bubnja prkljavac Francia kusatimi bataljci sliepoj Katarini po ramenih pjevajuć dosta glasno pjesmu o „kavaljeru Forchinu." Dva tri njih sjede do vrata; nu su u takovoj sjeni, te jih nemogoh razpoznati. Srdce moje razbi se od straha; čuh bo, da o meni govore.

„Bi li se taj mladić dao porabiti za što god?" zapita netko u tom družtvu. „Ima li ikakvu manu na tielu?"

„Neima," veli ujak Joso, „vitak je i uzrastao liepo, kô što rastu sinovi plemićki."

---

*) Na ovom je brežuljku javno šetalište, steruće se od stuba španjolskih i od akademije francezke do vrata „porta del popolo". Odavle vidiš veći dio Rima, vidiš i preko vrta do dvorca Borgheză.

„To je velika nesreća!“ zinuše svi u jedan glas. I odmah će na to sliepica Katarina: tomu bi se lasno dopomoglo, mogla bi mu se učiniti koja nevolja, koja bi ga prehranila kruhom svjetskim, dok mu majka božja priskrbi kruha nebeskoga.

„Tako je,“ reče ujak, „da je moja sestrična imala soli u glavi, liepu bi ovaj mladić sreću svoju mogao polučiti. Ima glas, oh bože, kô što angjeo božji. Rodio se da bude baš papinim pjevačem. Kakova li pjevača od njega!“

Govoriše, koliko mi je godinâ i o tom, što bi sve jošte moglo biti i što bi valjalo učiniti da budem sretan. Nemogoh razumjeti, što su sa menom bili naumili; nu toliko ipak razabrah, da nebi ništa dobra, što snuju, ter se strahom sav potresem. Kako bi jim utekao! Sva mi se duša topi u to pitanje. Al kamo ću? Gle na to niti nepomislih. Na ulici nevidjeh ni žive duše: sva su vrata pozatvarana. Moram skakati s visoka, želim li u prosto polje. Nu gdje je srdce, da se pusti u taj skok! Čuh nešta na kvaki, ko da bi se vrata htjela otvoriti, kô da je netko sad do mene. U strahu klone mi srdce i tielo, i spustim se niza zid. Opadoh na zemlju, na tratinu, al ipak dosta na tvrdo.

Brzo skočim na noge, pa bježi kroz uzke ulice; bog te pitaj, kamo? Bježeć sastanem jedinca čovjeka i taj pjeva u sav glas i udara palicom o pločnik, napokon doletim na prostran trg; mjesec svieti, da bolje netreba; poznam mjesto, na kojem sam; na trgu sam rimskom (forum romanum), na kravljaku — tako smo ga zvali, jerbo na njem kravami trguju.

Mjesec upire Kapitolu u ledja, pa ti se čini, da ona poput kòse staze diele uzani prostor od ostale prostorije širje. Po visokih stubah, vodećih k slavoluku Septimija Severa, poleglo nekoliko sliepaca, pa spavaju, zaogrnuv se dugimi kabanicami. Visoki stupovi, ostanci negdanjih hramova, steru si dugačke sjene. Nikad jošte nebih po sumraku ovdje;

to sve bijahu za me užasna strašila; svakim korakom posrnuo bih preko mramornih glavina, što se kriju u visokoj travi. I digao bih se opeta i virio bih u ruševine carskoga dvora. Gusti bršljan, penjući se uza zidove, davaše jim jošte strašnije lice; a mrki čepris prekidaše se modrim zrakom tako demonski i velikanski, da sam se jošte više plašio. Medju razvaljenimi stupovi i mramornimi ruševinami ležaše nekoliko krava, dočim mule ogrizavahu travu. To me malko utješi; jer oto bijahu bića živuća, koja te nevriedjaju, i nestraše.

Mjesec sjaje, rekao bi, dan je bieli. Svaku i sjetnu stvarčicu razpoznaješ kŏ po bielu danu. Čujem nečije stope i mislim: mene traže. U strahu i bojazni utečem se u ogromni kolosej, što se ukočio pred menom, kô kakovo šuplje pećinje, stanem pod dvostruke lukove u hodniku, vijućem se oko polovice sgrade; jošte je ciel i veličajan, te bi rekao: tek jučer ga eto sagradiše. Ovdje mi bi tamno i ledena studen. Popodjem napried korak dva, ali tiho tihano, jer mi tapaj koraka mojih sam zadavaše još veće brige i straha. Podalje pred sobom vidim plamsati vatru i dobro mogu razaznati, da su oko nje tri kipa ljudska. Da to nisu seljani, koji su se sklonuli ovdje, da prenoće, nehtijući po noći jezditi preko puste Campagne? Da nisu vojnici, stojeći na straži u koloseju; morebiti ća i hajduci? Pričulo mi se, da čujem zveket oružja njihova, s toga se potihano povučem onamo, gdje se mirno ukočili visoki stupovi, gdje nebijaše drugoga svoda, do li onoga, što ga daje grmlje i biljka vijavka. Svakovrstne sjene padaju po mjesečini na visoke zidove; trupci sječena kamena, pomakli se iz veza svoga i obrasli zimzeleni, nagnuli se i vise o gustoj lozi, samo što se nisu oborili u dno.

Gore u srednjih hodnicih hodaju ljudi izmedju stupova; valjda su putnici, razgledavajući po mjesečini ove razvaline; u družtvu je njihovu žena u bielih haljinah. Jošte mi se jasna ukazuje riedka slika: kako se oni čas pojavljuju, čas jih

nestaje medju stupovi, osvietljeni i mjesečinom i crvenom bakljom. Na zemlju pada jaka tamno-modra sjena noćna; grmlje i šikarje daju baršun, što znaš crnji; na svakom listku sjedi crna noć. Oči moje sliedom sliede strane ote ljude. A kada su bili posve već zamuknuli, vidjeh jošte sjaj baklje, nu i ovaj izčeznu, pa se razprostre na sve strane mrtva tišina.

Sred razvalina imade tuj mnogo drvenih žrtvenika, poredanih i s ove i s one strane, svi oni kažu, da su to počinci križeva-puta Isusova, i ja sjednem za jedan od tolikih žrtvenika na nekakov potrt trupac, što je virio iz trave. Kamen je taj kô led leden; moja se glava užgala, krv mi vrije u vrućici. Spavat mi se nedade baš nikako, već mi se počeše rojiti misli o svem, što mi se je ikad poviedalo o tom drevnom zdanju, o sužnjevih židovih, koji su mogućim carevom rimskim morali snašati golemo oto kamenje; o divljoj zvieradi, što je ovdje morala boriti se kad sama sa sobom, kad s ljudmi, dočim je puk sjedio u okolo na kamenih klupah, redajućih se amfiteatralno od zemlje sve do najgornjega spratišta.*)

I poče nešto šuškati u grmu više mene; pružim vrat i napnem oči, pa mi se pričini, da se nešto pomiče; a gle, mašta se moja živa razigrala i gledam oko sebe na okolo bliede, tmave slike, gdje zidju i kuju. Posve dobro razabirem jeku svakomu udarcu, gledam suhonje židove izpržene brade, kako čupaju travu i krče šikarje, valjajući kamen na kamen, dok se opeta neuzpne u vis

*) Kolosej bijaše u ovalnoj formi sagradjen na četiri sprata od travertinskoga kamena. Svaki sprat imadjaše svoj osebiti slog; ovaj dorski, onaj jonski, onaj onamo korintski. Podigoše ga za cara Vespazijana sedamdesete i jošte koje godine po Isusu; 12000 zarobljenih Židova gradjahu na njem. Ima 80 lukova, obuzimlje pako, kako ga mnogi sude na 1641 stopu. Okolo u okolo arene vele da je bilo 86000 sjedala, a 20000 mjesta za stajače. Danas služe u njem kršćani bogu na slavu.

ciela velikanska zgrada, dok se neuzruja roj nebrojene svjetine, tičuć se glava glave, dok se nestvori iz svega toga živ gorostas, komu neznaš ni mjere ni kraja.

Vidim i vestalke u dugačkih bielih haljinah, vidim sjajne dvore carske, vidim i gole, krvaveće se gladiatore; i čujem, kako u najdonjih hodnicih izpod lukova nešto šumi i urliče. Sa svih strana navaljuju u nutra čoporovi tigara i hijena, nagoneći se tik moga počivališta; osjećam dah njihov vrući, vidim jim plameni žar u očiju, držim se, što mogu čvršće za kamen, na kojem sjedim i molim se majci božjoj, da me zla obrani; al jošte sve buči divlja buka; sred sve ote vreve sreća mi dadne ugledati sveti križ, stojeći jošte ondje, gdje sam ga uviek znao skrušen cjelivati, kad god sam polazio mimo njega. I saberem sve sile svoje i živo oćutim, da su mi se ruke savile oko njega; ali sve, što bi naokolo, sve se sruši jedno na drugo, i zidine i ljudi i zvjerad. Mene ostavi sviest, ja nećutim ništa više.

Kad sam opet oči razklopio, minu me groznica; ali mi sve sile popustiše i oslabih posve.

I stadoh odpočivati na stepenih velikoga križa drvenoga i promatrajuć sve, što bi okolo mene, neopazih ničesa, što bi me bilo zatraviti moglo. Mir se božji razlio nada sve; samo slavuj pustio sladki glas u grmku gore na zidu. Upiruć misli na dragušno diete, na Isusa, kojega je majka, neimajuć ja svoje više, sada i mojom bila, savih ručice svoje oko križa, naslonih glavu na nj i zaronih u san miran, nebi li u snu pribrao snage.

I spavah dobrano dugo: pjesma me probudi. Sunce već pozlaćivaše najviše vrhove zidina, kapucini hodahu već, noseći goruće svieće, od žrtvenika na žrtvenik i pozdravljahu milo jutro, pjevajući svoj „Kyrie eleison“. I stadoše kod križa, pod kojim sam ja počivao; vidjeh fra Martina, kako se na mene sagiblje. Ovamo razpala se lica moja i mrtvo bliedilo razlilo se po njih, onamo jošte

više, što me u ovo baš vrieme ovdje nadje, sve mu to zadavaše straha i brige.

Neznam čim mu se izpričah; ali dosta mu bi, što je znao, da se bojim uje svoga i što vidje, kako me je zapustio. Čvrsto se uhvatim za njegove mrke haljine i navalim prositi ga, da me neostavi; rekao bih, da je svoj braći njegovoj bilo žao mene; svaki bo me znade, jer sam dolazio u svakoga sobicu i sa svakim sam znao pjevati pjesni pred svetim oltarom.

Sunce me prosinu radosti, kad me je fra Martin sa sobom u samostan poveo; i u jedan hip zaboravih svu svoju nevolju, tek sam utegnuo sjesti u njegovoj majušnoj sobici, u kojoj su po stienah visjele sličice, u drvo urezane, i u kojem su na prozor naranče puštale svoje zelene hvojke mirisavke. I jošte mi fra Martin obeća, da me više nedobi ujak Joso. Čuh ga toliko krat ponavljati ove rieči: „prosjaku, kljastu lazaru, koji se hrani milostinjom, nesmije se ovaj dječarac više povjeriti.“

Na podne me podvori repom, kruhom i vinom i opomenu me svetčano i ozbiljno: „Mladiću jadni! Da je majci tvojoj bog dao živjeti, nebi nam se trebalo razstajati, crkva bi te bila zadržala, te bi ti u njezinu miru i pod krovom njezinim bio mogao odrasti. Al jer nebi tako, moraš sada na more valovito, moraš plivati, povjeriv se najužoj daščici; misli na spasitelja ranjenoga i na djevicu nebesku. Drži se njih i samo njih! Jer na svem sionom svietu neimaš nikoga, okrom njih.“

Ja ga pitam: „kuda bi sada?“ a on mi veli: „podji u Campagnu k roditeljem Maričinim, štuj jih, kako se štuje svoj otac i mati svoja; slušaj i zadovolji jim svakoj želji i da nikad nisi zaboravio svoje molitve i moje nauke, koju ti dajem.“ U veče eto ti Maričice s otcem si na dverih samostanskih, da me odvedu; fra Martin me izvede van i povjeri me njim. — Moj je ujo gotovo ljepše i čistije odjeven, nego li je ovaj pastir, kojemu me fra

Martin sada predade. Poderane čizmetine, gola koljena, pa šiljat klobuk, ovjenčan cvietkom heldinim — to bi, na što sam ponajprije morao oči uprti. On sagne koljena, poljubi fra Martina u ruku i gledajuć u me reče: liep je ovo mladić; i ja i moja žena rado ćemo dieliti s njim i posliednji zalogaj. Maričica mu dade kesicu i u njoj sve moje blago, te ćemo sad sve četvero u crkvu; u crkvi se oni klečeć preporučuju tihanom molitvom bogu, samo meni neće molitva iz duše. Oči moje traže na okolo sve poznate slike i Isusa, veslajućega visoko gore nad portalom i angjela u slici na žrtveniku i prekrasnoga Mihajla svetoga; i samim glavam mrtvačkim, ovjenčanim viencem bršljanovim, moradoh reći „s bogom“. Fra Martin položi mi ruku svoju na glavu, i razstajuć se sa mnom, pokloni mi majušnu knjižicu sa slikami „Modo di servire la sancta messa“ i na to se razidjemo. Iduć mi preko trga Barberinova, nemogoh se oteti, a da nepogledam na kuću majke svoje; sva okna zinuše otvorena, sobe čekaju na nove stanovnike.

Campagna.

Sada je dakle mojom domovinom prostrana golet oko drevnoga Rima. Kada stranac ljubeći umjetnost i tražeći tragove starinam, dodje prvi krat pred grad Rim, štono se prostro oko rieke Tibra, vidi u ovoj izsušenoj pustinji listak poviesti svjetske; i pojedini brežuljci i sve što gleda, sve mu je tajnim znakom, sve dobran dio svjetske historije. Slikar crta osamljeni, stojeći luk kakova god porušena vodovoda, crta pastira, sjedećega pokraj stada svojih ovaca i naslika uz oto u pročelju kiticu niema drača, pa odma vele ljudi: oto je prekrasna slika! S kakovim li tek čuvstvom promatraše moj vodja

sa mnom otu gelomu ravan. Izpržena trava i nezdravi uzduh ljetni, s kojega Campagnce neprestano tare groznica i umaraju koje kakove opasne boli, zadavahu pratiocu momu previše straha, motreći on sve to i misleći na sve oto. Meni je to sve novo; ja se nasladjujem divnimi brdinami, što no su u raznih varijacijah zakrilile počam od Lilla jedan dio ravnice ote; mene zanimlju divlji bivoli oko žutoga Tibra, oko kojega volovi dugačkih rogova, u jaram zapregnuti, hode i uz vodu ladje tegle. Mi podjosmo tim pravcem.

Kuda okom svrneš. svuda strči sama kratka žutica trava il visoki do polak osušeni badilj. I prodjosmo mimo križa, podignuta za znamenje, da su tuj nekoga ubili; tik toga ovjesili česti hajdučke razkomadane tjelesine, ovdje ruku, ondje nogu. Vidjev to pročamim s užasa, a kad sam jošte opazio, da je mjesto oto blizo novomu zavičaju mômu, jošte me jače spopade strava. Taj novi zavičaj moj i nebijaše ništa drugoga, do li jedna od tolikih starih, propalih grobnica, kakovih ćeš ovdje mnogo naći iz najdrevnijih vremena. Većini pastira campagnskih rabe ove grobnice; jer u njih nalaze sve, što jim treba: i krov i svaku udobnost. Gdje treba dubljinu zasuti, zaspu ju, ili koju šupljinu zatisnuti, zatisnu ju, i daj jošte na to krov trstikov, eto ti stana gotova. Ova grobnica stajaše na jednom brežuljku i bijaše na dva sprata. Dva stupa korintska na uzanih vratih, kaživahu nam dobu, kada je zdanje sazidano; tri pako širja stupa u zidu govorahu nam, da su kasnije dokrpana. Tko bi znao: možebit su u srednjem vieku služila kastelom. Nad vratima u zidu vidjesmo proboj i taj služaše oknom. Polovinu krova pokrili trskom i roždjem (granjem), drugu polu zakrpili svježim grmljem, kroz koje preko razpucana zida probija sila božja rozgvica, božjom krvi zvanih.

„Eto tuj smo sad!“ reče Benedikt, i to bi prva rieč, što ju je na cielom otom putu sa mnom progovorio.

„To li je naš stan?“ zapitam ga, i počmem pogledati čas na otu neprijatnu kuću čas se obazirem na razkomadana hajduka. On mi ne odgovori ni rieči, već zazove ženu svoju: „Dominiko, Dominiko!“ i eto ti mi na oči pristare žene; sve joj ruho košuljica od debela platna. Ruke su joj gole, gole su joj noge; vlasi joj se u neredu, razpuzle oko glave. Pa navali ljubiti me, milovati me, i što je otac Benedikt mramornije mučao. to je ona više čevrljala. „Ti si, veli, moj maleni Izmail, poslani mi iz pustinje, gdjeno raste badilj divlji. Ti nam u nas nepogibe, ja ću ti biti majkom mjesto tvoje, koja se sada u nebu moli bogu za te! — Posteljicu sam ti već prostrla, bob se eto dokuhava, pa ćeš ti s mojim starim Benediktom moći odmah sjesti za večeru! A gdje mi je Maričica, zar nedodje s vami? Ta nevidje ni svetoga otca? Na šunku valjda nezaboravi, iglu si mi sigurno donio, donio si i novi kip majke božje, štono smo ga rekli pribiti na vrata pokraj onoga staroga, koji nam je eno od samih cjelova već pocrnio. Nâ, ti si mi čovjek, kojemu su sve misli uvjek kod kuće, ti moj jedini Benedikte“.

Tako uztraja, sipljuć rieči, rekao bi iz rešeta i zavede nas poslije u nekakov uzahan prostorčić, u sobu tobož. Ova mi soba bude kasnije tako prostrana, kakono najveća dvorana u Vatikanu. Ja u istinu mislim da je baš ovaj zavičaj moj najsilnije probudio poetičku dušu u meni.

Mjestance ovo, koliko majušno, toliko bijaše fantaziji mojoj i tegotno, kô što je težko breme mladjanoj stabljici paomovoj, štono se sve više koči u vis, čim ju jače tiskaš samu u sebe. Nekada je ta kuća morala biti kako rekosmo, grobnicom čije obitelji: razredjena bi u poveću komoru, i na više manjih kutića, sve jedan tik drugoga, i jošte na dva široka kvira, od kojih jedan počivaše na drugom. Na sve strane vabe ti oko mozaiki, svjedoci ruke vrstne i umjetne. Prostorije ote mogle su

ti rabiti, za što si htio: mogao sam u njih spravljati hranu, redati lonce i vrčeve; ako si i boba htio svariti, mogao si u njih odabrati si ognjište.

Dominika se pomoli bogu; Benedikt nam blagoslovi obrok. Nablagovav se, povede me staruša majka skalinami nekamo gore na drugi sprat, provukav se kroz porušeni strop, i dovede me u dva prostrana duplja, koja su bila nekad grobnicom; ovdje mi valjade spavati. Meni odabraše ležište ulazu na suprot, doduše od njega ponajdalje; ostran sebi vidjeh dvie u nakrst svezane ljenke, na njih udarili platna, neka bi služile komu posteljom. Sad služahu djetetu koljevkom, valjada djetetu Maričinu. Diete mirovaše posve blaženo. I ja legoh tuj, iz zida bio se je izrutio kamen, te sam liepo mogao kroz to okno viriti van u modri zrak i tmasti bršljan, i gledati, kako ga vjetar vija, kô strujeću pticu po zraku. Hoću baš da legnem, al u to se šaren gušterac povuzne po zidu. Dominika me tješi, neka ga se nebojim, jer da se on kukavac više boji mene, nego li ja njega; on, veli, nikoga jošte nerazcvili. I pristade mojoj postelji i izmoli „zdravu Mariju," pa vrže stolak sa koljevkom u onaj kutić, u kojem je sama spavala s Benediktom. Ja se prekrižim, i jedan i drugi put pomislim na majku svoju, na majku božju, na ove sad svoje roditelje, pače ća i na krvaveću nogu i ruku razbojnikovu, kogano su smaknuli, da ga moram gledati pobliže našoj kući — i to sve se rojilo ciele ove prve noći po mislih mojih.

Drugi dan osvanu s kišóm i kišilo je ciele nedjelje; to nas zadrža u toj uzanoj sobici baš u mraku neprekidnu, premda su vrata širom zijala i vjetar si mogao birati po volji pravce. Mene zapane ljuljati diete, povijeno u koljevku, načinjenu od platna sa vesla. Dominika je prela na svoje vreteno, poviedaše mi o hajducih campagnskih, kako njih još nikad nerazcviliše; pjevaše mi pjesni pobožne, učaše me nove molitve, spominjaše mi

i one svetce, o kojih ja dosad ništa nečuh. Luk i kruh bijaše nam svakdanja hrana; ja sam joj dobrano bio privolio, samo mi dodijavaše neprestano sjediti u onako uzkih dupljih. Po sreći izkopa mi Domenika baš pred vratima kanao, malen vijugav Tibar, kojim je voda žutica sve lagano tekla. Kratke klade i trupci trstikovi davahu mi teglice ladje, koje su mi plovile mimo Rima skroz dolje do Ostije. Kad bi se pljusak na nas sklopio, morali bismo zatvoriti vrata i čamiti u mrkoj tmuši. Dominika bi prela, a ja bih u misli motrio divne slike po crkvi samostanskoj i čas gledao bi Isusa, gdje sjedi u ladji i plovi mimo mene, čas majku božju u oblacih, kako ju angjeli nose; čas bi opeta motrio nad grobovi ploče i na njih ovjenčane glave mrtvačke.

Minuv pako vrieme kišam, napelo bi se vedro nebo nad nami te bismo po više mjeseci gledali u nebeske vedrine nad sobom. Meni bi dali, da smijem trčati okolo po vani, samo ne predaleko od kuće i ne preblizo rieci, da mi se izpod nogu neodruni sipka zemlja. Tako me opominjaše Dominika, govoreći mi, da tuda pasu čopori bivola i divljih i opasnih. Al baš ovo bijaše, što me je silomice tamo vabilo. Demonski pogled bivolji i žarka iskra, što mu se kriesi iz oka, pobudjivaše u meni onakovo čuvstvo, kakovo je ono, kada ptičicu poždene nesreća zmiji u ždrielo. Pamet me zebe, gledajuć kad polete brže od konja u divljoj jagmi ili kad se jedan obori na drugoga, mjereć snagu o snazi mu. Ja bih u piesak pisao upiske, neka bi kazivali, što sam vidio, a da budu jasniji, opjevah jih nizom rieči i osobnom melodijom na pravu radost starice Dominike, te je ona sada običavala reći, da sam mudro diete i da pjevam sladko kô angjeli gore kod boga otca.

Dan po dan peče sunce sve jače. Traci su mu more ognjeno, što se prolilo preko Campagne. Smradne vode kuže zrak; tek s jutra rana i u veče smjedosmo izaći van.

Takove pokore neoćutih u Rimu u zdravu zraku na brdu Pinciu. Jošte se dobro sjećah, kako je ovdje znalo zapariti, kako prosjaci sve po zaparici prosiše dinar, da si kupe ne hljeba, već čašu vode studene, sjetih se naročito prekrasnih zelenih lubenica, koje se, razpolovljene u dvie pole i u red poredane ovdje prodavaju, vabeći kupca svoga i crvenim grimizom mesa svoga i svojimi crnimi koštícami. Sjetiv se njih, ustnice se moje željom užgaše za njimi! Sunce koso uprlo u zemlju; mislio bi, i sama će se sjena moja užgati pod nogama. — Bivoli polegli kô truplje mrtvo po izgorieloj travi ili se pomamili, ter bježe brže od striele daleko u okolo. Tuj si moja misao stvori sliku patnja putnikovih, kad putuje po gorućih pustarah afrikanskih.

Dva mjeseca počivasmo tuj u toj rupetini svemira. Nebi duše na svietu, da nas posieti; što god trebasmo, sve si nabavljasmo kad noći, kad u rano jutro. Okuženi zrak i paklena vrućina u sve mi se žile uvukla; nebi kapi studene nigdje, da se njom razblažim, sve bare se izšušile; mlaka voda žutica polagano se ciedjaše Tibrom, sokovi lubenica uzavrieli, uzavrielo i vino, premda ga čuvasmo pod kamenom i u piesku, te se uzkislo i svarilo; nit oblak, nit oblačak nehtjede se napnuti na horizontu. I noć i dan uvjek vjekovita vedrina. Svako veče i jutro molismo se bogu, da nam dade kiše ili svježa zračka. Nebi večeri, nebi jutra, da se Dominika neoziraše na brda, nebi li se gdjegod pomolio oblačić, nu noć samo davaše nam sjene, i to samo zaparice svoje; samo jug duvaše dva puna mjeseca, lahoreć po zraku sparinom svojom.

Stoprv sada radjahu se tihani vjetrići, pireći i opet samo sa suncem izhodećim i zalazećim. Ovamo nesnosna žega, onamo užasna čama savladaše me svega, te sam bio i otupio i posve omlitavio. Kad god bi popirio vjetrić iole okrepljiv, oživljele bi mušice, oživjela bi svaka

bubica, zadavajući nam boli svakojake, mirijade bi se digle na nas, da nas bodu žalcem svojim otrovnim. Jata jim na jata brundajuća padahu na bivole, odmarajuće se u polju, te jim kože nevidiš od njih; a oni se pomamljuju, pa skaču u Tibar i valjaju se u žutoj vodi. — Rimljanin, stenjući u žegi ljetnoj po ulicah gotovo posve pustih, puzeći uz kuće, rekao bi, rad je usisati svaku sjenku sjene i nezna, što je patnja u Campagni, gdje je svaki lahorić sumporom nadojen oganj, gdje svaki mravak, svaki gad, kô bez srdca demon, muči onoga, kojega dopade, da živi u ovom plamenom moru.

S mjesecem rujnom svanuše blaži dnevi; rujan mi dovede Federiga, kojega bila ponesla želja, da crta slike svieta izpržena. Naslika čudovište, kuću našu, i stratište i bivole podivljale, dade mi papira i olova, neka bih se i ja učio risati, pa mi obeća, da će me, kad po drugi put dodje, povesti sa sobom u Rim, u posjete fra Martinu, Maričici i svim mojim prijateljem, što su me bili već svi pozaboravili. Zlo htjede, te i on to učini.

Dodje i mjesec studeni i nasta vrieme, kakova ovdje jošte neimasmo. S brdina popuhuju blagi vjetri; svako veče gledam kako se divne, samo jugu vlastite boje prolievaju u oblacih, kakovih slikar nedade svojim slikam, niti jih smije oponašati. Kad gledam čudovite, kao uljika zelene oblake na rumenoj postavi njihovoj, mislim da gledam ostrovlje, ploveće po raju; a kad opet vidim oblake modre, što se spustili u zlaćanom žaru večernjega neba poput krunica pinjolovih, rekao bih, eto mi brdina blaženstva, gdje jim se po dolinah krasnici angjeli igraju, hladeći se bielimi krili.

Sjedeć jednoč ovako u veče i roneć u svoje sanjarije, izgubijem se i pomislim, da gledam u sunce kroz šupalj listak, na to će mi reći Dominika: „nemoj, oslabit ćeš oči svoje“ i da bude kraja i konca mômu zanimanju, zatvori mi vrata. Sad me opet čama ubi, te ju

počmem prosit, da me pusti van u slobodu. I tek što mi je dozvolila, zatrčah se veseo i otvorih vrata; al u isti čas nasrnu na me nekakov čovječina, obori me na tla, pa zatvori vrata, jedva da si utegnuo okom doskočiti. Zatečen ovako, izbuljih oči u bliedo mu iztrošeno lice i čuh ga kako na drhćuća usta spominje ime majke božje. U to se potresoše vrata silovitim nečijim udarcem, platnice se skršiše a vrata se oboriše na nas. Cieli otvor zauze sada bivolja glava a biesno oko plameno mu uprlo u nas.

Dominika vrisnu, popade me za ruku i skoči na skalinu stuba, štono vode u gornje podove. Probliedjeli pako stranac obzire se i ovamo i onamo, a kad nadje pušku Benediktovu, štono je uviek bila puna, bojeći se mi noćnih neprijatelja, uze ju i izpali što bi oko sklopio. Čuvši prasak pogledah i vidjeh u dimu, kako tuče kundakom zvier u čelo. Ona stoji nepomično, zavrzav se medju vratnice i nemože se maknuti ni napried ni nazad.

„Bože i svi svetci tvoji!“ prve biše rieči, što se oteše ustima Dominike, „što li će to biti? Eto ubiste živinče!“

„Hvala majci božjoj!“ reče stranac, „ona baš spasi meni život,“ a ti bijaše „veli, dižuć me od zemlje, moj blagi agjeo. Ti mi otvóri vrata spasa!“ I stajaše blied kô smrt blieda; leden mu se znoj napeo na čelu.

Tko bio, da bio, samo vidjesmo na njem, da je morao biti neki plemić rimski. Pripoviedaše nam, da voli sabirati cvieće i bilje, da je dotle ostavio svoja kola na Ponte-Mollu*) i pješice prošao svu obalu Tibrovu; nedaleko odavle nabasa, veli, na bivole, te se jedan pusti za njim, i da nebi blizo kuće naše, pa da se jošte čudom nekim neotvoriše vrata, ostade mu rame pusto.

„Santa Maria, ora pro nobis!“ kliknu Do-

*) Pons Milvius — Most Milvijev.

minika, „evo ova svetica, majka božja, ona vas spasi, a moj nejački Antun, on bijaše odabranik božji! Njega mi Vi preuzvišeni gospodine neznate, kakovo vam je oto diete. Čita vam sve, dajte mu pismo, dajte mu knjigu štampanu; riše vam sgodno, da ćete i odmah posve razumjeti, što u slici počiva. Narisa već kupulu Petrove crkve, naslika bivole, naslika dapače i debeljaka, patra Ambrozija: a da mu tek glas čujete! Gospodine, da ga samo jednom čujete pjevati — što su papini pjevači, uzpored s njim! Pa vam je jošte dobro diete, diete baš riedko! Nesmijem ga hvaliti, jer čuje; a djeca to nevole; nu ipak ga ide svaka hvala!“

„Zar bi to imao biti vaš sinčić?“ zapita stranac; „premlado je za vas.“ —

„Za me, za ovakovu staricu,“ odgovori ona, „nikako ne, kako će stara smokva potjerati ovako mlade mladice! Pa ipak neima sirotče ovo na ovom svietu ni otca, ni majke, do li mene i moga Benedikta! Mi ga ipak nebismo pregorjeli, pa ne imali nikad više ni grošića! Nu ti sveta djevice!“ — prekide si sama rieči, te spopade bivola za rogove, jer mu iz glave brizgaše krv u sobu. „Sad gledajmo, da zvier ovu odavle odklonimo! S nje eto, nemožemo ni van, ni u nutra. O muke moje, kako li se tvrdo zavrze. Neizadjosmo van, dokle god nedodje moj Benedikt. Samo da nebude zla i gorega, što smo zvier otu ubili!“

„Nebojte se vi, dobra ženo!“ tješi ju stranac; „ja sam jamac svemu. Vi će te valjda poznavati obitelj Borgheza?

„O principe!“ začudi se Dominika i poljubi mu skute, a on joj stisnu ruku i uze moju medju svoje ruke, te joj zapovjedi, da već sutra dodje sa mnom u Rim, a u dvore Borgheza, jer da je i on koljenac ote loze. Staroj se mojoj brižnici natisnuše suze u očiju s velike, kako sama reče, milosti. Svaka i sljednja mazarija moja morade

sada na vidik, a bijaše jih po svakakvih krpah papira i sve jih ona čuvaše tako pomno, kao da je svaku izradio kist Michel Angela. Gospodin se princip morade na njezinu radost diviti svakoj prlji mojoj, meni pako sinu ponos po licu, vidjev kako se on smije i gdje me gladi po licu, govoreć mi da sam maleni Salvator Rosa.

„Jel de," veli Dominika, „tko bi smio pomisliti, da će tek diete pogoditi, što je čista narav, da će mu se u radu vidjeti, što se ća u misli krije? Gle bivole, gle čamce i naše male kuće, gle! Vidite li, ovo bih ja imala biti! Kako oko vara, kako to priliči, sve do masti, dakako, nje bo nemože olovom oponesti! Deder, zapjevaj gospodinu, štogod!" ponuka me, „pjevaj kako ti grlo daje, izmisli sam štogod! Da ga znate, izmisliti će vam ciele priče i propoviedi, da jih boljih nebi ni koji fratar. Deder da čujemo; eccelenza je milostiv gospodin, on to želi, a ti se daj čuti!"

Stranac se nasmjehnu nekoliko puta, zadovoljismo ga obadvoje. Istina je, da sam ja umio smišljati, da je Dominika u svakoj misli mojoj vidjela majstorluk; ali se nesjećam, što sam ovaj krat govorio i kako je išlo. Samo mi nešto jošte živo bdije u duši; da su Madonna, eccelenza i bivol sačinjavali poetični trosklad cielosti. Eccelenza sjedjaše mučeć, a Dominika naslućivaše u šutnji njegovoj koliko li se čudi umu mojemu. „Dovedi mi dječaka," to mu biše prve rieči, „očekujem vas na sutra za rana! Al ne! — Dodjite pred veče, sat prije zdrave Marije! Kad dodjete, moje će sluge već znati zapovjed, da vas i odmah puste k meni. Al kako ćemo van sada? Zar neima drugoga puta do li ovaj, što ga je zviere ovo zakrčilo? A kako ću do kola svojih na Ponte Mollu, a da me bivoli i opeta nenapanu?"

„Van izaći," veli Dominika, „vam je, eccelenza, upravo nemoguće. Ja bih, dašto, mogla; mi bismo svi

mogli, ali tako odličnu gospodinu neima izlaza! Imamo mi gore doduše okance nekakovo, na koje se može provrsti van, pa se onda liepo i mirno spustiti dolje! Ja to mogu jošte sve u svojih starih godinah! Ali, kako rekoh, neima vam tuj ničesa, na što bih smjela strane ljude pozvati, naročito odličnu gospodu.

Gospodin se princip izvere medjutim sve po uzanih ljestvah do gore, pa promoli glavu kroz proboj u zidu i reče, da je put ovaj tako dobar, ko što su skaline, po kojih se silazi sa kapitola. Bivoli se biše upravo pobrali tik na Tibar, a putem što nebio odavle daleko, idjahu seljani lagahno i mnogo njih duž dugačke glavne ceste. Njim se on naumi udružiti, misleć da je siguran za kolima, na kojih voze snoplje trstike, ako bi se bivolom račilo i opeta nanj nasrtati. Jošte jedankrat zapovjedi Dominiki, da dodje sutradan sat pred pozdravljenje, pruži joj ruku, ona mu ju poljubi, a on me pogladi po licu i sklizne se dalje po debelu bršljanu. Za čas vidjesmo ga, da je kola dostigao i nesta ga izpred naših očiju.

Posjet u dvoru Borgheza. Konac poviesti djetinstva moga.

Benedikt uze u pomoć nekoliko pastira i ukloni bivola s vratâ. Sad se poče na dugačko pripoviedati i brbljati. Ja se mogu dobro sjetiti samo toga, da sam se u jutro probudio, prije nego li se je dan počeo radjati i ustao, samo da s večeri mogu s Dominikom u grad. — Odorica moja nedjeljna, što je toliko mjeseci čamila za prievorom i bravom, vidje opet božji dan; moj maleni klobučak dobi liepu ružicu za kitu. Čizmice moje jadno li pristajale uz odielo, i težko je reći, jesu li, nisu li ono, čije nose ime, nisu li možebit priličnije starim sandalom rimskim.

Kako li se pružila Campagna, kako li sunce pripeklo! Nikada mi poslije neosladi vino ni sa Cipra niti iz Falerna, kako mi je sladka bila vodica, štono curi iz grla kamenih lavova na obelisku, koji je na pučkom trgu (Piazza del Popolo!*)

Upaljena si lica pritisnuh na grlo lavlje i dadem si polievati glavu; Dominika se poče ljutiti, jer mi se opravica pokvasila i počešljane mi se vlasi pobrkale. Pa krenusmo ulicom, zvanom via Ripetta do gizdavih dvorova gospode Borgheza. Koliko li sam puta prije ja sam, koliko li Dominika sama prošli mimo ovih dvorova, neobazriev se na njih bolje, nego li na ikoju stvarčicu inu, bila vriedna išta, ili ne bila. A sad eto stadosmo, da ga motrimo, sve što gledamo, sve je veličajno, sve dragocjeno i bogato; poimence su skupocjeni svileni zastori iza prozora. Znamo, da u dvoru otom obitava princip; jer ga jučer vidjesmo u svojoj kući, kakono će on nas sada vidjeti u svom dvoru, i to baš pobudjivaše u nas neko osebujno čuvstvo. Nikad ja nezaboravih, kako sam se bio uzdrhtao, vidjev sjaj dvora i sobâ u njem. K principu pristupih nekako pouzdano, jer bijaše i on čovjek, kô što su bili i ostali ljudi; nu dvor mu, sjaj mu — i dà, sad vidjeh veličaj, kojim se razlikuju ljudi od svetaca. Na sredini dvora visoki se bieli hodnici, podbočeni stupovi, pružili u četir krila, ukrašeni kipovi i glavci,

*) Kad dolaziš u Rim sa sjevera, ulaziš na vrata, zvana: porta del Popolo, i odmah dolaziš na trg: Piazza del Popolo. S obje strane dižu se medju čemprisom i neredom (akacija) moderne statue i vodometi. Sred trga medju 4 kamena lava popeo se obelisk ća iz vremena Sesostriseva. Pred njim se pustile tri ulice: via Babuino, Il Corso i via Ripetta. Uglove ulicam zatvaraju dvie crkve, gradjene u istom slogu. Neima grada, koji bi ljeti bio prijatniji, nego li je ovaj dio Rima.

ter ogradili malen vrtić.*) Uza stupove uzrasle lojea i kaktusi, limunovi tek zelen plod ponieli, jer jim sunce jošte nedade zlatnoga sjaja. Dvie bachantice plešući drže u vis zdjelice za vodu, pognuvši se tako, da jim voda iz njih curi na ramena. Povisoke biljke vodene spustile svoje sočno zeleno lišće te visi na nje. U pustoj Campagni sve nam bijaše žarko, sve se osušilo, a ovdje opet sve hladnije, sve zeleno, sve puno života i sve mirisavo.

I podjosmo gori po mramornih širokih stubah. Po kutevih nadjosmo kipova mnogo vriednih. Jednomu od tolikih pokloni se Dominika skrušeno i prekrsti se, misleći, da stoji pred majkom božjom. Kasnije dočuh, da je Vesta bila; jer i ona bijaše ljudem sveta djevica. Sluge nas dočekuju skupocjeno odjeveni, i pozdravljaju nas tako prijazno, da mi i odmah i strah popusti; samo da dvorane nisu onako prostrane, onako sjajne! Gladkim ko staklo mramorom popodjene, po svih stienah nose divne slike; gdje ovih neimade, tuj su stiene od gladka ogledala, na njem opet angjeli naslikani drže, ploveć u zraku, gvirlande i od cvieća pletene vience; mjestimice su naslikane ptice svakojake boje, te su ove razkrilile krila i kljucaju u žuto i crveno voće. Nikad ja nevidjeh ovakove krasote.

Pečekasmo samo trenutak i drugi, i eto k nam gospodina principa. S njim dodje krasna gospa u bielih haljinah, oči su joj velike i žive; ukočene upre u nas. Mene uze motriti, uprv u me postojan ali prijazan pogled, odgladi mi vlasi s čela i veli njemu: „jest, baš pravi vas oslobodi angjeo. Okladila bi se, zašto hoćete, da su se pod ove uzke, nečiste haljine njegova krila podvila“.

„Nije tako,“ reče on, „već ja čitam na rumenom lišcu njegovom, da će Tibar tolike jošte valove poslati u more, dok njegova krila ponarastu. Niti mu starica majka

---

*) Kasnije su vrt ovaj pretvorili u dvor i popločili ga.

nebi rada, da joj odleti. Je l' de, vi ga nebiste po ništa dali."

„Nebi lje, jer bi to bilo, koliko i zagraditi prozore i vrata na kućici mojoj. Kako li bi pusta bila i mračna! Ne, ja se s ovim sladkim djetetom nikako nebi mogla razstati!"

„Ali barem za večeras," reče gospa, „časak koji mogli biste ga ostaviti kod nas, pa onda doći po njega; kući će vam svietliti mjesečina, hajduka se valjda nebojite?"

„Da, da, dječarac će ostati časak ovdje, a vi ćete si dotle kupiti, što vam treba u kući," veli princip, i utisne Dominiki kesičicu u ruku. Ja nečuh ništa više, jer me gospa odvede u dvoranu, pustiv principa, da se sa staricom na samu pogadja.

Sjaj i bogatstvo i odlično družtvo vida me očinjega lišavaju. Neznam, što bi prije razgledao, ili angjele, što, smijuć se, proviruju iza zelene vrieži, upisane u zidove, ili senatore u čarapah jim ljubičastih, ili u čarapah jim crvenih kardinale, koje sam uviek držao polubogovi, a sada me evo nanesla sreća u njihovo kolo. Najpozornije promatrah ipak ljepušnoga amora, jašećeg u slici liepa dječaka na nekakovu ogavnu delfinu. Ovaj bacaše u vis dva vodena traka, što su opet padala u kotao, u kojem je on plivao posred dvorane.

Odlično kolo ovo, i kardinali i senatori, svi mi posmjehom naviešćivahu sretan dan, a kad jim je mlada gospa rekla, da sam ja angjelom dobrim tetka njezinoga, pruži mi ruku mladjahan jošte i gizdav častnik papine garde. I navališe na me, pitajući me za ovo i za ono; na svako pitanje odgovarah veselo, dok nepuče smieh i pohvala. Sam princip pristupi k meni, želeć, da jim zapjevam pjesmicu; ja jim želji zadovoljih. Mladi častnik natoči mi čašu vina, sve iskre skaču iz njega i ponudi me, da pijem; nu mlada gospa otrese glavom i uzme mi

čašu prije nego ju utegnuh iztrusiti. Misliš, vatra je i plamen, tako mi vino grije žile. Dajder sada, veli mi častnik, pokušaj opjevati mladu ovu gospu, stojeću pokraj tebe; veseo i srećom zanesen zadovoljih mu želji. Bog sam znaj, što sam li sve stepao. U mom čevrljanju nadjoše gospoda riečitost, a dosjetku u mojoj smjelosti; što sam bio sirotče campagnsko, to je svemu davalo zajam silna duha. Sa svih strana same pohvale, a častnik skide pače i divni lovorvienac sa glâvca, stojećega u kutu i ovjenča mi, nasmjehnuv se, glavu. Sve to bijaše samo šala, nu ja ipak vidjeh u tom nešta sbilje, neku cienu svoju, koja me je razblažila i srećom prvi blaženi čas u momu životu zanjetila. Ja jim pjevah pjesme, kako me je naučila Maričica s Dominikom, pripoviedah jim o djavoljem oku bivola i o našoj majušnoj kućici u onom grobištu. Brzo i naglo minu mi vrieme; već moradoh sa staricom natrag kući. Kolači i voćem baš naprćen i primivši nekoliko srebrenjaka u žep, vratih se s njom; neznamo, koje je sretnije; ja il ona, jer je nakupovala dosta i svačesa: i odiela i posudja u kuhinju i dvie boce vina. Večer bijaše prekrasna. Noć driemaše na drvlju i na šikarju, s gora se obaraše na nas pun mjesec, rekao bi, divan se zlatan čamčić pružio gore po modrom nebeskom moru i hladi nas dolje u izprženoj Campagni.

Misli moje sveudilj zapinju za gospodske dvorane, roje se oko one blage gospe: sveudilj slušam povladjivanje, snivam u snu i na javi onaj preugodni san, što mi se je skoro imao obistiniti, što je imao postati živom istinom.

Svaki čas me pozivahu u Rim, krasna i prijazna gospa nasladjivaše se mojim osebujnim bićem; uvjek joj moradoh pričati, uvjek čevrljati kô da sjedim pred staricom Dominikom. Ona uživaše u tom poviedanju mojem, ona me hvaljaše u principa. Ujak mlade ove gospe bijaše mi odan, bijaše mi da nemože biti prijatniji, jer je baš on, ma i nehote bilo, poskorio smrt majke moje;

on bo sjedjaše u onih kolih, koja no su se prevezla preko nas, kad su mu se poplašili konji. Toj krasoti gospi bijaše ime Franciska; mene povede ona u bogatu galeriju slika, što ju imadjaše dvor Borgheza. Svojim naivnim pitanjem i govorom pred divnimi slikami natjeram ju na smieh; ona opet poviedaše svaku moju rieč i ovomu i onomu, te se svi moradoše smijati. Do podne bi dvorane ove bile pune stranih gostiju, slikari bi sjedili tuj i oponašali svaki svoj uzor; popodne bi u njih bilo posve pusto. I sad bi Franciska vodila mene u nutra i pripoviedala mi bez broja poviesti po redu sve od slike do slike.

Mene najviše zanimahu slike godišnjih doba Franciska Albana; krasna i vesela angjeli-djeca — amoretti, kako ona kaza — kô da su se zarodila u mojoj fantaziji. Divno li se žure po slici, što no naviešta proljeće. Ciela četa angjela otih oštri na jednoj strani svoje striele, na drugoj samo jedan angjeo vrti brus, dočim dva nad njim ploveća dječarca lievaju vodu nanj. Ljeti se natječu oko drvlja i trgaju voće, što no je grane priteglo zemlji; pa plivaju po svježoj vodi, te se zapljuskuju njom. Jesen pruža veselje lovcem: tuj Amor, sjedeć na svojih kolih, drži baklju u ruci, a kola mu vuku dva njegova druga; tuj ljubav dozivlje tihano lovca i kaže mu, gdje bi se sve zvierka mogla odmarati. Zima uspavala sve nejačke, sve to spava ko poklano na okolo. Zle nimfe kradu jim tobolce i striele te jih bacaju u vatru, a ova uništuje ubojito oružje.

Zašto angjele zovu amoretti, zašto li oni strieljaju, to su bila pitanja, na koja sam želio izvjestan tumač, bolji, nego li mi ga evo dade Franciska.

„Sam čitaj o tom“ reče mi, „mnogo je toga jošte, što moraš upoznati, ali početak baš nikomu neprija najbolje! Sav dan božji moraš s knjigom u ruci sjediti na klupi, nesmiješ se s kozami igrati po Campagni, niti okolo lutati za svojimi malenimi drugovi! Što bi radje: ili u perjanici, pašuć sablju, jašiti pokraj papinih karuca, odje-

ven gizdavo od pete do glave, kakoho si vidio Fabijana, ili da se razumiješ u svaku ovu prekrasnu sliku, što si ju evo vidio, pa da poznaš sav široki sviet, da znaš nebrojene poviesti, mnogo zanimivije od mojih, što sam ti jih izpripoviedala?“

„A da nikad više k tebi nedolazim?“ zapitam ju, „a da više neboravim u svoje dobre Dominike?“

„Zar se više nesjećaš svoje majke, svoga miloga zavičaja u nje? Tada htjede ti na uvieke ostati tuj, niti si mislio na Dominiku, niti na me, a sad smo ti mi sav rod tvoj. Tko zna, neće li za kratko vrieme biti opet drugačije; tako ide sav život ljudski!“

„Da i vi umrete, kô što umre majka moja?“ zapitah ju i suze mi se natisnuše u očiju.

„Svi mi moramo umrieti, svi se razstajati! Doći će čas, da nebudemo mogli biti zajedno, ko što smo danas, i ja bih se radovala, čuvši da si sretan!“

Potokom suza dodah joj odgovor, tuga me nesretna sahrva, neznajuć joj ni sam naći pravoga povoda. Franciska me uze gladiti po lišcu spočitujuć mi, kako sam mekane ćudi, i da to baš nevalja za ovaj sviet, kakov je sam po sebi. U to banu princip s onim častnikom, kojino mi bio ovjenčao glavu viencem onaj krat, kada sam mu po prvi put u družtvu smišljao i pričao. I on me miluje; zovu ga Fabijanom.

Pir je, i sjajni se svatovi sastaše u dvoru Borgheza. Ovaj glas dopiri jedne večeri ća u Campagnu a u kuću sirote Dominike. Franciska se udaje za Fabijana i za koji dan poći će s njim na dobro njegovo blizu Firence. Svatba se svetkuje blizu Rima u čarobnoj gustoj šumi pod lovorstablom i pod dubom, uvjek zelenim, gdjeno visoki pinjoli i zimi i ljeti uviek svoje čiste, zelene krune dižu nebu pod oblake. Kô što taj krat, tako jošte i danas služi lug taj zabavalištem ne samo Rimljanom, nego i svakomu strancu; gospodske karuce lete kroz guste

aleje hrastika, bieli labudovi plivaju po mirnu jezeru, u koje se ogledaju vrbe žalostnice; umjetnica rukaponačini tuj slapove, da padaju dolje na pećine. Njedara bujnih a sa živom iskrom u oku jagme se Rimljanke na svetkovinu, i ponosno gledaju na vesele seljanke djevojke, kako uz put plešu i prebiru po svom tamburinu. Ja i starica Dominika podjosmo duljim putem preko Campagne, da i mi vidimo svatove svoga dobrotvora. Mi stadosmo izvan vrta i vidjesmo, kroz prozore, kako svieće gore. Franciska i Fabijan već se biše vjenčali. Iz dvorane dojekivaše glasba k nam; na zelenoj livadi načinili amfiteatar, prskavice se suču u vis bacajuć divne ribe ognjene pod vedro nebo, gdje se križaju i viju po modrom moru zračnom. Dvie se sjene motaju oko visoka prozora, jedna je muževa, druga ženina. „Eno i njega i nje," kliknu Dominika. Sjene se nagnule ova onoj u prozoru dosta tamnu, misliš sastaju se, da se ljube. Stara moja čuvarica sklopi ruke i bogu se moli. I ja se spustim sve nehote na zemlju i klečeć pred crnom cypresom molim se bogu, za dobru dušu svoju, za tu mladu gospu; Dominika kleknu uza me. „Bog jim dao sreću." U taj čas prosuše se iz zraka na zemlju vatrometi, misliš, tisuće se zviezdica siplju, povladjujući želje naše. Al starica proplače, razcvili se radi mene, sluteć da ćemo se i nas dvoje skoro razstati. Princip bo bijaše već platio u kolegiju Isusovaca mjesto za mene, da me odgoji za bolji život, nego što mi ga može dati starica Dominika i pusta Campanga.

„Ovo će sinko biti posljednji krat," reče starica majka, „da nas dvoje dok me jošte vode moje oči, skupa putujemo preko Campagne! Tvoje će nožice stupati po gladku podu i po sagovih šarenih, čega svega neima starica Dominika. Ti si bio dobro diete, dobro i ostani, pa nezaboravi mene i sirotnoga Benedikta! O, bože moj, nebi li te jošte jednom usrećili pečeni kesteni! Sjedi der

i potiči trstiku, da se u oku tvom mogu nagledati angjela božjega, dok trstika bude gorjela, dok se izpeče ovo nekoliko kestenâ. Nikada te više nerazveseli ovako malen darak. Stručci campagnski imadu barem crven cviet, dočim na sjajnu podu gospodskom neporaste ni sjetna vlat, pa je taj pod i gladak, te se lasno na njem posrne! — Dragi moj Antune, nezaboravi der nikada, da te rodi majka sirota. Misli na to da moraš gledati, a nevidjeti, i slušati, da nečuješ! Samo tako moći ćeš u svietu napried. Kada se bogu svidi, te uzme k sebi mene i moga Benedikta i ako ona djevojčica, koju si ljuljao, puna briga u svom životu nadje koju sirotu, da joj mužem budne, s njom živi u Campagni, a ti se dovezeš možebit u svojih karucah ili dojašiš na gizdavu konju, postojder pred starom grobnicom, u kojoj si spavao, igrao se i s nami živio, naći ćeš u njoj strane ljude, koji će ti se do zemlje klanjati. Nebudi ohol i obiestan, već se sjeti, kad to bude, stare Domenike; sjeti se starih vremena, kada su se kesteni pekli a ti ljuljao djetešce nejačko; sjeti se sam svoje sirotinje, djetinstva se svoga sjeti, ti dobra dušo mladjahna!“ Rekav to, poljubi me živo i proplače; u meni samo što srdce nepuče. Polazak kući i rieči njezine teže mi biše, nego li poslije i sam razstanak naš; na razstanku bo neroče ništa, već samo proplače. A kad izadjosmo van, vrati se žurno u kuću, skide staru, skoro sasvim čadjavu sliku majke božje, što je dosad visjela na vratih i dade mi ju na put. Koliko li sam ju krat poljubio! To bi sve, što mi smože dati.

Život u školi. Habbas Dahdah. Divina commedia. Nećak senatorov.

Mlada ode s mladoženjom, a ja u školu k Jezuitom. Novu poslu hoće se nova napora; nova se utvrdjuju poznanstva, dramatični se dio života moga stane razvijati. Godine se ovdje gomilaju; svaki sat obiluje promjenami; slike se radjaju, i sve se stiču, kad jih s daljega stanovišta motriš, u poveću jedincatu sliku, u život moj školski. Sviet se duha moga poče dizati i rasti, ko što rastu oblaci i penju se magle, kad jih stranac, popev se prvi krat na vrhunac gori, pogledav s gora preko mora, motri, kako se polagano dižu i lome, ukazujuć mu se čas šiljatim brdom a čas dolom, od sunca obasjanim. Zemlje i gradovi, o kojih nikad, ni u snu nesnivah, dižu se iza gora, štono okružuju Campagnu; poviest mi plodi ljudmi na svakom mjestancu, ona mi pjeva čudne priče i bajke. Svaki cvietak, svaka biljka dobiva svoju vriednost; al opet najdivnije cvate preda mnom moja domovina, divna Italija. Ponesoh se, da sam Rimljaninom: svaki komadić rodnoga grada moga mio mi je, zanimlje me; ili bio zaglavak oborena stupa, što se skoturao u ulicu, da bude praćkom il uglištem, ili što drugo, sve mi bude svet spomenik, stup Memnonov, kojega glasi riedkim zvukom diraju u srdce moje. Trska Tibrova šapuće mi o Romulu i Remu; slavoluci, stupovi i kipovi usadjuju mi u sviest poviest domovine moje; živim i prebirem po onoj dobi klasičkoj, a sadanjost — to jest moj učitelj poviesti, hvali me zato i poštiva.

Svako družtvo, hoćeš politično, hoćeš crkveno, hoćeš ono u krčmi il ono što se posjedalo, da igra na stolu gospodskom, svako kolo takovo ima svoga harlekina, objesio nanj pljeskavicu il ornat, ili ga opasao lancem reda kojega. I škola ima svoga. Mlado će oko brzo uloviti nišan pogrdi svojoj; i mi nadjosmo sebi svoj baš

onako, kako bi ga našlo svako sebi družtvo, naš harlekin bijaše ozbiljan, smrknut pravi medjed mrmljavac; al za oto, da mu tražiš druga: abbate Habbas Dahdah, krvi arapske, koji je došao jošte djetetom u zemlju papinsku, ovdje se odgojio i postao ravnalom ćudi naše, krmilarom škole jezuitske, estetičnom glavom Academiae Tiberinae.

Zrelijom se pameću okriepiv, često sam promišljao o poeziji, o tom čudesnom daru božjem. Ja bih rekao, da je ona jaka žila zlata u rudah, kojemu mudri rudnici daju lice, uzgajaju ga i čiste. Riedko, al opet se znadu naći posve čisti otrepci lirske improvizacije pjesnika naravita. Jedna žila daje zlato, druga srebro; al ćeš naći i mjedi i kovine manje vriedne, koje nevalja prezrieti; jer joj često možeš ukrasujuć ju i lašteć, dati lice pravoga srebra i zlata. Prema ovako razlikoj kovi poredat ću evo pjesnike svoje ovako: ljudi zlatni, srebreni, bakreni i železni. Al me jošte čeka jedna četa, ona na ime, što no posluje prostom ilovačom lončarskom; nisu to pjesnici, nu se rado broje u taj ceh. Habbas Dahdaha broji u ovu posljednju svojtu, jer je bio baš sada tako vješt, da je mogao graditi posebnu vrst lonaca, kojimi se je, rabeć slobodu pjesnikovu, hitao na ljude, kojim nije bio ravan, mjerio ga po tančini čuvstva ili ga sudio po duhu pjesničkom. Lagani, tekući stihovi i umjetne jim forme zavadjahu oko, mislio bi, žive su posude kićene, i živo je srdce i koje šta takova, — u tom iskaše on hrane i pohvalu. Bit će, da ga je jedini milozvuk soneta Petrarkinih pobudio, te je za ovim pošao; valjada jer je bilo tako u običaju, ili ga zavela kriva misao, — jer to bijaše jedini svietao tračak u nezdravih nazorih njegovih; nu Petrarka i Habbas Dahdah dva su stvora posve nejednaka. Četvrtinu odugačke epske pjesme „Afrike“*) dade nam da ju uberemo u pamet; mnoga

*) Petrarka se rodio u Arezzu 1304. na 20. srpnja. Življaše i uživaše samo u starih klasicih; nu Laura, kojuno

kano gorka suza, mnoga zahuče palica, sve za volju Scipionom. Pronicavost Petrarkinu svaki dan ubijaše u mozag, govoreć nam: lagani pjesnici, što no samo vodenimi bojami slikaju, djeca su fantazije, oni su izrodjena poguba. I sam Dante, velikan medju njimi, u mojih očiju sićušna je sitnica, premda zove u pomoć i nebo, i zemlju, i pakao, samo da mu ime vjekuje, dočim je Petrarka jednim jeditim sonetom glas svoj ovjekovječio. Dá on znade pisati stihove; nu su oni drhtavi glasovi, koji od potomstva na potomstvo prenose njegov toranj babilonski. Da je pustio, kako je bio zasnovao, da je pisao jezikom latinskim, bio bi dokazao, da šta umije; ali mu se baš to neračilo, s toga pjevaše jezikom vulgarnim, u kojem mu i danas jošte djela živu! Pjesme su mu voda, veli Boccaccio, koju će lav preplivati i jagnje pregaziti. Nu ja nigdje nenalazim ote dubljine, niti lasnoće ote. Nigdje mu nemožeš uhvatiti stalne stope, uviek se prevrće i amo i tamo, sad ga vidiš u najdavnijoj davnini, sad će ti se pomoliti u novom vieku. Petrarka pako, taj apostol istine, nehtjede junačtva tražiti u tom, da umrla papu ili cara perom svojim goni u pakao. On živi u svojem vremenu, kakonô kor u tragediji grčkoj; gdje valja proricati, proriče, gdje koriti, kori; svagdje se iztiče prava pravcata mužka Kassandra, nebojeća se ni papa, ni knezova. U brk govori on Karlu IV.: „Na tebi vidim, da se kriepost neda baštiniti!“ Čistom saviešću pita on svoje suvremenike, neka bi rekli, zaslužuje li vienac pjesnikov, kada no je Rim i Pariz nudjao mu zasluženi lovor-vienac. Tri se dana dade na izpite, kô djače kakovo, kakovi ste vi eto, prije nego će poći na kapitol, gdje mu je kralj napuljski ogrnuo grimizan plašt, a senat ga rimski ovjen-

---

je vidio 1327. u Avignonu, osladi mu opeta ovaj sviet. Željeć Scipionom, da vjekuju, izpjeva epsku pjesmu svoju Afriku, za koju sviet nije mario, voleć više melodičnim sonetom njegovim. kojih opet on sam nije mnogo cienio.

čao viencem lovorovim, kakova Dante*) nikad nepoluči. — Eto takò govoraše on i danas i sutra, a sve to samo zato, da slaveć Petrarku ponizi Danta, prem da su obadva mogla tako skladno stajati uzporedo, ko što stoji turobna večernica mirisavka s cvatućom ružom. Sve mu sonette moradosmo učiti se na pamet; od Danta nečitasmo ni jedne riečce, samo ja saznah iz ukora, kojimi ga je Habbas Dahdah korio, da se je šetaò pò nebu, po purgatoriju i po paklu, po triju elementih, što su me jače zanimala i užigala u meni goruću želju, da mu poznam oto djelo. Habbas Dahdah lje mi nebi bio dozvolio, da se dodirnem ploda zabranjena.

Hodajuć ja jednoč po trgu, zvanu Navone**) izmed gomila naranača, izmedju grozdinja, što su ga po zemlji pometali, izmed oprave i svakakve prtljarije i krparije, što ju ovdje jeftino prodavahu, dodjem i do nekakva stola, na kojem bijaše starih knjižurina i slika svakakovih. Bilo tuj karikatura i jeduša makaruna, bilo madonna s mačem u srdcu krvarećem i više takovih sitnarija i kontrasta. Moje oko osvoji knjiga Matastazijeva. U žepu imadoh jošte jedan paol, velik imetak za me a posljednja para od onih škuda, što mi eccelenza dade pred pol godine, da imam krajcaru u sebe. Rad bih ja dao koji bajok za Metastazija; nu nemogu razstati se sa cielim paolom.***) Već sam se bio skoro pogodio, u tom

*) Dante, po krstu Durante, rodi se u Firenci g. 1265. Već u devetoj godini zaljubi se u Beatricu Portinari, koja mu umre 1290. Ona mu bijaše ideal ženskoj krasoti, što mu je dušu vedrila i plamenila. Zarativ se Arezzo sa Pisom, bijaše vojakom, kasnije državnikom i umre u Raveni 1321.

**) To je najprostraniji trg u Rimu. Kad pritisne ljetna žega, poplave ga na stanovite dane.

***) Talijanska škuda vriedi nekako 4 ½ marke (t. j. 2 fr. 25 nvč.). U njoj ima 10 paola, u paolu 10 bajoka. Paol je srebro a bajok bakar.

oko moje zagleda list, a na njem: „Divina commedia di Dante!“ Eto moga zabranjena voća sa stabla, po kojem razpoznaješ zlo od dobra! Bacim Matestazija i mašim se za ovim, ali visjaše ovisoko; plati tri paola, pa ga slobodno utrgni. Vrtim novac u ruci, da već peče ko živ ugljen, nu se nesreća neće da udvoji, a izpod ove ciene neda mi tvrdica knjižar poželjena blaga, to bo je veli, najbolja knjiga talijanska, prvi u svietu plod pjesnikov. I stade poštenjak hvaliti Danta; hvali ga što može i nemože, hvali više, nego li ga Habbas Dahdah smože pokuditi.

„Svaki mu“, veli, „list vriedan, što i dobra propovied! on je bogom poslani prorok, da nas svojom rukom vodi kroz plamen pakla u raj vjekoviti! Nepoznajete ga, mladi gospodine, jer bi ste inače i odma posegli za njim, da mi se hoće i škude za njega. Za sav život svoj dobit ćete najbolju knjigu, što ju ima domovina naša, i to samo za dva kukavna paola.“

Da, dao bih ja rad i tri za njega, da ih samo imam; i bude mi sada, kô što bilo lisici sa kiselim grož-djem. Pa da mu dokažem, da i ja štogod znadem, povedem se za Habbas Dadahom, korim Danta, da proslavim Petrarku.

„Tako je, tako“, veli starinar, braneći svom žestinom i oduševljen pjesnika svoga, „vi ste jošte premlad, a ja velika nevježa, da prosudim ljude takove! Uzmimo se kakovi smo. Vi ga nečitaste, ja čitati neumijem. Mlada topla krv odakle će sama po sebi izciediti žuč na takova proroka svieta.“

Priznav mu pako sasvim po duši, da ja sud svoj krojim samo po nauci svoga učitelja, sgrabi on knjigu, oduševljen za svoga pjesnika i rinu ju preda me, nezahtievajuć za onaj paol, što sam mu ga odkinuo, od mene ništa više nego da ju čitam, da više neosudjujem ponosa talijanskoga, božanskoga pjesnika Italije.

O koli blažen i sretan bijah sada, imâjuć knjigu otu!

Sada bi moja, sada bi moja svojina za sav život moj. Uviek sam ja dvojio ob istini štrogoga suda Habbas-Dahdahova. Ovamo želja moja, da ju znam, onamo oduševljenje knjižarevo svega me razapeše i nemiran čekam trenutak onaj, da ju mogu, nepažen od drugih, početi čitati.

Posve nov se život rodi u meni knjigom ovom. U Dantu obrete fantazija moja svoju Ameriku, dosad nevidjenu s divnijom, bujnijom prirodom, nego što je ona bila, što sam ju dosad poznavao: veće su joj pećine, divnije su joj slike! Sad proživih sve, što je pjesnik izpjevao; i natrpih se s njim i naužih se, čega se je on, pjevač neumrli, uživao. Rieči napisane na vratih, u pakao vodećih, zvone, dok ja s njimi putujem u pakao zvone neprestajuć, kakono zvono sudnjega dana: —

„Ovuda slazi dolje u grad tuge.
Ovuda u vječne ovdje muke,
Ovud u kolo svieta prokleta.
Pravda te ganu, tvorče ti višnji
Kad si me možan stvarao, bože,
I mudar u svemu, ljubavi pun žarke."

I vidjeh ovdje zrak, uviek težak i mrk, kô što je mrk piesak u pustinji, štono ga bura vitla; vidjeh potomstvo Adamovo, poleglo ko lišće jesensko; slušah jadnike duhove kako urliču u zračnoj struji. Suze mi navriele u oku, vidjev gdje su našli svoje stanove plemenite duhom junačine, prije nego li postade istinom: da će rieč postati pùti. Homer, Sokrate, Bruto, Vergil i toliki uza nje iz drevne davnine plemenici i vrstnici čame ovdje, neka bi nikad raja nevidjeli. Nezadovolji me, da je Dante sve to udesio tako prijatno i tako pogodno, kako je mogao prema pojmu o paklu; njihov bo život ovdje bijaše, ma i bio bez patnje, jadnički i sama čežnja bez ikakve nade; oni su patnici u carstvu prokletstva, sa svih strana obkoljeni dubokimi barami pakla, u kojem osudjeni uzdišu, puštajuć

mjehure od otrova i od pare kužne. Zašto li Isus, spustiv se dolje u pakao nepovede sa sobom, vraćajuć se k otcu, da mu sjedi o desnu, — zašto nepovede sve nje iz ove doli čežnje? Smjede li mu ljubav prebirati nesretnike? Al dà, zaboravih posve, da ronim po pjesmi. Bolni uzdisaji prodiru mi u srdce iz jezera, koje se smolom puši! Vidjeh ga, vidjeh vojsku simonista; vidjeh kako se pomaljaju i kako jih opet djavli šiljastimi vilami natrag potiskuju. U moju se dušu duboko utisnuše sve te slike žive, te se danju mrse s idejami mojimi, noći pako s mojimi sanjami. Sto krat si me mogao čuti u snu kako vičem: „Pape Satan, alepp Satan pape!“ Misliš satana me napastuje, a kad tamo, to se samo ponavljaju uspomene onoga, što sam čitao. U školi neće mi pamet, da se sabere; tisuće svakojakih misli roje mi se po mozgu. S najboljom voljom nemogu jim se obraniti. „Kuda si opet zalutao? Antune!“ pitaju me, strah me i stid hoće, da zamore; jer sam dobro znao, odakle dolazi glas, nu da pustim Danta, da prekinem svoj put — to nemože biti.

Dan mi se otegnu, ko što težka pozlaćena kabanica olovna, štono ju licumjerci moraju nositi u Dantovu paklu. Nemiran u duši, ukradem se do svoga zabranjenoga ploda i stanem piti strahotne slike, pravu kazan za svoje griehe tobože.

Sam ćutim bodac zmijâ iz dubljine i vidim jih, kako se smotane bacaju u plamen po svakom bodcu; vidim jih preporadjati se poput feniksa i javljati se, da s nova otrov svoj izciede.

Drugovi moji, spavajući u istoj sobi sa mnom, često se bude na moju vrisku i kazuju, kako neobično i nesgrapno govorim o paklu i o prokletnicih. Stari naš Custos poplaši se vidjev jednom u jutro, kako se spavajuć a gledajuć dižem u postelji, govorim o luciferu i s njim se jačam, dok neklonuh onemogao opet na uzglavje.

Sad počeše svi vjerovati, da me zloduh napastuje, počeše postelju moju škropiti svetom vodom i siliše me u brizi za me, da izmolim nekoliko molitvica, prije nego li ću leći, da se prospavam. Ništa pako nemože zdravlju momu toliko naškoditi. koliko baš ovaj postupak njihov. Krv mi se poče više buniti, ja sâm strašljivije se prezati, znajući uzrok svomu nemiru i način, kojim ga izdajem. Napokon nastade reakcija, iza bure nastade tišina.

Što nas je učenika bilo, nebi nas ni jednoga ravna Bernardu, hoćeš ga po rodu, hoćeš po duhu mu; uviek veseo, uviek gotovo pust bijaše taj Bernardo. Svakdanjom nam bijaše zabavom gledati ga, gdje jaše po stršećem žliebu ća gore nad četvrtim spratom i kako se ća pod krovom izmed skrajnih prozora sominja. Za svaki metež i nered u našoj djačkoj državici obično bi njega zvali na račun, i gotovo svaki krat s pravom. Gledalo se, kako će mir samostanski i tišina zakriliti i nas i kuću našu; al Bernardo pomrsi mir, samo kad je mogao. Pakostan se neiztaknu nikad, samo bi prema pedantu Habbas Dahdahu javljao nešto malo ćudi takove; sbog toga i nije bilo medju njimi sve to vrieme iskrena prijateljstva; nu se Bernardo nedade zastrašiti. Otac mu imadjaše brata rimskim senatorom, bijaše bogat i gledaše pred sobom sjajnu budućnost; „sreća bo," znao bi reći Habbas Dahdab, „baca biser svoj u gnjile klade, nehtijući se zadjeti o vitki pinjol".

Bernardo mišljaše o svačem na svoju i gdje nebi u kolu svojih drugova riečju mogao pobiediti, tuj bi pjesti odlučivao, da jim u ledja zabije svoje nezrele misli; s toga bijaše uviek goso medju njimi. Premda su ćudi naše bile tako razlike, mi dva ipak bratinski prijateljevasmo. Uviek bi ja popuštao; ali ga to ipak nezadovolji, on bi me ipak znao nagrditi.

„Antune", znao bi reći, „da znam, da ću moći žuč tvoju uzburkati, ja bih te a ma baš protepao. Samo da

jedanput mogu vidjeti, kakve si ćudi! Da stisneš šaku, pa da me njom gruneš u obraz, kada te onako peckam i dražim, ja bih ti bio najiskrenijim prijateljem, al ovako mi oduminjuje svako ufanje!“

Jednom u jutro htjede sreća, da budemo sami u dvorani. Skočiv na stol sjede on meni na suprot i nasmijav se, veli mi u oči: „Ti si ipak veći pustovnjak od mene! Ti izvrstno daješ tvoju komediju! Zato oni skrope tvoju postelju i kade te! Misliš da ja neznam, u kom li je grmu zec. Ti čitaš komediju Dantovu“.

I porumenih ko krv rumena, podmičuć mi on stvari zabranjene.

„Zar mi neopisa noćas djavla onako baš, kako ga piše divina commedia? Želiš li, da ja pripoviedam kakvu pripoviest? Jaka je fantazija tvoja, pa će ti milo biti moje pričanje! U paklu ćeš naći ne samo ognjenih jezera i kužnih baretina, kako to i Dante uči, nego i jezera golemih, do na dno smrzlih se, led sam i sam led, u kojem se duše za uvieke zamrznule; kad si prošao mimo ovih, doći ćeš u najdublje dubljine; ovdje se trape oni, koji su izdali dobrotvore svoje; ovdje sjedi i sam lucifer, jer se je bio urotio na boga, na našega najvećega dobrotvora. Njega zakopaše u led do prsiju, razdrapaše mu žvale i u nje usadiše Bruta, Kasija i Judu Iskariota. Judina je glava do pola u ždrielu njegovu, a on sam strahovit klati svojima krilima netopirovima. Vidiš, sine moj, tko je vidio napast samo jedan krat, taj je više nezaboravi. Ja se spoznadoh s njim u Dantovu paklu, a ti ga ove noći pogodi u snu baš na vlas. I ja ti rekoh, što ti i sad velim: ti si čitao Danta! Pa si bio u snu i pošteniji, nego li si sada tuj; ondje mi šaputnu nešto i spomenu našega miloga Habbas Dahdaha. Daj to priznaj i na javi, ja te neiznevjerih! Eto mi teda negda ipak nešto iz tvojih ustiju! Pa da nebi, čemu sam se viek donekle nadao. Ali gdje si ujagmio otu knjigu? Mogao si ju bio

i od mene dobiti, a ja bih si bio drugu nabavio. Već radi toga, jer Habbas Dahdah zlo o njoj govori, mogao sam misliti, da će se izplatiti trud, ako ju pročitam. Dakako da stoji truda i muke, dok se čovjek provrze kroz obadvie debele knjižurine; nu ja se pustih na posao, samo da njega razdražim, a sad ju čitam evo po trećiput. Pa reci tko da pakao nije sjajan? Što misliš, kamo će strpati Habbas Dahdaha? Njegova će biti da bira samo medju žegom i zimom?“

Moja se tajna odgali, nu ja se smjedoh pouzdati, da će ju Bernardo zamučati. I sad se zarodi jošte pouzdanije medju nami prijateljstvo. Kad god bi nam dalo biti na samu, naši bi se razgovori previjali samo o toj „božanskoj komediji“; ona me hranjaše i oduševljivaše, te moradoh očitovati, čim mi se zabavlja duša i misao moja: zato i bude Dante sa svojim neumrlim djelom prva pjesma moja, što sam joj dao poteći po hartiji.

Uz izdanje „božanske komedije“, bijaše i pjesnikova biografija, dakako samo u kratko; nu meni ipak za dovolj, da si sam svoju sliku stvorim o njem. U njem i u Beatrici opjevah čistu ljubav duševnu, nacrtah bol njegovu u borbi crnaca s bielci i težke muke putnikove, kad je proklet prelazio Alpe, i smrt njegovu u tudjini. Žarkim upravo žarom potaknut opjevah polet njegove oslobodjene duše, kako se jošte obazire dolje na zemlju i u dubljinu; svu otu sliku posudih u nekoliko samo črta iz njegove neumrle pjesme. Očistilište se opeta otvori onako, kako ga je on opjevao; opeta se pomoli stablo čudovište s divotnimi plodovi svojimi, opeta se grane pognule pod težinom njihovom i opet jih škropi voda uvieke šumeća. On pako sjedi u čamcu, te mu angjeli posudjuju biela, dugačka krila svoja, neka su mu jedra, dočim se brdine okolo na okolo potresuju, puštajući duše očišćene, da se viju gore u raj, odakle i sunce i svi angjeli, prozirni ko zrcalo, puštaju dolje trake boga vječitoga,

gdje je sve samo blaženstvo, gdjeno i najniža i najviša vrsta jednaku diele sreću, kako ju koje srdce umije ponieti.

Razumjev Bernardo moju pjesmu, veli mi, „nerodi ga majka, tko bi joj smio prigovoriti". „Antune," veli jošte, „tu ćeš pjesmu ti morati na našoj svetkovini govoriti. Alaj će se ljutiti Habbas Dahdah! Baš valja! Tako, tako; tu ćeš govoriti i ni jednu drugu!"

I dadoh mu razumjeti da neću.

„Šta," izdere se „ti nećeš? Pa ću ja! Hoću, baš da ga se namučim Dantom neumrlim! Krasni moj Antune, daj mi tu pjesmu svoju; ja ću ju deklamovati! I onda mora, da djelo valja na moje ime. Ili nedaš da krasnim perom tvojim nakitim čavku. Ti inače rad popuštaš, i baš sad u ovoj prigodi pokaži se, kakova si krasna duša! Hoćeš li dakle privoljeti?"

Kako mu nebi popustio, kad me i samoga želja osvaja, da mu vidim i tu šalu. Lasno me bijaše nagovoriti.

U to je vrieme bilo običajem u školi Jezuita, kakono je jošt i danas u propagandi na trgu španjolskom, da su mnogi pitomci na dan 13. siečnja deklamovali „in onore dei sancti re magi" svaki po koju pjesmu, u kojem je htio jeziku, budi kojim se je ovdje govorilo, budi kojim ga majka zadojila ili ga domovina na noge podigla. Gradivo je birao svaki sam, samo što su ga sudci učitelji krojili, i davali dozvolu da ga prekrojimo.

„A vi Bernardo," veli Habbas Dahdah, kad smo predavali svoja themata, „vi Bernardo neodabraste baš ništa? vi i onako neletite s pticami pjevačicami, vas možemo preletiti".

„To baš ne," bi mu odgovor, „ovaj krat se nebojim; mislio sam o tom, kako bi opjevao koga pjesnika našega. Nisam htio koga velikana, jer mi srdce nenosi tako visoko; već sam mislio na slabijega koga god, na Danta samoga!"

„Glej ti njega" uzvrati Habbas Dahdah, „on bi na megdan a ma baš Dantom! To će svakako bit majstor-

luk! To bih u istinu rad čuo! Buduć će na taj dan nagrnuti svi kardinali i toliki strani gosti, najbolje ćeš pogoditi, ako tu šalu svoju odgodiš na dneve karnevalove." Misleći ga tim zadovoljiti, podje dalje; nu se Bernardo nedade namastiti, već si izprosi dozvolu od ostalih učitelja. Tako imade svatko svoje gradivo, a ja si odabrah divotu italsku.

Svaki nas je poslenik imao doduše sam izraditi posao, ali tko je htio osvojiti Habbas Dahdaha na svoju stranu, i pustiti da mu sjaj sunčani obasja maglovite obraze, tomu nevaljade druga, nego da mu svoju pjesmu donese, neka bi ju proučio, da ga uprosi za pomoć i za poduku. On bi obično preradio cielu pjesmu, okrpao bi ju i prekrojio, tako da bi najposlije ostala trulja, kakova je i i prije bila, samo s drugim licem. Kad bi koji strani gost koju pjesmu pohvalio, znao bi on i odmah natočiti svoje vodice, neka bi znao, da u tih pokusih ima i njegova znanja, da je njegov brus izbrusio, što je bilo grbava i herava itd.

Moje pjesme, što je Bernardo imao govoriti, nevidješe oči njegove.

Napokon osvanu i naš dan. Kola štropoću pred portalom; strani kardinali dolaze u crvenih kabanicah i dugačkih repovih i sjedaju na prekrasne stolce naslanjače. Programi se diele, i na svakom stoji ime naše i jezik, u kojem će tko svoju pjesmu deklamovati. Habbas Dahdah govori uvodnu rieč; za njim se nižu pjesme u jeziku sirskom i kaldejskom, koptičkom, pače i u sanskrtskom, u jeziku englezkom i u tolikih razlikih jezicih. Čim je više tudji, čim je neznaniji romonio jezik, tim jače sipaše pohvala, tim bijaše veće zadovoljstvo; klicanju, pleskanju i od srdca smiehu nebi kraja ni konca.

Drhćuća srdca pomolim se ja, prospem nekoliko rieči Italiji u slavu. Sva kita družtva pozdravlja me i povladjuje mi. Habbasu Dahdahu sieva veselje na ustnicah i

što može veselo se posmijava, igrajuć se profetički viencem u ruci. Talijanski jošte ima samo Bernardo govoriti, pa nebi straha, da će englezka pjesma, što je imala sliediti za njegovom, steći vienac lovorov. Sad uzadje Bernardo na govornicu. Nemiran ga gledam i slušam. Oštro i s ponosom izgovori pjesmu moju na Danta. Gluha tišina prostere se po dvorani. Na svačijem licu mogao si vidjeti utisak čudotvorne sile, kojom je on pjesmu bio začinio. Meni nebi tudja ni jedna samo rieč, ali svaka romonjaše, kakono pjev pjesnikov, pošto mu se je glas uzgibao. Iz jednoga, rekao bi, grla pohvala mu poteče. Kardinali poustadoše; sve se svrši, vienac dopade Bernarda. Samo da se red nepomrsi, slušahu gosti jošt i posljednju pjesmu; i njoj se pljeskaše, a sada se sve živo vrnu na ljepotu i polet, kojim pjesma uzveličaje Danta.

Lica su moja vatra razjarena, prsi mi se nadimlju i u grudih se pojavila blažena slast; sva mi duša pije miris tamjanov, što ga dali Bernardu u dar. Gledah ga i vidjeh, kako se je preobrazio; takov se nepokaza nikad prije. Blied kao smrt oborio oko u zemlju i stoji pred nami ko zlotvor kakov, on, koji je uviek dosad u svačije oko drzovito gledao. Tako stajaše i Habbas Dahdah, čupajuć vienac zlovoljan i uzbunjen, misliš, sav će ga raztrgati. Neki izmedju kardinala uze mu ga i djene na glavu Bernardu, koji je klečao i rukama si obraz krio.

Pošto se svrši svetčanost naša, potražih Bernarda. „Sutra," reče i uprhne mi.

Sliedeći dan opazih, da mi se hotice uklanja, pa me to raztuži; srdce bo moje za njim pogibaše, za čudo ga ljubeće, jer si je duša moja bila za ovaj sviet baš njega odabrala.

Minule dvie večeri; sad dodje k meni i savi mi se oko vrata, i stisnuv mi ruku, progovori: „Moram se s tobom porazgovoriti, nemogu dulje čekati, i neću da

čekam! Ma da su mi vienac pritisli na glavu, poćutih bol, i pomislim, tisuće me ubode trnova. Hvala mi zamnije porugom. Ti bo si bio, komu patri slava. Čitah ti radost iz oka, pa da ti reknem: ja te zamrzih. Živa je istina: ti mi nisi više, koji si mi prije bio; zlo me čuvstvo nekakovo sahrva, pa oprosti, molim te, da se razstajemo; meni ovdje neima više obstanka. Moram dalje u sviet. Koja li sramota, da do godine na ovom istom mjestu stojim svietu na pogrdu neimajuć ukradena perja! Moj se ujak neka brine, on se neka stara za me. Ja mu rekoh tako, i mogoh ga za to uprositi! Ja sam bio nešta, što za mene nebijaše i rekao bih, ti si tomu krivac. Zloća mi se diže na te i muči me, muči ća u dušu! Prijatelji moći ćemo biti, ali samo na drugom staništu, dà — budimo prijatelji, jel de Antune!“

„Nesdušan si brate, prema meni,“ velim mu ja, „nepravedan prema samu sebi. Pusti, nemislimo više na onu ludoriju pjesmu, zaboravmo, kako se je sbilo. Daj mi ruku, Bernardo, neraztužuj me tako čudnimi riečmi!“

„Ostat ćemo prijatelji uviek!“ reče, i ostavi me. U večer dodje kasno kući i potraži odmah svoju spavaću sobu. U jutro već puče glas, da je školu ostavio, odabrav si druge pute za život.

„Dà, izčeznu ko leteća zviezda,“ veli Habbas Dahdah ironički; „nestade ga baš u onaj trenutak, u koji mu svjetlo spazismo. Sve to prasnu samo, da se čuje, tako i pjesma njegova. U mene je ona. Da sačuvam oto blago. O sveta ti djevice! Kad ju čovjek dobro progleda, što li je ona! Poezija možebit? Smjesa je pomućena bez lica i bez ljepote s vana. U prvi mah mišljah: bit će za cvieće posuda, poslije da je čaša za vino francezko ili barem sablja medska; ali kad ju stanem pregledati i prevraćati, vidim, da je to uviek jedna te ista slika. Na tri mjesta ma previše po stopu, vrve po njoj hrapavi hijati, 25 puta ima rieč „divina“, baš ko da bi pjesma ponavlja-

njem ote rieči imala po stati divina. Čuvstvo za čuvstvom! To je baš ono, što samo nikad pjesnika nesatvori. Što li se hoće timi prskavicami fantazije? Svuda je, sad ovdje, sad ondje. Niti mu misao nedaje ciene, ne; pamet je, razbor je zlatni, što ga diže. Pjesnik se mora predmetu svomu otimati. Hladan, leden mora da je: mora u komade razkomadati dječicu srdca svoga i paziti, što je na svakom pojedinom trunku. Samo će ovako sagraditi pravu umjetninu. Ubij takova lovca, uduši čežnju takovu i nedaj poletjeti tako oduševljeno. Za ovakove ludorije vjenčaju ljudi vienci momka golobrada! Šibe, batine da su mu dali za onakove pogreške historijske, za njegove hijate, za golotinju, njemu jadniku. Ja sam se baš naljutio, a nebi smio po svojoj snazi. Nevalja i taj Bernardo!“ Ovako nekako glasila je pohvala Habbas Dahdahova.

Sastanak i ugodan i neugodan. Mala abbedissa. Starac žid.

Svim nam manjkaše pusti, razuzdani Bernardo; nikomu nepofali, koliko meni; sve bi oko mene, tako mi se pričinjaše, prazno i pusto; knjige mi nebiše dovoljnom zabavom; u duši mojoj zuji disonancija, nesklad, ni sam neznam, zašto to. Tek u svietu glasova život mi se i sve čeznuće razvedri; ovdje nadjoh više, nego li ikoji pjesnik, više nego li je rekao sam Dante. Ovdje nadjoh ne samo čuvstvo tanke slike svoje, nego i ćutljivo uho ovdje upi dušu životu svomu. Svako je veče zvuk pjesme djetinje, oreće se pred kipom majke božje na stieni, spominjao me na moje djetinstvo; tanko pjevahu djeca, ko što bi tanak pjev nad koljevkom, koji bi pifferari na svoju melankoličnu sviralu uskladjivali; slušah one iste jednolike

glasove ljudî, što su zastrta lica mrtve sprovodili, kojeno sam nekad čuo zujiti nad liesom majke moje. I počeh promišljati o prošlosti i ob onom, što će istom biti; srdce mi se neobično stezaše, moradoh pjevati; stare mi melodije zazujiše u ušiju, rieči mi se glasno stadoše sipati sa ustnica, i biše tako glasne, da ih je mogao čuti Habbas Dahdah, premda mu je soba daleko bila od moje, radi čega mi poručivaše, neka bih nezaboravio, da ovdje neima nit opere, nit pjevačke škole, već da se školi jezuitskoj hoće samo grla drhćuća, koje pjeva na slavu majci božjoj. Šuteć oborih glavu na prozore, pa se zagledah dolje na ulicu; nu mi misli nehtjedoše iz mozga.

„Felicissima notte, Antonio!“ čujem odozdo glas nečiji. Liep, gizdav se konj uzpe pod prozorom, pa se vinu s ponosnim jašiocem dalje. To bi neki papinskih častnika. Gibak i okretan, kako dolikuje mladu momku, naklanjaše se na konju, pozdravljajuć me i jedan i stotine puti, dokle ga može vidjeti oko moje. Poznadoh ga, dà, Bernardo bi, taj sretni Bernardo! Kolika li razlika u životu njegovu i mômu. Ne, nehtjedoh misliti na to, već nategnuh klobuk na čelo, te se pustih, zlim duhom progonjen , kamo me vjetar poželi ponesti. Netjedoh misliti na regulu, po kojoj ni jedan djak škole jezuitske, niti propagande nit ikojega zavoda učevnoga u papinoj državi, kad bi htio poći u grad. nesmjede, ako ne praćen starijim ili drugom parcem svojim; po kojoj se bez naročite dozvole nesmjede van nigdje ukazati. Tako obćenit zakon nikad nevaljade napose za pojedinca. Nikad nemišljah na to, da je sloboda moja ovakovimi lanci sapeta, niti me ikad zaboli glava sa straha s ovoga gledišta. Stari bi Custos, videći me hoditi samoga okolo, uviek mislio: tomu tako dozvoliše.

Na korzu stoji trka kolâ; u jednih se vozaju Rimljani i stranci dolje, u drugih gore na večernju šetnju. U debele se hrpe sbili ljudi i stoje pred štacuni trgovaca,

trgujućih slikami umjetnimi; prosjaci se protiskuju bliže da izprose koji dinar. Tko neimade srdca, da se protisne izmedju karuca, taj se mukom provrze napreda. Ja se bijah baš protiskao i u to me popade za skute ruka nečija i uzdrža me, te nemogoh dalje i čuh šaputnuti nečiji neugodan glas: „bon giorno Antonio“. Pogledam niza se i vidim, gdje sjedi ujo moj, ona grdoba grda, Joso, gdje si povezao kosture noge te jih zašiljio u vis, pazeć kraj sebe na dašćice, na kojih se je obično napred pomicao. Tako blizo nebismo si, bog zna, od kada; ja sam mu se uviek znao ukloniti, ma morao baš i daljim putem, uviek sam se klonio španjolskih skalina, na kojih je on sjedio; i onda, kad sam morao u provod ili s ostalimi drugovi mimo njega, svoje sam obraze znao sakriti, kako se je kada dalo.

„Antune, krvi moja!“ poviče držeć me za haljinu. „Zar više ne poznaš svoga ujaka, Jose? Misli na sv. Josipa, i eto ti imena moga. Bože dragi, koliki si porasao, koja li već ljudina od tebe!“

„Pusti me, dè,“ izderem se na njega, i evo sav sviet već upro oči u nas.

„Antune,“ veli on opet, „zar ti uteče iz mozga, kako smo nekad skupa jašili na onom liepom magarcu? Diete, sladko ti diete! Dakako, ti sad jašiš na višem konju, ti nećeš da poznaš brata majke svoje; nećeš a ma baš nećeš, da dodješ k meni na stube. A ipak si mi ruke ljubio, ipak spavao u pregršti mojoj, slamom punoj! Nebudi nezahvalan, Antune!“ —

„Pusti me,“ otresem se i iztrgnem haljinu iz rukû mu; skočim izmedju križajućih se kočija i zadjem u nekakovu pokrajnu ulicu. Srdce mi navali tući sa straha, sad ni sam neznam, kako bi ga okrstio — radi povriedjena ponosa. Pogrdi me, pomislih, na oči tolika svieta, što nas vidje. Ovo čuvstvo potraja samo nekoliko trenutaka, i odmah se rodi drugo, mnogo gorčije. Svaka

rieč, što ju reče, živa bijaša istina; ja bo sam bio jedinac sestre njegove. Oćutih svu grozu grieha svoga, stid me bi boga i mene samoga, uzgorje mi u srdcu, kô da si vatru naložio u njem. Da sam mogao biti na samu s ujom Josom, i bio bih ga poljubio u grdobe ruke, i bio bih ga zaprosio, da mi oprosti. I uzdrhtah u dnu duše svoje.

Nuto zazvoni na crkvi sv. Agustina na zdravu Mariju. Grieh moj otegnu se težak na dušu moju i podjem u crkvu, te se pomolim majci božjoj. Prazno i tamno bi izpod visokih stupova; po oltarih gôre svieće tamno i sumorno, nedajuć ni jedna tračka svjetla. Duša moja pribire utjehu i oprost.

„Signore Antonio!“ čujem nenadno glas pokraj sebe, „gospodin princip i krasota mu gospa dodjoše ovaj čas! Vratiše se iz Firence i donesoše angjelka božjega. Nebiste li odmah htjeli posietit jih i pozdraviti?“

To bi stara Fenella, žena vrtlara u dvoru Borgheza. Moja dobrotvorka sa svojim suprugom i s djetetom dodje amo u pohode. Ja jih nevidjeh tolike godine. Radost napuni svu dušu moju, trčim više, nego li hodim i eto me, gdje pozdravljam i opeta svoja mila i vesela lica.

Fabijan je blag i milostiv, Franciska se kao vlastita mi majka raduje, što me opet vidi; donese mi svoju nejačku kćerku, Flaminiju, diete veselo s neobično vedrim očima; djetešce mi odma ponudi ustanca, da jih poljubim, rado podje k meni i za čas, dva: eto nas znanaca, eto prijatelja. Čučeć na mojih ruku grohotom bi se smijalo, kad bih s njim poigrao po dvorani, pjevajuć mu sad ovu, sad onu veselu pjesmicu.

„Da mi nisi od male moje abbedisse*) odgojio dje-

*) **Mnoge obitelji talijanske rado nadjevaju kćeri svojoj, koju su rado dati u samostan, već u djetinstvu častno**

vojku za sviet," veli mi Fabijan, nasmjehnuv se, „zar nevidiš, da već ima znamen čina svoga? I pokaza mi majušan srebren križić sa spasiteljem, viseć o vrpci djetetu na prsiju. „Sveti joj ga otac dade, i evo već nosi zaručnika duše svoje na srdašcu svom".

U sreći ljubavi prvo svoje diete zavjetovahu crkvi; a papa ga već u koljevci obdari svetim znamenjem ovim. U rodu buduć bogatoj porodici borghežkoj mogaše djevojčica, u koji god htjede opatički samostan u Rimu; sbog toga su ju i roditelji i dvorani zvali častnim imenom „male abbedisse" (opatičice). Svaka pričica, svaka se igra morade udesiti prema tomu, da ona dobije pojmove o svietu, za koji živi i o sreći, što ju čeka.

Pokazivaše mi svoga Isuska, svoje majušne, bjelinom odjevene duvnice, kako svaki dan idu u crkvu; redinjaše jih u dva reda po stolu, kako ju je naučila pjestinja, i pripoviedaše mi, kako milo već pjevaju i kako znadu moliti se milenku Isusku. Ja joj pako risah vesele seljane, kako u svojih dugačkih rumenih haljinah plešu oko kamenoga Tritona i lakrdijaše, kako ovaj jaši onoga, te nemožeš pojmiti veselja, koje je u tom uživala. Ljubi jih i cjeliva i trga jih redom objestnica mala, a ja riši ovakve, riši onakve, dok nas nerazstavi pjestinja, zovuća svoju abbedissu, da ide spavat; jer je i onako već bila minula hora joj obična, u koju ju davahu na počinak.

I Fabijan i Franciska izpituju me, kako mi je u školi jezuitskoj, jesam li zdrav, jesam li zadovoljan i obećaju mi, želeći mi u svemu sreću, da mi neće uzkratiti ruke darežljivke. „Svaki se dan moramo vidjeti," veli mi gospa, „dolazte često, dok smo jošt ovdje". Pita me i za moju staru Dominiku u Campagni i ja joj kazujem, kako bih ju staricu usrećio, da ju mogu, bilo u jesen, bilo

---

ime koje prema zvanju njezinu, tako: zaručnica Isusova, duvna, opatica, itd.

s proljeća posietiti, da mi peče kestene, da se porazgovorimo o dnevih minulih, dok smo jošte skupa živjeli — i kako bi se tim opet pomladila! Ja bih, velim, svaki krat morao zaviriti u onaj kutićak, u kojem sam spavao, i pregledati one sličice, koje sam slikao, a ona jih jošte uviek čuva pokraj posvećenih patrica i staroga molitvenika.

„Kako se nespretno klanja,“ reče Franciska Fabijanu, nakloniv se ja, s njimi se razstajući, „dà, treba, da se duh oplemenjuje; nu se ni tielo nesmije pustiti, nanj bo se u svietu jako pazi al i to će doći, jel de, Antune!“ i nasmiehnuv se, pruži mi ruku, da ju poljubim.

Nebilo jošte prekasno, kad sam na veče sašao dolje u ulicu, da se vratim kući; ali bilo ko u paklu tamno. U Rimu se jošte neslužilo tada svjetiljkami; kako znamo, nje uvedoše u novije vrieme. Jedina svieća u uzkih i neravnih ulicah bijaše svjetiljka pred kipom majke božje. Da neslažem, morao sam baš prstima pipati, samo da nosom nerazbijem zida i s toga se micah sve polagano napred, misleć na sve sgode ovoga popodneva.

Idući tako lupim rukom o nešta.

„Da te bies . .“ drecnu se znan mi glas, „pazi da mi oka neizbiješ, jerbo ostah i bez ovo malo vida!“

„Bernardo!“ kliknem veseo, „dakle ipak sastasmo se opet!“

„Antune, moj mili Antune!“ zavapi i uzme me izpod pazuha.

„Tako se sastaje, kad se veselo sastaje! A odakle ti? Valjda s lova pustolova? To nebih o tebi bio pomislio! Gdje ti je Cicisbeo, gdje taj kapral robova, ili kako ga zoveš, vjernoga pratioca svoga?“

„Sam sâm, baš sam“ velim.

„Sâm baš!“ začudi se. „Ako pravo uzmemo, ti si baš valjan dečko. Ti bi morao u papinu gardu, možebit bi se dalo štogod iztesati od tebe!“

Sa par rieči saobćih mu, da je princip sa svojom gospom došao amo u pohode; — rekoh mu, kako mi godi, te se sastasmo kad se nenadasmo. I on se tomu uzradova, te više niti ne mislimo, kakova je pred očima tama, već veseli otimljemo si rieči, ja njegove, on moje, i idemo korak po korak napred, nepazeći, kuda ćemo zaći.

„Da znaš; Antune!“ veli, „da sam ti se naučio, što će reći život. Toga ti neznaš. Veseo je, veseliji nego li sjediti na hladnoj klupi školskoj i slušati s tobom pljesnive govore Habbas Dahdahove. Znam li konja pojezditi! Vidje li me danas! A ljepote gospodjice kad me vide — o, kako li oči pale! Evo vidiš, kako sam ti pristala vrličina u ovoj odori. — Uh paklene pomrčine ovdje! Nemožeš me ni vidjeti, kakov sam ti momak! Novi moji drugovi kako me izvrstno vode, nisu to takove školske posklizice, kakove ste vi. Mi liepo pijemo u zdravlje državi i lovimo puste love; al dà, ti svet čovjek nesmiješ jih čuti. Bože dragi, kakva li si ti jošte budala! Antune, ja izkusih u par mjeseci, što drugi nebi za deset godina. Sad osjećam mladost svoju, po krvi mi struji, srdce mi nadimlje i ja ju uživam; uživam ju obilato, dočim mi jošte ustnice gore i razdraživa me žedja muči.

„Nisi sretna, Bernardo, pogodio družtva,“ rekoh mu ja.

„Nepogodih sretno,“ uplete mi, „nemoj de mi prodičit morala! Što možeš prigovoriti momu drugovanju? Moji su drugovi najčistija patricijska krv, što je ima u Rimu. Mi smo počastna straža svetoga otca, njegov nam blagoslov pere manje griehe! U početku sam i ja, tek što sam bio ostavio otu školu, ponimao dosta po samostansku; nu ja bijah dosta mudar, da novi drugovi toga neopaze; za njimi se povodeć, što se je dalo i nedalo; svega me, što me ima, savlada želja ljuvena i ja joj se pokorih; jer baš ona bi od svake druge jača. Nu

ja slušah i pogan i zao glas, kako se glasi u meni; taj bijaše propagandistični zapt samostanski, posljednji sievak djetinjega bića moga. Taj glas mi dovikivaše: nećeš dugo biti nevin, onako čist, kako si bio djetetom! Ja se tomu kasnije toliko krat nasmijah; nu danas ga bolje razumijem. Ljudina sam, na povoje već davno zaboravih. U povojih vriskasmo, nebivši nam sve po volji. Sad nas evo pred Kjavikom, pred najboljom krčmom, gdje se sastaju sami umjetnici. Hajde sa mnom u nutra, da iztrusimo bočicu skupa na radost, što se sretno sastadosmo. Hajde samo, da vidiš kako je ovdje veselo!"

„Kako smiješ samo pomisliti na to?" ukorim ga ja. „Što bi rekli, da čuju u školi jezuitskoj, da su me našli drugujućega sa častnikom papine garde."

„Dà, velika je to nesreća iztrusiti čašu vina i čuti, kako strani umjetnici pjevaju svaki u svom jeziku pjesmicu svoju, ovaj njemačku, onaj francezku, tko englezku, tko pako bog te pitaj kakovu i kojem u jeziku!"

„Što tebi pristaje, brajane, to meni zabranjuju; dakle negovori više o tom" — i prestanem, čuvši iz uzane skrajne ulice smieh i povladu — prestanem samo da naš razgovor navinem na drugi kraj! „A gle, kakva ono vreva tamo," produljim „što li se tuj peri? Ja bih rekao da netko zbija šale tamo pod kipom majke božje!" i povučem ga sa sobom onamo.

Prostota, staro i mlado zatvorilo ulicu, obkolilo u kolo nekakva starca, žida, i hoće, kako razumjesmo, da on skače preko palice, ako želi izaći iz ulice.

Znamo da židovi u Rimu, u tom najvećem gradu kršćanskom, obitavaju samo u nečistom Ghettu; drugdje jim nedadu. Svako se veče zatvaraju vrata, vodeća unj, i vojnici straže stražu, da tko neudje ili neizadje. Svake godine moraju starešine njihove doći na kapitol i klečeći prositi dozvolu, da smiju jošte godinu dana ostati u Rimu, i moraju privoljeti na trošak trke u vrieme po-

kladno i obećati, da će svi jedan krat na godinu na urečeni dan doći u koju katoličku crkvu, da čuju propovied o zamjeni vjere.

Taj starac, što ga tuj vidjesmo, dodje po mraku sam ulicom onamo, gdje se djeca igraju, a ljudi se svojom „mora-igrom“ zamišljeni bave. „Evo ćifte!“ lanu netko i sad prospi rugu i porugu na starca, te mu zatvoriše put, hoteć on mirno poći dalje svojim putem. Debeljak neki širokih ramena poprieči preda nj odugačku toljagu i viče mu: „Deder sad, Jùda, uzmi kusture u ruke, inače zatvoriše Ghetto i nedodje noćas u nutra! — Deder da vidimo, kako su ti noge lahke i gibke!“

„Skači ćifto!“ viču djeca, „bog Abrahamov pomoći će.“

„Rad bih znao, što sam komu sakrivio!“ veli, „pustite me starca, da idem svojim putem; nepogrdjujte mojih siedih vlasi, na oči one, koju molite, da vam se smiluje;“ i pokaza jim sliku majke božje, viseću ne daleko.

„Ti misliš,“ reče debeljak, „da se majka božja stara tek za čifuta. Da si namah skakao, pseto ti čifutsko!“ I stisnu šake na njega, a djeca ga uže obkoliše.

Skoči i Bernardo, raztjera na stran one, koji su mu bliži; iztrgne čovjeku batinu iz ruku, zavitla sabljom nad glavom mu, poprieči batinu izpred njega i jakim ljudskim glasom zadere mu: „Skači sada ti, ili će ti glava na dvoje. Neoklievaj! tako mi svih svetih, razkolih ti lubanju, ako li ne skočiš!“

Sviet se čudi, a on stoji, ko da si ga s neba oborio. Oštre rieči, goli mač i odora častnika papinskoga munjom ga svega omunji i nerekav ni rieči, preskoči preko palice, što ju je bio namienio kukavcu židovu. Sve se družtvo preseneti, nitko se neusudi reći ni riečce; svi gledaju začudjeni, što se radi. Tek što hrdja skokom poskočila, popade ju Bernardo za rame, — popljesnu ju golom sabljom po obrazu i reče joj:

„Tako, duko moj, valjade ti posao! Jošte samo jednu ovakovu majstoriju, pa si onda, mislim, sit takovih pasjih majstorija!“

I opet nevoljnik morade skakati, i u družtvo spade šala z i veselje; svi joj viču „bravo“, svi joj povladjuju.

„Gdje si ti, Judo?“ pita Bernardo, „amo der, da te ja izpratim!“ — Ode već, nitko se neglasi.

„A sada hajdmo i mi,“ rekoh ja, proverav se kroz navalu; „hajde neka oni govore, što jim volja; hajde, da s tobom osušim boeu vinca. U tvoje zdravlje, da pijucnem! Prijatelji moramo si ostati, dok nas noge nose, bilo nam, kako bilo!“

„Ti si bena, Antune“, pozdravi me, „bena sam i ja, ako ćemo po istini, što sam se ljutio na surovu hrdju onu; ja bih rekao: proći će ga volja nagoniti, koga, da palice preskakuje.“

I unidjosmo u krčmu, i da bi nas samo koji gost pogledao. U kutu stajaše malen stolić. Ovamo si naručimo bočicu vina i kucnusmo u sreću našega sretnoga sastanka i u zdravlje prijateljstva našega, da nam bude trajno, pa se na to razstadosmo. Ja se vinem u školu jezuitsku i starac mi Custos, osebni moj zaštitnik, otvori vrata, tako da nitko nevidje i za čas zaronem u san i sanjam o svem, što sam ote večeri proživio.

Židovsko djevojče.

Bojah se al ne dugo, što sam ono veče, nezaprosiv dozvole, bio izašao i s Bernardom gucnuo kapljicu vina u krčmi. Bojah se, velju, nu me sreća neostavi; nitko neupita za mo; bit će, da su i ostali, kô što je starac Custos, mislili, da mi dozvoliše; znadoše me, da sam skroman, da sam savjestan. Dnevi prolažahu i nedjelje za

njimi; marljivo pristajah uz nauke i kad bi se dalo samo, pohadjah dobrotvorku svoju; to me hrabrilo i veselilo. Maloj abbedissi njezinoj svakim danom postajah draži. Sličice donašah djetetu, što sam jih sam djetetom slikao; ali za čas samo igraše se ona njimi: poslije jih deri i troši po podnicah; a ja opet pobiri i čuvaj.

Baš tada čitah Vergila, šestu mu knjigu, u kojoj Sybila Kumanka vodi Eneju u pakao i ta me srodnost s Dantom jako zanimaše. I na svoju pjesmu misljah u tom, mišljah i na Bernarda, koga već davno nevidjeh, te mi duša poginu za njim. Bilo je to baš onaj dan u nedjelji, kad su galerije vatikanske otvorene. I zaprosih dozvolu, da se mogu nagledati divnih bogova od mramora i divnijih jošte slika; nu prava mi bijaše ipak želja, da tuj nadjem svoga miloga Bernarda.

Eto me već u dugačkom prostranom hodniku, pod lukovi, gdjeno stoji divni glavac Rafaelov, gdjeno cio krov vrvi divotnimi slikami iz biblije, štono jih sâm veliki umnik crtao a učenici jih njegovi sgotovili. Divne arabeske po zidovih skroz do gore, legije angjela, klečećih u svakom luku i na krilih se dugih u nedosižne visine vijućih — sve to poznajem; nu ipak stojim tuj, mislio bi tko, da jih motrim; a onamo čekam, dok mi sreća dovede Bernarda ovamo. Nasloniv se na ogradu, motrim i divim se divoti brdina i ponosnim prugam valovitim, po Campagni se sterućim; ali mi se oko zalieće u visove vatikanske, ne bi li ugledao Bernarda, čim zazvekne čija sablja, zveketnuša o širokę ploče. Nu ga ne ima, ne ima ga.

Zaludu hodam po dvorani i ovoj i onoj, badava se vijem oko grupe Laokoonove, ništa mi ne daje zabave, sve me više i jače uzlovoljuje. Zato me zanima povratak kući onako, kako me je zanesao Torso i divni krasnik Antinoe.

U to brza lagan stvor u perjanici i s ostrugami zvečećimi po hodniku i ja za njim — to bi Bernardo;

*

raduje se on i ja mu se uzradovah. U žurbi me pritegnu k sebi, jer da mi imade reći hiljade viesti.

„Ne znaš, što sam propatio i što jošte trpim. Ti budi mojim liečnikom! Ti me sam i nitko drugi ne izlieči čudotvornimi travami!“ I odvede me velikom dvoranom, u kojoj švicarske straže papu straže, u prostranu sobu, uredjenu za častnika, na koga je red da papu straži.

„Ti boluješ?“, zapitam ga. „Nevjerujem! Oči su ti bistre, lica ti gore kô svjetlo rumeno“.

„Jest gore“, reče, „i ja gorim od glave do pete, nu dobro je, sve je dobro; ti si moje sreće zviezda, ti udesi divne sgode i donesi misli dobre, ti mi pomozi sada! Ded sjedi. Ti ne znaš, što sam sve proživio od one večeri, kadno smo se posljednji put vidjeli. Da ti reknem sve potanko i pouzdano; ti bo si pošten prijatelj, pa hajde, da i ti svoju igru igraš u tom lovu pustolovnom“.

Ne dade mi rieči uhvatiti, moradoh ga slušati, za što se je tako uzbunio.

„Sjećaš li se“, veli, „onoga židova, štono su ga djeca nagonila preko batine i kako je utekao, ne rekav mi ni „hvala“ za moju vitežku pomoć? Ja barem davno već zaboravih i njega i svu onu šalu. Nekoliko dana kasnije podjem ti mimo vrata, na koja se ulazi u Ghetto. Sjetim se, gdje sam, tek kad me je pozdravila straža, tuj stražeća; sada bo već imah veći čin. Ja joj se zahvalim i u tom smotrim iza vratâ liepo kolo crnookih djevojaka židulja, pa ćeš lasno vjerovati, da me je mogla želja zanieti, da podjem napred uzkom i nečistom ulicom otom. Ima u njoj baš prava sinagoga; kuća se sbila na kuću, sve strče u zrak. Sa svih prozora stoji mrmljava: „Berešit Bara Elohim!“ (U početku stvori bog sviet.) Stisle se, glava na glavu vire tuj baš onako, kakono, kad su prelazile preko crvenoga mora. Okolo na okolo vise stare odjeće, kišnici i svakovrstne praje. Ja si pro-

krčim stazu kroz zahrdjalo gvoždje, slike i kroz blato do koljena; sa svih strana buče i pitaju, ne bi li što god htio protržiti, kupiti ili prodati, tako te mi jedva osta časa pogledati na koju crnooku bebicu, što me toliko gledahu s pragova. To ti bijaše put, brate, vriedan, da ga Dante opjeva. Kada na jednom navali na me staretina židov, te mi se poče klanjati, tako da nebi dublje ni pred svetim otcem. „Eccelenza" javi se, „moj plemeniti dobrotvoru, moj spasitelju, blagoslovljen budi čas, u kojem vas mogu pozdraviti! Ne mislite, da je stari Hanoh nezahvalan!" To reče i jošte koješta drugoga, što ne mogoh razumjeti, niti se više sjećam; sad ga poznadoh, to bi onaj stari sin Mojsijin, štono je morao skakati preko palice. „Evo, ovo je moja sirotica kuća, samo mi je prag prenizak, te nè smijem zaprositi, da ga prekoračite", tako veli i poljubi mi ruku i skuta. I htjedoh, da ga ostavim; jerbo se sve susjedstvo zagledalo u nas; nu se oko moje, sam ne znam kako, uhvatilo za prvi pod kuće, opaziv na njem glavu, liepu, kakove nikad jošte ne vidjeh, Veneru mramornu, kojoj vrije živa krv u licu i u očiju, kô što obično Arapkinji, — znaj sada, da sam morao židova odpratiti u kuću mu, budući da me je sam bio pozvao. Veža joj je mračna i uzka, kô što je uzahan put, vodeći u grobnicu Scipiona; a kakove tek kamene stube s drvenim si naslonom — jest, duše mi, stvoriše ih baš za to, da priuče ljude na oprezan korak, da jim oprez usade baš u nokte. U sobi mu ne bijaše tako grdo; al djevojke ne bi u njoj, a ja bez nje šta da počmem. Sada ti moradoh prežimati na laktove zahvalnice, pune slika orientalnih, u koje bi se tvoja poetična duša sigurno zaljubila. Ja jih sve pustih preko ušiju, pa čekaj, neće li ipak teda negda doći djevojka na vidjelo; nu nje nebi. Ali Judi druga plane misao u mozgu, koja je u drugoj sgodi mogla biti posve sgodna. Pomisli na to, da bi ja, momče mlado, hodajuće simo tamo po svietu,

mogao trebati mnogo novca i kad bi mi iztekao, da bi me mogla nagnati nevolja. te bih morao potražiti krova u duša milostivih, koje bi mi htjele pomoći ljubavi kršćanskom s 20, bilo i s 30 postotaka, — nu on da bi mi — čuj čuda u carstvu židovskom — bio voljan, koliko mi treba, posuditi bez ikakvih kamata; čuješ li, bez kamata?! „Vi ste,“ veli, „plemenit mladac, na vaše bi se poštenje smio osloniti; vi obraniste grančicu stabla Israelova, kojega koren ne smije zadrti u vaše oprave.“ — Ne trebajuć novca, ne uzeh ga; za tim mi ponudi, da sjednem i da kušam vina, što ga imade jošte posljednju bocu. Ne sjećam se, što sam mu rekao na to, samo znam, da je u sobu stupila krasota djevojka krvce orientalne. Divna li stasa, krasne li masti! Ugljen kosa cakli joj se, kô što ebanovo drvo. Kći bi to Judina! Sama mi natoči čašu izvrstna ciparskoga vina, i kada ga iztrusih u zdravlje njezino, suknu joj kraljevska krv solomunska u obraze. Da si ju čuo besjediti, zahvaljujuć mi se radi svoga otca, čega baš nije trebala! Rekao bi, glasba se razlieva po mojih ušiju. To ne bió zemaljski stvorak; nestade je, samo starac osta sa mnom.“

„To ti, brate, glasi kô pjesma kakova!“ velim ja. „Krasnih li stihova od toga!“

„Ne možeš pomisliti, kako sam se poslije mučio, kakove li sve gradio kule po zraku i rušio jih; što li sve nisam kušao, da se i opet sastanem sa svojom kćeri Sionovom. Znaj, da sam se bio i na to dao, te sam u starca pozajmljivao, premda nisam trebao. Zaprosih ga za dvadeset škuda na osam dana, i on mi jih izbroji u samu zlatu; ali mi ona ne htjede na oči. I ne taknuv jih, odnesem jih već treći dan natrag, pa si starac, smijuć se, poče trti ruke, jer valjada nije tako jako vjerovao u moje slavljeno poštenje. Hvalim mu ciparsko vino, nu ona ga ne donosi, same mi ga toče njegove

suhe i drhćuće ruke. Oči mi se kradu po svih kutovih, ali nje opeta ne ima. Ne htjede na vidik; nu kada sam sletio niz skaline, pričini mi se, ko da su se gardine za prozorom otvorenim ganule; valjda jih ona pomaknula. „Ostajte zdravo, gospodjice!“ pozdravih ju, nitko ne dade glasa, nitko se ne pokaza. Tim još ne bjeh lova svoga ulovio. Svjetuj de me! Pustio je jošte nisam, i neću, da ju pustim. Što li bi, kako li bi? Daj, zarodi kakovu misao sretnu i reci ju, srdce moje mlado! Budi mi Saturnia i Venera, što no Eneju s djevojkom Lybijankom sdružuje u tajnoj špilji!“

„Što želiš od mene? Što ti mogu učiniti. Neponimljem, kako bih ti tuder koristio.“

„Sve ti možeš, samo ako hoćeš! Hebrejski je jezik milozvuk jezik, poetičan, pun slika, prioni uza nj i uzmi si za učitelja starca Hanoha, o kojem mi vele, da je u Ghettu najučeniji. Kad si ga već tvoja iskrena duša osvoji, lasno ćeš moći spoznati se i sa kćeri njegovom, i raditi u nje za mene; nu to mora biti brzo, što može biti brže. Po mojoj se krvi razlio vruć otrov, otrov ljubav uzpaljujući. Idi jošte danas židovu“.

„Ja to ne mogu!“ rekoh. „Pomisli der, kako je s menom, i kako bi čudnu ja igrao ulogu u tom! Pa ti, dragi Bernardo, kako se možeš ti pustiti u tako pust lov za djevojkom židuljom!“

„O, moj brajane, ti to ne razumiješ!“ odgovori mi on. „Bila djevojka židulja, ne bila, to stvari ne slabi vriednosti, samo kada roba valja. Samo daj, mladiću bogom odabrani, daj Antune, dušo moja krasna, prioni der za moju volju uz taj hebrejski jezik. Hajde, da mu se skupa učimo, samo svaki na svoj način; poslušaj razbor i pomisli, koliko li bi mogao sreći mojoj dopomoći!“

„Ti znaš,“ velim mu, „koliko te moja duša voli. Znadeš, kojom silom duh tvoj prodire u misli moje, u

svaku voljicu moju! Da si čovjek zlorad, mogao bi me u živac raniti. Sila me ota vuče u tvoje čarobno kolo, te joj se ne mogu oteti. Ja ne mislim o svietu, kako ti misliš, svatko se mora svojoj naravi pokoriti. Ja ne mislim, da je griešan onaj put i način, kojim se ti nadaš okupati u veselju, takova bo te je bog dao; ali ja sam posve drugoga kroja. Nezovi me na lov pust, taj bo ti nikad ne donese sreće, ma se i sretno lovio!"

„Dobro je, dobro!" otrese se i pogleda me mrkim i oholim pogledom nekako onako, kako je znao gledati na Habbas Dahdaha, kad bi ga ovaj savladao, recimo, svojom časti samom. „Valjade ti, Antune, jer je i onako sve bilo samo puka šala! Nisam rad, da sbog mene letiš na izpovied. Što bi moglo zla biti u tom, da te žid uči hebrejski jezik; ja ne pojmim. Sad ne budi više ni rieči o tom! — Hvala ti, što si me posietio! Imaš li volje što god zagristi? Morda si žedan? Evo svega, posluži se sam!"

Tim puče žica i mômu skladu. I glas mu, kojim to reče i način, kako se ponese, očit bi mi svjedok, da sam ga uvriedio. Vidjeh gospodsku mu pristojnost, al oćutih zimu ledenu, dadši mu toplu ruku. Zlovoljan i žalostan ostavih ga skorim.

Ćutio sam, kako mi krivo učini, i tješio se tim, da sam radio, kako sam morao; nu ipak bijaše trenutaka, u kojih mi nešta kazivaše, da nisam bio prema njemu dosta prijateljem. U ovoj borbi sam sa sobom, hodah po gradu židovskom i nadah se zviezdi sreće svoje; koliko li bi me bilo zadovoljilo, da sam mogao uloviti lov u korist svomu milomu Bernardu! Al ni stari Juda ne ukaza mi se. Neznana lica provirkivahu na okolo sa prozora i na vratih. Prljava diečurlija ležaše po pločniku usred svakovrstna gvoždja i pronošenih dronjaka. Uglušujuća vika: „hoćeš kupiti, hoćeš prodati", pamet mi pobuni. Nekoliko mladih djevojaka dobacivahu

si loptu s prozora na prozor preko ulice. Jedna od njih baš je ljepušna, — da to nije Bernardova milka? Nehotice skinem klobuk, postidim se s toga, protarem si čelo, neka bi mislile, da me grije vrućina, a ne djevojke.

Godinu dana kasnije. Rimski karneval. Pjevačica.

Za godinu dana bio bih si skratio život, da sliedim nit, nekidajuć je, štono vezaše Bernardovu ljubav na hodakanje moje po Ghettu. Ali baš ova godina jednostavno prolazeć, bijaše za me više važna, nego li, da samo za dvanaest mjeseci ostarim. Ona bijaše neka vrst odmora u drami života moga.

Riedko se sastajah s Bernardom, a kad bi se sastali, vidjeh u njem opeta onu staru nebrigu, kakav je uviek bio, samo što mi nebi više onako iskren, ko što nekada. S vana prijateljstvo, a unutri skrivaše pogled koliko gospodski, toliko hladan. To me uzlovolji i raztuži. Srdca neimadoh, da ga pitam, kako je s ljubavi njegovom.

Dvor Borgheza često sam polazio i nalazio u Fabijana i Franciske pravi zavičaj svoj; ali dosta puta i povoda ljutoj tuzi. Duša moja bijaše puna zahvalnosti za toliku milost i ljubav, što sam ju ovdje znao uživati; zato je svaki stroži pogled njihov bacao tamne sjene na veselje života moga. Franciska hvaljaše dobre moje vrline; ali htjede, da od mene stvori savršen uzor. Sve na meni prosudjivaše, i kako stojim i kako govorim, prosudjivaše u istinu strogo; koliko bi krat zaplakao, sve da sam i bio momak već od šestnaest godina. I starac onaj, kojino me je namamio iz kolibice Dominikine u sjajne svoje dvorove, jošte mi bijaše dobar onako, kako je bio, kad se prvi krat sastasmo; nu i on nate-

zaše odgajati me po volji gospinoj. Ja nemogoh zaljubiti se u svaku travku, u riedke biljke, kako ih on ljubio; s toga mi spočitavaše, da sam površnikom. Odviše sam se, veli, zabuljio u samoga sebe, ne izlazeći dovoljno sam iz sebe, ne dajuć trakovom duha svoga, da se taknu kola sionoga svieta. „Pamti sinko moj", veljaše mi stokrat, „da listak onaj vene, što se sam savije u se!" Nakon svake strože opomene, gladio bi mi lica i tješio bi me ironički tim, kako ima svieta nevaljala, u kojem živimo i kako bismo poput ruža morali u sklopnice, da majka božja može od nas dobiti krasne prilike. Fabijan natezaše sve to na šalu i smijaše se toj plemenitoj nauci, govoreć jim, kako od mene neće biti nikad učenjaka, kakov je eccellenza, nit umnika, kakov je Franciska; ali zato ipak značaj, koji se nebi smio prezrieti. Pa zazva svoju malu abbedissu, i kod nje zaboravih brzo brižice svoje.

Sljedeću godinu naumiše oni proživjeti u sjevernoj Italiji; ljeti u Genovi, zimi u Milanu. Ja pako moradoh u to vrieme na tegotan put, moradoh na izpite, da postanem abbateom, da dobijem veći čin, nego što sam ga dosad nosio.

Prije nego li će poći na put, dadoše gospoda u dvoru borghežkom sjajan ples, te pozvaše i mene nanj. Vani gore vienci od smole i baklje, koje svietle gostim i karucam, željezne ručice u stiene ukovane, i pravo pravcato more sinulo od plamenih kaskada. Papinski konjanici stali pred portalom. Vrtić u dvoru ukrašen šarenimi svjetiljkami od papira, a mramorne skaline razsvietljene presjajno. Miris cvieća zaduši cielo stubovlje; na svakoj bo stubi uzduž zida bijahu vaze sa cviećem i nizane naranče. Vojnici daju počast na ulazu, vrve sluge sjajno odjevene. Franciska sieva ljepša od sunca. Skupo pero rajske ptice, bieli atlas, bogato očipkan, sve joj stoji, da ju je milota pogledati. Jošte dražestnija mi se vidje, kad mi pruži ruku. U dviju dvoranah, u svakoj

je svoja glasba, i u njih viju se plesači. U kolu je njihovu takodjer i Bernardo, i kako je krasan! Crvena mu. zlatom izvezena odora, uzke biele hlače, sve mu pristaje, ko da si salio oko liepoga stasa. Pleše s pravom krasoticom; ona mu se smijucka iskreno i nježno. Kako li mi bude žao, što neznam plesati! Nitko me baš pravo nepogleda. Ondje, gdje sam mislio biti, kô u svojoj kući, ondje me eto medju stranimi samu sebi tudja; nu kada mi Bernardo dade ruku, svaka me i odmah minu zla volja. Za crvenimi, dugačkimi gardinami u otvorenu prozoru pijucnusmo iskricu šampanjca, i kucnusmo dobri prijatelji. Vesele melodije prodrieše na uši u srdce i utrnu mi svaka misao, da bi nam prijateljstvo moglo oslabiti, ko što je slabo bilo prije nekoliko dana. Usudih se dapače spomenuti mu i Židuljino ime; nu on se samo osmjehnu, ko da mi veli: „eto moje rane zacieliše“.

„Imam već drugu ptičicu rajsku“, reče, „ova je pitomija, i raztjera mi pjesmom moje mušice; pustimo onu staru, neka leti, kuda ju volja. Da, da: odprhnu već iz židovskoga grada i ako je istina, što kazuju moje glasonoše, već uteče iz Rima“.

Jošte jedankrat kucnusmo čašami i neznaš, što življi ulieva život u našu krv: da li šampanjac ili vesela glasba. — Bernardo skoči opet u svoje kolo, a ja ostah sam; more se razlilo blaženstva po mojoj duši, sav sviet rad bih prigrlio na srdce svoje. Dolje na ulici stoji cika dječurlije, veseleće se iskram, vrcajućim iz smolova vienca; sjetih se svoga siromaštva za djetinstva i pomislih, kako sam se i sám radovao takovoj igri; a danas evo boravim ovdje gore u gospodskih dvoranah, u kojih prve obitelji Rima plešuć uživaju. Ljubav i hvala prema majci božjoj, koja me je milostiva ovako daleko dovela, svu mi duši izpuni; koljena mi poklekoše; duge bo i guste gardine zastrieše me, da me nitko nevidi. Blažen bijah i preblažen.

I noć minu; jošte dva dana i sva obitelj ostavi Rim. Habbas Dahdah utuvljivaše mi svaku minutu u pamet, šta će mi sve ova godina donieti: ime i čin abbatea. Zaroniv u knjige, nevidjeh sve to vrieme ni Bernarda, nit ikojega znanca. Minuše tjedni i mjeseci, dok nedodje dan, koji mi je, kad sam položio izpite, dao crno odielo i kratku svilenu kabanicu.

Sve što vidjeh, sve mi čestitaše na pobjedi: i visoki pinjoli i procvale tek anemone, i vikači na ulici i lagani oblaci. U crnom svilenom plaštu abbatskom posve sam drugi čovjek, sretniji od svakoga sretnoga. Da si nabavim potrebice, i da se proveselim, posla mi Franciska mjenicu na sto škuda. Sretan i veseo poletim na španjolske skaline, bacim uji Josi bielu škudu, i bježi dalje, čuvši za sobom samo: „eccellenza, eccellenza Antonio!"

I bude nekako prvih dana veljače, mandulje cvatijahu; naranče se počele žutjeti, veseljak karneval već se pomoljivaše na vrata, i on bi rad proslavio svetkovinu moju, što sam postao abbateom, glasnici na konjih s trubljami i liepimi barjaci od baršuna već ga naviešćuju. Nikad dosad neuživah takove radosti; nikad jošte nevidjeh tako dobro slike toj, koliko veseloj, toliko ludoj svetkovini svoje domovine. Bivši jošte djetetom, bojaše se majka moja, da nepodjem po zlu u takovoj stisci, te bi radi toga stajao s njom gdje god na uglu ulice i gledao čas dva tu obću slavu i radost. Djakom pako škole jezuitske i opeta tako gledah otu veselu hajku. Mi djaci smjedosmo svu tu veselu šalu i smieh gledati s ravna krova koje nuzkrajne kuće na trgu del Doria; nu pačati se u to, ili letiti s jedne strane ulice na drugu, ili gore na kapitol, ili poći ĉa u Trastevere, hodati ili stajati, gdje i kako bih želio — to ne; koje čudo dakle, da sam se sada bacio u biesnu tu bujicu, radujući se kô diete svoj otoj vragoliji. Nikako baš nemo-

goh pomisliti na to, da bi mogao započeti najozbiljniju pustolovinu svoga života, da će mi opeta oživljeti u mozgu sgoda, koja me je nekada jako i živo zabavljala, da će izgubljeno zrnee, davno već zaboravljeno i davno nevidjeno, porasti zelenom i mirisavom biljkom, pa se žilavo saviti oko stabla života moga.

Sve misli moje osvoji taj karneval. Već za rana jutra izadjoh na trg del popolo, želeć vidjeti, kako se pripravljaju za trku; na večer se prošetah korzom gore dolje, motreći šareno odielo za krabulje, viseće ovdje ondje s okna, gledajući sviet zakrabuljen u cielu mu kroju. I posudih si odielo advokatsko, budući da mi se je baš advokat vidio najveselijim karakterom i nezaspah ciele noći; moradoh bo ulogu svoju i promisliti i naučit se.

Sljedeći dan bude mi nekako pravi svetac; bijah sretan kô sretno diete. Po ulicah pokrajnih ponamjestili Confettoniste svoje čatrlje i stolove, i prostrli po njih svoju pisanu*) robu. Korso se pomete, i sa svih se prozora spustiše šareni sagovi. Oko treće ure — računajmo ju, kako ju uzimlju Francezi**) — izadjoh na kapitol, da vidim prvi krat, kako ta svetkovina započimlje. Na balkone se natrpalo stranaca odličnih. — Senator u grimizu sjeo na priestol od baršuna, ljepušni plemići pore-

---

*) Confetti su sitne vapnene kugljice, crvene i biele, kô grašak velike. Mnogi je prave i od žitnoga zrnja, umiesiv jih prije u sadrovo tiesto. Trajuć karneval, ljudi se tim nabacuju.

**) Talijani počimlju brojiti ure, kada sunce zadje. U ovaj čas počimlju zvonjeti zvona na zdravu Mariju. Prva ura po zahodu sunca, broji se *prvom*, sljedeća *drugom* i sve redom do *dvadeset i četvrte*. Svakoga se tjedna ravnaju satovi po suncu, za četvrt pred njim ili za njim. Kako mi vrieme dielimo tomu vele Rimljani *„francezki račun“*. Zadje li sunce baš u 6 sati s večeri, kažu Talijani našoj trećoj uri po podnevu „to je treća ura pred noć ili 21 sat“. Noć počima sa zalazećim suncem.

dali se pred lievo krilo papine garde švicarske, pera jim se gizdaju na kapicah. I sada ti dodje četa najstarijih židova; gole glave kleknuše na koljena pred senatora. Odmah poznadoh u sred srediне Hanoha, staroga Judu, čijano kći zatravi Bernarda. I uzimlje starac govoriti, proseći po starom običaju za se i za puk svoj, neka bi jim dozvolili ostati jošte jednu godinu u Rimu, u stanovitu kraju grada; obećaje, da će poći jedan krat u crkvu katoličku; i zaprosi, neka bi jim dozvolili mjesto toga da po starom običaju na oči Rimljana trče po korzu, platiti troškove trke, opredieljenu nagradu i šarene barjake od baršuna. Senator klima milostivo glavom (nekadanji običaj, dizati nogu na rame prosiocu, bje već prestao), slazi u prohodu uz šumavu glasbe niza skaline do krasnih kočija svojih, uzimlje u nje i plemiće i odpočimlje karneval. Veliko zvono na kapitolu dade znak, da je slava započela. Ja nagnem što mogu kući, da na brzu ruku obučem odielo advokatsko. U njem sam ti posve drugi čovjek. Rekao bih, sám sam sobom zadovoljan i skočim na ulicu. Ciela hrpa krabulja pozdravi me. Biše to siromasi poslenici, do nekoji dan svi jošte bogati nobili rimski. Nakit jim je dosta originalan i što može biti jeftiniji. Preko obične oprave navukli debelu košuljetinu, prišili na nju ljuske od naranča, tobože puceta, navukli zelenu salatu na ramena i na postole; vlasulja jim od finocha, naočali izrezane križke od kitajskih jabuka.

Ja jim se svim po redu grozim procesom, kazujem jim u knjizi svojoj one zakone, koji brane onakov luksus odiela; oni svi povladjuju moje rieči, a ja potrčim dugim korzom, koji se u čas stvori pravom dvoranom krabulja. Sa svih prozora i sa svih balkona vise šareni sagovi. Uzduž kućâ poredali redove stolicâ bez konca i kraja, „tko želi, evo može liepo gledati s ovoga mjesta,“ viču vikači po svuda. Kola idu za kolima; s većine same maske, u dva duga reda, jednom ulicom dolje, drugom

gore. Gdje kojim kolima opleli kotače vienci od lovora, te se čini, sjenice su žive, a u njih žamori veselo družtvance. Svi prozori natrpani su gledaoci. Ljepušne Rimljanke obukle odoru častničku, zafrkale brčiće ponad nježnih ustničica, pa bacaju confette na znance svoje. Ja se ohrabrim i stanem jim govoriti i na sud jih zvati, što bacaju ne samo zrnja u lice, nego i iskre iz očiju u srdce. One cviećem nagradjuju moj govor.

I nasurlam na neku rugobu kićenu gradjanku, gdje ju prati njezin Cicisbeo. U to se stade hrvati jedno jato polichinella i ciela povorka morade stati. Ja tu sgodu uporabim i pokažem toj gospodji, da sam ja dosta rječit.

„Signora!“ velim joj, „zar se tako čuva svoj zavjet? To li je ćudorednost rimsko-katolička, koju zahtieva dužnost vaša? Ej, ima li gdje god jošte koja Lukrecija, žena Tarkvinija Kolatina! Da, i vi poslaste, ugledav se u ostale žene rimske, vrličinu svoga muža, dok potraje šala karnevala, neka bi si u fratara na Trasteveru vježbami duševnimi utanjio dušu. Vi prisegoste na božanski mir i blag život u svojoj kući, a vaš muž trâpi tielo svoje, dokle traje sveobće veselje, moli se i revnuje dan i noć medju zidinami samostanskimi. Dotle vi krila slobodno sterete, dotle vi letite sa svojimi udvoricami po korsu. Ej, gospodjo, ja ću vas tužiti sudu po §-u. 27., a po 16. titulu.“

Ljudski baš udarac hladilicom po obrazu bude joj odgovorom, i sudeć po snazi i zbilji mu, valjada sam pogodio istinu.

„Zar si poludio, Antune!“ prišaptne mi dragan njezin i šmugnuše obodvoje medju zbire (pandure), med Grke i pastirice. Samo to nekoliko rieči i poznadoh ga; bijaše Bernardo. Ali tko može biti gospa ona?

„Luogi, Luogi, Patroni!“ nude sluge stolice. Moje se misli posve razrojile. a tko da jih i sabere na dan poklada! Oko mene uhvatili kolo harlekini s praporci i

s čizmami na ledjih, i drugi se opet odvjetnik ukočio na visokih štákah i koraca kao dugonoga rôda kraj nas. Poznav u meni svoga kolegu, poče porugljivo kritizovati moje plitko stanovište, uvjeravajuć, da se samo ona parba može dobiti, koju njegove ruke povedu, jer da na zemlji, na koju sam se ja prikovao, ne ima pravde. Gore je ona, veli, i pokaza u visoke visine nebeske i ode dalje.

Na trgu Colonninu svira glasba u koru; veseli doktori uhvatili se u kolo s pastiricami i okreću se pače i oko pojedinih hrpa vojnika, koji reda radi posve mekanički bruse gore dolje po ulici izmedju kola i ljudi. Ja baš bio opet zadro razborito govoriti, kada li mi iz nenada banu nekakov pisarčić i govor mi začepi. Pratilac njegov, trčeći pred njim, poče mi oko ušiju tako zvoniti, da ne mogoh razumjeti sam svojih rieči. U to puče top u znak, da je karneval za danas obavio svoju i da sva kola imadu očistiti ulicu.

Ja se dočepah mjesta na tribuni. Pod menom nasta žamor svjetine, jer ova ne dade, da joj vojnici smetaju, hoteći konjem prokrčiti put, što su imali sad nà tegnuti trgom, ne bivši drugoga medjaša, da jim služi pravcem.

Skoro na kraj ulice, tičuće se trga del Popolo, izvedoše konje pred ogradu. Tko jih vidje, misli, podivljaše. Goruću gubu dadoše jim na hrbat, sitne prskavice za uši, a po strani privezaše puste ploče željezne, neka bi jih bole, da bolje polete. Jedva jih konjusi mogu obuzdati; i puče top i dade znak; uže se pred ogradom spusti i poletiše mimo mene uzduž korza; misliš, vjetar jih ponese. Varci šušte, griva se razliće i šarene se vrpce razprhale po zraku; iskre skaču iz kopita, svjetina se dreči i viče za njimi, i tek što konji mimo odjezdiše, pogrnu sve živo ulicom za njimi, kô što grnu valovi, nagoneći se za kiljem broda.

Tako se obavi ota"slava za danas. Ja se požurih kući, da se presvučem, i nadjem u sobi Bernarda, gdje me čeka.

„Ti si ovdje!" začudim se, „a tvoja Donna, gdje ju za boga ostavi?"

„Jezik za zube", veli, i u šali zagrozi mi se prstom, „poštenja se tiče, nemoj, da se počupamo! — Kako si mogao, pa jošte ti, doći na tako nespretnu misao, te reći, što eto reče! — Al ja ću ti oprostiti, smilovat ću se. Ti ćeš večeras sa mnom u kazalište, daju operu „Didonu"; glasba je, vele, predivna. Medju pjevačicami imade više njih krasota prvoga reda; osim njih stupit će u glavnoj ulozi strana neka pjevačica; vele, da je sav Napulj užgala i uzplamtila; glas da joj je, da joj je govor i pjev, kakova ne možemo zamisliti; pa govore jošte, da je liepa, veoma liepa. Ti si ponesi olovku sa sobom; jer ako je samo na pol, kako ju opisuju, morat će te zanieti na najdivnije sonette. Ja sam si sačuvao na današnjem karnevalu posljednje kitice ljubičica, da ju darujem, ako bi me predobila."

Skoro me sklonu, da podjem s njim; htjedoh bo, da popijem i posljednju kap veselja karnevalskoga. Važno to bijaše veče nam obojici. U mojem dnevniku rimskom i ovaj je treći veljače dvostrukom crtom podbilježen. Bernardo imao je razloga, da isto to učini.

U najvećoj operi grada Rima, u Alibert-theatru, imali smo vidit tu novu pjevačicu, što ima biti Didonom. Sjajni svodovi, na kojih se vile vijaju i zastor s cielim Olympom i zlatne arabeske po ložah: sve jošte stoji novo. Ne znaš, ima li mjesta jošte, što ne bi prodano: sva su počam s parterom pa u peti sprat, sve je puno ljudi. U svakoj loži gore svieće u sviećnjacih, sve se sjaji kô što more sjajno. Bernardo púti oko moje na svaku ljepoticu, kad koja stupi u ložu, a na grdobe iz vreće siplje poruge.

Ouvertura poče: to je u glasbi izražena ekspo-

zicija same opere. Biesna bura šumi preko mora i goni Eneju na žalove Lybije. Strahota bure prelieva se u hymne pobožne, ove se uzpinju do klikovanja; tanki glasovi frule bude me, te snivam o probudjenoj ljubavi Didoninoj; sve su to čuvstva, kojih do sada ne poznavah. Lovčev rog trubi, oluja se opeta diže, a ja čučim s ljubovnici u špilji otajnoj, gdje sve živo odiše ljubavi i naviešta ju; naviešta strasti jake i razpaljene, koje prestaju kreštavom dissonancijom, kada se zastor povlači u vis. Eneja bi rad u sviet, rad bi osvojiti hespersku državu za Askanija, hoće da ostavi Didonu, koja no ga strana primi gostom, žrtvova mu čast svoju i mir, ne sluteći, kamo njegova želja čezne; „ali sad, sad će nà razplinuti se snivanje," veli, „čim se vojska Teukra, lovom providjena, trgne na more, slična vrevi crnoga mravlja".

Didona dolazi. Stupiv ona na pozorište, mrtva tišina pritisnu svu publiku; sve biće njezino, sav kraljevski, lagani i dražestni hod i držanje, sve nas i mene samoga zadivi i osvoji, jer sam očekivao posve drugačiju Didonu na pozorištu. Pred nami stoji nježan i mio stvor; duh je krasan, prekrasan; onakov, kako si je Rafael znao ženu zamisliti. Crne joj vlasi poput ebanovine pàle oko krasnoga čela; crno joj oko iskra živa. Stoji pljesak na sve strane; ljepota je, kojoj se klanjamo, ljepota samo; jerbo jošte ne pustila glâska. Vidjeh kako joj rumen sinu po čelu; klanja se svietu zatravljenu, što šuteći prati promišljene sladke joj zvukove recitativa.

„Antune!" zovnu me Bernardo na tiho i potegnu me za ruku, „to je ona! Ili sam ja pamet izgubio, ili je ona baš, ptičica moja, što bješe odletjela. Bit će, biti ona; nije da se varam; i glas je njezin! Sjećam se i kako dobro sve dražesti njezine".

„Koga to misliš?" pitam ga ja.

„Ta Židulju iz Ghetta" odgovori, „a opet bih rekao, da nije moguće, da ne može biti! I nije ona!"

*

Pa zamuča i zagleda se u čudovište, u krasotu stvora vilinskoga. Pjeva ona sreću ljubavi svoje; srdce je, što glasom odaje ono duboko i čisto čuvstvo, što se na valovih zvukova otimlje grudima ljudskim. Dušu moju osvoji neka čudnovata sjeta, i bude mi, kô da bi glasovi oti htjeli probuditi uspomene duboko — tako duboko ukopane. Ja sâm htjedoh, da uzkliknem s Bernardom: ona je! Na što ne pomislih tolike godine, o čem nit u snu ne snivah, da bi jedankrat samo — sada se javi pred menom jasno i živo. I pomislih na to, kako mi neko čudo ljepote djevojačke skladom svoga začarajućega glasa pobi cienu, dok sam jošte djetetom o božiću propoviedao u crkvi Araceli; sjetih se nje i što sam bolje ove večeri gledao i jače ju slušao, sve vjerovatnija radjaše se u meni misao: „ona je, ona, i nitko drugi!" Očitujuć joj poslije Eneja, da odlazi, jer da se nisu vjenčali, pa da ne pozna njezine svatbene baklje: kako li divotno ona savladava promjene u duši svojoj, udivljenje, bol i bies! I pjeva na to veliku ariju svoju. Misliš, valovi morski biju iz dubina u oblake. Kako bih naslikao zvukova roj, što se ovdje uzrojio. Misao moja traži sliku vidivu tim glasovom, koji rekao bi, ne izviru u prsiju čovječjih, i gledam labuda, kako pjevajuć izdiše, da skorim može klatiti krili po visokoj zraka struji, te roneći u dubljinu mora, sjeći mu valove, da se opet popne na površje. Svi kličemo, puna kuća slave. „Annunziata, Annunziata!" uzazivljemo, i ona mora sad i opet na oči zanesenu svietu.

Pa je ipak ovaj prizor u operi toj slabiji od duetta u drugom činu, u kojem ona zaklinje Eneju, samo da ne odplovi odmah, da je ne ostavi, nje, koja je radi njega „povriedila stid svoj i dobri glas, uvriedila plemena lybijska i knezove afrikanske." „Ni jednoga broda ne poslah ja na Troju", veli mu, „nikad ne dirnuh u sjenu nit u pepeo Ankizov". Živu istinu, bol joj vidiš

na licu; suze mi se natiskuju u oči, duboka šutnja stere se po svuda, svačije srdce plače s njom.

Eneja odlazi; ona stoji časak blieda i mramorna, prava Nioba; nu za čas joj poigrava krv vrela po žilah i ne stoji više Didona, žarko ljubeća Didona, ne stoji žena udovica, srda stoji i svaka joj crta ljepote piri otrov i smrt.

Annunziata umjede svaku čarku lica svoga tako sgodno promieniti i svakoga tako zastrašiti, te si, htio ne htio, morao disati i patiti s njom.

Bernardo da Vinci naslika glavu Meduzinu: ova stoji u Firenci u muzeju; tko ju vidi, pogled ga njezin tako sapne, te ne može, da joj se otme. Podobna je pjeni u ponoru, što se je sabrala u najdivnijih formah u znetvi zievajućoj, koja si od otrovi i gnieva stvori Veneru medicejsku. I oko i usta sama, kako se napela, sipaju smrt. Takova stajaše Didona pred nami.

Vidiš lomaču, podignutu sestrom njezinom Anom, i dvor vidiš s crnimi mrtvačkimi vienci; daleko u zaklonku plovi ladja Enejina po uzburkanu moru. Tuj stoji Dido s njegovim oružjem, što ga ostavio, i pjeva tužno i bolno, diže glas i daje mu sile, ter cvili kô angjeli bogom osudjeni. Lomača uzplamti; srdce se raztali u zvukovih.

Padši zastor, zahuče bura povladjivanja. Sve nas zanese, sve nas občara umjetnica prava i ljepotom svojom i silom sladkoga glasa svoga.

„Annunziata! Annunziata!“ zaoriše glasovi u prizemlju i po svih ložah. I podigoše zastor i ona stade pred nas plaha i dragušna, blaga pogleda i očiju punih milote. Prosiplje se cvieće na nju, gospodje joj povladjuju bielimi rubčići, a gospoda uzhićena spominju joj ime. Zastor pade; nu sve veće nasta klikovanje. Opeta morade na vidjelo; ovaj krat izvede za ruku i pjevača, koji pjevaše ulogu Enejinu. „Annunziata!“ kliču grla i opeta mora na pozorište. I treći krat se ukazuje s cielim personalom, koji joj dopomaže triumfu i

opeta ju pozdravljaju burno i zovu ju imenom samo njezinim; po četvrti i peti put stoji sama na pozorištu i zahvaljuje se za priznavanje, koje se izkazivaše njezinu talentu. U zanosu svom napišem ja na komadić hartije nekoliko redaka i pustim jih, neka polete medju cviećem i vienci na skuta njezina.

Zastor se više ne diže; zato se klikovanje ori bez kraja i konca; rad bi ju sviet duže gledati, rad bi joj duže klikovati. Jošte se ukaza za zastorom, prošeta se redom svjetiljaka i zahvali se kličućoj svjetini, dodirnuv prsti ustanca. Radost joj sinu u očiju, po svem joj se licu razli blaženstvo, te mu ne znaš pogoditi slike; rekao bi, da joj je to bio najugodniji časak, što ga do sad doživi. Misliš, da i meni ne bijaše? S njom sam ja dielio radost, sa svietom pako klicanje; i oči mi i duša upi sliku njezinu, nit što vidjeh, nit pomislih na što, do samo na nju jedinu.

Sviet izidje iz theatra; mene pako smotaše valovi, što se švijaju oko ugla, gdje su čekala kola na pjevačicu i trgoše sa sobom; svatko hoće do kola, da ju jošte vidi; i prikovaše me na zid. Sve skida klobuke i kliče ju po imenu. I ja ga prozvah i srdce se moje nadme nečuveno. Bernardo se pritisnu nekako do vratašca na karucah i otvori jih. Vidjeh, kako joj hitro konje izpregoše, i mladi zaneseni momci priskočiše, da ju sami kući odvezu. Ona se zahvaljuje i prosi drhćućim glasom, da se toga mane; al' samo ime njezino ori se u zanosu po ulicah. Bernardo se popne na stupnice i miri ju; pače i ja sám pograbim rudo i dielim sreću s drugovi ovdje. Nu brzo minu sve to, brzo kô ugodan san.

Sreća htjede, da se sastanem baš sa Bernardom. Tko mu ne bi zavidio! Govorio je s njom, blizu joj je bio, posve blizu.

„Pa što sad veliš, Antune? Zar tvoje srdce jošte miruje? Ako li te ne grije mozag u kostiju, nisi zaslužio,

da te zovu momkom! Vidiš li sada u kakovu si svjetlu sam mogao biti, kad sam te htio k njoj uvesti, i ne bi li se bio već samo tim trud izplatio, da se učiš jeziku hebrejskomu, da možeš s ovakovim stvorom sjediti na istoj klupi. Ne, ne Antune, ja ne dvojim ni zere o tom, ma se i ne vjerovalo, da je ona ono moje djevojče židovsko! Ovo je, dà, ovo ona djevojka, štono mi je točila cipar-vino, pa onda utekla. Opet ju evo nadjoh, tuj je, i krasnija od fenića poletjela je iz svoga gniezda, iz gadnoga Ghetta".

„Nije moguće, Bernardo!" velim ja, „i u meni uzbudi ona spomeni, protivne slutnjam tvojim, nije moguće, da je židulja; ona patri crkvi, što jedina spas donosi; Da si ju dobro motrio, kô što sam ju ja progledao, bio bi mogao i morao vidjeti, da na licu njezinu ne ima tipa židovskoga; da oni obrazi ne imaju na sebi znamenja Kainova, što ga na sebi nosi ovaj nesretni narod. Govor onaj, zvuci oni; ne, oni ne mogu zazvoniti na židovskih ustnicah. Oj Bernardo, sretna li mene, blažen li sam u onom svietu zvukova, u koje ona posadi dušu moju! — A što ti reče ona? Govorio si s njom, stajao si uz kola njezina. Je li bila onako sretna, onako spokojna, kako je sama sve nas udovoljila?"

„Ti si se baš, kako treba, zanio, Antune," odgovori mi; „sad vidim, kako se tali led škole jezuitske! — Šta li je rekla? Bojaše se; ali se je i ponosila tim, da ste ju, konjici divlji, vozili u kolih; ja ju potješih i rekoh joj sve, što je srdce moje moglo reći kraljici ljepote i nevinosti; nu ona mi ne htjede ni ruke taknuti se, kad sam joj htio pomoći izlazećoj iz kola".

„A kako si mogao samo pomisliti na šta takova! ona te ne pozna. — Tako drzovit ne bih ja nikad bio".

„Vjerujem ti, rado vjerujem; ti bo ne znaš ni svieta, ni ženâ! Ona me smotri, i to nešta vriedi!"

Sad mu moradoh čitati pjesmu, što sam ju bio

onako u letu spjevao njoj u slavu; baš je divna, veli, i gledaj da ju utlačiš u diario di Roma. — Udarismo čašu o čašu i gucnusmo na njezino zdravlje. U kavani govori se samo o njoj. Svatko nateže, kô što i mi, samo u njezinu pohvalu. Kasno bijaše već, kad sam se s Bernadom razstao; dodjem kući, nu se ne dade zaspati. S nova se počmem nasladjivati; jer mi se u duši sva opera opet ponavlja; i prvi joj pojav i arija i duett i onaj čudnovati, čarobni prizor na svršetku! U svom zanosu kličem u sav glas i zovem ime njezino. I proletim mišlju kroz svoju kratku pjesmicu, napišem ju na hartiju i svikne mi se; pročitam ju i jedan put i drugi put sve sâm za sebe, i ako sam rad reći istinu, velik se dio ljubavi prema njoj odkrhnu na samu moju pjesmu. Kasnije minuv tolike godine, posve drugim očima promatrah ju; prije sam i sâm vjerovao, da je dosta spretna. „Ona ju je sigurno sačuvala“, pomislim sad, „a sad sjedi, do polak se svukav, na mekanu svilenu odmaru, podbočila lišce krasnom rukom, te pije slast iz moje duše:

Slaboćom zemnom ja iz svjetske vreve vidjeh
Uznesen lik Ti, sliedeć gizdav korak Tvoj.
I k nebu mene diže, i k zemlji sa mnom sidje
Tvoj angjeoski pogled, — grla Tvoga poj:
Što Dante tek u riečih svietu dadė,
To zvukom Ti u dušu prelit znadė.

Neznadoh bogatijega i krasnijega za ljudski duh svieta, nego štono ga stvori Dantova pjesma; ali sviet taj bijaše se sada već, rekao bih, previsoko popeo i jasnije se sada pred menom razgalio, nego li prije. Raztapljajući se pjev njezin. oko joj, bol joj i sdvajanje, kojim se je tako majstorski umjela ponieti, posve pogodiše tro-zvuk pjesme Dantove. Mislim, da mojoj pjesmi nenadje prigovora; zaroniv u misli njezine, vidjeh ju, kako misli, kako želi poznati joj tvorca, i gotovo bi rekao, da sam se, prije nego zaspah, zanimao više sam sobom i svojom pjesmicom, nego li njom.

Bernardo deus ex machina. La Pruova d'un Opera seria. Prva moja improvizacija. Posljednji dan karnevala.

Sutra dan nemogoh Bernarda do podne nigdje naći, badava ga traži i izgledaj. Više puta prodjoh trgom Colonninim; nu ne za to, da promatram stupove Antonijeve, nego da uhvatim sgodu, nebih li sam gdjegod ugledao tračak sierka Annunziatina. Tuj ona obitavaše, tuj upravo goste imadjaše — sretnike ote! Čuh glas na glasoviru, nasluškivah; ali ne čuh glasa njezina, nit u obće ženskoga. Duboki bas napeo nekoliko žica; valjada njezin kapelnik ili koji pjevač u njezinu družtvu. Sretan je, tko je, da je! Tko li bi mogao pjevati uz nju Eneja! Okom u oko gledati, pobirati ljuvene zrake, prhati s njom od grada do grada, pa biti odlikovan i div biti ljudem! — Koliko li mislî, kad na to pomislih! Harlekini sa praporci, polichineli i čarobnici već plešu oko mene; ja već posve zaboravih, da je karneval, da mu je vrieme već počelo. Svakakova šarenika svieta, buka, vika, sve me to mrzi. Kola se utrkuju mimo mene; gotovo svaki konjuh obukao ženske haljine, i oko mi vriedja, kad vidim takovo ruglo; crni brkovi i salupe pod ženskom kapuškom: sila, trka, sve to, rekao bih, zinulo je, da je prava strahota i slušati i gledati. Ja se nemogoh nikako udobrovoljiti onako, kako jučer, i baš pomislih, da se vratim kući i zapeh okom jošte jedankrat na razstanku o kuću, u kojoj je Annunziata obitavala. U tom skoči Bernardo na ulicu i ravno poleti na me; i nasmijav se reče: „Ta čovječe božji, dodji, nestoj tuj! Hajde, da te odvedem Annunziati, ona te i onako očekuje; vidiš-de, to ti samo prijatelj prijatelju činim".

„Ona — pa očekuje mene!" začudim se i krv mi prošušti kroz uši, „nešali se ludo sa mnom. Kamo to — da me vodiš?"

„Njoj, onoj, koju si opjevao!“ ponavlja on, „za kojom gineš ti, ginemo svi mi; k onoj kćeri božjoj, Annunziati!“ — I zavuče me na kućna vrata.

„Ded, reci mi, boga ti, kako si ti k njoj dospio, kako me možeš voditi k njoj?“

„Poslije — kasnije ćeš čuti sve, samo se“. veli, „saberi, da budeš veseo!“

„A moje odielo, kakovo je!“ izpričavam se; i osnažim, poredjujem na sebi brže bolje.

„Oh, kako si krasan dečko, prijatelju moj, zbilja krasan! Nu sad, sada na vrata“.

Otvore se vrata, a ja pred Annunziatom. Nadjem ju u svilenoj crnini; nešto crvenkast, nešto plavkast flor prebacila preko njedara i ramena; vrane vlasi stegla s čela gospodskoga vrpcom ponazada, u vrpcu zabola, ja bih rekao, starinske dragulje. Njoj ne daleko, do prozora, sjedjaše neka starica u mrkoj, ne baš gospodskoj odori. I oko joj i obrazi kazuju na prvi pogled, da je židovka. I sjetih se rieči Bernardovih, da je Annunziata i ona krasota u Ghettu jedna te ista osoba; nu srdce mi reče, da nemože biti, čim sam Annunziatu pogledao. Jošte nadjoh u sobi nekoga gospodina; tko bi, neznam; on ustade, ustade i ljepota i podje mi vesela u susret. Bernardo joj reče, tko sam, i doda ovu jošte šalu:

„Milostiva moja gospo, ovo vam je na glasu pjesnik, moj prijatelj, kršni abbate Antun, ljubimče roda borghežkoga“.

„Oprostite, gospodine“, primjeti ona, „al u istinu nije moja krivnja, da vam na ovaj način usiljujem svoje prijateljstvo, koliko mi i jest vaše milo. Vi ste mene počastili pjesmom“, govori jošte i porumeni, „vaš prijatelj reče mi, da ste ju vi spjevali i obeća mi dovesti vas. To jošte govoreć, opazi vas vani i reče: sad ćete ga vidjeti, pa poleti van; nit mu mogoh odgovoriti, niti ga uzdržati — — jer ovako — — ta vi poznate svoga prijatelja bolje, nego li ja.“

Bernardo razumje šalu u njezinu poviedanju; ja se počeh izpričavati i rekoh, koliko li sam sretan i veseo, te me je k njoj uveo.

Lica mi se užgaše; ona mi dade ruku, a ja ju blažen prinesem na svoje ustne. Za tim mi reče, tko je onaj gospodin; kapelnikom bijaše družtvancu. Za staricu mi reče, da joj je pomajkom; ova pogleda i mene i Bernarda jako ozbiljno, pače strogo, nu ja zaboravih na to, vidjev, kako mi je Annunziata prijazna i vesela.

I kapelnik reče nešto pohvalna o mojoj pjesmi i pruživ mi ruku, uprosi me, neka bih pisao tekstove operi i povjerio njemu prvi.

„Neslušajte ga“, primjeti Annunziata, „neznate vi, u kakovu vas nevolju vabi. Kapelnici nemisle na vaše žrtve, a publika jošte manje. Vi ćete večeras vidjeti u: La pruova d' un opera seria pravu sliku mučenika autora, premda je ono jošte dosta vesela slika.“

Komponista htjede prigovarati; nu ga Annunziata preteče, nasmija se i stupi preda me, pa veli:

„Vi napisaste komad, i iztočiste svu dušu svoju u sladjahne kitice; i jedinstvo i karaktere, sve ste promislili i udesili; sada vam dodje komponista: brzo će on stvoriti misao, koju morate upotriebiti, a svoju morate udušiti; on svira i bubnja, a vi po tom plešite. Primadonna na theatru veli, da nepjeva, ako ne ima arije, koja je na konac divna; ona hoće furioso maestoso, bilo mu mjesta, nebilo, nju zato nitko nezove na račun; primo tenore ima te iste hire. Vi ćete od prima do tertia donne, do basista i tenora letjeti, klanjati se i savijati, smieškati se i udvoravati; vi ćete sve trpjeti, što hiri naši izmisliše; a to u istinu niti je lasan, niti je malen posao.“

I kapelnik bi rad rekao svoju, nu mu neda Annunziata, već govori: „Sada pako dolazi ravnatelj sa svojom kritikom i recenzijom; ukorava, zabacuje, te mu

morate biti ponizan sluga, premda mu na nosu! vidite ludu i glupana. Za njim se opeta javlja mašinista, i dušu će skršiti uvjeravajuć, da sile kazalištne nedopuštaju ovoga arangementa il one dekoracije. S toga morate sav komad oklaštriti iliti „saviti“ ga, kako vele theatriste. Kazalištni slikar neda, da mu na novu dekoraciju nanesete plast siena, zdenac ili komad njive; radi toga morate saviti i repliku, koja na to ide. Sada opet nemože primadonna udesiti trillera na onoj slovci, kojom vi završiste svoj stih; ona bi ju rad zamieniti slovcetom a, a gdje ćete ga brže naći, to budi vaša briga. Tako se morate i vi savijati i vaš tekst klonuti, i kad je sve već u posve novoj odori prešlo preko pozorišta, ostaje vam posljednja jošte radost, da vas izfićukaju, i komponista vam biesan izlane: Ah, taj kukavni tekst, on moju sgradu sruši! Valovi mojih zvukova nemogoše držati kolosa, morade pasti.“

Vesela glasba zuji s ulice k nam gore. Karnevalke maske bruje po trgu i po ulicah. Glasna vriska i pljesak izvabiše nas na prozore. Bivajuć sada tako blizu Annunziati i zasitiv tako nenadano prvu želju duše svoje, počutih, neznam reći, koju sreću, i karneval me opet onako razblažuje kakono jučer, kad sam sám u njem svoju šalu davao.

Pod prozorom sabralo se preko petdeset polichinella i biraju si kralja. Ovaj se pope na nizahna kolica, izkićena pisanimi barjaci i guirlandami lovorikina granja i lupinja četrunovih. Veselo ko vrpce lepršu one u zraku. U kolih ga krune krunom od pozlaćenih i pisanih jaja, a za žezlo daju mu ogromnu škrebetaljku dječju, natrpanu bigulami. Oko njega plešu toliki plesači, a on se klanja milostivo na sve strane; za tim se prežu u njegove kočije i hoće, da ga voze ulicami. U tom mu zape oko o Annunziatu. Poznade ju, nakloni joj se prijazno i doviknu joj: „Jučer tebe, danas evo mene vuče prava,

čista krv rimska!“ — Vidjeh, kako Annunziata porumeni i koraći korak natrag; nu se i odmah dosjeti, povije se preko shoda i poviče mu glasno: „Uči se cieniti sreću svoju, koje nezasluži, kô što ni ja svoje“.

Vidješe ju i čuvši se njegov pozdrav i njezin odzdrav, zaori „vivat“ u zrak i poletiše vienci njoj gore.

Na tu šalu kralja polichinella, koju okrsti bezobrazlukom, planu Bernardo kô ljuti lav i hoće odmah dolje, da ga kazni, nu ga kapelnik zaustavi s nami; jer da je sve to i onako samo nevina šala.

U tom udje sluga i javi, da je došao prvi tenor s nekojim abbatteom i s nekojim umjetnikom stranim, pa da bi se rado poklonili Annunziati. Nešto kasnije dodjoše opeta novi gosti: stranci umjetnici, udjoše sami na svoju ruku i hoće, da joj se poklone, da ju pozdrave. — I sada smo pravo družtvo. Govorimo o veseloj zabavi, što bi noćas u theatru Argentinu, o krabuljah raznih i o slikah glasovitih: o Apolonu Musagetu, o Gladiatorih i o bacanju diska. Jedina starica, u kojoj sam sve jednako gledao židovku, nezavrze jezika u naše razgovore. Sjedeć mirno i pletuć svoje čarape, kimnula bi samo; al i to, te si jedva mogao opaziti, kada bi ju Annunziata štogod upitala.

Kolika li nebijaše razlika medju Annunziatom i onim stvorom, koji si stvori duh moj po onom, što sam jučer bio čuo i vidio! Ovdje u kući svojoj, živa je, vesela, skoro pusta djevojka, nu ni oto neoslabi onoga čara, kojim me je bila očarala, dapače me jošt u veće čudo djenu. Vješto umjede ona i mene i sve nas osvajati krilatom šalom, sipljući rieči mudre, al i šaljive — sve svojim načinom i pristojno. — I pogleda na svoje sate, skoči ko brza vjeverica; oprosti se, jer da mora porediti toilettu, budući da će večeras kao primadonna pjevati u La pruova d’ un opera seria. Čedno nam se nakloniv, prhnu u svoju sobicu.

„Kako me usreći, Bernardo!“ zavapih mu glasno, izašav van; „kako je draga sama po sebi, tako je mila i kad pjeva i kad igra. Nu kako si, boga ti, dospio k njoj, kako si se tako hitro upoznao s njom? Ja toga neponimljem; sve mi je, kô da bi u snu, pače i to, da sam ovdje bio.“

„Kako sam se do nje dovinuo!“ pitaš; „lasno, veoma lasno; pomislih: dužnost ti je mladu plemiću rimskomu, častniku u papinoj gardi i ljubitelju svega, što je liepo, da ju posjetiš. Ljubav nepita ni za polovinu tih razloga. S toga podjoh k njoj; nemisli, da se neznadoh barem onako pokloniti i ponieti kakono oni, kojeno vidje doći, i nezamoliv prije za dozvolu. Ljubeći koju, uviek sam ti zanimiv, i po tom sudi, da sam ju zabavljao bez svakoga prigovora. Za pol ure već smo ti takovi prijatelji, da sam se mirne duše mogao za te u nje pobrinuti.

„Dakle ju ljubiš?“ pitam ga ja, „ljubiš li ju u istinu čistim srdcem?“

„Ljubim, i sad više, nego li prije!“ zanese se; „ob onom pako, što sam ti rekao, da je baš ona djevojka ona, kojano me je u staroga Jude bila podvorila vinom, ja nedvojim nimalo. Da me poznade, čim sam stupio preda nju, to sam joj u očiju opazio. Pače i starica židulja, štono neprogovori ni rieči, već samo sjedeć daje taktove glavom i pušta petlje s čarape, valja ti eto salamunskim svjedokom istine, da se nisam prevario. Annunziata nije židuljom. Mene zavaraše vrane joj vlasi, crne joj oči i sve, i mjesto samo, na kojem ju prvi krat vidjeh. Ti si sretnije sudio, da našu vjeru vjeruje, i u naš će nekoč doći raj.“

Na veče dogovorismo se, da se nadjemo u kazalištu. Stiska bijaše velika. Badava se ogledah, nebi li Bernarda gdje opazio. Nebi ga, te nebi nigdje. Mukom ujagmih mjesto za se; lože biše dubkom pune, vrućina umorna, hoće da zaduši; krv mi se već prije grozničavo uzbunila;

mislim, da snivam sgode posljednjih dvaju dana. Ne ima igre, koja bi manje bila mogla u duši mi poburkanoj poravnati nesklad, nego ga može ova, što sada započe. Komična opera „La pruova d' un opera seria“, produkt je, kako znamo, razuzdane ćudi fantastične; reci pravo: u cielom tom komadu ne ima nigdje stalne niti; ni pjesniku, niti komponisti ne bijaše druga na pameti nego li, kako će pobuditi na smieh, i pjevaču dopomoći do sjajne uloge. Glavnu ulogu u njoj igraju strastvena i prokšena primadonna sa komponistom iste mane i prednosti; kroza svu neizcrpivu množinu komičnih prizora provlači se neprestajuće veselje; snuje se hir ostalih igrača, zastupajućih onu posebnu vrst ljudi, što hoće da se na poseban način rabe, onako nekako, kakono otrov, što ubija i koji može izliečiti. Ubogi pjesnik savija se medju njimi, kô što bolno uskrsno janješce, koje svatko bez duše progoni.

Slavom i vienci pozdraviše Annunziatu, čim se ukaza vesela ćud njezina; a radost, što joj sinu iz svega joj bića. prozvaše neki višjem umjenjem; ja pako velim: to joj je narav sama. Sasvim onakova, kakovu vidjeh u kući njezinoj, i sada bijaše, — i kad pusti glas, mniješ, hiljadu zvonova je od srebra zazvonilo, mienjajući se tanahno i harmonično, svačije srdce puni se radošću, sievajućom iz njezinih očiju.

Duet, što ga ona pjeva sa skladateljem glasbe, mienjajuć si uloge, tako da ona pjeva mužku, on žensku ulogu, jednaka je slava obadvojici; osobito su čarobni prelazi njezini iz najdubljega alta u najviši sopran. Kad pleše, vidiš u njoj laganu i dražestnu Terpsihoru na etrurskih posudicah; svaki joj pokret vriedi, da ga i slikar i kipar bilježi i na njem umuje. — Dražestna je, živa je i razvija, rekao bi, nutrinju bića svoga, svu narav svoju. Didonom goni te, da se učiš, što je umjetnost, a primadonom večeras, da znadeš, što je najvišja subjektivnost.

Nije baš osobit savez, kojim se je u ovu operettu preniela sila božja bravura iz drugih komada. Naravna je vragolija, kojom jih pjeva; razuzdana je, peckava je i to ju goni na divno ovo prikazivanje.

Prema koncu komada uvjerava komponista, da je sve u svom skladu i redu i da ouvertura smije početi; razdieli glasove u pravi orkestar; primadona mu pomože; dadši se znak, padaju obodvoje u grozotnu i srdce i uši vriedjajuću dissonanciju; kliču „bravo, bravo“ sami, kliče s njimi i publika. Smieh je jači i od glasbe; mene pako ubija tuga i bol; ja se gubim u bolnih eksaltacijah. Annunziata je podivljalo diete i prepusto; ali u razpustu otom ipak milo i dragano. Grlo joj zvuči kô bacchantinâ dithyrhambi; niti u veselju ne mogu je dostići; njezina je sloboda, sloboda duha, krasna i veličajna, i kad ju vidjeh, nehote pomislih na Guida Renia divne slike na stropu: na Auroru, gdje hore plešu oke sunčanih kola. Jedna izmedju njih posve je skoro pogodjena Beatrica Cenci, kakova je mogla biti u najveselijem trenutku života svoga. Takov život nadjoh opeta u Annunziati. Da sam u ovaj momenat mogao biti kiparom, bio bih ju u mramor usjekao, da u svietu živi kipom „nevine radosti“. Sve više, sve uznositije zanosi orkestar u divlje dissonancije; pjeva il compositore, pjeva primadonna. „Divota prava“ uzkliknuše svi, „ouvertura prestaje eto, dajte uzvinite zavjese“. Rekav ove rieči pade zastor; komična se opera dovrši. Opet onako, kako su jučer, izazivlju i danas Annunziatu; vienci i cvieće, pjesme i krilate vrpce sipljju joj se u skuta. Nekoliko drugova mojih, medju kojimi sam neke poznavao, naumiše ju isto veče jošte počastiti serenadom; i ja ću u kolo njihovo, premda viek već jedan ne pustih grla.

Ona kući, a mi ćemo četa sat kasnije na trg Colonnin. Glasbu razredismo pod balkonom, na kojem smo iza dugačke zavjese vidjeli svjetlo. Mene zapalo pjevati

solo; pjevajuć samac, sav sviet izčeznu izpred mene; duboko uzdahnem, i glas mi pribere snage i gibkosti, kojoj se nikad neponadah. Svjetina oko mene ne može udušiti u prsiju svoga slabuška „bravo“; nu taj slabiš bi dosti glasan, da me upozori na sam pjev moj. Božanski plami zadovoljstva planuše mi u grudi i oćutih boga, kako se miče u meni; a kada se Annunziata pokaza na shodu, te se stade klanjati i zahvaljivati, pomislih: to valjade meni samomu. Čuh, kako savladah kor savijanjem glasa svoga, onako kakono se savija duša u velikom svietu zvukova. Skoro omamljen oduševljenjem, dodjoh kući, zaljuljah se u taštinu; počeh snivati, kako se je Annunziata radovala pjevu mômu, i divim se, kakov sam pjevač.

Sutra dan podjoh joj u pohode, i nadjem u nje Bernarda i nekoliko znanaca. Sinoćni divni tenor u serenadi svu me uzhiti, veli ona; a ja što ću, već porumenih. Lanuv netko u družtvu, da je ono moje grlo dalo, saleti me brza i povuče na glasovir, nukajuć me, neka bi s njom zapjevao u duettu. Stojim, kô da će me na vješala; izpričavam se, da nije nikako moguće; i prose me, i Bernardo me kori, jer da ću jim nećkom svojim začepiti grlo gospodjičino. Ona me prihvati za ruku i eto me pticom ulovljenom. Ne pomaže, što krili odbijam; moradoh zapjevati. Duett mi bijaše poznat; Annunziata poče sprovoditi i pusti glas svoj. Drhćući pustim svoj adagio, a ona uperi oko u me: ne bojte se, ohrabrite se, pa za mnom u visine moga glasa! I nesta straha i predanja i izpjevah sretno pjesmu. Buknu buka i pljeskanje obojici; i starica, obično šuteća, kimnu glavom, da je zadovoljna.

„Momče“, nasrnu Bernardo na me, „ti me iznenadi!“ pa jim poče govoriti, koli krasan talenat imadem, kako znadem u čas izmišljati, i da ću jih obradovati, ako kušam svoga umieća. Sva se duša moja uzbuni; znam

si sile, znam i hvalu grla svoga i sad treba samo rieči iz ustiju Annunziatinih, i eto me, da prvi krat, što me starije ponesoše noge, drzak kušam improvizovati. Uzmem gitaru njezinu, a ona mi reče samo rieč „vječitost“. Pustim umu, da poleti po gaju tolika stabarja; kušam nekoliko glasova, i pustim pjesmu, neka poteče iz same duše moje. Genij me moj na svojih krilih prenese preko plavoga mora srednjega u bujne doline grčke: Athena se sasula u razvaline, divlje smokve digle glave nad skršene stupove, a duh nariče: ovuda bo razliegaše se žamor vesela puka za dneva Periklovih izpod gizdavih lukova, svetkujući dan „ljepote“; ovuda po svih ulicah plesahu žene, prave Laide krasne, vienci ovjenčane, a pjesnici pjevahu u sav glas, da je „dobro i krasota“ u viek vjekovita. A danas su one plemenite kćeri ljepote suha prašina, u pepelu pokopane, danas se ne vide više ona lica, što su nekada sretan uzhićivale rod. Odmarajuć se ovako genij moj na razvalinah Athene, vade ljudi zemlji iz utrobe divotne kipove, stvorove umjetnika velikana i moguće božice, spavajuće u mramornih stienah; i poznaje genij moj kćeri Athene, štono jih ljepota učini božicami, a bieli jih mramor sačuvao rodu budućemu. Neumrla je, pjevam, ljepota, nu nikakva zemaljska sila ni moć. I poleti opeta genij moj preko mora u svoju Italiju, tamo u grad svieta i mučeć gleda sa zidina carskih kula po starom, po vječitom Rimu. Glej Tibra, kako žute valja valove, kuda se je nekada tukao Horacij Kokle, a sad nosi barčice s drvom i uljem u Ostiju dolje. Ondje odakle se je s foruma bacio Kurcij plamenu u ždrielo, ondje se sada odmara blago u travi visokoj. Auguste i Tite! Ponosna imena, koja danas spominju samo propali hramovi, i oboreni lukovi! Rimski orao, Jupitrovi snažni sokolovi pomrli počivaju danas u gniezdu. Rime, kuda li tvoje neumrlosti? Na jednom se zapali oko orlovo, prokletstva traci sjevnuše po budećoj se Europi. Rimski priesto,

oboreni preporodi se u stolicu Petra; kraljevi grnu bosonogi u sveti grad, u Rim, štono svietom zavlada svuda. Al vjekovi nose u krilu svom smrt. Sve pokosi smrt i što ruka pipa i što može vidjeti oko. Nu može li hrdja u Petrov se ujesti mač? Može li se slomit sila crkvena? Može li biti, što biti nemože? I eno ipak stoji Rim gizdav u svojih podrtinah s bogovi drevnimi i sa svetimi kipovi, štono svim svietom vladaju sa umieća svoga. K velebi tvojoj, Rime, neka uviek hodočaste sinovi Europe: oni s iztoka, sa zapada ovi, i s leda sjevernoga neka ostali grnu ovamo, neka jim duša prizna istinu: moć tvoja, oj Rime, vječita je."

Ja ovako, a bura pljeskanja zahuka oko mene, i dadem glasu, da mi se odmori, samo Annunziata neganu rukom, već tiha i liepa, pravi upisak Venere, zagleda se u me, mirno me gledajuć i blago. Niema srdca rieč i govor potekoše preko ustnica mojih u krilate stihove, što jih smože srdce i uzhit.

S velikoga pozorišta svjetskoga povedoh ju na užje gledalište, te joj počeh slikat veliku umjetnicu, koja grlom svačije srdce sapinje. Annunziata obori oči, mnijuć da na nju mislim; a i mogao je svatko, slušajuć moje rieči, pomisliti tako. „Kada zadnji," zapjevah, „zamuknu zvuci i zastor se pusti i šumeće zaniemi klikovanje, onda je zamrlo i njezino umjeće: divan mrtvac, sahranio se u grudih slušaoca. Nu pjesnikovo srdce ostaje kô grob majke božje: sve se u njem pretvara u cvieće i u miris: ona mrtva ustaje iz njega veličajna, a iz njegove pjesme silne razcvieće se njojzi „vječitost".

Oko moje odpočiva sada na licu Annunziatinu; što bi na srdcu i na ustiju, sve izlih, pa se poklonim doboko, a oni svi me obkoliše, sipljuć mi hvalu i slaveći me.

„Vi me u istinu obradovaste," reče Annunziata i zagleda se s pouzdanjem u oči mi; ohrabrih se i poljubih joj ruku.

*

Pjesma moja usadi u grudi njezine više interesa prama meni; već sada poćuti ona, što sam ja stoprv kasnije uvidio: da me je ljubav prema njojzi vodila, kad sam umieću njezinu, a tim i njoj samoj potražio mjesta u carstvu vječitosti, u koje se sama nebi bila nikada uznesla. Dramatsko je umieće krasota nebeska kao što dûga, posrednica medju nebom i zemljom, kojoj se divimo i koje nestaje sa svimi bojami njezinimi.

Svaki dan ju pohadjah. Jošte ono nekoliko pokladnih dana, što jih je teklo, minuše kô san; nu ja se ih naužih, dieleći kod Annunziate slasti života, kakovih nikad prije neoćutih.

„Ti već počimaš čovjekom postajati,“ veli mi Bernardo, „čovjek kô sto smo i mi ljudi, premda si stoprv srknuo iz vrča. Ja bih prisegao bogu istinu, da nisi nikad djevojke poljubio, niti glave svoje naslonio na ramenca njezina! A što bi bilo, da te Annunziata obljubi?“ —

„Kako možeš samo pomisliti što takova!“ rekoh mu, skoro se razljutih i krv mi brinu u obraze; „Annunziata ta žena divotna, stojeća tako visoko nada mnom!“

„Jest, moj prijatelju, visoko i nizko, ona je žena, a ti si pjesnik; ni onoj ni ovomu nemožeš nikad pravo pogledati u dušu. Kad si je pjesnik osvojio mjestance na srdcu, oteo je i ključ, koji dragoga pušta u nutra.“

„Udivljenje je samo, što dušu moju izpunjuje; ja se divim samo i klanjam samo životu njezinu, umu njezinu i umieću, koje ona iztiče. Da ju ljubim? Takova se misao nikad jošte ne rodi u duši mojoj.“

„Kako li ozbiljno, kako li svetčano govori!“ našali se Bernardo, osmjehnuv se. „Ti neljubiš! Jest, da; znamo, da si i ti jedna od milijuna neputnih amfibija, u kojih se nikada ne zna, patre li svietu putenomu ili svietu, što ga snom zovemo. — Ti neljubiš, neljubiš onako, kako ja, kako bi svatko morao. To ti i sam izpoviedaš, i ja

ti vjerujem; nu bi ti to morao dokazati ponašanjem svojim, a ne rumenilom, što se razlieva gore dolje po licu, kad s njom govoriš, ne žarom u očiju, koji mnogo kazuje. To ti svjetujem već radi nje same. Što misliš da drugi o tom sude? — Nu sreća je, što ona već prekosutra odlazi; tko zna, hoće li se i vratiti po uzkrsu, kako je obećala."

Na pet tjedana ostavlja nas Annunziata. Pozvaše ju na kazalište u Firencu, te se je pogodila, tako da mora odići na prvi dan posta.

„Tuj će naći novu četu draganića," govori Bernardo; „stari će liepo u košaru; u koš će tvoje divne improvizacije, na koje te je toliko krat nježno pogledala, te se je čovjek s toga mogao u istinu upropastiti. Al budala je, tko god samo jedan put pomisli na ženu; naše su i onako sve. Livada je zato puna cvieća, da si svagdje možeš cvietak ubrati."

Na veče se opeta svi vidjesmo u kazalištu; Annunziata stupi na pozorište posljednji krat, prije nego će odići. Opeta se pojavi Didonom; i večeras igra i pjeva onako izvrstno, kako je prvi krat; više se popeti umjenjem svojim nemože; jer joj igra bijaše već savršena umjetnost. Meni sinu opet onakovim idealom, kakov sam si bio ono veče umislio. Vesela ćud, djetinja sloboda, koja je u operi „Buffa", kô što joj i u životu bila čisto ogledalo svega bivstva njezina, pričini se meni šarenom odorom, koju je samo za oko obukla; ona joj sgodno pristaje. Nu Didonom odgali svu dušu svoju, svu samu sebe, kakva je tielom i duhom. Klikujući puk rimski jedva da je oduševljenije primao Cesara i Tita, nego li je nju danas; uzhit i klicanje samo što ju nerazniešе.

Tronuta srdca zahvali se iskreno i reče nam svim „s bogom" i obeća nam se do skora povratiti. I ori se „bravo" po svoj kući: svatko je rad, svi smo radi opet i opeta ju vidjeti. Kako onda, tako ju i večeras odve-

zosmo u triumfu kući; i ja budem medju prvimi; Bernardo klicaše uzhićen, kô što i ja trčeći tik kola, u kojih je Annunziata, sretna ko što samo može biti srdce plemenito, sjedila i smieškala se.

Sutranji dan posljednji bi dan karnevalov i posljednji Annunziatin u Rimu. Dodjoh da ju na razstanku pozdravim. Pohvala talenta njezina tronu ju u živac. Radujem se, veli, te ćemo se ob uzkrsu opet ovdje vidjeti, premda je Firenca po krasoti svoga položaja i okolice, ako ne i više s divne galerije slika, veoma ugodno boravište. Dadši mi samo nekoliko neznatnih crtica, dade mi tako jasnu sliku grada i okolice, da sam sve dobro mogao vidjeti kô da stoji preda mnom: i valovite guste Apenine i dvorce ukrašene i trg „del Granduca“ i tolike sjajne palate drevne. „Opeta sam rada vidjeti divnu galeriju!“ poveseli se, „u kojoj sam po prvi krat srknula ljubav prama skulpturi i pojmila, što je veličina duha ljudskoga, koji je razumio, kano što Prometej, udahnuti život mrtvu tielu. O da mi vas je ovaj čas uvesti u dvoranu, istina najmanju, ali meni najmiliju, vi biste bio sretan, ko što sam ja bila, kô što sam svaki krat, kad na nju pomislim. Dvorana je u osam kutova; u njoj su sami birani plodovi umieća; nu svi izčezavaju pred živim kipom, u toj dvorani stojećim, pred Venerom medicejskom; nikad tomu nevidjeh podobna života u kamenu. Mramor-oko, koje inače nevidi, ovdje je živo. Umjetnik umjede oku njezinu usaditi toliku jasnotu, da u svietlu gleda, te misliš: u samu ti dušu probija oko divne Venere. Na stieni za kipom vise dvie slike kista Ticijanova; božice su obje ljepote žive i jasne, ali na njih vidiš samo ljudsku ljepotu, dočim je mramorna ljepota rajska. — Rafaelova Fornarina, nebesne madone, bude mi duh i srdce, nu se ipak moram vraćat kipu Venerinu, stojeću preda mnom, ne kô što stoji niem kip, već živ upravo prozirući mi u dušu mramornim okom svojim. Nevidjeh

nigdje kipa, nigdje grupe, koja bi me tako očarala, niti sama Laokoonova, premda ovdje iz kamena ječi ljuta bol. Rekla bih, da je samo vatikanski Apollo, što ga znate, vriedan da joj se uzporedi. Sila i veličina duha što ju je umjetnik usadio u boga pjesnika, u božici ljepote je nježnija i plemenitija.“

„Vidjeh u sadru sliven divotni kip taj,“ rekoh; „u tiestu vidjeh dobro pogodjene podobe joj.“

„Al neima od otoga ništa nesavršenijega! U mrtvoj sadrenoj maski život je mrtav; mramor daje život i dušu, u njem se pretvara kamen u pùt, i gledaš, kako krv teče izpod tanašne kožice. — Da ste sa mnom u Firenci, da se sa mnom možete diviti, sa mnom obožavati! Ja bih vas vodila, ko što ćete vi mene voditi, kad se opeta vratim u Rim.“

Naklonih se smjerno i oćutih, kako me želja njezina razblažuje, kako mi godi. „Po uzkrsu dakle, da se opeta vidimo?“

„Da, na razsvietu crkve Petrove i Girandole“ odgovori, „dotle me pako čuvajte u prijateljskoj spomeni, kô što ću ja misliti na vas, kad god budem u Firentinskoj galeriji, žaleći, što i vi niste tuj, da gledate blâgo toliko! Ja sam vam uviek ovakova: kad vidim šta liepa, čeznem za svojimi prijatelji i poželim, da su mi tuj, da mogu uživati samnom. To je moja bol za zavičajem!“

Pruživ mi ruku, poljubim ju i u šali osokolih se reći joj: „Ne biste li htjeli medicejskoj Veneri ponieti moj poljubac?“

„A meni ga nedate?“ odgovori Annunziata. — „Budi vam kako želite, ja ću ga pošteno, komu patri izručiti!“ I nakloni se blago i zahvali mi za tolike vesele čase, koje sam joj poklonio pjesmom svojom i improvizacijom! „Vidjet ćemo se jošte,“ završi ona, a ja kao snivajući, izidjem iz sobe.

Vani se sastanem sa staricom; ovaj krat me po-

zdravi prijaznije nego li običavaše; u zabuni svojoj poljubih i nju u ruku. Lagaško potapa me po ramenu i čuh, da veli: „Vi ste dobra duša!“ Pa izadjoh na ulicu blažen s prijaznosti Annunziatine, uzhićen s duha i ljepote njezine. —

Sad se stoprv pobudi želja u meni, da se naužijem jošte posljednjega dana pokladnoga; nemogoh bo pojmiti, da bi ona mogla sutra već na put; razstasmo se odviše mlitavo, pa pomislih, da bi ono „vidjet ćemo se opet“ moglo biti već sutra u jutro. Sve bez krabulje veseo se pustih u borbu s confetti. Svi stolci duž ciele ulice biše razpačani, sve tribune pune i prozori svi natrpani; kola se nagone gore dolje, izmedju njih se vrze šarena svjetina ko rieka, kad se uzburka i provali. Tko hoće, da je slobodniji, ojunači se i trči izmedju kola; uzani prostorčić medju koli, što jedna progone druga, bijaše jedini prostor, na kojem si se mogao ganuti. Glasba buči, vesele maske pjevaju, a s kola nečijih buči na sviet il capitano i spominje junačtvo svoje na moru i na kopnu. Djeca slobodna uzjašila drvene konje; ne vidiš jim osim glave i repa, jer je tielo sakrilo se u šaren pokrovac, krijući noge jahačeve, što su valjale za četir noge konju, i protiskuju se kroz uzki prostor medju koli, samo da bude više pometnje. Kô kad si klin zabio, tako ja zapadoh u škripac i ne znam, kako bih se iztepao. Da se samo vrevi otmem, skočih od zada na kola, u kojih sjedjahu dvie maske; kakove su, rekao bih: starac je neki u halji, što ju po sobi rabi, i u kapici, u kojoj spava, a uzanj nježno djevojče s cviećem u ruci. Djevojče se i odmah sjeti, da me je više strah, nego li drzost, potjerala, te skočih od zada u kola, pa me tapne nježnom ručicom po ruci i ponudi me sa dva zrnca confetta, da se okriepim. Starac baci mi punu košaru u obraz; a kad vidješe, da ima prostora za mnom, prospe i djevojka na me; te što ću, nemogući se obraniti toj

kanonadi njihovoj, već posut prahom od glave do pete, skočim, pa bježi. Dva me harlekina brzo očistiše. Vraćajuć se ta ista kola natrag mimo mene, oboriše opet tuču na mene. Ali ću sada i ja, da se branim sa svojimi kugljami; u to zagruvaše topovi i kola se moradoše sklonuti u ulice, da se trki put prokrči, a moje maske izčeznuše nekuda. Ta poznaju me; tko li bi mogao biti? Bernarda ne vidjeh danas nigdje na korzu. I rodi mi se ova misao u mozgu: onaj starac u haljini i s kapicom na glavi bit će on, a nježna cvietnica ona — nitko drugi, nego njegova tobož „pitoma ptičica". Gle, zašto li ne zavirih u lice jim! Pa si nadjem stolac i sjednem baš na ugao; ne bi dugo i opali top, te se konji lastavice puste korzom prema trgu mletačkom, a svjetina pogrnu za njimi, kako tko može cielom ulicom. I baš htjedoh, da se i ja dignem, kada li se na okolo tužan začu glas: „k o n j". Jedan od tolikih konja, što je prvi bio svojoj meti doskočio, vrati se, ne mogav ga nitko uzdržati, i poždene istim putem natrag. Pomisli, kako se je nabilo svjetine, i koliki poslije trke bez brige hodaju simo tamo, pa ćeš lasno pojmiti, koja je mogla biti nesreća. Kô brza munja protrnu me uspomena na majku moju i već ćutim strahotu momenta, u koji su podivljali konji zasopili preko nas. Kamene mi oči zabulje preda se. Sviet poskače na stran, munja ga je, misliš, potisnula, i savre se u čas ovaj u onoga. Vidjeh konja, gdje se pjeni, gdje u krvi, grive razkuštrane, iskre baca i leteći munjom gdje se svali i mrtav pade, kô da ga je tane prosviralo. Bojazljiv pita svatko, da nije tko god postradao! Majka božja prostre ruke svoje branilice nad puk svoj i nitko ne postrada. Minuvši pako pogibelj, opeta se razpališe srdca i opet žače divlja vragolija. Znak se dade, kola se razilazo, da može početi sjajni Moccolo i slavno se završiti igra karnevalova. Kola se metu, vreva vrvi, vika se diže i mrak je svakim časom crniji; sada

pali svatko svoju voštenicu, gdjetko čitave snopove. Po svih prozorih plamte plamenovi, i kuće i kola sve je oto tihano veče obasjalo kriesovi zviezdâ. Ovdje svjetiljke od papira, ondje svietle piramide ukočile se iznad ulica na dugačkih kolcevih; svatko misli, kako će svoju svieću občuvati, a susjedovu utrnuti, dočim se vika: „Sia ammazato, chi non porta moccoli!" sve divlja razlieže po ulicah. I ja se trudim, da obranim svoju, ali zaludu; svaki mi ju čas koja napast utrne, napokon ju bacim i velim, neka bi i ostali to učinili. Gospodje, stojeće uza zid, zatiču svoje sviećice pivnicam u prozore i dovikuju mi smiehom: senza moccoli. I misle, da su jim svieće sigurne; ali se djeca iz nutra popinju na stolove, i gase sve redom. Majušni baloni od papira i lampioni spuštaju se dolje s prozorâ. Silesija ljudi sjede gore i zapaliv stotine voštenica, pružaju jih na dugačkih pruticah preko ulice, te viču: „tko ne nosi svoje sviećice, umrieti će!" Drugi vražički penju se opeta na krovove i žliebe, vežu rubce na dugačke otke i gase redom njihove svieće, dižu svoje visoko u zrak, te kliču veseli: „senza moccoli!" Tko toga ne vidje, ne zna, što je oglušna vika, što je vreva, što li tišma. Zrak se je sgusnuo i uzavrio s tolike navale svieta. Skrećući kola u tamne ulice, opazih tik pred sobom svoje dvie maske. Svieće starca kavalira ne gore više; nu mlada cvietnica drži jošte gorući snopić voštenica visoko u vis na trski, mogla je biti preko pet lakata duga. Vesela smije se ona, što nitko ne može rubci na otkah doseći do svieće njezine, a onaj dêbljo stari u haljetini svojoj siplje confette na svakoga, tko se osmjeli primaći se k njoj. Ja se ne dadoh zastrašiti, već skočim od traga na kola i čvrstom se pjesti uhvatim za trstiku; nedam je, već drži, što mogu, da ju privijem, premda je ona moljakala, šapćuć „nemoj", i premda je on nesmiljeno sipao na me kugljice sadrove. Natežuć ju, prekide se

trstika u mojih ruku, a snopić se saspe na zemlju, na radost silesiji svieta. „Sram te, Antune!“ poviče kićenica. Protrnuh kroz tielo i dušu, čuv glas Annunziatin. Pa mi baci u obraz i confette i košaricu. Zabunjen skočih s kola, kola odlete dalje; nu k meni prhnu kita cvieća u znak pomirenja. Ulovih ga u zraku; htjedoh za njimi, nu ne mogoh se protući. Kola vrve, zabuna velika, ova izmiču na ovu, ona na onu stranu. Zaklonim se u ulicu, da mi malo odlane; nu baš ovdje oćutim težko breme na srdcu si. Rad bih znao, tko li je, što izprati Annunziatu? — Da će ona jošt zadnji dan karnevala u polje ludorija, mogao sam slutiti; al tko je onaj goso u halji? Sad vidim, da je prva moja slutnja bila istinita. Bernardo je, tko bi drugi. Hoću, da se osvjedočim. Hitro požurih kroz ulice na trg Colonnin, gdje Annunziata obitavaše i stadoh na kućna vrata, dok oni dodju. U čas banuše kola; priskočim, da zamienim slugu domaću. Annunziata skoči iz karucâ i ne vidje mene. Za njom se pomoli goso u haljetini svojoj; presporo se vuče, da bi mogao biti Bernardo. „Hvala, prijatelju dragi!“ veli. Po glasu poznah starku joj, prijateljicu, i po nogah i po mrkoj sukuji, provirućoj izpod haljetine prosudih, kako me je slutnja prevarila! „Felicissima notte, signora!“ poviknuh u sav glas, radostan, kako sam bio. Annunziata se nasmija i reče mi u šali, kako sam nevaljao, pa da mora žuriti se, da za vremena dodje u Firencu — al ipak mi ruku stisnu svojom ručicom. Blažen i zadovoljan ostavih ju, kliknuv jošte glasno uzhićen: „Tko ne ima svieće, mora umrieti!“ — a baš ja je ne imadoh. I mišljah medju to samo na nju i na staricu dobru, štono se je, samo da nju razveseli, bila haljom i kapicom nagrdila, da vraguje na dan pokladni — da se veseli, premda nebijaše više za takovo veselje. Nebijaše li Annunziata već po tom plemenita, da se ne poveze s nikojim strancem, niti s Bernardom, niti s kapelnikom. Da sam pako ja onim

časom, u koji ju spoznah, mogao zavidjeti kapici onoj, ne mogah sada sam sebi vjerovati; sretan sam i veseo bio i u veselju htjedoh jošte provesti ono nekoliko časova, što jih jošte daje pusti karneval, dok i sam mine. S toga podjoh u festino; cielo kazalište puno bijaše guirlandami svjetiljaka i svieća; sve lože biše pune krabulja i stranaca neokrabuljenih. Iz partera na pozorište načiniše visoke i široke stupe, tako da je orkestar ostao pod njimi; pozorište pako pretvoriše u sjajnu dvoranu za ples, izkitiv ju vienci i draperijami; dva orkestra neka bi se izmienjivala. Vetturino-maske, ne znaš jim broja, poigraše kolom oko Baccha i Arijadne; i mene potegoše u kolo svoje, te tako ja u tom blaženstvu svom poskočih prvi put i omili mi tako, da neostade samo na tom, ne; nego ću jošte, prije nego kući podjem, premda bijaše već kasna noć, poigrati jednu s veselimi maskami i s njimi kliknuti: „sretna, najsretnija noć budi poslije najugodnijega karnevala!“

Ne spavah dugo. Već u krasnu zoru stadoh misliti na Annunziatu, ostavljajuću Rim, valjada, u isti taj trenutak; mišljah i na karnevalove vesele dane, koji, rekao bih, probudiše u meni nov život, a sad minuše sa svom svojom vikom i klicanjem. Ne imajuć mira, moradoh na čisti zrak. Vani se sve za čas promienilo. Sva vrata, svi štacuni pozatvarani, gdje koji samo čovjek na ulici i na korzu; kuda se je jučer vesela vreva mukom protiskivala, tuda danas nekolicina samo uznika u bielih haljinicah sa širokim i plavim prutkom pomiču confette, što se poput tuče biele po ulici. Kukavno kljuse grizka sieno, što mu ga naprtili i vuče za sobom nizka kolica, u koja se baca pometina. Pred nečijom kućom stoji veturin, pa tovari na krovac svojih karuca kovčege i škatulje; prostire velik pokrovac po klimajućoj se prtljagi i lancevi steže tako jako, da zadiru u kovčege, s traga

povezane. Sve se seli: tko u Napulj, tko u Firencu. A Rim neka je pet nedjelja mrtav: od pepelnice sve do uzkrsa.

Korizma. Miserere Allegrijevo u sikstinskoj kapeli. Posjet u Bernarda. Annunziata.

Tihano, hoće da umore, otegli se dani; po pameti se mojoj sve jednako roje veseljke karnevalove i sgode moga vlastitoga života, u kojih glavnu ulogu imade Annunziata. Dan na dan sve je tiša ova tišina grobna, kamo god pogledao. U meni se prorutila praznina, sve ju knjige moje nezatrpaše. Nekada je Bernardo bio sve moje milo i drago, a sada je ponor pukao izmedju nas; gdje je on, meni je s njim pretiesno, i sad vidim i bolje i jasnije, da je Annunziata bila moja zorka, što me razvedrivaše. Kad i kad usrećivaše me ovo čuvstvo, a za tim bi navalili časi, mučile me noći i misli me gonile za Bernardom, koji ju je ljubio prije, nego li sam ja za njom bio zabludio. On bi, dà, on sam, kojino me k njoj dovede! Njemu prisizah, da ju samo obožavam i ništa više, da ne ćutim ćuti druge. On, vjeran prijatelj moj, kojemu sam bio prisegao iskreno prijateljstvo, on ne zavriedi, da mu budem nevjera, da mu postanem opasan. Poslije oćutih žalac kajanja u duši svojoj; al ipak nemogoh odvratiti misli i ćuti od Annunziate. Svaka misao na nju bijaše nekada moja radost, a sada mi svaka radjaše bol u srdcu. Tako nam je, kad motrimo živu sliku liepu i smijuću se koga god pokojnika mila: što življe, što se veselije isti smije, to nas jača steže bol i tuga. Ozbiljni bojevi u životu, o kojih mi poviedahu u školi i o kojih sam mislio, da sam jih već tim svladao, što sam riešio težku svoju zadaću ili se razljutio na učiteljev nerazbor — oti bojevi tek sada počeše.

Stoprv onda, kad savladaš strast, što se je u tebi eto zarodila, stoprv onda, opominjaše me neki nutarnji glas, moći ćeš se nekadanjim svojim mirom utješiti. A kamo i vodi takova ljubav? Annunziata se, istina, uznese na vrhunac umjeća svoga; nu mene bi ipak osudio sviet, da svoje zvanje pustiv za njom poletim. Ražžalila bi se i sama majka božja, kojoj me na čast odhraniše! Bernardo mi nikad ne oprosti, pa jošte niti ne znadoh, ljubi li me Annunziata. — Ovakove misli, ako jih pravo prosudim, moradoše biti misli neugodne. Padam, al badava padam u crkvi na koljena pred kipom majke božje; uzalud ju molim, da mi pojači dušu u borbi mojoj velikoj — kad i ovdje griešim težko, ter mislim da je i sama majka božja prelila po licu svom milotu lica Annunziatina. Mislim, da svaka žena želi očarati lica svoja onim čarom duha, koji se gizdaše na obrazih Annunziate. „Budi tako; nu ja moram s korenom izčupati iz duše svoje ovu ćut"; tako sam odlučio, „neću, ne smijem je zasebice polaziti". — Sada početh posve jasno uvidjati, čega nisam prije vjerovao, kako čovjek može čeznuti za tim, da si tielo trapi, samo da može borbu duha zadaviti patnjom pùti svoje. Ustnice mi uzgoriele poljubiše studenu mramor-nogu majke božje, i u taj čas odlahne mi duši. Pa se sjetih djetinstva svoga, dok mi je jošte živjela majka, kako sam tada bio sretan, koliko li mi radosti donosiše ovi tihi dani pred uzkrsom. I danas bijaše tako, kako je bivalo tada. Na svakom uglu, na svakom trgu stoje zelene, nizušne sjenice, pune zviezda zlatnih i srebrenih. Okolo u okolo vise krasni cimerovi sa stihovi, kazujući, kakovih li sve i dobrih postnih jestvina tuj imade. Svako se veče pisane svjetiljke od papira užižu pod zelenim lišćem; sretan li sam bio kao diete jošte, gledajuć to; sretan li pred krasnom kramarijom, što je u korizmi poput fantazije blisikala; koliko li sam se čudio angjelom maslen-

cem, plešućim u hramu, kojemu su posrebrenim papirom omotane kobasice sačinjavale stupove a sirovi parmesanski kupulu. Prva pjesma moja uzveliča sjaj otaj; gospa kramarica prozva ju „divina commédia di Dante“. Tada ne poznavah jošte božanskoga pjesnika toga, nu nit pjevačice još ikoje; o da bi bog dao, da zaboravim i Annunziatu!

U velikoj procesiji podjoh hodočastnikom i ja u sedam rimskih crkava pjevah pjesmu hodočastničku; čuvstvo mi bude tanano i iskreno, dok Bernarda ne nadje nesreća, da mi šaptne demonsku pogrdu u uši: „To ti je veseli advokat na korzu, to drzki improvizator s pokorom u oku, s pepelom na licu. — Ej, Antune, riedak li si svat, koji svaku ulogu razumije, tô ti ja nikad ne pogodih!“ Ruglo je, što reče; al u ruganju tom rieči su mu istina na dlanu, ter me jako razžališe.

Dodje i zadnja nedjelja korizmena; stranci grnu natrag u Rim, — kola sastižu kola i tiskaju se koja na „porta del Popolo“. koja na „porta del Giovanni.“ U sriedu po pôdne poče „miserere“ u sikstinskoj kapeli. Duša moja pogibe za glasbom, čeznući za milinjem i utjehom, kojemu se nadaše u silesiji zvukova. U crkvu se natiskalo svjetine, broja joj ne znaš; sredina je prepunjena, prve redove pojagmile gospodje. Prekrasni lukovi, odabrani za visoke goste sa stranih dvorova i ukrašeni baršunom i svilom, tako stoje visoko, da lasno vidiš preko ograde, umjetno izrezkane, što razstavlja sjedala ženska od ladje crkvene. Papinska garda švicarska poredala se u red u svojoj šarenoj gala-odori; častnici u laganih oklopih i s kalpakom s perjem titrajućim. Osobito Bernardu pristalo odjelo, godeće oku, naročito mladim gospodjam, znanicam njegovim, te jih prijazno pozdravlja.

Mene dopade mjesto u ogradi, blizo shodu, na koji se pjevači papini poredali! Za mnom posjedala če-

tica Engleza u šarenu odielu, kakovo su nosili i u pokladah, kad su se maskami sukali po ulicah, hoteći, valjada, oponašati častnike — sve dječaci od deset godina! Na svakom bi škupa odora, svakakove oko vriedjajuće boje i uresa. Neki obukao plav, lašteći se frak, srebrom izvezen; postoli mu zlatom izkićeni, a na glavi nekakov turban pun perja i bisera. U Rimu bijaše jošte u običaju, da se u svetčanih prigodah uniformi u volju biraju mjesta; sviet se tomu smijaše okolo, nu mene ta šala nezanimaše dugo.

Starci kardinali dodjoše u sjajnih svojih kabanicah od ljubičasta baršuna, zaogrnuvši se bielim hermelinom; posjedaše ovaj do onoga u sred sriede ograde, čineć formu poluoboda. Svećenici, noseći jim dugačke repove, posjedaše do nogu njihovih. Na mala vratašca pokraj oltara dodje sa strane sveti otac u svom grimizu, u papinskom klobuku, bielu kao srebro, pa se pope na svoju stolicu; biskupi mu kade tamnjanom, dočim mladji svećenici u crvenih odorah kleče pred njim i pred velikim žrtvenikom, držeći goruće baklje u ruci.

I počeše čitati*); nu moje oko ne htjede odpočivati na mrtvu slovu; već se uznese s mišlju mojom gore u veličajni svemir, štono ga je Michel Angelo u bojah upisao po svodu i po stienah, neka bi se ljudi divili neizrecivoj mu krasoti. Promatrah njegove gatalice Sibile i divne proroke, kipove, od kojih svaki zasebice pruža zadovolj gradiva za čitavu sgradu gradbe umjetne. Oko moje uprav upija žive čarke i milotne čete angjela; nisu mi to više slike naslikane, već živo stoji sve preda mnom: i voćka poznanja, pod kojom Eva dade Adamu plod za-

---

*) Prije, nego što zapjevaju miserere, čitaju petnaest dugačkih molitava. Kad god se koja izmoli, utrne se po jedna svieća na velikom svjetiljnjaku; na njem za svakom molitvom gori po jedna svieća. Tako po sviećicah možeš uviek znati, koliko je jošte preostalo molitava.

branjeni, i bog mogućnik, koji plovi preko voda, a ne nose ga angjeli, kako ga stariji umnici predaju, ne, već on noseći na sebi i na titravki odjeći ciele rojeve angjela. Ja sam, istina je, sve ove slike već prije vidio, nu nikad me ovako neočaraše. Razdražene misli i tolika vreva ljudi, možebit i sama lirika mojih misli biše uzrokom, te mi je sve to ovaj čas postalo neobično poetično; nutarnje neko nukanje prisili me na to, da ćutim tako; a tako bi ćutilo i jošte koje srdce pjesnikovo.

Smioni prelazi, neodoljiva sila, kojom se pojavljuje svaka figura, to je, što čovjeka savladava; sve ga zanosi, savršenost duha govori u slikah i formah uzvišenih. S Rafaelom stojimo očarani pred silom Michel Angela; svaki mu je prorok Mojsijom kano onaj, kakova izklesa u mramoru. Kakvih li velikana! Tuj su, oni su, koji ti stupiv u nutra, odmah osvojiše i oči i misli; ko da su te svetci nadahnuli, odmah ti se oči izgubiše u zadnjoj strani kapele, štono joj je ciela stiena jedan veliki žrtvenik umjenja i duha. Velika kaotična slika od zemlje do krova dragulj je, kojemu sve ostalo služi okvirom. I vidimo sudnji dan.

Isukrst stoji na oblacih i sudi sud; apostol i majka Isusova razkriliše ruke i mole se za sirotu, za ljudski rod. Mrtvi otvaraju grobove, dižući u vis sa groba ploče kamene; duše blažene lebdeći vape bogu, dočim pakao prima svoje žrtve. Ovdje želi u nebo seleća se duša spasiti brata si osudjena, što ga paklene zmije drže već sapeta; ondje sinovi sdvojili, te stisnuv šake, biju se u čelo i tone u ponore. Smjelo zaskočiv srću i lebde legije medju nebom i paklom. Sućut angjela, žar ljubećih se, kad se sastaju i diete, što se na glas trublje privija grudima majke — tako je sve naravno i divotno, da te misao samoga nosi medju one, koji jošte čekaju na svoj sud. Michel Angelo progovori bojami, što je Dante vidio i ljudem na zemlji opjevao.

Zalazeće sunce bilo baš posljednje trakove pustilo u nutra na gornje prozore i žarom svojim zažarilo Isusa i blažene oko njega. Dolnji dio, gdje mrtvi ustaju i gdje djavo čamac svoj, napunjen osudjenimi, odtiskuje od žala, gotovo je već posve potamnio u mraku. Sunce zadje, posljednja se molitva odčita, i posljednja se ugasi svieća. Ciele slike nestade u tamu preda mnom i u isti hip zazuji glasba i pjev; što su do sad boje davale, to se sad razli u glasove; zadnji sud sa svim svojim očajanjem i sa slavom svojom zazvuči nad nami.

Glava crkve, lišena sad svega sjaja papinskoga, stoji pred oltarom i klanja se svetomu križu, a gromotni kor dignuv se na jake trubalja vitle, pusti svoj glas: Populus meus; quid feci tibi? Sladki glaski angjela ziblju se u milotnu pjevu i na glasovih, kojih ničije grlo na zemlji nesmože; niti jih dadoše prsa čovjeka, niti jih ikoja žena smože; sami jih božji dusi ugodiše. Takovi su, kô da su se suze angjela razlile u melodije.

U ovom moru zvukova napi se duša moja snage i sreće života, te budem tako veseo i jak, kako ne bijah davno i davno. Annunziata, Bernardo i toliki moji milenci u mojih mislih zaigraše kolo. Kako sam ja u ovaj čas ljubio sve njih, tako moraju blaženi dusi ljubit drug svoga druga. Mir, koji sam iskao u molitvi, nu ga ne našao, sada se glasom izli u moje srdce.

Minuv „miserere“ i razišav se svatko svojoj kući, odoh ja k Bernardu u sobu. Pošteno misleći, pružih mu ruku i rekoh mu sve, što mi bi u duši zanesenoj i što su mi usta smogla izpovjediti. Hoćeš „miserere“ Allegrijevo ili prijateljstvo naše, ili ćeš zagonetljive sgode svega moga života pustoga — sve mi to davaše za razgovor obilno hrane. Rekoh mu, kako mi je glasba duh okriepila, kako mi je težko bilo na srdcu; izbrojih mu patnje svoje i strah i tugu svoju za ciele korizme, ne spome-

nuv ni jednom samo rieči, koliko on, koliko li Annunziata tomu pripomaže; nu to i bijaše jedin nabor na môm srdcu, u koji mu ne dadoh pogledati. On se nasmija i reče mi, da sam prava nevaljančina, da me je pastirovanje u Dominike, da me je gospa i škola ženska, da me je napokon i škola jezuitska svega pokvarila. Vruća krv talijanska, veli, pretvori se u kozje mlieko; trapistička samoća te učini, te boluješ, pa da ti je samo kakva malena pitoma ptičica, da te izvabi iz sanjarija tvojih. Budi čovjek, kako smo mi svi ljudi, pa ćeš ozdraviti na tielu i na duši.

„Mi dva, Bernardo, svaki smo na svoju!“ velim ja. „pa ipak srdce moje tako jako gine za tobom; koliko li puta poželih, da nam je uviek skupa boraviti“.

„To baš nebi prijalo našemu prijateljstvu“, veli. „to bi ga ubilo i proti našoj volji. — Prijateljstvo je što i ljubav: ona je najjača, kad se dragi ne vide. Sto krat mislim na to, kako li oženjenu, kad pravo prosudiš. dosadjuje. Sbog toga i jest većina ženikâ ovo onomu dodijalo, i samo neka vrst pristojnosti i dobre ćudi drži jih donekle u zajednici. Neki mi nutarnji glas šapće, da bi plamenovi, ma i kako srdce moje gorjelo, ma i ljubovce moje plamen tako se sukao, da bi se, velim, plamenovi ti u onaj čas potrnuli, u koji su se sastali. Ljubav je čeznuće, a čeznuće umire, tek što si ga zadovoljio“.

„Kako, da ti je“, velim, „onako krasna i mudra. kano — — —“

„Kano što je Annunziata!“ preteče me, zapev mi rieč baš u tren, kad sam pomislio, kakvu bih sgodnu prispodobu našao. „Jest, Antune, ja bi se divio krasnoj ružici, samo dok je svježa; — al kad bi se lišće počelo sušiti i miris gubiti se — tad, sam bog znaj, kakove li bi se rodile pohote u meni. I radja se baš u ovaj hip pohota neobična i već prije toga bijah tako poćutio! — Antune, mogla

bi me ponieti želja, da ti vidim krv, kako je rumena; nu radje sam čovjek razborit, ti si mi prijatelj, iskren prijatelj. Mi se ne ćemo pobiti, sve da se i sastanemo na istoj stazici ljubavi". Pa se našmija, te me žestoko pritisnu na grudi si i reče mi u šali: „Neka tebi bude eto moja pitoma ptica, i onako mi postaje sentimentalna; tebi će se sviknuti. Podji večeras sa mnom. Pouzdani si prijatelji ne smiju ništa zatajiti; hajde, veselit ćemo se! U nedjelju dat će nam sveti otac svim svoj blagoslov".

„Neću s tobom, nikako ne", odgovorih ja.

„Liepa si mi junačina, Antune!" veli on, „ta nedaj tomu mlieku kozjemu, da ti krv savlada! I tvoje se oko, kô što i moje može užgati; vidih, da znade gorjeti i ćutiti. Patnje tvoje, strah tvoj i u postu tvoje pokore, — da ti rečem pravu istinu, nisu ništa drugoga, nego li čeznuće za bujnimi ustnicami, za liepim licem! Znam ja, Antune, da se ti neznaš prenavljati! — Al nuder, nude savij krasotu oko srdca svoga; — al da, ne imaš srdca, strašivica si, baburina si, baburina si bojazljiva".

„Bernardo", skočim ja, „ne govori, da me uvriediš".

„Al slušati moraš rieči moje", odgovori mi. I briznu mi krv u lica i suze mi napojiše oči.

„Tako li si počeo titrati se mojom ljubavi, što ti ju povjerih!" povičem ja. — „Misliš li, da sam sjeo medju te i medju Annunziatu; misliš, da je mene pogledala prijaznije, nego li je tebe?"

„To, ne to!" veli, „ti znaš dobro, da je moja fantazija slaba! Nu pusti ju iz kòla! A što je u istinu s tvojim prijateljstvom, koje mi i uviek i sad spočitavaš, ja ga ne razumijem. Pružimo si ruke, budimo si prijatelji, razboriti prijatelji, — nu tvoji su pojmovi prenapeti — uzmi me onakova kakov sam".

Takov nekako bijaše naš razgovor; takove striele, kojimi me rani i koje mi prodrieše u srdce. Žao mi

bijaše; nu se opet stàro srdce njegovo pomoli dragostno, stisnuvši me on toplom rukom svojom. Sljedeći dan, na veliki četvrtak, povabiše me zvona u crkvu sv. Petra. U velikom triemu njezinu, o kojem je neki stranac mislio da je on sama crkva, natiskalo se svieta, koliko i malo prije na ulicah i na angjeoskom mostu. Mislio si, sav Rim grne ovamo, da se i on poput strana svieta čudi veličini crkve; što je više svieta, to me jače vara oko, misleće, da se crkva sve šire razmiče.

Visoko vrh nas zaori pjesan, dva si lika odazivlju s dvaju mjesta u sredini crke. Sve se potiskuje napried, da vidi gdje se noge peru.*) Iz ograde, u kojoj sjede strane gospe, nakloni mi se neka prijazno. Annunziata bi. Vrativ se kući, dodje i ona ovamo u crkvu; srdce mi zače tući, vidjev ju. Stajah joj tako blizo, da sam joj mogao doviknuti „dobro mi došla".

Jučer već dodje, nu prekasno, da čuje Allegrijevo „miserere"; o pozdravljenju dospje ipak u crkvu Petrovu.

„Gusta tmuša", veli ona, „uzrokom bi, da me sve više zanosi u večer, nego li po danu; ni jedna sviećica ne goraše više, jedina samo svjetiljka na grobu sv. Petra; vidjeh vienac zràka, nu ne bišo dovoljno jak, da osvieti samo bliže stupove. Sve mučaše na okolo, klečeć; i ja kleknuh, i živo oćutih, kolika sila počiva u ništavilu. Koje li sile ipak u religioznoj šutnji!"

Staru njezinu pratilicu spoznah tek sada; bila bo je navukla dugu koprenu; i ona me pozdravi prijazno. Svetčana se ceremonija obavi, pa sad one vire, ogledaju se za svojim slugom, da jih izprati do kola. Nekoliko mladića opazilo Annunziatu; ona se uzbuni i htjede otići, nu ja se saberem i ponudim joj se pratiocem do kola.

*) Na veliki četvrtak pere papa noge trinaestorici svećenika, i starcem i mladjim; svaki ga poljubi u ruku, a on svakomu dade po kiticu bielih ljubičica.

Starica me popade odmah izpod pazuha, ona pako podje sama uza me; ja se ne mogoh ojunačiti, da joj ponudim ruku. Nu kada smo bili došli već na vrata i struja nas htjela da sobom ponese, oćutih ruku njezinu pod pazuhom svojim; vatra je, pomislih, što mi krv užgala.

Nadjoh kola; posjedavši one u nutra, ponudi mi Annunziata, da podjem s njimi na žlicu postne čorbe. „Kukavna je“, veli, „večera, kakovom se samo može u postu punuditi.“

Sretna li mene! Starica, valjda, da nije čula što ona reče; nu poznade po licu Annunziatinu, da se netko na nešto pozivlje; možebit pomisli, da me zove, neka bih se s njimi povezao. U hip ukloni s prednjega sjedala haljinice i ogrtače rubce, primi me za ruku i veli: „Jest, gospodine abbate, izvolite, imamo dosti mjesta!“

Annunziata ne htjede baš ovako; vidjeh joj, kako joj se rumen proli po licu; nu ja već sjedim njoj na suprot, kola već trče.

Kratka nas gospodska večera dočeka. Annunziata poče pripoviedati, kako je probavila u Firenci, kako joj se sviknu današnja svetkovina; pita me, kakove su bile korizme u Rimu, kako sam vrieme to protratio: — sve pitanja, na koja ne mogoh po duši odgovoriti.

„Hoćete li u nedjelju na veče na krstitbu Židova?“ zapitah ja nju i bacih mahom oko tamo na staricu, što sam ju bio već posve zaboravio.

„Nije vas čula“, reče Annunziata; „nu sve da je i čula, teško da bi bila porumenila! Ja ću samo onamo, kamo me ona izpratiti može; a njoj nebi niti dolikovalo, da dodje na naše krštenje u kapelu Konstantinovu, gdje se taj krst obavlja.*) Ni mene baš ta stvar ne zanimlje; riedko bo se pokrsti Turčin ili Žid iz osvjedočenja,

*) Svake godine na dan pred uzkrs pokrsti se nekoliko Židova ili Turaka; u rimskom diariju taj je dan zabilježen sa „si fa il battessimo di Ebrei e Turchi“.

premda se tom krstitbom hvališu. Sjećam se iz svoga djetinstva, kako bi me neugodno dirnuo taj čin, kad god bi ga vidjela. Vidjeh, kad su krstili neko diete židovsko od šest sedam li godina. Izašlo u blatnih postolih i čarapah, razkuštrane glave, i da je više opreke, u krasnoj bieloj haljini svilenoj, što mu ju crkva poklonila. Za njim izidjoše roditelji mu, nečisti kô što i ono samo. Prodaše mu dušu u blaženstvo, za koje sami ne mare."

„Vi ste dakle djetetom jošte vidjeli to ovdje u Rimu, jel de?"

„Da", odvrati mi ona i porumeni, „nu ja ipak nisam Rimljankom".

„I ja, kad sam vas vidio prvi krat i čuo vaše grlo, i ja se sjetih, da sam vas prije negdje vidio. Ne znam, kako je i za što biva tako; nu ja si tako upilih u glavu. Dajmo, povjerujmo, da duše okolo putuju, i eto mene, koji ću vjerovati, da smo nas dvoje bili ptice dvie, da smo skupa skakali s grane na granu, poznavajući se, bog te pitaj, kako davno. A zar u duši vašoj ne ima nikakove spomeni? Ničesa baš, što bi vas opominjalo, da smo se prije vidjeli?"

„Baš ništa!" odgovori Annunziata i pogleda mi sigurna u oči.

„Rieči vaše, što jih malo prije izustiste, da ste djetetom bila u Rimu i radi toga — tako bih ja rekao — ne mogla svoga djetinstva proživljeti u Spaniji, te rieči probudiše uspomenu u mojoj duši onakvu, kakvu ste vi probudili u meni, kad ste prvi put Didonom stupila na pozorištu preda me. Niste li, a ma baš nikad, bivši djetetom propoviedala o božićne dane u crkvi Araceli, kô što smo mi ostala djeca?"

„Jesam, da što!" reče ona, „a vi, vi ste li, Antune, bio onaj dječarac, kojino je svačije oko privlačio na se!"

„A kojega ste vi pobiedila!" vratim joj ja.

„Dakle vi ste onaj, vi Antune!" kliknu u sav glas,

pograbi me za obje ruke i pogleda me blago, što može biti blaže u oči. Na to primače starica svoj stolac bliže i stade nas ozbiljno motriti. Annunziata joj pripovieda sve, kako je bilo, a ona se trgne u smieh s novoga poznanja našega.

„Kako je moja majka, kako smo svi mi govovili o vami!“ pripoviedam ja, „vaši tanahni, rekao bi vaši obrazi duha samoga, pa vaš mekani glas! Ja sam vam upravo zavidio, taština mi moja ne dade, da me itko drugi tako zasjenjuje. — Kako li se čudnovato križaju putevi u životu!“

„Ja se vas mogu posve dobro sjetiti“, veli mi ona; „vi nošaste uviek malu kratku haljinicu s milijuni svietlih puceta; to me je jošt onda najviše u vas zanimalo“.

„Vi pako“, vraćam ja „vi ste imala crvenu petljicu na prsiju; nu to ne bijaše, čim ste me občaravala, ne; nego su bile oči vaše i gavranove vam vlasi. — Ja, ja vas moradoh poznati, vi ste i sad jošte ona ista, samo što su vam se obrazi bolje razvili; ja bih vas poznao, sve da ste se i više promienila. Ja sam svoju slutnju i odmah saobćio Bernardu; al on toga ne htjede vjerovati, već drugu u vas — —!“

„Bernardo“! presječe mi rieč i pričuh, da joj glas trepće.

„Da, on“, zabunih se ja; „i on reče, da vas je već prije vidio, vidio vas onakovu, s kakovom se moje misli ne mogu izmiriti. Vaše vlasi gavranove, oko vaše — nemojte mi zamjeriti, jer on i odmah reče, kako misli, — on slućaše u početku, da ste — zapinjem — da niste članom katoličke crkve — ako tako, tada vas ne mogoh čuti propoviedajuću u crkvi aracelskoj“.

„On valjada mišljaše, da sam iste vjere sa ovom mojom prijateljicom?“ Annunziata pokaza na stàricu. Kimnem i nehotice glavom i u isti čas popanem joj ručicu i zapitam: „Ljutite li se na me?“

„Zato, što moj prijatelj pomisli, da sam Židovka?“

pita me, i nasmije se. „Vi ste čudan stvorić ljudski!“ — Opazih, da nas uspomene iz djetinstva našega sve bolje sprijateljuju, da nam svaka tuga oduminjuje; nu ujedno i poćutih, kako zaboravljam na svoju odluku, po kojoj je nebih smio nikad više vidjeti, nikad ljubiti.

Ova dva dana pred uzkrs bijahu galerije zatvorene. Annunziata mišljaše na to, kako bi godilo duši, kad bi čovjek onako na samu, nikim ne bunjen, mogao u to vrieme po njih se kretati; nu to ne podje tako lahko. Želja sa njezinih ustanca bijaše mi zapovied; ja poznavah dobro kustosa i vratara i sve sluge, što su bile ostale iza mene u dvoru borghežkom, u kojem se nahode najzanimivije sbirke čitavoga Rima. Tuj je i galerija. koju sam djetetom jošte polazio sa Franciskom i poznavao sve amorette godišnjih doba Franciska Albana.

Zamolih ju, da mi dozvoli sa staricom povesti ju sutra dan tamo; pristade i zahvali mi se prijatno; meni tim ugodi, da ne mogu reći, kako.

Samotan u svojoj sobici mislim na svašto; u tolikih mislih svjetlucnu jedna i o Bernardu. Ne ljubi je, tješim se sam u sebi; ljubav je njegova ne samo putena i nečista, nego niti zanosna nije, kano što je moja. Zadnji naš razgovor vidje mi se gorčiji, nego li je i bio. Gledam samo oholiju njegovu, ćutim jedovite uvrede njegove i što dalje mislim, sve me jača ubija ljutina. Ponos njegov — tako govorim sam sa sobom — povriedjen je tim, jer se Annunziata pokaza prijatnija meni, nego li njemu. Istina, on me dovede k njoj, nu tko znade, nije li baš tim htjeo polučiti, da ostanem komu za pogrdu. S toga se je i čudio pjevu mômu i mojoj improvizaciji; on ne htjede pomisliti na to, da bih se i ja osmjelio iztaknuti, gdje se izticaše on liepim stasom svojim, svojom vitkosti i drzosti svojom. A sada me htjede poplašiti, da ne dolazim više u pohode. Nu dobri angjeo htjede drugačije; blaga prijaznost njezina, oko njezino i sve što je na njoj,

sve kazuje, da me ljubi, da je puna dobrote prema meni, pače i više i od obilja dobre duše; jer morade opaziti, da i ja nju ljubim.

Blažen stadoh vruće poljubce dieliti uzglavlju svomu; nu s poljubci uze me razpinjati i ljutina, dosudjena Bernardu. Sam se na se gnjevim, što ne imam više značaja; što nisam žešći, što ne bijah žuč sama. Sada imam na stotine sgodnih odgovorâ, kojimi bih ga mogao podvoriti za to, što me je onomad ošinuo, kô nezrelo diete. Svaka i sjetna uvreda živa stoji pred duhom mojim. Prvi krat bi sada, da sam poćutio, kako mi krv u žilah vrije. Najčistija i najsladja čuvstva pomiešaše se zelenom žuči, te ne mogu sanka uhvatiti. Stoprv pred zoru zaljuljam se u blag sanak; al u kratko i probudih se jači i u srdcu zadovoljniji. Kustosu javih, da ću ga posjetiti s dvjema gospodjama — i podjoh po Annunziatu. Sve troje sjedosmo u kola i podjosmo u dvor Borgheza.

Galèrija slika. Bolji tumač. Uzkrs. Promjena moga života.

Sasvim svoje vrsti bijaše mi čuvstvo, kad sam poveo Annunziatu, da ju uvedem onamo, gdje sam se dječarcem igrao, gdjeno mi „signora“ pokazivala slike, nasladjujuć se pitanji i odgovori mojimi. I ja sam poznavao svaku sliku; nu bolje jih poznavaše Annunziata; ona svakoj pogadjaše duh. Svaka joj primjetba bijaše sgodna; okretnim okom i naravitom misli označi svakoj krasotu njezinu. Stadosmo pred glasovitu sliku Gerarda del Notti „Lot i kćeri njegove“. Ja stanem hvaliti čarobni utisak sile, što u njoj počiva; hvalim Lotovo muževno lice, hvalim kćer veselu mu, što mu vina toči i

divim se žaru na nebu večernjem, koji prozire kroz tamno lišće.

„Duhom i plamenom je naslikana!“ stade ona govoriti, „divim se kistu umjetnikovu, što je ovako sretno upisao boje i dao slici toliko života; nu voljela bih, da si je drugi uzor odabrao. Ja želim, da na svakoj slici budė neka vrst čednosti, da se uzvišena čistoća drži u razboru, kada umjetnik odabire uzor svomu radu umjetnomu. S bog toga mi se ne ljubi niti Danajka Correggjeva onako, kako bi se morala. Divna je, božanstven je angjeo, sjedeći na posteljici i pomažući joj kupiti zlato; nu je predmet (sujet) za oči moje neplemenit i vriedja, skoro bih rekla, moga srdca čuvstvo za ljepotu. Radi toga mi je Rafael velikanom; u svem, što znam, da je plod uma njegova, u svem je on apostol nevinosti i samo takov buduć mogao nam je stvoriti Madonnu.“

„Al krasota umjeće“, otimljem joj rieči, „može nas sklonuti na to, da oprostimo, što je na predmetu neplemenita“.

„Nikad“, odgovori Annunziata; „umjetnost mora, da bude u svakoj struci svojoj uzvišena i sveta, i čistota duha osvaja više nego li čistota vanjskoga lica. Prema tomu mogu nas naivne slike Madonnine, izradjene starijimi umjetnici, jače tronuti, premda su jim oštre forme često što i slike kinezke. Sve se na njih ukočilo i okamenilo! Duh slikarev neka je na slici čist, kô što je u pjesmi pjesnikov duh; pojedine slobodice dopuštam, izpričajem jih, što su svoju medju prešle, nu žalim umjetnika, što je udesio takvu misao; pa opet se mogu svemu tomu radovati“.

„Al ja mislim“, velim joj, „da je baš promjena različitih predmeta interesantna; tko bi uviek i naviek mogao gledati jedno te isto — —“

„Vi me ne razumijete! Niti ja nisam rada, da mi uviek slikaju majku božju; to ne, ja sam sretna i kad

vidim divan kraj koji, ili živ prizor iz života narodnoga, ili ladju u borbi s olujom i valovi, makar i četu hajdučku od Salvatora Rose; nu ja ne volim ničega, što je nemoralno u carstvu umjetnosti — a takova mi je i krasna slika Seidonova u palači Sciarije. Vi ju sigurno poznajete? Dva seljana idu na magarcu mimo zida kamenita, a u zidu glava smrti. Na njoj sjedi miš, glista i obad; na zidu piše: e t e g o i n A r c a d i a".

„Poznajem ju", velim, „visi o stran Rafaelovu divnomu guslaru."

„Jest", potvrdjuje Annunziata, „samo da su i rieči one napisane poda-nj, mjesto nad onu grdobu slike!"

Stojeći pred godišnjimi dobami Franciska Albanisa, govorah joj, kako se mene, kano diete jošte, dojmili sićušni amoretti i kako sam ovdje u ovih galerijah živio i okolo se vrzao.

„Vi ste u svojoj mladosti imali sretnih časova!" reče mi i uzdahne, valjada više radi sebe same.

„Vaša mladost sigurno nebi nesretnija od moje", uzvratim joj. „Vi bijaste diete sretno, kômu se je svatko divio, kad sam vas ja vidio prvi krat; a kada se poslije sastadosmo, znate, da se sav Rim pomami za vami i vi — ja sudim, bijaste presretna; a jeste li tako i u srdcu svom?"

Ja se pognem k njoj; ona mi pogleda u oči neobično i milo, te mi reče: „Sretno i udivljeno diete ne imade više nit otca, ni majke; ono bijaše ptičica samotna, sjedeća na grančici bez listka zelena. Ova bi ptičica bila sigurno poginula, da joj ne dade krova i hrane onaj Žid prezreni, dok se sama vinu morem biesnim i uzburkanim".

Zamuča, strese glavom, te reče: „Ne znam, kako mogu šta takova čevrljati, znajući, da to tudje duše ne može zanieti." — I htjede se dići; nu ja joj prihvatim ruku i velim joj: „zar sam vam ja tako tudj?" — Niema

kao kamen popostade časak, pa se malo posmjehnu; al u smiehu joj vidjeh nešto boli, napokon reče: „Ja, i ja proživih sretnih dana“ — i razbistri se i vesela pridodade: „Samo na ove volim misliti. Naši sastanci u djetinstvu i vaše sanjarije o prošlosti ne dadu mi mira, već mi gone srdce, da motrim samo svoje slike, mjesto da se divim umotvorom ovdje u okolo“.

Ostaviv galeriju i vrativ se kući, čusmo, da je Bernardo bio došao u posjete; rekoše mu, da se je ona izvezla sa staricom, a ja u pratnji njihovoj. Znao sam ja, da će planuti strast njegova; nu se ne htjedoh s toga žalostiti, već pomislih na ljubav prema Annunziati, i spremih žuč svoju proti njemu. Da priberem značaja i volje, to je on toliko puta želio, makar je svoje striele i perio na njega. Sad eto budi mu volja njegova.

Rieči Annunziatine o prezrenom Židu, štono je pod svoja krila bio uzeo ptičicu samotnu, neprestano mi zujiše po ušiju. Ona je dakle; tko bi i bio drugi, štono ju je vidio Bernardo u starca Hanoha; meni ta misao i dvojba nikako nedade mirovati; al ona ne htjede uzla razuzlati. Došav ja opeta drugi dan, nadjoh ju u sobici, gdje se uči novu ulogu. Dugo čevrljah ja sa staricom i osvjedočih se, da je glušija, nego li sam mislio. Neznade, kako bi mi se zahvalila, što sam s njom progovorio. Rekao bih, da me je sada prvi krat prijazno pogledala poslije moje improvizacije, i da onaj krat nisam bio na pravu putu, kad sam mislio, da sluša poviedanja moja.

„I slušala sam!“ vrati mi, „po vedrini na vašem licu i po rieči pojedincatih, što su mogle doseći do uha moga; sve sam razumjela. Sve bi i kako liepo; tako ja razumijem i Annunziatine recitative posve dobro i to samo po mimici njezinoj. Moje oko postade jače, od kada me uho ostavi“. Zapita me, znam li što o Bernardu, da je jučer bio ovdje, dok smo mi boravili vani i žalio, što i on ne podje s nami. Po riečih njezinih

sudeći, rekao bih, da ga jako voli, i da se brine za njega. „Da“, veli, opaziv, da se ja čudim, „jest, on je plemenit značaj! Ja poznam samo jedan njegov čin, koji me u vjeri toj jači — bog židova i kršćana uzmi ga u svoje okrilje i u zaštitu svoju!“ Malo po malo oživi, i ona odveže jezik. Annunziatu ljubljaše, kako se samo može ljubiti. Nekoliko samo amo tamo nategnutih rieči dadoše mi razumjeti, da se je Annunzata rodila u Španiji i roditelji joj bili prave krvi španjolske. U povojih jošte donesoše ju, veli, u Rim. Ostavši sirotče, bude stari Hanoh, spoznav se, boraveć u Španiji, s njezinimi roditelji, koji si diete uze na brigu. Kasnije ode ona natrag u Španiju i dodje nekoj gospodji, po krvi takodjer Španjolki, i ova ju, opaziv u njoj talenat za dramu, dade na otu nauku. Ovdje se zaljubi u nju čovjek, vele, puno moćan; nu mu ona nehtjede privoljeti, ter izvabi tim proti sebi mržnju njegovu i osvetu. Starica ne htjede rado odgaljati te otajne koprene, koja je krila taj progon, njojzi namienjeni. Annunziata, veli, malo ne, da ne postrada; ter zato pobježe u Italiju, u Rim, u grad židovski staromu svomu dobrotvoru, gdje ju bi težko naći. Godina bijaše tomu od otoga. U to ju vrieme vidje Bernardo, u to mu ona natoči vina, o kojem on znade toliko pripoviedati. Nebi tomu dugo, čuše, da je umro taj dušman njezin. Od tada poče ona okolo prhati, zanese se za umjetnosti i postade čarom po svojoj ljepoti, za kojim su se ljudi dražili, ko za kakvim čudom. Pa veli jošte, da ju je starica pratila u Napulj, da ju je vidjala ovdje, gdje pobire lovorove vience i poslije ostala s njom. „Da, ona je pravi božji angjeo“, reče starica, pustiv se u razgovor, „pobožna je u vjeri svojoj, kako samo ženi dolikuje i ima razuma, kakov se dade poželjeti samo u najboljoj duši“.

Kad sam iz kuće izašao, zatutnjiše puške na veselje. Po svih ulicah, na svih trgovih, sa shodova i s pro-

zora zaoriše topići i pištolje u znak, da je korizma minula. Crni zastori u crkvah i kapelah, što su punih pet nedjelja zastirali slike, popadaše u isti mah. Na sve strane uzkrsnu veselje. Vrieme žalosti minu; sutra je uzkrs, svanut će dan radosti, naročito će svanuti meni, jer me pozvaše, da pratim Annunziatu na svetčanost u crkvu i na razsvjetu kapele.

Uzkrs je; sva zvona zvone, kardinali jure u svojih šarenih kolih; s traga se koče sluge i sve grne u crkvu sv. Petra; kola bogatih stranaca, tišma pješaka — sve se nabilo u uzahne ulice. S angjeoske kule vijaju se dugački barjaci s papinskim grbom i sa slikom majke božje. Na trgu Petrovu stoji glasba, prodavaju se patrice i drveni upisci sa slikom pape, kako dieli blagoslov. Iz vodometa šiba voda visoko u zrak, po svih arkadah podignute tribune i klupe, te su već tako pretrpane, kô što je i trg sam. Za čas poče se iz crkve izvlačiti malo ne isto tako jaka četa te se pružiše provodi, zaoriše pobožne pjesme, pokazaše se sveti ostanci, sulice i čavli s križa Isusova i t. d. i mnoga se pobožna duša okriepi. Po velikom trgu puče more od svjetine; kô mravlje glave vrve nuz glave; kola jure natiskana, seljani i dječurlija penju se na postamente kipova; rekao bi: sav se Rim sabrao ovamo, da ovdje žive i diše. Papu iznesoše iz crkve u pratnji; šest ga svećenika u ljubičastu odielu digli i nose na ramenih, a on sjedi u sjajnu naslonjaču stôcu; dva mladja svećenika hlade ga velikimi hladilicami od perja paunova; pred njim kade svećenici kadilom, kardinali se nižu za njim pjevajući pobožne popievke. U taj mah, kad se on pomoli na portalu, pozdraviše ga glasbe, koliko jih bijaše, s bučećom arijom. Pa ga nose uz visoke mramorne stube gore na vidik, a sa shoda, kardinalî obkoljen, ukazuje se on narodu. Sve pokleknu na koljena, i dugi redovi vojnika i staro i mlado, samo protestanti stranci stoje, ukočiv se, nehoteći se pokloniti

blagoslovu starca čovjeka. Annunziata pokleknu u kolih i gleda na papu, razliv joj se duša u oči, dok na sve strane sviet miruje i prima blagoslov, koji se lije nanj poput nevidivih jezika plamenih. S papinskoga shoda prhnuše dva lista papira; ovaj opraštajući griehe, onaj proklinjujući neprijatelje crkve, te se svjetina poče otimati, kako će tko uhvatiti koji komad. Sad zazvoniše opeta sva zvona, a glasba se pusti, da bude više slave; ja pako sretan dielim sreću s Annunziatom. Maknuv se kola naša, projaši Bernardo tik nas; pozdravi obje dame, mene pako kô da i ne poznade.

„Kako li je probliedio!“ veli Annunziata, „da ne boluje?“

„Ne vjerujem“, velim ja, premda znadoh, što mu poplaši krv s obraza. To poskori moju nakanu. Znadoh, kako ljubim Annunziatu; mogao bih njoj za volju, kad bi mi uzvratila ljubav, svašta početi; i za njom bih se pustio, ne dvojeći o svom dramatičkom talentu, dokle ga pjesma hoće; znao sam, kako bih mogao djelovati na publiku; znao sam i to, da bih s ponosom smio pojaviti se na pozorištu, samo da podjem putem ovim. — Ako li mi ona privoli, čemu se tad smije nadati Bernardo? Volja ga, neka ju prosi; ljubi li ju onako, kako ju ja ljubim, i uzvrati li mu ona svojom ljubavi, ja sam se taj čas potegnuo natrag. Tako mu pisah isti taj dan, odgaliv mu u listu toplo i vjerno srdce svoje; mnoga se suza strusi na hartiju, kad sam stao spominjati dosadanje prijateljevanje naše i kako se srdce moje savilo oko imena njegova. Poslav mu list, odlahnu mi srdcu, premda me misao, da bih mogao izgubiti Annunziatu, spopade oštrim kljunom svojim, kô orao Prometheja. Nu me utješi misao, da ću ju smjeti pratiti i uz nju hodeći, radovati se. Sada je dakle imala početi moja drama: pjevača i improvizatora.

Po zdravoj Mariji izvezem se s Annunziatom i sa

staricom, neka bi vidjele, kako su razsvietlili kupulu. Sva crkva Petrova i sa visokom kupulom i s obie manje kupule, i ciela façada ukrašena stoji s transparenti iz papirnatih svjetiljčica. Tako jih sgodno i arhitektonički ponamjestiše, da se sva sgrada s plamenimi konturami kida s modroga neba. Stiska je veća, nego li bijaše do podne; samo korak po korak mogasmo napred. S angjeoskoga mosta vidjesmo sada prvi krat osvietljena gorostasa, gledajući ga, kako se odsieva u Tibru, po kojem veseo narod pustio nebrojene čamce, da se divi veličanstvu slike. Kad smo došli na Petrov trg, ori se bučna glasba; klicanje i veselje nebo oboriše. Nekoliko stotina ljudi popelo se na kupulu crkve i pomiču velike željezne tiganje, napunjene vienci smole. Učini se, da je svaka svjetiljka uhvatila plamen sukavac; sva sgrada bude i odmah plamenim hramom božjim, svietlećim nad Rimom, kano što je zviezda zasvietlila nad koljevkom u Betlehemu.*) Puk kliče i veseli se sve jače. Annunziata se pako zagleda u divotu prizora otoga i zanese se.

„Ala je to strahota!“ reče glasno, „gle one nesreće čovjeka, što eno na vrhuncu križa povrh kupule mora utvrditi plamečak onaj visoki. Mozak mi se vrti, kada mislim na to“.

„Visoko je, kô što su visoke piramide egipatske; srdca treba, koje će se uzpeti gore, da veže one konope. Sveti mu otac, valjada daje posljednje pomazanje, prije nego li se popne“.

„Život dakle čovječji mora na kušnju“, uzdahnu Annunziata, „i to samo, da je sjaja i veselja za jedan časak“.

„Ali to biva u slavu božju“, velim ja, „pa koliko li puta mi ne srćemo životom u pogibelj, sve samo za

*) Budući da je crkva Petrova, ko što su i sve sgrade oko nje, od sama kamena, nema straha nikakova, sve da smola i dogori u željeznih tiganjah. S toga to more ognjeno stoji cielu noć tako.

stvarčicu malu". — Kola se uztrkaše, lete mimo nas; većina jih se žuri na Monte Pincio, hoteći odavle iz daljine gledati na crkvu razsvietljenu i na cio grad plivajući u svjetlu. „Krasna je to misao", velim ja, „kojoj se htjede, da se svjetlost s crkve sva pusti preko grada; možebit je Correggio ovdje uhvatio misao svojoj noći neumrloj".

„Oprostite", pobije me, „vi, valjada neznate, da je slika njegova starija od crkve. On je svoju misao izvadio sigurno iz samoga srdca svoga, pa je to po môm sudu mnogo divnije. Nu hajdemo, da sav ovaj veličaj motrimo s daljega gledišta. Kako bi bilo, da se odvezemo na Monte Mario, gdje neima toliko svjetine, koliko ovdje na Monte Pinciu. I onako smo evo na vratih".

Provezav se iza stupovlja u okolo, u čas izadjosmo iz grada. Kola stadoše pred malom krčmicom, štono stoji do polak brežuljka. Kupula na crkvi divna nam se ukaza: misliš, gradjena bi od sunca goruća. Façada osta doduše u zakrilju, nu baš to nas neobično ganu. Sjaj, što se steraše s razsvietljena zraka, pobudi u nas takov dojam, kô da je u zviezdah sjajuća se kupula zaplovila morem svjetla. I glasba i glas zvonova čuje se do nas; oko nas pako zamrkla noć, te se zviezde gore visoko u zraku prikazuju oku, kao da su zrnca biela, izgubila svoj sjaj, uzkrsnim sjajem rimskim postidjena. Razblaživ se tim, sadjem s kola i otidjem u krčmu, da donesem što god, čim bismo se pokriepili. Vraćajuć se pako natrag kroz uzahni hodnik, u kojem goraše svjetiljka pred slikom majke božje, nadjem tuj Bernarda; blied je, baš kô što je bio, kad je u školi jezuitskoj dobio onaj vienac. Oči mu se upalile vrućicom, sgrabi me za ruku, snažan i podivljao, biesnik pravi. „Nisam ubojicom, Antune!" veli muklim glasom, „ali da sam, rinuo bih ti mač ovaj svoj u srdce nevjerno; nu tući se, biti se moraš sa mnom, htio kukavica, ne htio! Hajde, hajde sa mnom!"

„Bernardo, zar si pobiesnio?“ zapitah ga i htjedoh mu se iztrći.

„Viči, viči, što ti grlo daje“, govori promuklim glasom, „da ti dodju u pomoć ljudi, kad si junak, koji se boji čelom udariti o čelo. Nu prije, nego li si dadnem savezati ruke, neima ti žive duše!“ I ponudi mi pištolj. „Hajde, pucajmo si u srdca, ili ću ti biti ubojicom!“ pa me potegnu po cielu hodniku, a ja držim pištolju, što mi ju dade, i perim za svoju sigurnost ravno na njega.

„Ona te ljubi, pa ćeš ponosom prodičiti to puku rimskomu, prodičiti i meni, koga si me himbom prevario, premda te ja na to nikad ničim neizazvah“.

„Ti boluješ, Bernardo! Biesniče, ne idi mi blizu!“ I nasrnu na mene i ja sklopih — i čuh prasak i tane, ruka mi uzdrhta; dim sve zapušio i očajnički uzdah, ne mogu reći vrisak, prodre mi na uši, u srdce. Pištolja mi planula, Bernardo ogreznu u svojoj krvi. Kô kad stade hudoba noćna, tako stojim ja, stisnuv grčevito pištolju u ruci. Stoprv kad su ukućani pritekli vikati i i kad sam Annunziatin glas razumio: „Isuse i Marijo!“ i opazio ju sa staricom stojeću pred sobom, vidjeh svu nesreću. „Bernardo!“ zavapih sdvojan i htjedoh se baciti na mrtvo tielo njegovo; nu Annunziata me preteče, kleknu k njemu i rada bi krv mu zaustaviti. Jošt i sad gledam joj uporiti pogled, što ga obori na mene. Ja se zapanjih.

„Bježte, spasite glavu!“ poviče starica, trgnuv me za ruku.

Bolju onemogav, zavapih i ja: „Nevin sam, nevin, Isuse moj i Marijo! Mene on htjede ubiti, sam mi dade pištolju; al' ova nesreća sama po volji svojoj planu“. I što nebih bio nikad reći drznuo se, to izlanuh sada, sdvajajući: „Annunziato, mi te obadva ljubljasmo; za tebe bih i ja poginuo, kô što on pogibe! Koji ti je od nas bio miliji? Reci mi sdvajajućemu, da me ljubiš, pa ću, kuda noge ponesu!“

*

„Bježi!“ skrči joj se jezik, te mi mahnu rukom zagledav se u mrtvaca.

„Bježte!“ poviče opet starica.

„Annunziato! koga si više ljubila od nas obojice?“ zapitah bolju mučen. U tu rieč obori glavu na pokojnika, proplače, i ja vidjeh, gdje joj se ustanca taknuše čela Bernardova.

„Gdje ste gensdarmi!“ vika sa svih strana.

„Bježte, potecite!“ i odnese me nečija nevidiva ruka iz ote kuće.

Seljani iz Rocca del Papa. Špilja razbojnika. Prelica mi sreću prede.

Bernarda ljubi ona! Taj glas čujem iz srdca svoga. To bi striela samrtna, trujući otrovom krv moju, goneći me napred i omamljujući mi glas, koji me neprestance kori: ti ubi prijatelja i brata svoga!

Od nevolje provrzem se kroz grmlje i šikare i popnem se na zidove, kojimi su ogradjeni vinogradi po brdu. Crkva sv. Petra jošte se sjaji u zraku; — tako plamtijaše na žrtvenicih Kaina i Abela, kad je ubojica uticao.

Neodpočinuv nigdje, bježah uzastopce nekoliko ura; stoprv na Tibru žutom stadoh; jer mi zakrčio put. Od Rima do sredozemnoga mora ne nadjoh mosta, ne nadjoh čamca da preplovim na drugu stranu. Nenadana ova zapreka bijaše oštrica noža, koja na časak samo razpolovi crva, točećega srdce moje; nu crv se sraste opeta i sad oćutih cielu ljutinu nesreće svoje.

Ne daleko od mene bi grobnica oborena; prostranija i veća je od one, u kojoj sam kao diete jošte živio sa staricom Dominikom; nu se je od one jače sasula.

Za kamenje oboreno svezana stoje tri konja i grizu sieno, što jim je o vrat objеšeno.

U samu grobnicu silaziš preko triju stuba; u nutra gori vatra. Dvie suklate seoske u kožuhu ovčanu, okrenuv vunu van, pružile se oko vatre i puše na kratke lulice; na nogû jim čižmetine, na glavi šiljat klobuk, na klobuku prikovana slika majke božje. Manji neki stvor, zamotav se u dugačku sivu kabanicu, nabio široku klobučinu preko čela, naslonio se na zid i pije iz boce za škori, veseli sastanak. Tek što sam cielu tu četu pregledao, već me zanjušiše. Pograbiše puške, ležeće pokraj njih, pobojaše se, da nije komu volja napasti jih i poletiše na me.

„Šta vi želite ovdje?“ pitaju me.

„Tražim čamac, da se povezem preko Tibra“, odgovorih.

„Ovdje ga možete tražiti do sudnjega dana! Ne ima ovdje ni mosta plovića, ni prevoza, ako si ga čovjek sam nedotegli“.

„Čudnovato“, veli jedan od njih, motreći me od glave do pete, „vi se daleko odmaknuste od ceste, gospodine, a ovdje nije po noći baš presjegurno. De Cesarieva četa jako još imade korenje, premda je sveti otac marljivo kopao, te ga možebit još i sad peku žuljevi na šakah“.

„Trebali ste si“, reče drugi, „ponieti kakvo takvo oružje sa sobom! Vidite, mi to učinismo; svaki nas ima pušku sa tri ciеvi i pištolju oko pojasa, da nas koga puška ne prevari“.

„Jest, ja ponesoh sa sobom još i sgodan nožić“, pridoda onaj prvi i potegne iza pojasa oštar, gol bodež, pa se igra njim.

„Zatakni ga natrag u korice, Emidije! Strani gospodin probliedjuje. Mladenac ne voli oštra oružja. Prve, koje sastane, glamare oteše mu sve njegove škude.

S nami bi imali drugi posao. Znate, što ćete učiniti", veli mi taj čovjek „dajte vi nam svoje novce, da vam jih mi čuvamo; u nas će se bolje čuvati".

„Uzmite sve, što god imam" velim ja, sdvajajući i s tuge posve otupiv. „Mnogo i onako ne nadjoste". Sad mi se razvedri u glavi, u kakovo dospjeh družtvo. I maših se mahom u žep, i nadjoh dvie škude jošt i kesicu. Izvadim ju, vidim, da je pletivo ručice ženske. Vidjeh ju jednom u rukû Annunziatine drugarice. Valjada ju u zadnji čas spusti u žep, da imam koju proturicu na svom nesretnom biegu. Sva tri posegoše na punu kesu; iztresoh jim na kamen do vatre ležeći, što god bi u njoj.

„Ej, zlata i srebra!" povikaše, svietlucnuv se louisdori medju piastri. „Grieh bi bio, da vriedna kov ova dopade ruku razbojnikovih".

„Ubijte me", velim ja, „ako ste tako nakanili! Pa ste završili sve moje patnje".

„M a d o n n a m i a", ukori me prvi, „šta mislite vi, da smo mi? Mi smo pošteni seljani iz Rocca del Papa. Mi ne ubijamo brata kršćanina. Dederte, guenite kapljicu vina s nami, pa nam recite, što vas požđene na ovaj put!"

„To ostani moja tajna", uzvratih jim i posegnuh na vino, što mi ga ponudiše, jerbo mi ustnice izgorieše žedjom.

I stadoše šaptati si u uši; a onaj u širokom klobuku ustade, namignu drugovom potajno, pogleda me s prezirom i reče mi: „Nakon tople, vesele večeri, imat ćete hladnu noć". Ode; nije dugo, i već ga čujemo kasati Campagnom.

„Vi htjedoste preko Tibra?" reče jedan. „Ne idete li s nami, vi se načekaste ovdje. Sjednite amo uza me na konja, da nemorate držeć se za rep mu, plivati za njim".

Na ovom mjestu nebih sjeguran; vidim, da mi je dom opet medju osudjenimi. I pomože mi ljudina uzpeti

se na konja jaka i vatrena, pa zaskoči sam na njega i sjede preda me.

„Dajte, da vas povežem konopcem ovim“, veli, „jer ćete inače spuziti dolje, pa propadoste!“ I poveza me jakim konopcem oko ruke i oko prsiju, omota ga oko sebe i tako sjednemo ledjima do ledja si. Ja ne mogoh ni rukom maknuti. Polagašno i nogom pred sobom pipajuć ide konj u vodu; u čas zaroni do trbuha. Napinje se što može, dok nas ne prenese na onu stranu. Preploviv na suprotni žal, popusti ljudesina konopac sa sebe, da mene jače na sedlo pritegne.

„Mogli bi spasti i vrat si slomiti“, veli mi, „držte se dobro, sad ćemo ravno preko Campagne“. I podbode konja petom, tako i drug mu, i jezde dobri konjici preko prostrane i puste ravnice. Ja se držim i rukama i nogama. Vjetar titra dugačkom kosom junakovom i mlati mi njom po obrazu. — Pojezdismo mimo zasulih se grobova; a ja gledam porušene vodovode i na mjesec, što se zažario na horizontu gore, dočim siva magla struji mimo ušiju nam.

Ubio Bernarda, ostavio Annunziatu i zavičaj svoj, pa se dao u bieg preko Campagne, svezan za konja hajdučkoga — sve mi se pričini snom, strahovitim snom. Ej, da mi je skoro probudit se, da me hoće minuti strašna ova slika! I stisnuh oči i ćutim samo hladan vjetar, što me, s brda pireći, brije po licu.

„Eto nas sad na pod krilo bakino“, reče jašilac, dojezdiv do gore. „Što velite? Nije li nam konjic, kako treba? Al je ljetos i primio blagoslov od svetoga Antuna. Moj ga momak svilom zaudari, dade mu bibliju i poškropi ga vodom posvećenom, niti djavao, niti pogled paklen ne skrha mu vrata ljetos“.

Na obzorju poče zora rudjeti, a mi stazom udjosmo u goru.

„Dan sviće“, veli drugi jezdilac; „da si nepokvari

očiju, dajmo gospodinu branik na oči", i baci mi rubac preko glave i sveza ga tako jako, da ne mogoh ničesa razpoznati. Ruke mi povezali, svega me obladali, pa što ću u biedi svojoj, nego li se pustiti u sve, što jih volja. Opazih, da jašimo uzbrdice; nu za čas opeta u dol. Granje i šiblje šiba me po obrazih; idemo, kuda ne prodje ničija noga. Napokon moradoh sjašiti; vode me, a ne govore ni rieči. Pa slazimo po stubi uzahnim prostorom nekamo dolje. Duša moja, sama se sa sobom zabavljajuć, ne može opaziti kojim pravcem udjosmo u goru; nu svakako duboko ne udjosmo. — Stoprv nakon mnogih godina poznadoh ovo mjesto; mnogi stranac dodje ga vidjeti; mnogi mu slikar dade lice i boju. Bismo blizo drevnomu Tuskulu. Iza Frascata, gdjeno se vrletne gore gizdaju kestenikom i visokim lovor-drvom, i danas jošte leže ote drvene podrtine. Visoki šipak i divlje ružice zastrle stube u amfiteatar. Na više mjesta ima u brdu dubokih špilja, zidanih svodova — sve jih zarasla bujna trava i šikarje. S onu stran doline dižu se visoki Abruzzi oko baretina i svemu kraju daju divlje lice, koje naročito ovdje na zadnjih ostancih drevnoga grada budi na dojam dvostruko ganutljiv. Mene povedoše na jedna od tolikih vrata gorskih, što jih zastrla zimzelen povijuša i svakojaki pletenac divlji. Stadosmo; netko zažvižda, štropot se ču, i otvoriše se uzahna vratašca. I opet čuh nekoliko glasova. Sada mi skidoše rubac s očiju i vidim, gdje sam pod svodom prostranim. Snažne ljudesine, kô što su moji pratioci, sjede u ovčih kožusih za dugačkim drvenim stolom. Pred njimi gore dvie svjetiljke u više plamena, osvietljujući jim mrke obraze, na kojih možeš mnogo čitati. Igraju u karte, imajuć više boca vina pred sobom. — Kad ja dodjoh, nitko se od njih niti ne prenu, samo što se pomakoše, da i ja mogu sjesti uza nje; pa me ponudiše vrčem i komadićem salame, govoreći dialektom, kojega ja ne razumjeh. — Nebuduć

gladan, nagnem radje vrč; jer me žedja malone zaduši. Baciv oko po stienah, vidjeh po svuda gdje vise puške i oprave. U jednom kutiću opazih jamicu izkopanu; povrh nje dva zeca do polak sguljena, a pod njimi nazrjeh jošte nekakov stvor. Stara mršava žena, ukočila se kô mlada djevojka, i sjedeć uz kolovrat, prede lan. Vlasi siede spustila, nek joj teku niz lice i preko pocrnjela vrata; crno joj oko, ne mičuć se, bulji u predivo. Živa bi to slika prelice (Parce). Pred nogama joj sila živa ugljena; tinja poredan u okrugu magičnu, rekao bi: medja joj je to, koja ju luči od svieta ovoga.

Nebi dugo, počeše me izpitivati: što sam, imam li šta, i kako je s obitelji mojom. Rekoh jim, da mi već uzeše sve, što sam imao, i ako misle, da bi me mogli izkupiti, da u svem Rimu ne nadjoše, tko bi i samo jednu škudu dao za moju slobodu; ptica sam, velim, sirotinja, što već dugo misli na to, kako bi pošla u Napulj, jeda bi se svojom improvizacijom protukla. Rekoh jim i pravi uzrok, niti jim ne zatajih pištolje nesretne; rekoh: i zašto sam utekao, samo jim ne htjedoh svega razuzlati do zadnje vlaske. „Sve što dobijete za moju slobodu, bit će ono, što vam sud dadne, htjednete li me njemu predati. Predajte me dakle", velju, „jer gdje sam i kako mi je, ja plemenitije ne imam želje".

„To je čudna ptica", reče neki iz kola njihova. „Da u Rimu nebi bilo dragušne latke, koja bi za slobodu vašu dala svojih naušnica? Imat ćete jošte kada u Napulju improvizovati. A mi smo vam ljudi, ne bojeći se izpratiti vas preko medje. Il hoćete, da vam odkup bude kaparom za naše bratinstvo: evo, dajte ruku. Ne zaboravite, da ste došli medju poštene ljude. I da možete bolje promisliti moju ponudu, dajte, okriepite se snom; evo vam mrke moje kabanice tamo na klinu". Baci mi ju, pokaza mi slamnjaču kraj stola, pa ode i zapjeva narodnu pjesmu albansku „d i s c e n d i o m i a b e t t i n a";

Ja se bacim na slamnjaču; nu ne mislim počivati. Sve sgode posljednjih dana ko hudobe crne strotile se na dušu moju; al mi se oči ipak sklopiše.

Probudiv se, poćutih, da sam mnogo krepčiji. Sve što mi bješe dušom potreslo, sve mi se sad čini, kô da je samo san bio; boravište moje i smrknuta lica na okolo do skora me poučiše, da spomeni moje u čistoj istini vrelo svoje crpiše.

S traga uzjašio klupu stranac neki, zadio pištolje u pojas a sivku kabanicu prebacio preko ramena, pa se zagovorio s ostalimi hajduci. U kutu sjedi jošte potamnjela starica i vrti te vrti svoj kolovrat; prava slika na crnoj podstavi. Frižka si nanesla ugljena, da joj grije kosti. „Tane mu prošlo samo po rebrih!“ čujem, gdje stranac govori; „nešto krvi izgubi; al za mjesec dana bit će sve dobro!“

„Ej, signore!“ poviče moj otmičar, vidjev, da sam se probudio, „jel de, da godi, kad čovjek prospava dvanaest ura. Da čujete, evo Grgur donese novina iz Rima, koje će vas sigurno razveseliti. Baš dadoste visokomu senatu posla i brige! Da, da, vi ste taj! Il ovo, il ono, sve govori na vas. Vi zapaliste gunjac bratu senatorovu. Smion bijaše onaj hitac.“

„Da neizdahnu?“ to bi mi sve, što mogoh zapentati.

„Ne, nije baš tako!“ veli stranac, „i neće jošte ovaj krat. Barem tako veli liečnik. Ona strana, krasna gospodjica, štono pjeva, kako živi slavulj, probdi cielu noć uz postelju njegovu, dok joj liečnik ne reče, neka se više ne boji, jer da ne ima pogibelji nikakove“.

„Al vi premašiste i njegovo i njezino srdce! Pustite ptičani, neka lete, neka budu svoje; a vi liepo ostanite kod nas! Naš je život veseo i slobodan; možete postati jošt i knezom malenim, a pogibelji ne ima u nas veće od one, što se vija nad svakom krunom. Vina dosta, pusta lova dosta, i djevojaka krasnih na izbor za onu

jednu, što vas prevari! Bolje vam je, da pijete život na dušak veseo, nego da ga u suzah srčete!“

„Bernardo dakle živi! Ja mu dakle nisam ubojicom!“ ta misao uli nov život u moju dušu; nu ne može ublažiti boli, nastale s gubitka Annunziate. Posve mirno i odrešito odgovorih tomu svatu, da smiju učiniti od mene, što god jih je volja. Ni ćud moja, niti moj uzgoj, niti mišljenje moje ne dadu, da svežem s njimi drugačiju svezu, nego što je ona, u koju me dovede slučaj.

„Šest stotina škuda to je najmanja ciena, koja bi vam mogla vratiti slobodu“, reče onaj osbiljni čovjek, „za šest dana škude, ili ste naš! mrtav ili živ! niti vam pomaže lice vaše milo, niti prijazan moja. — Ili šest stotina škuda, ili birajte bratinstvo medju nami ili bratinstvo s onom bez broja braćom, koja se ljube dolje u kladencu. Pišite svomu prijatelju ili onoj liepoj pjevačici, jer hoćete li istinu, morali bi vam se jošte zahvaliti, da ste razbistrio maglu medju njimi. Oni će tu cienu za vas sjegurno platiti. Tako jeftino ne ode jošte nitko iz naše krčme. Pomislite samo“, veli smijuć se, „da ste dovle došao badava i povrh toga imao jošte šest dana hranu i postelju! Nitko ne reci, da je to skupo“.

Ja mu i opet velim, što sam prije rekao.

„Prkosniče!“ reče, „ljubi mi se, da si takov, te hoću, da ti svoju radost odmah posvjedočim, zviždnuvši ti kugljom kroza srdce. Naš je život nebriga i drzost, te smo radi zanieti mladjahnu dušicu; ti si pjesnik, improvizator, pa da se ti nebi dao sklonuti na život drzak životu za volju? Da te zaprosim: pjevaj de moć obelu medju pećinami, nebi li morao i tada slaviti i uznositi život, što ga sada tako prezireš? — Uzmi de vrč, izpij ga, da čujemo umieće tvoje; slikaj nam, kako sam ti eto rekao; slikaj sliku, kakovu gore poznaju, pa ako se vrstnim pokažeš, produljiti ću ti rok za jedan dan“. Pa mi skide citaru sa stiene; hajduci se uhvate u kolo oko mene, vičući: „sada pjevaj“.

Čekam, da pamet saberem. Da pjevam o gaju i o pećinju, ja, koji nikad nebih medju njimi; prošle noći proputovah očima zastrtim, a dok sam jošte živio u Rimu, hodah samo po pinjolu-gaju oko dvorca borghežkoga i okolo dvorca Pamfili. Gora me je zanimala, dok sam jošte bio slabo diete; nu ju vidjeh samo iz kolibe Domeníkine. Jedan jedini put bijah u njoj, i to kad sam po nesreću išao u Genzano na cvietnicu. Tama gorska i tišina ostade mi živa u slici, koju si je moja satvorila uspomena na put onaj izpod visokih makljena na jezeru Nemu, gdjeno smo si ono veče pleli vience. Ja ju poslije bolje vidjeh, probudiv se misli u mojoj duši. Ni tako dugo, koliko ovo pričam, ne ostaše ove slike žive u meni. Pa pokušah nekoliko struna, pa se misli prosuše u rieči, a iz rieči eto talas-pjesme. I pustim se u jezero dolje, kako ga je gora obkolila, i opievam stiene kamenite, što iz gore strče u oblake. U orlje gniezdo sjela orlica majka i uči mlade, da kušaju krila, i hoće, da jim ponosno oko gleda u sunce. „Vi ste, kraljevi ptica, oštro vam je oko vaše, jaki su vam nokti-lovci. — Poletite od majke si; oko će vas sliediti njezino, a pjevat će srdce moje, kô što pjeva jezičak labudov, kad ga smrtca ljubit počme; pjevat će vam pjesmu vašu „sile vaše hvalisavku!“ Ter iz gniezda poletiše mladi. Jedno prhnu na liticu blizu i sjede mirovati, uprv oči u zrake sunčane, kô da bi mu plamen htjelo posisati; nu drugo se vinu smiono, zrakom kružeć visoko nad gorom, gledajuć u duboko jezero. U jezeru ogleda se gora ogradnica i modro nebo nad njim. Grdna riba odmara se pod površjem, kô da leže trupac trstikovi. Brz kô striela obori se orao, da ulovi lov svoj dolje; zabode mu pandje u hrbtenku, a majka mu drhtnu sa veselja. Al je riba ko i ptica jaka. Nokti joj se duboko zapeli, da jih opet nezna iztrgnuti; i sad poče borba naopaka, te se ljuljnu sve jezero širom. Bude

časkom, i sve bude mirno; prostrla se golema krila po jezeru, ko kada se je listak lotos-cvieta širom razkrilio. Pa se opet iz nenadi baće oba u visinu; neobičan prasak ču se; jedno krilo utone u vodu, dok jošt drugo mlati i šiba, da se pjeni sve jezero sinje dok i njega nestade pod vodu: — utopi se i ptica i riba. Sad da čuješ bugariti majku, i da vidiš, kojom željom traži okom drugoga si sina, što je prije plandujuć na stieni, odletio, da mu traga nezna. K suncu gore pogledala, vidje u zraku crno zrnce, dok i ovo neizčeznu joj oku. Sad joj želja savladala srdce, pa sad pjeva gizdavu si snagu, što se divna ukazuje, tek kada je stigla svojoj meti."

Prekide se moje pjesme struna. Pozdravljaju, pljeskaju mi; nu se mômu oku neće od starice, što sjedi u kutu. Sred moje pjesme vidjeh ju, kako spusti vreteno i obori okom mrkim na me. To baš bijaše pobuda, što u duhu mom probudi onu sgodu mladenačtva, koju zaodjenuh pjesmom svojom. Ustade stara baka i poleti brza skoka k meni:

„Ti si svoju," reče, „izkupio glavu! — Zvuk glasa jači je od zveke zlata. Smotrih ti zviezdu sreće u očijû, počev roniti ptica sa ribom, da umru na dnu duboko dolje. Poleti suncu gore, moj orle hrabreni. Stara će sjediti u gniezdu, radujući se poletu tvomu. Nitko više ne sape krila tvojih".

„Mudra Fulvijo!" oglasi se hajduk, štono me naždene, da koju izmislim i što se sada nevidjenim poštovanjem klanja starici, „ti dakle poznaš ovoga gospodina? Valjada si ga već prije čula improvizovati?"

„Vidjeh zviezdu u očiju njegovih", odgovara mu ona, „vidjeh sjaj nevidimi, što obasjava djecu sreće. Vijaše vienac svoj, da ljepši znade si saviti poslije — saviti ga nevezanih ruku. — Kad mine šesti dan, ti ćeš moga mladoga orla dalje ponesti, da mu se nokti nezavrzu u rebrih ribljih. Šest dana neka još počiva ovdje

u gniezdu, a sedmi neka poleti gore prema suncu." — Pa otvori ormarić, izvadi komadić hartije i hoće da piše; nu se crnilo osušilo i otvrdilo kano tvrda stiena. „Deder, Kuzmane, ogrebi se na ruci; starica Fulvija i tvojoj bi rada sreći". — Mučeć uze hajduk nož, zareže plitko pod kožu i zamoči pero u krv. Dadši ga meni u ruku, reče mi, piši: „Ja odlazim u Napulj". — „A sad svoje ime pod oto!" opomenu me, „valja ti, koliko i papin pečat". — „Pa šta će biti od toga", čujem šaptati nekoga mladjega hajduka, gledajućega zlovoljno u staricu.

„Zar i crv govori?" veli mu; „čuvaj se široke noge, da te ne sgazi!"

„Mi vjerujemo u tvoju mudrost, mudra majko!" pridoda stariji, „tvoja nam je volja otajstvo sveto, ona je blagoslov, sreća je ona".

Više ne reče nitko ni rieči. Veseli smo svi, boca vina zaredi u okolo. Veselo mi kucaju po ramenih, i daju mi najmastniji komad divljetine, kad smo sjeli, da blagujemo; samo se starica neda od vitla svoga, već čuči kô i prije uza nj; mladac joj nosi živa ugljena pod nôge i veli: „vidim, da ti je zima, bakice!" — Po glasu, po imenu, koje sam čuo spoznadoh na njoj onu staricu, štono mi je u mojem djetinstvu proricala, kad sam sa majkom svojom i s Maričicom pleo vience na jezeru Nemu. — Sada vidjeh, da je moja sreća u njezinoj ruci. „Odlazim u Napulj!" zapoviedi mi napisati; to bi i onako davna želja moja. Al kako ću preko medje, neponesav putnice svoje? Pojaviti se improvizatorom, ne smjedoh, pošto sam pobjegao iz susjedne države. Ovdje znanje jezika, ondje pako djetinje moje uzdanje u majku božju, ohrabriše mi duh. I sama misao na Annunziatu, prešla u bol osebujnu, donese mira u moju dušu, donese mir ravan miru brodarevu, komu je brod potonuo, a on se sâm pustio na sićušnu čamčiću put neznana žala.

Dan se mienjaše za danom; delije dolazile i odla-

zile, i sâma Fulvija bila na jedan dan nekamo odišla. Ja sâm bijah taj dan u špilji s jednom hajdučinom.

Mlado bi to momče od kakovu dvadeset i jednu godinu; lica su mu pravo strašilo, pogled neobična melankolija, prelazeća kadkad u zviersku divljinu; krasne dugačke vlasi talasaju mu se preko ramena i karakterišu mu vanjštinu. Dugo sjedjaše mučeć, podbočiv glavu rukom; napokon se okrenu k meni i reče mi: „Ti umiješ čitati, deder mi pročitaj koju molitvicu iz ove knjige!" i izvadi malu knjigu bogomolju. Ja mu čitam, a njemu dotle sjaji iz velikih crnih očiju prava i skrušena pobožnost.

„Zašto nas ostavljaš", zapita me i pruži mi, udovoljiv se, ruku, „u gradovih sjedi kô što i ovdje u gori sam krivorok, sama varka; nu gora ima barem svjež zrak i manje ljudi".

I poče medju nami tinjati vatrica pouzdanja; ja se potresoh sav u sebi s divljega karaktera njegova; nu mi se smili sa svoje nesreće.

„Ti ćeš sjegurno znati onu priču o knezu savelskom?" pita me, „o veseloj svatbi u Arriciji? Ženio se, istina samo sirota seljanin sa djevojkom sirotom; liepa je bila svatba ipak i pirovalo se liepo. Taj bogati goso savelski okrenu se s mladom nekoliko puta, pa ju naruči, da mu dodje u vrt. Ona povjeri to vojnu svomu, te se ovaj preobuče u njezine haljine, zastre si lice prevjesom svatbenom i podje tamo mjesto mlade. Čim se grof drznu, da privije mladu srdcu svomu, već mu bodež ostade u srdcu plemenitom. Ja sam poznavao tako nekoga grofa i vjerenika takova, ko što su bila ova dvojica; nu mlada ne bi čista duša: ona propirova noć u krilu bogatira grofa, a on htjede, da karmine slavi. Njezina se gola prsa razbieliše sniegom, kad on dodje, da joj nožem srdašce potraži".

Pogledah mu mučeć u oči; jer ne mogoh naći rieči, kojom bih ga bio sažalio.

„Ne misli“, veli mi, „da nisam nikad oćutio slasti ljuvene, nikad pčelicom srknuo iz mirisava kaleža! — Odlična neka Englezkinja putovaše u Napulj, imajući uza se ljepotu djevojku; zdravlje joj se razlilo po licu; oči su joj iskre žive. Moji drugovi prisiliše ju sa svom pratnjom saći s kola i leći na zemlju, pa ju zatim oplienismo. I nju i nekoga mladoga gospodina, valjda zaručnika djevojčina, odvedosmo u goru. Njega svezasmo za drvo, djevojka bijaše liepa, zaručnica bijaše, — i ja mogoh biti knezom savelskim! — Kad je stigla odkupnina za nje, nebi više djevojčinih lica rumenih, niti vatre one očijû; sve raztjera hladovina gorska“. Ja se okrenem, da ga ne vidim; nu on doda, hoteći se izpričati: „djevojka bijaše protestantka, stvor nekršten, kći satanova“.

I sjedjasmo časak, obadva mučeći. „Deder mi pročitaj jošte jednu molitvicu“, veli mi, i ja čitam opeta.

U sumraku vrati se Fulvija i dade mi pisamce nekakovo; nu mi zabrani čitati ga. „Gore se zaogrnuše mokrimi kabanicami; opremaj se na put, vrieme ne čeka. Jedi, pij, dugačak je put pred nami; a na golih stazah po pećinju nitko nezasadi krušnoga stabalca“. Mladić hajduk snese u čas koje kakva jela; uzeh, založih, što sam mogao; Fulvija prebaci kabanicu preko ramena, potegne me za sobom i odvede me kroz nekakove mračne hodnike. „U pismu su tvoja krila“, reče mi, „ni jedan vojak, stražeći na medji, neočepunja ti perca, mladjahni orle mój! Ova šiba vilinska dat će ti zlata i srebra, dok se sam doviješ svomu blagu“.

I maši se golom kosturom rukom u gusti bršljan, što je kô kakov zastor zaklanjao ulaz u špilju. Vani bi crna pomrčina; magluština mokra zaogrnula brda. Držeć se dobro za njezinu haljinu, idem, ali jedva mogu u pomrčini stizati brzi korak njezin na tom neukrčenom putu. Kô duh kakov žuri se baką preda mnom; grmlje i šikarje jednako se s nami žure.

Putovasmo nekoliko ura, dok padosmo u nekakovu uzku dolinu. U dolini nadjosmo kolibu od slame, kakove obično grade po barah; nigdje stiene, krov od trstike i slame siže do zemlje. Svjetlost blišti kroz pukotine nizkih vratašca. Udjosmo u nutra; a u nutri ko u kakovoj košnici za pčele, samo što je sve okolo naokolo od dima počadjavilo, jer ne može van druguda, već samo na vrata. I grede i vjenčanice i sama trstika sve se čadjom svietli. — Sred sriede poda stoji zidano ognjište nekoliko lakata dugačko, za pol tako široko. Na njem nadjosmo ugljena i pepela; ovdje bo si kuhaju, ovim si sobu griju. Ozada vidjesmo otvorenu stienu; tuda možeš u manju kolibicu, koja većoj priliči ko lukac luku. Ovdje nadjosmo spavajuću ženu s dječicom si. Magare pružilo vrat preko njih i zagledalo se u nas. Prema nam dodje nekakov starac gotovo posve gol, samo što je listanjke ovio poderanimi hlačicami od kožetine, poljubi Fulviju u ruke, ne progovori ni rieči, zaogrnu si gola ledja gunjcem ovčetinom; izvede magarca na polje, i migne mi, da uzjašim.

„Konj sreće bolje će kasati, nego li magare campanjsko!“ reče Fulvija. Seljanin izvede i magarca i mene iz kolibe. Srdce mi navrielo čuvstvom zahvalnim prema riedkoj baki otoj; pognem se, da ju poljubim u ruku, nu ona samo strese glavom i poredi mi vlasi s čela natrag. Oćutih hladni poljubac njezin; vidjeh jošte, gdje mi rukom mahnu — pa je nestade za grmljem i šikarom. Seljanin pozdene magarca i trči s njim uzbrdice ko za okladu; ja mu počmem govoriti, nu on mi dade slabim glaskom razumjeti, da je niem. Sad mi opet ne dade želja mira, rad bih znao, što li je u pismu, što mi ga dade Fulvija. Izvadim ga i otvorim. U njem bijaše jošte papira; nu tama mi ne dade, da pročitam samo i rieč, koliko i jesam oči napinjao. Baš kada je jutro svitalo, stigosmo na glavicu gori; na njoj ne ima ništa do

gola granita i pletenice travke i nešto malo sivuše Artemisije. Nebo je vedro i puno zviezda, pod nami puklo more maglovito; bare su to, što se ovdje od gore Albanske razvalile medju Peletrom i Terracinom. Nizki valovi magleni svjetlucaju pod nami; nu za čas vidjeh, kako se neizmjerno i modro nebo preli u boju ljubičastu, a malo zatim u najčistije rumenilo, tako te se i same gore obukoše u baršun plavičast. Mene svega začara tolikih boja sjaj; vatra gori na gorskoj vrleti i svietli se poput zviezde na vedroj podstavi. Na to mi se sklopiše ruke na molitvu, srdce mi se skruši pred bogom u prostranoj crkvi prirode i stadoh moliti se:

„Budi po tvojoj volji s menom!“

Sad se razdani već tako, te sam mogao pročitati, što mi pismo piše. Glej čuda. Putnica je, izdana rimskim redarstvom na moje ime, a ovjerovljena napuljskim poslanikom. Uz putnicu je i mjenica na 500 škuda, da mi ju izplati kuća Falconet u Napulju. Na malenoj ceduljici stoje ove rieči: „Za život Bernardov se nebojte; nu ne dolazite u Rim jošte koji mjesec.“

Istinu reče Fulvija, rekav: evo ovo su vam krila i vilina šiba. Slobodan sam, a uzdah zahvalnosti prhnu iz srdca moga u visine. Jošte malo, pa nas eto na dobru putu; tuj sjedi nekoliko pastira, koji zajutruju. Vodja moj stade; mislim, da ga poznadoše. Razgovori se s njimi na prste, te nas pozvaše, da dielimo s njimi zajutrinu: bilo kruha, bivoljeg sira i mlieka osličina. Ja založim nekoliko zalogaja i odmah poćutim, kako mi odlanu. — Ovdje mi pokaza vodja moju stazicu, a pastiri me uputiše, da ću tim putem sve niz goru uz duž baretinâ pogoditi u Terracinu, i da mogu tamo doći do večeri; samo se, vele, drži neprestance lieve strane gore; za sat ćeš za dva doći do kanala, što veže goru s velikom cestom, te ćeš skoro vidjeti dugačku aleju, samo dok se magla razidje, Ako, vele, onda podješ sve uz kanal, doći ćeš

na veliku cestu; tuj ima zapušten samostan, i danas je u njem krčma; zovu ju: Torre di tre Ponti.

Rado bih bio dao kakov darak svomu pratiocu; al ne imadoh ni probite proture. U to se sjetim, da su u mene jošte dvie škude, koje sam bio ponio iz Rima. Bio bo sam dao samo kesicu, što mi ju u Rimu na silu utiskaše. Sad bi dakle sav moj imetak u tih dviju škuda; jednu da dadem svomu vodji, drugu da si sačuvam na put, dok stignem u Napulj, da se poslužim mjenicom. Segnem u žep sad ovaj sad onaj; nu sve mi sizanje jalov posao; davna bo me biše orobili. Tako sada ne imadoh ništa. Što ću drugo nego odveži svoj svileni rubac, daj mu ga; a drugomu pruži samo ruku pa putuj sve sam stazom dolje u bare.

II. DIO.

Pontinske bare. Terracina. Moj stari znanac. Rodno mjesto fra Diavola. Gaj narančin blizu Mola di Gaeta. Napuljska gospodja. Napulj.

Mnogi misle, da su bare pontinske samo močvara, pusta krajina sa kaljužom vodom, koja nikuda neodtiče, i da je težko po njih putovati. Nije tako, baš je protivno tomu: bare bo ove više priliče bogatim ravnicam lombardezkim, dapače su od njih bujnije. Travlje jim je i bilje tako sočno i snažno, da ćeš jih jedva u sjevernoj Italiji naći takovih.

Ne ima puta boljega od onoga, što se pružio kroz ove bare. Nepregledivi lipik pružio se u duljinu, kola se toče kroza nj sve u hladu, a granje te njegovo brani od žege i zaparice sunčane. S obiju strana prostrle se ravnice, oko ti jih ne može pregledati; trava porasla visoka, iz barâ strče svježe zelene biljke. Kanali sieku ovaj onoga i upijaju vodu, i vidiš ribnjake, jezera vidiš, prorasla trstikom i vodnicom sa širokim listom. O lievu, kad dolaziš iz Rima, steru se visoki Abruzzi s tolikimi gradići, što se poput kula gorskih s bielimi zidovi svojimi sjaju sa sivih pećina. Na desno protegla se zelena ravnica skroz dolje do mora, gdjeno se diže glavina Cicello, koja se srasla danas sa kopnom, bivši nekad ostrovom Circe, na kojem se bio, kako pričaju, Ulysse izkrcao.

Putujuć ja sve lagano prema baram, razidje se magla, što je bila pritisnula zelenu ravan. Kanali se zabieliše po njoj, kô kada si platno razastro, da ga rosa obieli. Premda bi tek o svrsi veljače, sunce ipak pripicaše baš kô sriedi ljeta. Čoporovi bivolji prionuli pasti se po visokoj travi. Sila konja nagoni se razuzdano po ravnici i odbija veselo kopitom u vis, da sve voda brizga u zrak. Vitki se viju, obiestni skaču sad ovamo sad onamo — liepe li sgode slikaru, da se uči životinje slikati. O lievu opazim crn velebit-stup dima, kako se suče iz velike vatre, što ju pastiri naložiše oko svojih koliba, da očiste zrak nezdravi; sretnem tuj seljanina nekoga, blied je, boležljiv je, prava je opreka bujnomu bilinju, što se iz bare gizdavo pomalja. Pravi mrtvac, uzdignut iz groba, jaši on na vrancu konju i drži u ruci koplje, kojim svraća razpršene bivole po močvari. Neki polegli i pružili vratinu, te pomoliv crnu, gadnu glavurinu, pilje strašnim okom, vatrom razigranim u putnika, koji tuda putuje. Ovdje ondje tik ceste stoje zidane štacije na dva do tri sprata, te si na prvi pogodio pogled, da te opominju na kužni zrak, što se parom izparuje u vis. Biele zidove od ozdo do gore je nagrdila mastna i zelena pljesan. I sgrade i ljudi pokazuju biljege trulosti, riedak kontrast obilnoj bujnosti na okolo, i svježoj zeleni i toploti žarkoga sunašca.

Bolna duša moja nadje si u prirodi ovoj sliku varave sreće u životu. Tako ti gleda čovjek sviet uviek na očale čuvstva te mu se prema boji stakla, na koje ga gleda, pričinjava sad mračan, sad kô grimiz jasan.

Sat bi nekako jošte do zdrave Marije, kad sam ote bare prešao. Sve bliže te bliže dolazi mi gora sa svojim žutim pećinjem, i eto me blizu Terracine, eto u bujnoj prirodi hesperskoj. Tri visoke paome, pune roda, stoje kraj puta. Kad pogledaš na velike voćnike po obroncih gore, misliš, eto je netko prostro jedan jedincat

zeleni sag s milijuni zlatna zrnja; limuni i naranče kitajske, što su grane savile do zemlje. Pred kućom seoskom kraj ceste nagrnulo spalih limuna, kô kada si natresao kestenja, i sgrnuo ga, da stoji u hrpi. Ružmarin i divlja zažarena levkoja porasle bujno iz prosjeka i penju se na glavu litici, na kojoj jošte čekaju divne mirine kule Teodorika, kralja iztočnih Gotâ, te se kula s vrha zagledala na grad i na cielu okolicu širom.

Divna slika začara mi oči; snivajući udjoh u Terracinu. More mi puče pred očima; prvi krat vidjeh more, divotno more sredozemno. Nebo se samo u prečistu zamotku svom razapelo na oči mi, kô kad se je razgalila preda mnom ravnica bez kraja i konca. Daleko s daleka ukazuju se otoci, plivajući poput oblakova u svojoj boji jergovanovoj. Tamo, gdjeno se na obzorju zapušili tamni stupi dima, te se suču u zrak, tamo opazih Vezuv. More miruje; samo o žalove, na kojih stojim, udaraju struje, plavi dugački valovi, bistri i prozirni, kô što je proziran etar sam; pravom grmljavinom krši se struja o pećinje.

I oči mi se upilile i noge mi stoje ukovane; ciela mi duša diše uzbićena. Mislim: srdce mi se, krv mi se je i sve, što je tiela moga, preobrazilo se u duh, razplinulo se u njem, da poleti medju oba neba: medju more, kojemu se mjera nezna i medj nebo, što je gore nad njim. Suze mi potekoše niz obraze, moram zaplakati, kako diete plače.

Blizu mene stoji visoka biela kuća; more ju bije u podstavu, na kojoj stoji. Najdoljnji pod i nije joj drugo, do li hodnik, pod koji se uklanjaju kola putnička. To ti je krčma terracinska i najveća i najljepša, što jih vidjeh uz put iz Rima u Napulj.

Čujem, gdje popuckava bič sa kamene stiene; netko juri na četiri vranca prema krčmi. Oružane sluge sjede s traga na kolih; u karucah se izvalio baš po gospodski

blied koštunac, goso, zamotav se u dugačku šarenu haljinu. Postiljon sadje s kola, popucne nekoliko puta bičem dugačkim i upregne čile konje. Strani taj svat hoće dalje i zaprosi pratnju preko gore, u kojoj su fra Diavolo i de Cesari bili ostavili kršne zamjenike; prisiljen počekati časak, psuje i ruži nešto po englezki, nešto po taljanski na te pospance talijanske, na sve muke i patnje, što jih putnik mora ovdje prepatiti; napokon izvadi iz žepa kapicu i navuče ju na uši, te se zavali u kola, sklopi oči i dade se, što mu sudba udieli.

Saznadoh, da je Englez, koji već desetak dana putuje sjevernom i srednjom Italijom i da se je u to kratko vrieme s ovimi krajevi već dobrano bio upoznao. Za jedan dan pregleda, veli, sav Rim i sada je rad u Napulj, a odavle na Vezuv. Za tim je, vele, naumio parobrodom u Marsilju, da prouči južnu Francezku i ovo bi posljednje rad obavio, što može, u kraće vrieme. Napokon dodje osam oružanih konjanika, postiljon popucnu i kola i konjici zamaknuše na vrata, tik visoke, žute pećine stojeća.

„Badava mu sva tolika pratnja i oružje, kad i opet nije tako sjeguran, kano što su moji stranci“, reče nekakov stepeni majušak, pucajući bičem svojim. „Englezi se valjda rado vozikaju! Uviek u galop! Baš su to osebujni svati! Santa Philomena de Napoli!“

„Koliko je stranaca u vaših kolih?“ zapitam ga ja.

„U svakom kutu po jedno srdce,“ odgovori mi. „Jel de, da su to četiri momka, ali je dosad u cabriolettu samo jedan jedini. Ako želite u Napulj, moći ćete prekosutra stići tamo prije, nego li zadje sunce za San Elmo“.

Pogodismo se i ja se rieših brige, koja me je mučila, jer ne imah više novaca.

„Želite li, gospodine, da vam odmah dadem kaparu?“ pita veturin držeći medju prsti peticu-paolu.*)

„Pobrinite se samo za hranu i za dobru postelju“, odgovorim ja. „Sutra ćemo put pod noge, jel de?“

„Tako je, da, samo ako dozvoli sv. Antun i moji konji“, odvrati mi, „u tri sata, da krenemo. Sutra nam je najtežji dan, dva krat bo pregledati će nas na carinari, a tri krat gledat će nam putnice“. Na to položi ruku na kapu, migne i ode.

Dadoše mi sobu, da mogu gledati na more; vidim, da se je digao vjetar, gledam kako struja łomi brazde valova; slika je to posve drugačija od one, što ju vidjeh u Campagni; nepregledna pučina preda mnom zanese mi ipak misli u zavičaj moj, k staroj Dominiki. Žalim, da ju nisam češće polazio; ona bo me ljubljaše cielim srdcem svojim i valjda bi jedini na svietu stvor, koji me ljubljaše. I gospa Franciska, da, i ona me nekako voljela; nu ljubav njezina imade osebujan značaj. Dobra nas djela sprijateljila, a kada se ova ne mogu odmieniti, rúti se uviek bezdan medju davaocem i onim, koji dobro prima; godine, doduše, i dnevi zastiru donekle ponor taj povijušom biljkom prijateljstva, nu ga ipak nikad nezatrpaše. Mišljah na Bernarda i na Annunziatu — kaplje gorke, kapljuće mi iz očijû natapahu ustnice mi, ili — možebit su kaplje iz mora, jer jih i onako bacaše struja gore uza stiene.

Sutradan odkotrljah se ja s veturinom i sa strancem njegovim već u ranu zoru. Na medji stadosmo; jutro poče upravo svitati. Svi izadjosmo iz kola, jer nam valjade putnice pregledati. Tek sada uhvatih sgode, da vidim, tko s menom putuje. Drugom je mojim čovjek,

*) Putujući s veturinom, nemoraš ga unapred platiti, nego on tebe zakapari, da mu možeš poštenju vjerovati; dapače te dvori putem, što pojedeš i gdje prenoćiš. Sve je ove troškove on uračunao odmah, kad si ga pogodio za kola.

bit će mu trideseta i jošte koja godinica, plavokos je, i plavih očiju; ja ga uzeh dobro motriti. Rekao bih, da sam ga već vidio negdje, samo se ne mogu sjetiti. Po ono nekoliko rieči, što jih progovori, razumjeh da je stranac od nekuda.

Pregledavajuć nam se putnice, dugo se zadržasmo, jerbo vojnici nerazumješe tudjih jezika, u kojih su one glasile. Dok to potraja tako, izvadi stranac knjižicu i na čistu listku nacrta si cielu okolicu. Dosta romantični ukazaše se visoki tornjevi sa vratima kroz koja se pružila cesta, romantične su špilje slikovite pokraj ceste i u zadku neznatni gradić u gori.

Pristupiv k njemu, veli mi, da gledam, kako su se skladno u velikoj špilji koze poredale. Ja ću baš da pogledam, al u isti hip izletiše sve na polje; za njimi navali na manja vrata veliko stado iz nutrinje špilje, koju zatvaraše mjesto vratâ, pa sve dvie po dvie skaču van, kano što su skakale zvieri, kad su se selile iz arke Noemove. Najposlije izadje dječarac seljanin. Malen, šiljat šeširčić s debelom vrpcom, poderane mu čarapice i sandali, pa uz to kratka mrka kabaničica, kojom se je bio ogrnuo — gdje ćeš ljepšu sliku za upisak! I stadoše koze skakutati po nizkoj šikari. Dječarac se nasloni na pećinu, strčeću nada špilju i stade motriti nas, osebice pako slikara, koji slikaše i njega i družtvo njegovo.

„Maledetto — zlo i naopako!“ poviče veturin i trči k nam, samo što mu duša neuteče. Jedna putnica ne valja. Pobojah se, da će biti moja, i navali mi krv u obraze. Stranac pako ruži na vojnike, da su neznalice; čitati neumiju, veli, i podjosmo s veturinom gore u toranj; tuj nadjosmo šestoricu ljudi, gdje se pružili po stolu, pa se muče, nebi li iz putnica, po stolu razastrtih, išta izmudrili.

„Tko je medju vami Frederik?“ zapita debeljak izmedj tolikih somova.

„Ja sam taj“ odgovori stranac, „ja se zovem Frederik, po talijansku Federigo.“

„Dakle Federigo Six?“

„To ne, tako se zove moj kralj, što mu ime stoji gore na putnici.“

„Tako dakle!“ reče debeljan i čita polagano: „Frederic Six par la grace de dieu roi de Danemarc, des Vandales, des Gothes etc., — ali što će reći to: vi ste dakle Vandal? Vandali su barbari?“

„Dakako“ odgovori stranac, smijucnuv se, „ja sam barbar, koji eto dodje amo u Italiju, da se uljudi. Dolje pišu moje ime, a ono glasi kako i kralja moga ime, Frederic ili Federigo.“

„To vam je Englez,“ veli neki pisarčić.

„Ta nije,“ vrati mu drugi, „ti ćeš pomiešati sve narodnosti; evo, na, čitaj, da je sjevernjak: Rus je!“

Federigo, Danska, ta mi imena suknuše kô striele u dušu. Tako se je zvao moj prijatelj iz djetinstva, stanujući u moje majke; s njim bih u katakombah; on mi pokloni liepe sate srebrne i liepih mi naslika sličica. —

Putnica valjade; vojnici ga pojedoše očima, kad je svakomu u ruku dao po paol, samo da nas duže nezaustavljaju.

Tek što izadjosmo u polje, kazah mu, tko sam. U istinu bi on, koga sam nagadjao, naš danski Federigo, štono je nekad obitavao u moje majke. Spoznavši se opeta, on se veoma tomu poradova i prozva me opet svojim malim Antuncem. Pa sad nastadoše hiljade pitanja i propitkivanja. On zamieni mjesto s mojim dosadanjim drugom u cabriolettu, ter sjedosmo jedan do drugoga; jošte jedankrat stisnu mi ruke, i poče smieh i šala.

U par rieči izpripovjedih mu ja sve sgode i nesgode svoga života i od onda, kad sam živio u Domi-

nike i do onda, kad sam abbatom postao; pa preskočih i dovrših — nespomenuv zadnjih sgoda — rekav mu na kratko: „i sad evo putujem u Napulj."

Dobro se sjećaše, kako mi je bio obrekao — vidjev se mi posljednji krat u Campagni — da će doći u Rim po me; nu mu, veli, nebi moguće obdržati rieči, jer da ga je pismo od kuće bilo doma pozvalo, te je trebalo dugo vremena, dok se je vratio kući. Kad on kući, ne dade mu ljubav za Italijom mira, te ga povuče opet ovamo, evo sada po drugi krat. „I sad uživam," reče, „sve, što se dade; pijem, rekao bih, upravo na široko grlo zrak italski i poznajem svako mjestance, na kojem sam nekad bio. Ovdje mi se nudi srdcu mômu domovina, ovdje su boje, formé su ovdje. Italija je vrelo blagoslova!"

U družtvu s Federigom pobrza mi i vrieme i put; niti se na carinari u fondi nezadržasmo dugo. — On pogodi na svakoj stvarčici poetičnu krasotu, on mi po tom omili, tim me začara i bude mi najbolji tješitelj angjeo žalostivu srdcu mômu.

„Eno ti tamo moga miloga Itra nečistoga!" kliknu i pokaza mi gradić pred nami. „Nebi mi vjerovao, Antune, a ipak je istina, da sam na sjeveru svom, gdjeno su ulice čiste, pravilne i na vlas razredjene — da sam željom gorio, samo da mogu doći u kakov nečist grad talijanski; u tom baš počiva neka karakteristika, nešta, što slikara vuče k sebi. Ove uzke, nečiste ulice, ovi sivci nečisti shodovi, izkićeni čarapami i suknjami, okna ova bez svakoga sklada, jedno gore, drugo dolje; ovo veliko, ono malo; ovdje po pet lakata visoke stube, da se možeš popeti na vrata, ondje pako drvo — naranča, spustila preko zida svoj žuti rod — to će biti slika! Al u onih uljudnih ulicah, gdje ti kuće stoje u red kô vojnici okrojene i stube i strešnice, tuj se neda nikad ništa započeti.

„Tuj porodi Fra Diavola majka!" poviče netko u kolih, kad smo ušli u nečisti uzki Itri, štono ga je Federigo tako liepo slikovao. Grad Itri stoji na visokoj pećini tik duboka ponora. Glavna je ulica mjestimice tako uzka, da jedva prodju kola kroz nju.

Kuće prizemnice većinom ne imaju prozora; nu su zato vrata veća i šira, te možeš gledati kroz nje, ko u kakovu duboku pivnicu. Kamo pogledaš, nevidiš ništa, do li nečistu dječicu i ženskadiju; svatko ti pruža ruku prosjakinju. Žene se smiju, djecà se dreče i kese nam se. Nesmiješ glave pomoliti iz kola, ako nećeš, da ju razlupaš o kuću, što se iztegla na ulicu. Mjestimice se pružili shodovi tako napred, te nam se pričini, da se vozimo izpod lukova. Crne stiene na obadvie strane; dim se puši na vrata otvorena, pa se suče uz čadjave stiene.

„To je baš krasan grad," veli Federigo i pljesnu o ruke.

„Hajdučko je to gniezdo," odvrati mu veturin, kad smo prešli vrata gradska. „Polovinu žitelja već je redarstvo presadilo u drugi grad za goru tamo i nasadilo druge ovdje; nu sve badava, jer štogod u ovu zemlju posiješ, sve niče korovom. Al i sirote hoće, da jim dadeš živjeti."

Već sama krajina oko velike ceste medju Rimom i Napuljem zove te u hajduke; kamo zadješ, svagdje ćeš u gustoj gori maslinovoj naći skrovišta; u špiljah gorskih, u nizinah ciklopskih i u tolikih svakakova imena prodorih.

„Gledaj der ovu," reče mi Federigo, „prostu i samotnu velebit-zidinu, kako ju je zadušila kozja loza i pletenac biljka. To ti je grob Ciceronov; tuj ga dostiže bodež ubojnički, bježećega; tuj se zasu jezik govornikov u prašinu."

„U svoj dvorac u Molo di Gaeta neka nas vozi

veturin," veli Federigo. „Tuj je najbolja krčma, a vidik, da mu je premac vidik onaj napuljski."

Divotno i liepo prepliću se gore, bujna je vegetacija svuda; potjerasmo hladovinom visoka lovor-stabarja i eto nas već pred otim svratištem. Brzac Cameriere* stoji već na službi i čeka nas na širokih stubah, po kojih je poredano grmlje uz cvieće.

„Eccellenza, vi ste li to!" začudi se, pomažuć nekoj utovljenoj gospi sači s kola. Ja ju pogledah dobro: obrazi su liepi, veoma liepi; crne joj oči kazuju, da je Napuljka.

„Dà, da, ja sam!" veli ona. „Evo dodjoh sa svojom sobaricom, to je moj Cicisbeo; to je sva moja pratnja, ni jedne mužke glave ne dovedoh sa sobom. Što veliš, jesam li junakinja, kad sam sama došla iz Rima u Napulj?"

Kô bolestnica onemogla sruši se u divan i podboči lica malenom svojom punom ručicom i poče prebirati po jestveniku: „Brodetto, Cipollette, Facioli. — Znadeš, da ja nevolim čorbe; ne, nikako nemisli, da sam ja gòra ujedno i jajeva tvrdja (castello dell' ovo). Meni su dovolj nešto malo animelle dorate, pa koji finocchi. Mi ćemo u svetoj Agati ručati, kako treba: — Ah, sad već dišem lasnije!" progovori i odkopča kabaničicu, „sad već osjećam, da mi piri moj zračak napuljski! Bella Napoli!" kliknu i otvori vrata na shodu, gledajuća u vrt, razkrili ruke i srči te srči zrak taj.

„Vidi li se Napulj već?" zapitam ju ja.

„Jošte ne," odgovara Federigo, „al Hesperija, čarobni perivoj Armidin."

Pa izadjosmo gore na Loggiu. Koje li krasote! Gdje je fantazija, koja će ju izmisliti! Pod nami se vije gaj citrona i kitajske jabuke, ponesle plode, te jim

---

* Konobar.

se grane svijaju k zemlji pod zlatnim teretom svojim. Čempris, gorostas, kô što je topola sjeverne Italije, okružio je cieli vrt. Taman, odviše je taman prema bistromu moru plavetnomu, što se je prostrlo iza njega, a na drugoj strani perivoja počelo strujeć šibati mirine kupališta i hramove drevnih dana. Ladje i čamci s velikimi jedri jedre u mirnu luku, oko koje se savila Gaeta* sa svojimi visokimi dvorovi. Povisok brežuljak diže se nad grad; na njem stoje nekakve mirine.

S tolike krasote oči mi se izgubiše.

„Vidiš li, kako Vesuv kadi!“ reče Federigo i pokaza mi na lievo, gdje se grebeni brdina ukazuju, ko oblaci lagani, koji se napeli povrh neopisive divote morske. S dušom djetinjom pozdravih taj toliki veličaj, s kojega se i Federigo eno poradova tako. I moradosmo dolje pod jabuke kitajske; tuj okusih ja zlatna ploda, što visi o grane, poberem sa zemlje liep broj i počmem se nabacivati u vis, ko da se igram zlatnimi kugljami.

„Miloto, Italijo!“ vrisnu Federigo. „Jest baš tako stajaše pred menom slika tvoja, dok sam bio jošt gore na sjeveru. U spomeni mojoj godio mi miris ovaj, što ga sad ovdje sisam sa zračkom svakim. Na tvoje gajeve naranča pomišljah, kada sam gledao na naše livade. Množinu naranča nazrievah, kada sam zlatne gledao jabuke po vrtih seljana uz mirisava polja djeteline. Nu nikada nebi zelena voda mora iztočnoga onako plava, kô što je plavo to srednje more. Nit nebo sjeverno nebi nikad tako visoko, tako bajno kô što je na jugu toplom i divnom.“ Radost bi mu pravi zanos, a rieči mu gladka pjesma.

„Kakva li me žudnja gonila od kuće!“ govori jošte. „Sretniji je onaj, koji nikada nevidje raja, svakako

* Ovdje pokopa Enea svoju dojilju Cajetu, pa odatle ime gradu.

sretniji od onoga, koji se je blažio po njem, pa se onda okanio njega, a da se nikada unj više nevrati. Moja je domovina liepa. Danska je perivoj sav u svom cvietu, i može sa svačim s onkraja Alpa takmiti se; imade bukvika, i mora imade. Al što je ljepota na zemlji prema onoj nebesnoj gore! Italija je dom fantazije, krajina ljepote ona je, blago mu, blago si onomu, kojemu sreća dade pozdraviti ju opet."

Ko što ja i on tako ljubi žutice naranče; suze mu rone niz obraz na zemlju; grli me, ustnice mu gore na mojem čelu. — Sada se moje srdce otvori njemu posvema; nebi mi tudjim, prijatelj moj bijaše mi u djetinjih ljetih. Ter mu nabrajam svoga života zadnje ozbiljne sgode i tim će srdcu momu odlanuti, što mogu sebe iztaći, kakov sam, što smijem Annunziatino ime spomenuti; Federigo me sluša i sve ga, prijatelja, živo zanima. Velim mu, kako pobjegoh, kakove puste imadoh love medju hajduci u gorskoj špilji; tko bi Fulvija i tko no mi reče, da se Bernardo osovi na zdrave noge. Mukao uzdah čusmo iz nenadi iza živice ne daleko nas: nu nas zakrili grmlje lovorovo i kitajske jabuke, štono se pod rodom svojim pognule do zemlje. Ja nemogah nit pomisliti na to, da bi tkogod mogao postati tuder i čuti, što ja govorim ovdje. Sad odgrnemo grančice na stran i vidimo, gdje tik nas sjedi Napuljka, gospa, da roni suze na vratih blizu razvaljana kupališta Ciceronova.

„Ah, junače mladi!" kriknu, „ja sam vam posve nevina. Ja sjedjah već ovdje, kada vi s prijateljem svojim dodjoste; ovdje mi godi, tako je hladno i frižko; vi govoraste tako glasno, te sam razumjela polovicu poviesti, prije nego li sam mogla znati, da je tajnom, koju samo prijatelj dobar čuti smije. Mene ona upravo tronu. Nu s toga vas nezaboli glava, jer znadem, što vi znate; moj jezik niem je, kô jezik smrti. Zabunjen

naklonim se stranoj gospi, što se u poviest srdca moga eto sad tako uvrze. Federigo me pako tješi jošte tim: „što," veli, „nitko neznade, čemu je to dobro. Ja sam" veli, „vjerujem u kob, kô da me porodi Turkinja mati; znaj da se tuj neradi o kakvoj tajni zloj po državu, ta svako ti srdce u svom arkivu krije takove žalobne memoire. Tko zna nije li to bila baš njezine mladosti poviest, koju je slušajuć učila iz tvoje. Ja bih dao svoju glavu, da će tako biti, jer ljudi riedko liju suze za tudju žalost, ako se ova netakne njihove same. Mi svi, što god nas imade, mi svi volimo svaki sebi, pače i ondje, gdje je najveća žalost, najdublja tuga."

I popesmo se opet na kola, pa hajdmo i opeta dalje. Sva krajina, što je ima u šir i u duž, sva je bujna, vrlo bujna. Tik puta porasla aloe široka lista i čovječje visine; svuda ju rabe za ograde vrtovom i njivam. Visoke vrbe žalostnice povile vitke hvojke svoje do zemlje i ljube sjenu svoju na njoj.

Zalazeć sunce, predjosmo potok Garigliano ondje, gdje je nekada počivala drevna Minturna. Vidjeh gdje po njoj plovi sam žuti Liris, obrasao trstikom, kakono onda, kad se je ovdje krio Marij od okrutnika Sulle. Daleko jošte bi nam do sv. Agate, noć pritisla, a gospa se poče bojati hajduka, te gleda, proviruje van, da nam nebi tko taj prtljagu odrezao s kola. U taman puca veturin po svojih konjih i hrska svoje m a l e d e t t o; crna bo noć brža je od njega. Teda negda svjetljucne svieća pred nami; eto nas u sv. Agati.

Večerajuć, neprogovori gospa ni jedne rieči; ja ju uhvatih, kako se zagledala u me. Sutra u jutro ćemo da prije odlazka popijemo svoju kavu, i ja ću izaći iz svoje sobe; u to mi ona ljubezljiva popodje u suprot. Sami buduć, pruži mi ruku i reče milohotno i pouzdano: „Vi se valjda neljutite na me? stidim se, da vam istinu rečem, nu sve bi ipak posve nevino."

Umirim ju i uvjerim da se posve oslanjam na njezino žensko čuvstvo i na njezinu šutnju. —

„Vi me jošte neznate,“ veli mi, „mi ćemo se, nadam se, pobliže poznati. Možebit, da će vam sada, putujuću u veliki strani grad, moj suprug moći koristiti. Morate nas posietiti. Vi nikoga jošte tuj neznate, a mlad bi se čovjek lasno mogao prevariti u izboru.“

Baš joj se cielim srdcem zahvalih za tu prijatnost njezinu, tronula me u istinu; ipak je svagdje dobrih duša!

„Napulj je opasan grad,“ veli mi; u to udje Federigo i moradosmo prestati.

Sad smo eto opet svi u kolih; spustismo prozore; već se bolje svi poznamo i primičemo se Napulju, što nam je svim i bio ciljem. Federiga zanose slikoviti čoporovi, što jih putem ovdje ondje sastajemo. U crvenih haljinah, navučenih na glavu jaše žene na magarcih mimo nas; tuj sisa maljušno djetešce na prsiju materinjih, tuj se drugo malo veće savilo u košaru i spava joj uz noge. Ciela obitelj jaši na jednom konju: žena sjela za muža, nasloni i ruke i glavu na ledja njegova, te spava, rekao bi; — muž drži pred sobom sinčića, dadši mu bič, da se njim zabavi, i bijaše to slika, kakovu je Pignelli znao izvaditi iz pučkoga života u svojih prizorih dražestnih.

Zrak nešto posivio; spustila se kišica; nemogosmo vidjeti ni Vezuva, niti Capri. Žito se zeleno uztalasalo u polju izpod visokih voćaka i topolâ; oko ovih se savila vinova loza.

„Vidite li?“ reče signora; „naša je Campagna gotov prostrt stol, s kruhom, vinom i voćem; sad nà vidjeste i naš veseli grad i more kako se talasa.“

Pred veče stigosmo i tamo. Krasna se ulica Toledo pruži pred nami. Dà, to je pravi korzo!* Svietli

* Glavnu ulicu, što no ju u Milanu zovu „korzom,“ u Palermu „kasarom,“ zovu Napuljci „Toledom.“

štacuni, stolovi pred njimi s narančami i sa smokvami, sve je svjetla rieka u zraku. Sa svake strane digle se kuće visoke, na svakoj je shod pred prozorom; gospodje s gospodom stoje na njih, kô da bi gledali veseljka karnevala. Kola se za koli natječu; tuj sope konji po gladkom pločniku, tuj mali dvokoli kabriolet. Petorica, šestorica sjede u kolicih, za njimi otrcani momci, a izpod njih, da je više smeta, do polak goli lazaroni u svom blaženom miru; jedan jediti konjić vuče svu tu svojtu i jošte pokasuje. Pred kućom nečijom naložena na uglu vatra; dvie na pol gole suklate u hlačah do koljena i u zobunih. što jih samo jedno puce zakapča na prsiju, polegle uz vatru i igraju u karte. Ljerar gudi, organci sviraju, žene pripievaju; sve se dreči i mota amo tamo, i vojnici i Grci, Turci i Englezi. Osjećam, da sam pao u drugi sviet: život južni, kakva nepoznavah do sada, počima mi goditi. Gospa si razpuca ruke pljeskajuć i veseleć se svomu veselomu Napulju. Rim je grobnica prema ovomu gradu veseljaku.

I skrenemo na largo del castello*, i tuj nadjosmo istu viku, istu vrevu. U okolo ukočili se osvjetljeni teatri s raznimi slikami, pokazujućimi glavne prizore komada, koji u nutri daju.

Na visoku tribunu popela se družba šaljiva i mami publiku: žena zove, muž trubi na trublju, a djetešce maleno drži u ruci bičetinu i mlati po obojici; dolje pako hóda konjče na zadnjih nogu i čita iz otvorene knjige. — Tamo stoji čovječina nekakova i klati rukama okolo, pjevajuć u kolu mornara, što su se tuj stisli ovaj uz onoga. I to bi improvizator. Starčić neki drži knjigu, rekoše mi, da je Orlando furioso, i čita u sav glas. Baš kad smo se mimo njih povezli, udariše svi pljeskati.

---

* Najveći trg u Napulju, pružio se skroz dolje do luke.

„Monte Vesuvio“ poviče gospa i opazim u kraj trga tamo gdje se ukočio u vis svietlac-toranj, kako se Vezuv propeo u zrak, a ognjena se lava valja ko rieka krvava ostrance niz brdo. Ponad sriede grotla uzrvio se živom lavom nadut oblak; nu samo u jedan trenutak vidjeh tu velebnu sliku. I odvezosmo se trgom u svratište Casa tedesca. Tik nje stoji nizana lutkara; pred njom jošt jedna manja, po kojoj polichinel veseo preskakuje, ječi, plače i šaljivke rieči siplje. Sa svih strana čuješ samo veselje i smieh. Malo jih je, koji slušaju fratra, što stoji na drugom uglu i govori s nekakova kamena. Pred njim stoji starac oširokih ledjurina, rekao bi, mornar je, i drži križ sa slikom spasitelja. Sievajuć mu vatra iz očiju, gleda fratar drvene lutke lutkareve, što mu máme narod od prodike njegove.

„Zar je to korizma?“ poviče. „To li je doba nebu posvećena! Vrieme, u koje bismo se morali skrušiti, trapiti pùt svoju, te priprosti, pepelom posuti hodati po vani? Vam je u svako doba karneval, i danju i noći, od godine u godinu, dok vas potegnu u bezdan pakla. Tamo ćete moći poslije ko pašćad cviljeti, tuj urlikati, plesati i slaviti festino u paklu vječite sramote i patnje!“

Glas mu se poče dizati i sve više mekani dialekt napuljski zvoni u mojih ušiju ko pjesma vijavka, rieči mu se stapljaju melodično jedna u drugu. Što on glasnije prodiči, to se glasnije dere polichinel i skače što može veselije i na svaki skok mu pljeska svjetina bolje. Nu se razljuti fratar i u svetom gnjevu iztrgne starcu križ iz ruke, te nasrne u svjetinu i pokazav joj razpetoga poviče: „Gledajte ga evo, ovo vam je pravi polichinel! Njega, da njega valja, da gledate. Njega slušajte! Zato vam i dade oči i uši! Kyrie eleison!“ U taj hip pade sva svjetina, ganuta svetim znamenjem, na koljena i skladno odgovara „Kyrie eleison.“ Stojećega uz kola naša, i mene ganu prizor taj.

*

Federigo morade gospi naći kola, da može kući. Pruži mu ruku, da mu se zahvali, pa savi ruke meni oko vrata i poljubi me živim poljubcem, rekav mi: „Da ste mi sretan došao u Napulj!“ Jošt iz kola posla mi na prstu poljubac. Pa odosmo u svratište i dobismo sobu.

Bol i utjeha. Ja se spoznadoh sa signorom. Profesor. Pismo. Jesam li ju dobro razumio?

Federigo ode spavat, a ja ostanem na shodu, ter se razgledam po svem trgu i motrim Vezuv; to čudovište svieta, u koje sam eto mišlju zaronio, nedade mi oku počinuti. Čas za časom na ulici sve postaje mirnije; svieće se potrnule, pol noći je. — Oko mi se zakvačilo o brdinu, iz koje se ognjen stup iz ždriela digao prema rumenoj oblačini širokoj, ter bi rekao: eto se je od ognja i plamena ukočio pinjol gorostasan; lava pokaza žilje svoje, što ga splete oko brda. Dušu moju svu osvoji taj prizor divni, taj glas božji, što mi govori iz vulkana koliko i noćno tihano nebo. I bi to časak, kakov nam sviće samo, kad duša naša, recimo, gleda licem u lice bogu svomu: sad razumjeh, da je svemoguć, mudar i dobar; razumjeh mu i ljubav, s koje nam šalje striele i vijore sluge svoje, i radi koje ni jedna vlas nestruni se s glave naše. Sam moj mi život dodje na oči, ter vidim, da me čudesna vodi i ravna ruka; i nesreća svaka i žaoba nesjetna, sve je to prelaz od zla na bolje. Nesretna smrt majke moje, što ju sakriviše konji podivljali, ona mi ote, pobojah se, svu bolju budućnost, ostadši sam u svietu sirotče diete bez pomoći ičije. Tko zna, nebijaše li baš to onaj plemeniti uzrok, što poslije pobudi eccellenzu, da skrbi za moj uzgoj, bivši baš on sam nesreći mojoj povodom nevinim? Ovamo

kavga Mariuccijina s ujakom Josom, tamo strahotni časovi, koje no prepatih u kući njegovoj, pognaše me u burni taj sviet; nu da nedodjoh u pustu Campagnu k babi Dominiki, tko zna, bi li taj goso bio i svrnuo oko na mene. Trag po tragu prodjoh u misli sav taj život svoj i nadjoh u lancu njegovu samo karike najviše mudrinje i dobrote. Samo tuj, kad sam taknuo u zadnje karike, pobojah se, da će se sad nà razići jedna od druge. Poznav Annunziatu, to bi mi proljetnim danom, koji no iznenada razvi pupoljak u mojoj duši. Po njoj sam sve mogao biti u svietu; njezina ljubav trebaše da samo krunu posadi na sreću života moga. Bernardovo čuvstvo bijaše samo puteno. Da ju izgubi, časak bi ju samo požalio, bol bi mu bila kô sievak kratka; on bi se bio znao utješiti. Nu baš to samo, što ga Annunziata tako obljubi, to mojim nadam podreza krila. Ovdje nemogoh razumjeti mudrinje božje, već me uzbuniše brige s tolikih varavih nadą mojih. U tom trenutku zadrhta struna kitare pod shodom; vidim čovjeka, gdje prebire strune i ugadja pjesmu ljuvènu, prebaciv nebrižno preko ramena kabanicu. Časak za otim otvori lagano vratca na suprotnoj kuci, i izčeznu kô duh za njimi. — Sretan ljubovnik, što se požuri na poljub i zagrljaj ljubin. — I motrim zviezde po nebu i gledam po bistròm, plavušnom moru, kako mu lava usijana i ovdje i tamo dodaje zračke rumeni svoje. — „Divna li si priroda!“ zavapi duša moja. „Ti si meni ljubovca moja! Ti me privijaš srdcu svomu, ti mi otvaraš nebo i svaki tvoj lahor ljubi mi čelo, ustne mi cjeliva! Tebe ću pjevat, ljepotu tvoju i tvoju svetu opjevati veleb. — I jedan i stokrat ću puku ponavljat milozvuk melodije, kako ju ti ugodiš u mojoj duši. Daj pusti, neka mi srdce krvavi.“

Tako snivaše srdce moje; tako mi htjede i snaga, da se pojavim pjesnik besjednik, i želja mi neodoljiva gonjaše na to svu dušu moju. Samo mi nešta sjelo na srdce:

što li će reći Franciska i vojno joj, kad čuju, da sam utekao iz Rima; kad čuju, da sam se pojavio improvizatorom ovdje? a onamo misle, da mirujem u Rimu i revnujem po knjigah. — To mi čuvstvo nedade mirovati, s toga jim jošt noćas napisah knjigu. Sinovljim pouzdanjem pripoviedam jim sve, sve na vlas, što i kako se sbude: i svoju ljubav s Annunziatom i utjehu jedinu, koju mi pruži priroda i umjeće, i završih moleći skrušeno neka bi mi odgovorili, oprostili mi i smilovali se, kako jim samo srdašce smogne, a ja da neću, dokle mi neodgovore, ni koračiti kamo, niti se igdje javno ponieti. — Dulje od mjesec dana, neka me čekanjem nemuče. — Pišuć to pismo, suze ga moje poliše; ali ja u njih ipak oćutih olakšice; a kada ga završih zaspah tvrdo i mirno, kako već dugo nisam spavao.

Sutradan poredimo ja i Federigo svoje potrebe; on se useli u svoj novi stan u neku ulicu u prikraju; a ja ostanem u toj njemačkoj (tedesca). Odavle vidim i Vezuv i more, dva čuda svieta, što jih do sad poznavao nisam. Revno polazim muzej Burbonski, polazim teatar i hodim na šetnju, i za tri dana poznam već sav grad.

Na to stiže poziv i meni i Federigu, da dodjemo k profesoru Marettiu i supruži mu Santi. Kad mi tamo, pobojah se ja, da to nije bludnja, premda je poziv valjao meni s naročitom željom, neka bih i Federiga doveo. Propitav se, saznadem, da je Maretti muž veoma učen, da je starinarom; a gospa mu Santa, da se je tek vratila s posjeta svojih iz Rima. S menom se ona i s Federigom valjda putem spoznade. To bijaše ona Napuljka.

Pred veče podjosmo ja i Federigo k njim. U svjetloj jim dvorani nadjosmo liepu kitu gostiju. Dvorana popodjena gladkim mramorom: od mramora odbija se svjetlo svjetiljaka; toplotu joj daje ovelik skaldin, ogradjen železnom rešetkom.

Gospa — ili pošto ju znamo: Santa nas dočeka na

obje ruke. Svjetle joj plave haljine svilene pristale, da bolje netreba. Samo da je malo vitkija, eto ti prve krasote! Rekav gostim, tko smo i što smo. uprosi nas, da budemo kô u svojoj kući.

„U moju kuću ulaze sami prijatelji; za čas sve nas poznadoste.“ Ovo vam je, veli, onaj, ono onaj gost i naposeb odabere još nekoje goste. Pa počmemo u divane, plešemo, popievamo, — i tako nam teče vrieme. I dade nam svakomu svoje mjesto. Mlada neka gospa sjede uz glasovir i pusti grlo. Zapjeva baš onu ariju, što ju pjevaše Annunziata u operi Didoni; — al koji li bi život u onoj ondje, i koja li sila onamo potrese dušom! Nu ipak moradoh joj i ja pljesnuti, kad već drugi tako htješe; zatim prebere strunu ovdje strunu ondje i zaigra veselu plesavku; trojica četvorica gospode svaki svojoj drugi ruku dadoše i jagme se po sklizku mramoru. Ja se stisnem u kutić medju prozore; malen nekakov vitkulj s naočalima, što je dosad neprestance i van i u nutra na vrata smucao se, dodje i nakloni mi se do poda. Da odpočmemo svoje razgovore, počmem ja s Vezuvom i velim, kako je divna rieka lave.

„Sve je to ništa,“ cienjeni prijatelju, „ništa prema onoj strahovitoj provali, što bi godine 96. i štono ju Plinij opisuje; tada je pepeo prhao skroz do Carigrada. I ja se mogu sjetiti, kada smo se ovdje u Napulju branili proti pepelu, kô kada se branimo proti kiši; a gdje je Napulj, gdje li Carigrad! Klasičko doba preteče nas u svem; doba bijaše to, kad je svatko mogao moliti se: „serus in coelum redeas.“

Ja mu počmem pripoviedati o teatru Karlinu, a on zabludi ća u tačke Thesipove i počme mi razvlačiti, što je tragična, što je komična maska. Ja se samo dodirnuh posljednje muštre kraljeve vojske, a on se i odmah zaleti u ratove i u način, kako su stari ratovali; čitave falange dade vrstati preda mnom. Jedno jedino

bi mu pitanje: znam li štogod iz poviesti umjenja, zanimljem li se arkeologijom? Ja mu velim, da me zanimlje sav sviet i sav život u njem i kako mi je naročito umjeće pjesnikovo dušu uzdrmalo; i pljesnu čovječina rukom o ruku i proslavi mi liru glasom Horacijevim:

O decus Phoebi, et dapibus supremi
Grata testudo Jovis!

„Dakle vas je ipak ulovio," reče Santa, priskočiv k nam, i smijucne se, „sjegurno zabludiste već ća u dneve Sesostriseve! Ali naše doba takodjer hoće, da mu posvetite nekoliko časova. Eno, nam na suprot sjedi nekoliko ženica, hajdete, poigrajte s kojom." — „Kako ću, kada neznam, niti sam ikad znao," uzvratim joj.

„A što bi, da vas ja, domaćica, pozovem, da s menom poigrate; bi li se i samnom kratili!"

„Bi, žalibože! Ja sam vam tako nespretan, te bismo mogli brzo obadvoje nosom po podu strugnuti!"

„Alaj bi to bio krasan prizor!" reče i prhnu onamo k Federigu, pa poleti s njim po dvorani.

„Vesela gospodja," veli joj muž, i pridoda: „liepa, veoma je liepa, gospodine abbate!"

„Krasna baš!" velim ja posve čedno i zadjem s njim, nit sam neznam, kako, medju etrurske posude. On sam se ponudi i vodi me cielim muzejem Burbonskim i potanko mi nabraja, koji je sve slikar slikao dragocjeno hrblje ovo, na kojem je svaka crta divota slika, ili joj gledao lice, ili ju motrio, kako stoji; sve su se, veli, morale slikati, dok je jošte ilovača mokra bila; ništa se poslije nedade izbrisati, svaka čarka morade ostati, gdje bi začarana.

„Zar još i sad boravite, u svojoj razpravi?" zapita Santa, vrativ se opeta k nam. „Poslije dalje" reče nasmijav se i odtrgnu me od učenjaka, šaputnuv mi: „Nemojte, da vam muž moj dosadjuje. Morate biti veseo;

gledajte kako se mi veselimo. Ja ću vas izliečiti, samo mi recite, što ste čuo i vidio i što vam se je najviše sviknulo!“

Pa joj velim, kako mi se u Napulju sviklo, kako sam danas po podne bio u Posilipovoj špilji i obreo vinjagom obrasle mirine crkvice nekakove; već ju, velim, prirediše i već u njoj obitava obitelj nečija. Vesela dječica i gospodinja milušna podvoriše me vinom, i dadoše tomu svemu nešta malo romantike.

„Vi dakle i ovdje već nadjoste, što je srdcu milo?“ nasmije se i zaprieti mi prstom. „Nebojte se radi toga; u vaših godinah nije srdcu dosta samo propovied korizmena.“

To bi nekako sve, što mogoh ovo veče razabrati o značaju gospe Sante i o njezinu suprugu. Njezine rieči tekoše, kô da si jih namazao: samo Napuljka može biti onakovo diete naravi, onako iskrena i samo njezine spone onako sapinju. Muž bi joj učenjak, i u tom nebi baš zla nikakova; boljega vodje, da me vodi po muzeju, nemogoh si poželjeti. A da je u istinu bio takov, o tom sam se kasnije uvjerio; i Santa, koju sam često polazio, svaki me krat više zanimaše. Godilo mi, da me tako pazi; a prijateljstvo mi otvori i srdce i usta. Sviet sam premalo poznavao, u mnogih potrebah bio sam gotovo što i diete, nestojeće na svojih nogu; s toga se pridržah za prvu ruku, što mi ju pruži prijateljica, i ruci toj u harnost dadoh sve svoje pouzdanje.

Bude jednom, te će mi Santa spomenuti najvažniji momenat moga života: kako sam se razstao s Annunziatom. I poćutih utjehu, nadjoh olakšicu u tom, ter joj smjedoh reći, što mi želja hoće, njoj, kojano dokaza, da joj nešta vriedim. Duša mi se umiri, što je iz mojih riečih, rečenih joj o značaju Bernardovu, znala onako crn, ali sgodan sud odkrojiti; nu što je i po Annunziatinoj čistini tražila mrke ljage, to joj nemogoh prostiti.

„Za pozorište je,“ veli, „prenizka i prenježna, to ćete i vi priznati! I tiela nešta trebamo, dok smo na ovom svietu. Dobro ja znam, da su i ovdje u Napulju neki mladi ljudi s njezine ljepote za njom mahnitali. Glas bi, čarobni glas joj, štono neima ravna; on ju prenese amo u ovaj sviet duhova, kojemu patri po pristalu liku svom. Da sam ja mužko, nikad ja neprivoljeh takvomu stvoru, bojeć se, da mi se neraspe pod rukom, kad ga prvi krat zagrlim.“

Htio nehtio, moradoh se nasmijati; to je ona valjada i htjela. Da je Annunziata darovita, razborita i čista srdca, to i ona priznade.

Krasota prirode oko mene svu mi pogna volju moju, te prionem posljednjih večeri i izpjevam nekoliko manjih pjesmica: tako Tassa u tamnici, fratra prosjaka i jošte kratak jedan plodić lirski, pjevajući grčevitim zanosom moju nesretnu ljubav i razoren umišljeni sviet, po kojem zajedri duša moja. Počmem jih čitati Santi, nu mi već prva tako savlada čuvstva, te sam se razplakao kô diete plačno. Uzam ruku mi, zaplače i ona sa mnom; ove joj suze njezine kanuše, da mene za nju sapnu za uvieke. — Kuća mi njezina bude novi zavičaj; čežnjah upravo za svakim satom, samo da mogu opeta s njom progovoriti. Mušice njezine, njezine komičke dosjetke, kojimi se je i sad i za čas opeta izticala, mnogi mi izvabiše posmjeh, premda sam ćutio, dokle je šala i radost u Annunziate čistija i plemenitija.

„Kada ste posljednji krat“ reče mi jednom, „vidio ljepušnu gospu u Posilipu i kuću joj romantičnu, što no bi crkvom do pol?“

„Samo jedan put od onda,“ odgovorim joj.

„Kako, je li bila mila i nježna?“ propitkuje Santa; „djeca joj valjada, vodjami budué, nebiše doma, a muž negdje na moru? Pazite se, gospodine, Napulj vam je blizo paklu.“ I nju, što znadoh iskrenije, stanem uvje-

ravati, da me samo romantika kraja otoga izvabi u špilju Posilipa.

„Prijatelju mili“, veli mi s pouzdanjem, „ja te stvari bolje znam, nego li vi. Prvu jaku navalu ljubovnu srdca svoga naperiste na ženu, koja, ne velim, da nebi vriedna ote ljubavi, — al koja nebi iskrena prema vam; — nemojte, ne govorite mi ni rieči protivne, ona izpuni svu vašu dušu, a vi moradoste tu sliku čupati iz srdca svoga, moraste, kako mi sam rekoste, pustiti ljubicu svoju, pa vam sada stoji praznina u duši, koja bi se morala izpuniti. Nekada življaste samo u knjigah svojih, snivajući, dok vas pjevačica ne izvede u sviet medju ljude, te postadoste put i krv, koje se takodjer otimlju za svoje pravo. A zašto i nebi? Ja mlada čovjeka nikada strogo ne sudim; osim toga muževi čine, što komu volja!“

Tomu, što najposlije reče, ja se ne uzprotivih; nu što reče o praznini, nastaloj u duši mojoj, izgubiv Annunziatu, pravo reče; to bo sam dobro osjećao; ali sada — što bi mi moglo taj gubitak nadoknaditi?

„Vi niste čovjek, kô što su ostali ljudi, vi ste stvor poetičan, pa da znate: da se i idealnoj Annunziati hoće muža. S toga i dade prednost Bernardu, koji se nikako ne može vam uzporediti“. „Nu gle“, veli, „vi me usiljujete, da spominjem nešta, česa kao žena nebih smjela spominjati. Vaša udivljujuća nevinost i nedostatno poznavanje svieta gone nas ostale, da govorimo onako naivno, kô što su nevine misli vaše“. Pa se nasmija i popljeska me po licu.

Sjedeći tako neke večeri sam s Federigom, razveseli ga nešto, otvori mi srdce svoje i poče mi pripoviedati o svojih sretnih danih u Rimu, i kako je i njegovo srdce nekada bilo. I Maricu dopade svoja uloga u toj igri. — Marettijevu i Santinu kuću polazilo je više mladih ljudi; plesalo se dobro, veselilo se i nježni pogledi gospojica i štovanje muškaraca bi jim plaća za

trud njihov. Tek što sam jih ja bio poznao, odmah mi odgališe tajne srdca svoga, stvari s kojih sam se bio i u Bernarda sgrozio i prečuo jih samo s iskrene ljubavi prema njemu. — Jest, svi ti momčići kolika li biše razlika prema meni! Hoću li, da Santina ostane prava? Hoću li, da u svietu ostanem samo figura poetična? Tomu bi već dokazom dovoljnim, te sam Annunziatu ljubio. Duševnost joj moja možebit bi i draga i vriedna; nu mene samoga ne može dobiti.

Već mjesec dana boravim u Napulju, a jošt nikad nit od nje glasa, nit o Bernardu traga. U to mi pošta donese pismo. Srdce mi se uzvalovi, primajuć ga; gledam ga, da razpoznam, od koga je i kakove mi nosi glase, čiji je pečat, čije li pismo — pečat je i grb Borgheza, a ruka je stare eccellenze. — Jedva se usudih otvoriti ga: „o majko božja, koja uz boga vjekuješ“, molim se, „daj smiluj de mi se. Sveta volja tvoja ravnaj, da sve bude dobro!“ Otvorim pismo i čitam ga:

„Gospodine!

Dok sam se ja na svojoj strani hranio nadom, da ćete vi, služeći se sgodom, koju sam vam namaknuo, učiti se čemu, da uzmognete postati koristan član družtvu gradjanskomu, vi tamo na svoju podjoste posve drugim putem, ukloniv se nadam, koje sam ja gojio u vas. Nevinim buduć povodom smrti majke vaše, ja za vas učinih, što je bila dužnost moja; a sada smo svršili račun. Sad se možete pojaviti improvizatorom, pjesnikom i što hoćete i kako god želite; meni pako izvolite pružiti ovaj jedini dokaz svoje toliko krat spominjane harnosti: da nikad javno ne spomenete môga imena niti brige moje o vas. Najveći dokaz zahvalnosti, kojom ste mi se mogao odužiti za ljubav moju, bio bi bio, da ste što god naučili; nu taj dokaz propustiste; a sada neka mi bude najmanji: da me nikad ne zovnete svojim dobrotvorom;

to bo bi me jako uvriedilo, i ne biste me ničim mogao tako razgnjeviti, koliko tim, da me tako prozovete.“

Sva krv mi tegnu prema srdcu, ruke mi klonuše u skute, proplakati ne mogoh, da mi barem duši odlane. „Isuse moj i Marijo!“ lanuh i glava mi se obori na stol. Onesviestiv se, neznajući misli ikakve, ni boli kakove ćuteći, legoh i ostadoh tako, ne mičuć se. Sve me rieči ostaviše, da se pomolim bogu i svim svetcem; i oni me, mislim, ostaviše, kakono me i sav sviet od sebe odbio. — Na to dodje Federigo.

„Da mi nisi obolio Antune?“ zapita me i kuša mi ruku. „Čovjek se biedam svojim mora otimati. Tko zna, bi li te i Annunziata bila baš usrećila. Ono, što je za nas najbolje, u svako se dogadja doba, o tom sam se ja uvjerio koliko li puta, samo što to dobro ne dolazi uviek po najugodnijem putu“.

Mučeć predadoh mu pismo i on ga stade čitati. Sad se odtisnuše i moje suze; nu stid bi me, da me vidi gdje plačem, zato se svrnem od njega; ali me on ovije rukama svojim, te mi reče: „Plači samo, izplači si bol, bit će ti poslije bolje!“ Sabrav se ja ponešto, zapita me, jesam li i što sam veće nakanio. Na to mi blisiknu misao kroz dušu, a ova bi me imala pomiriti s madonnom, kojoj sam se već djetetom bio posve predao; ona bi mi imala utrti bolju budućnost. „Bit će najbolje, ako odem u samostan, da budem fratrom“, velim, „zato mi se sudba moja postarala, — sviet bo mi i onako ne može više ništa pružiti, kad sam bio figura poetična, i ne buduć čovjekom, kô što su ini ljudi! Samo u crkvi, dà samo u njezinu krilu eto meni mira moga, eto moga zavičaja“.

„Ne luduj, Antune!“ veli Federigo; „dokaži eccellenzi, svietu dokaži, koja je snaga u tebi. Daj se, neka te baš nesreće u životu dignu u vis, a nedaj jim se, da te poklope. Ja mislim i uzdam se, da ćeš ti samo za

večeras u samostan, a sutra, kada ti jasno sunce sine u srdce, sutra ćeš se samo smijati toj svojoj nakani. — Ti si improvizator, pjesnik si, um ti je jak i znanjem obiluješ, sve će jošte poći divno, bit će, da ne treba bolje. Dajmo, uzmimo si sutra kabriolet, odvezimo se u Herculanum i u Pompeje, pa podjimo na Vezuv, tuj jošte nebismo; ti se moraš zabaviti nečim, moraš se razveseliti, moraš se razbistriti, pa kad su te prošle crne mušice, moći ćemo razborito prosboriti o tvojoj budućnosti. A sad ćeš samnom na Toledo, da provedemo veselu večer! Vrieme leti lastavicom brzom, a mi svi kô puževi puzimo polagano noseć svatko svoje breme na ledjih si; tko te pita, je li teret olovo ili su igračke sitne — samo kad je breme isto".

Prijateljska mu skrb za mene tronu me; u njem bo imadoh jošte jednoga bar prijatelja. Neprogovoriv ni rieči, uzmem si klobuk i podjem za njim. Tamo na trgu čuje se vesela igra iz drvenih čatrlja, što su jih od dasaka podigli, da bude kazalište pučko; pred jednom takovom daščarom popostasmo sriedi tolike vreve ljudi; sva ta vojska umjetnika stoji, kako obično, tako i sad na nekakovoj tribuni; žena se i muž nakitili svakojakim cunjkom i viču, što jim jošt izdaje promuklo grlo. Uz njih stoji bliedo dječače i poglêda žalostivo, prebiruć na gusle; oko njega uhvatile kolo sestrice mu dvie i plešu veselo. Vidjev to, raztužim se. „Sirotice nesretne", pomislim. „I njihova bi sreća baš onako neizvjestna kô što je i moja sama". Pritisnem se na Federiga i uzdahnem, ne mogav u duši udušiti toga uzdaha.

„Umiri se i saberi! Hajde, da se malo prodjemo, da ti vjetar odpiri to crvenilo s očiju, pa ćemo onda gospi Marettijevoj! Ona će te smiehom svojim razvedriti, ili će plakati s tobom dok ti nedosadi; ona to bolje razumije, nego li ja". Pa šetnusmo prostranom ulicom gore dolje, a najposlije u kuću Marettijevu.

„Dakle ipak, jedared dodjoste i vi, makar i ne bilo u vrieme, u koje ja običajem primati goste!“ pozdravi nas Santa prijazno, kad smo stupili u njezinu sobu.

„Gospodin se Antonij dade baš svojoj volji elegičnoj, koju bi mu valjalo začiniti humorom, pa sam mislio, da ga ne mogu voditi boljemu, nego li ste vi! Sutra odlazimo u Herculanum i u Pompej, pa ćemo i na Vezuv! O da bog dadne, da baš u taj čas provali kâd smo mi gore!“

„Carpe diem! drž' de zgodu“, kliknu Maretti, „i mene nekako vuče želja, da podjem s vami; ne baš radi toga, da se penjem na Vezuv, nego da razvidim, kako napreduju, izkapajući Pompej. Baš sam dobio od tud nekoliko staklenica, ošaranih u raznih bojah, poredio jih po dobi i napisao o tom opusculum. Vi ćete, Federigo, morati to blago razgledati, da mi date malo upute u boje mu; a vi, „reče meni“, potapav me po ramenih, vi se morate već jedared razveseliti! Popit ćemo s drugovi čašicu vina iz Falerna i zapjevati s Horacijem:

Ornatus viridi tempora pampino
Liber vota bonos ducit ad exitus!“

Svi odoše, ja sam ostanem sa Santom.

„Jeste li šta nova izpjevali?“ pita me. „Sudeć vas po licu, rekla bih, da ste i opeta izpjevali koji valjan komad, kakono jih vi pjevate, te vam svačije srdce čarom očaravaju. Ja sam mnogo i mnogo mislila na vas i na Tassa vašega, i sjećajuć se ga, mnogo poboljevala na duši, premda nisam, kako i sam znate, u redu sestara, koje rado plaču. Budite dakle veseo, gledajte u me i recite mi šta god zanimiva! — Vi da nebiste ništa znali? A vi mi recite što o mojoj odjeći novoj! Vidite li, kako liepo pristaje. Pjesnikovo srdce mora mariti za svašta! Vitka kô pinjol, suva trta! Jel de?“

„To se odmah vidi!“ velim joj.

„Laskavče nijedan!“ „Nisam li ti, kakova sam

uviek. Ne stoji li odora na meni onako posve slobodna! Za što rumenite? I vi ste mi baš, kô što svi vi ljudi! Vi morate češće u družtva ženska; mi ćemo vas žene same vabiti; mi vas moramo malo ugladiti! O moj brajko, to vam mi žene i kako dobro razumijemo! — Sada ona dvojica, moj muž i Federigo, pala negdje do ušiju u blagoslovljene starine; a mi dvoje dajmo, da se našega vieka naužijemo, taj tek daje pravu radost! Hajde, da kušate našega izvrstnoga vina iz Falerna i to sad odmah, poslije možete s onom dvojicom početi opeta s početka".

Ne hoteć pristati na ponudu njezinu, pokušah ju zaplesti, da se razgovorimo, što se je sve ob dan dogodilo; nu opazih odmah, da mi nisu sve misli kod kuće. „Ja vidim, da sam vam na spačku", velim, ustanem i hoću, da uzmem šešir. „Oprostite, gospodjo, nije mi nekako baš najbolje, s toga vam nisam za družtvo, a i nisam vam rad dosadjivati".

„Ne smijete me ostaviti!" reče i povuče me natrag u stolicu, te me pogleda u oči, sažaljujuć me i bojeć se za me. „Što bi to bilo? Pouzdajte se u me. Ja mislim pošteno i o dobru vašem. Nemojte se brinuti, što sam tako vesela i obiestan stvorićak. Takovu me bog dade. Recite mi, što se dogodi! Valja da ste pismo dobili? Da nije Bernardo umro?"

„Nije, hvala bogu i slava mu!" uzvratim joj, „druge su vam, posve druge stvari!" O pismu joj eccellenzinu ne htjedoh govoriti, ali joj rekoh sve bolan i iskrenošću pouzdanom; pa me ona suzami u očiju navali prositi, neka bih netugovao.

„Mene već sav sviet odbi od sebe", velim joj, „sve me ostavi; nitko, a ma baš nitko me više ne ljubi!"

„Ipak netko, Antune!" pojagmi se ona, i oćutih, kako joj se ruka oskliznu preko čela moga, iza ruke odmah i poljubac užgalih se ustnica njezinih. „Ljubi vas

netko, liep ste, dobar ste! Ja vas ljubim, ljubim vas, Antune!“ i žestinom strasti savije ruke oko mene; lica joj se nagnuše na moja. Krv mi suknu u plamen, prodrhtam po čitavom tielu, disati prestadoh — jošt nikada tako nepoćutih. U tom zašuška na vratih, otvore se, a u sobu udje Federigo s mužem njezinim.

„Vašega prijatelja trese groznica!“ reče svojim običnim pristojnim glasom. „Malo što me strah ne ubi; probliedi vam i pocrveni čas u čas, i ja se pobojah, da će se sad na, onesviešten sklopiti na moje ruke. Nu sad mu je opet bolje, je li tako, Antune?“ i poče šaliti se s menom, kô da nebi ništa, kô da ne reče ništa. Oćutih, kako mi srdce bije i kako mi se stid i zlovolja bude u duši; pa se okrenuh od nje, pustih tu liepu kćerku grieha.

„Quae sit hiems Veliae, quod coelum, Vala Salerni!“ veli Maretti, „kako vam je na srdcu i u glavi, gospodine? Što učini „ferus cupido“, štono krvave svoje striele neprestajuć brusi na živcu brusu?“

Vino se iz Falerna kriesi u čašah, Santa pokucne s menom i reče mi, neobično me pogledav: „do boljih dana!“

„Dà, dok svanu bolji dani!“ ponavlja Federigo. „Jest, svanut će oni! Nikad čovjek ne smije sdvojiti i odreći se!“

I Maretti kucnu s nami, povladjujuć glavom; „Dok nam svanu bolji dnevi!“ Santa se grohotom nasmija i pogladi me po licu.

Kako smo putovali po Herculanu i po Pompejih. Noć na Vezuvu.

Sljedeći dan u jutro dodje Federigo po me. Maretti udje s nami u kola; svjež zračak popuhava s mora na naše strane; vozimo se u Herculanum oko zaljeva napuljskoga.

„Gledaj der, kako se dim suče iz Vezuva!“ veli mi Federigo, pokazujuć na brdo. „Večeras tek bit će, što ima biti!“

„Drugačije se je on sukao“, veli Maretti, „god. 79. po Isusu, kada nestade gradovâ u pepelu i lavi, koje smo pošli vidjet: tada su prave oblačine crne bile pritisle sav kraj u okolo.“

Baš ondje, gdje prestaje predgradje Napulja, počimlju gradovi San Giovanni, Portici i Resina, te su se tako domakli ovaj onomu, da bi rekao: jedan je samo to jedincat grad. Prije nego sam se ponadao, stigosmo, kamo smo htjeli; pred nečijom kućom u Resini stadosmo. Pod ulicom, u kojoj stadosmo, dapače pod cielim gradom zatrpan se prostro Herculanum. Lava i pepeo u par časova pokriše cielo mjesto, niti tko znade, da je ikad tuj se prostirao; grad Resina diže se nad njim.

Udjosmo u bližju kuću; u dvorištu ima širok otvoren zdenac; kroza nj se spuštaju u dubljinu stube uvijavke.

„Vidite li gospodo!“ veli Maretti, „evo ovdje stoji vam pisana godina 1720. po Isusu; ote vam godine dade kraljević Elboeuf-ski ovaj zdenac kopati. Tek što je bio ukopao nekoliko cipela u zemlju, zapeše kopači o nekakove kipove; s toga mu se zabranilo tuj kopati zdenac; i čujte čuda: 30 godina ne maknu se ničija ruka, dok ne dodje Karlo španjolski. Ovaj ga dade dublje kopati. Kopajuć, namjeriše se ljudi na velike stube kamenite, koje evo ovdje možemo vidjeti.“

Dan je, pa se vidi jedan dio istih; klupe su to u velikom teatru herkulanskom. Vodja naš zapali svakomu po svieću i mi se spustismo u dno zdenca, pa nas eto na stubah, na kojih su gledaoci, ima tomu 700 godina, oponašajuć jim se sgode iz života ljudskoga, u jedan glas se gromotno smijali, ćutili i klicali.

Na mala nizana vratašca tik nas udjosmo u prostran hodnik. Odavle sadjosmo dolje u orkestar i stanemo promatrati tuj razne prostorije: za glasbu, garderobu i za pozorište. Ja se snebih s veličine sve te silesije; samo komad po komad mogosmo si razsvietiti; nu ipak mogoh prosuditi, da je veća od sv. Karla. Prazno, tamno i pusto je sve na okolo; čitav sviet zuji nad nami. Pomisli, da ti se cielo nestalo pokoljenje u odielu preobraženih duhova pokaže u svakom poslu u životu, tako se meni naopako pričini, kô da sam iz vieka našega izašao i počeo putovati hudobom po drevnoj starini. I počmem čeznuti upravo za danjim svietlom, i skoro izadjosmo van, da dišemo opeta tople zračke svieta nad zemljom se sterućega.

I skrenemo desno u neku ulicu Resine a pred nami osvane izkopano mjestance, nit široko, nit dugačko. To bi nekako sve, što je sunce u Herculanu obasjavalo. — Vidjesmo samo jednu ulicu, nešto kuća s malenimi nizkimi sobicami, crveno i plavo oslikanimi; svakako premalo prama onomu, što vidjesmo u Pompejih.

Predjosmo Resinu i smotrismo ravnicu široku i dugu; more je, misliš, crno i pjenavo otvrdnulo u otriepke željezne. Ovdje ondje vire kuće, maleni vinogradi se zelene i do poli prorutila se crkva stoji u toj zemlji pakla.

„Kad se je ovo pustošilo, ja sam bio sam mu svjedokom“, veli Maretti; „bio sam diete jošte, mogao si mi mlieka srknuti s ustnica, dječače sam tek postajao; nikad ne zaboravih toga dana. Crna ova trozga, preko koje se evo sad vozimo, bila je kipuća rieka ognjena. Vidjeh ju,

*

kako se s brda valjala dolje put Torre del Greco. Otac moj, beati sunt mortui (blago si pokojnikom), sam mi ovdje utrgnu zrio grozdić, gdje se je sada tvrda ova kora skorjela. Svietlo plavušno titraše po crkvi, a zidovi vani žariše se sjajem ognja jaka. Vinograde bilo već zalilo, dočim je crkva sriedi mora ognjenoga stajala jošte kô arka ploveća".

Ja sam uviek mislio, da su Herculanum i Pompeji duboko u zemlji, nu tomu nebi tako. S gora, s brda gledahu oni preko vinograda dolje na plavo more srednje. Na svaki korak popostajuć, dodjosmo pred provaljen nasip crna pepela, kojemu nešto grmlja i biljke pamukove daju ponešto veselije lice. Vojnike tuj stražeće nalazimo, primičuć se predgradju Pompeja.

„Čitaste listove na Tacita!" veli Maretti, „čitaste Plinija mladjega, a sad gledajte tumače djelu njegovu, kakovih ničije ne ima više".

„Ulica grobna", zove se ota dugačka ulica, kojom sad idemo; ovdje stajaše spomenik do spomenika. Pred dvojicom vide se liepi obli divani, ukusno ukrašeni. Ovdje su se u svoje dane kćerke i sinovi Pompeja na šetnji odmarali, gledajući s grobova po cvietnoj prirodi kako se veseo život razvija putem i po morskom zaljevu. Sad opazismo s obiju strana u svakoj po jedan red kuća i u svakoj kući štacune, buljeći u nas poput sliepih očiju iz suhe lubanje. Na svakom vidiš tragove potresa, štono je poslije razora morao gradom potresti. Na mnogih kućah poznaješ, da su se baš gradile, kad jih je zastigao pepeo s vatrom prije toliko viekova. Neizdjelani koniži mramorni leže po zemlji, pokraj njih uzori od terracotte.

Sada stoprv dodjosmo do zidova grada; na ove se popinju široke stube kô na kakov amfiteatar. Pred nas se pružila uzka dugačka ulica, popločena kô Napulj širokimi pločami lave; to su tragovi starije provale, nego li ona, koja je razorila Herculanum i Pompeje prije 1700

godina. Na kamenju se vide duboki usjeci kola, a na kućah čitaš imena žitelja, usječena u nje za života njihova; ovdje ondje i sad stoje cimeri koje čiji; na jednom pače možeš čitati, da je u toj kući stanovao mozaičar.

Sve jim sobe biše malene; svjetlost dobivahu kroz krov ili prosjekom viš vratâ. Oko dvorišta, koje ne bi veće, već što si mogao smjestiti unj cvietnjačić ili kotlinu, iz koje je voda prskala u vis, potegao se na stupovih hodnik u četiri grane. I kuće i podnice jim ukrašivahu krasne mozaik-slike, na kojih se umjetne forme, okruzi i četverci u nakriž križaše. Stiene su slikane bielom, plavom i crvenom bojom. Plesačice, geniji, lagani i vitki, svuda se ukazuju likovi na podstavi živoj; svi su crtani i bojadisani tako živo i čarobno, te bi rekao: jučer jih stvori sretna ruka. Federigo i Maretti tako se udubiše u razgovor o divotnoj kompoziciji boja, — koje su se za čudo dobro sačuvale — te se sam ne mogoh domisliti, kako su se tako brzo mogli upiliti u knjižurine Bayardove,*) koje broje deset svezaka jakih. I njim bude onako, kakono biva tisućam ljudi, štono zaboravljuju na poetičnu istinu, imajući ju pred sobom, pa se daju na kritiku i razsudu nutarnje joj vriednote; i oni zaboraviše na Pompeje sbog samoga učenoga razglabanja. Ne razumijuć ja iz tih knjiga naučenih tajnâ, radje se dadoh na istinu oko mene živućega svieta poetičkoga; jer je u njem duša moja kô u svojoj kući živjela. Vjekovi se ovdje stopiše u godine, godine se u čase skratiše; svaka briga jenja, moje srdce dobi opet mira i oduševljenja.

Dodjosmo pred kuću Salustovu.

„Salust!“ kliknu Maretti, i odkrije glavu: „corpus sine animo! Duša odprhnu, nu tielo mrtvo valja poštovati i pozdraviti.“

Na prednjoj stieni ukaza se velika slika, prilika

*) Catalogo degli antichi Monumenti d'Ercolano. 1755.

Dianina s Akteonom. Svi radnici ciknuše s veselja izvukav van krasan stol mramoran, biel, kô što su bieli oni balvani mramorni, što jih sieku u Carrari; noge su mu prekrasne sfinge. Ali što se mene najviše dojmi, biše kosti sinjave, što jih motrih, bi upisak ženskih grudi u pepelu, liep, da mu neznaš reći ravne ljepote.

Predjosmo preko foruma u hram Jupitrov; sunce mu jasno razsvietljuje biele stupove mramorne; za njim se zapušio Vezuv i suče crne oblačine iz grotla svoga u vis, te biela paretina legla po struji lavinoj, koja si je probila korito niz obronak brda.

Razgledav teatar, posjedasmo na klupe, sagradjene poput skalina jedna na drugoj. I pozorište sa svojimi stupovi i kameno mu zaledje s vratima na koja se izlazilo, sve jošte stoji, kô da je jučer zadnja na njem bila igra; samo orkestar nedaje glasa, neima Roscija, da govori kličućoj publici; sve je, sve mrtvo, samo divna scena prirode živi i diše pred nami. Bujni, zeleni vinogradi i cesta uviek obilujuća putnici, prama Salernu, pa tamne brdine, penjuće se u jakih konturah u zračne visine eterove — sve to daje ti pozorište, na kojem su stajali Pompeji poput tragična kora, pjevajućega o sili angjela smrti. Ja ga vidjeh, vidim ga u gavranovih krilih, što mu jih dade pepeo i bujica lave, kako jih stere preko gradova i preko krajine.

Stoprv pred veče naumismo popeti se na Vezuv, jer u veče baš po mjesečini pokazuje žeravka lave čudesnu svoju silu. U Resini naručismo si oslove, pa ćemo pojašiti uz brdo. Put nam puknuo preko vinograda i mimo pustih koliba; nu skorim prestade sva vegetacija; samo gdje gdje strči kržljav grmić i povenuli stručak šaša. Veče je prekrasno, samo što se je digao ojak i hladan vjetar. Zalazeće sunce ukaza se vatrom gorućom, nebo se zažarilo kako zlato, more se zasjalo poput čivita (Indigo), a otoci se poredali poput plavih jasnih

oblakova. Vilinji je taj sviet, u koji se ja zagledah. Oko zaljeva poče Napulj sve više bliediti. U daleko — daleko zasjaše se sniežna brda nalik planinskim polednicam, dok nam o desnu u najbližoj blizini žara-lava suklja iz Vezuva.

I dodjosmo na nekakvu, crnom lavom oskorupljenu ravnicu, na kojoj ne ima ni puta, ni staze. Naši oslovi pipaju zemlju oprezno, prije nego li će gdje stupiti; iduć tako polagano, uzpesmo se malo više na brdo, strčeće poput glavine gorske u to mrtvo more, što se je okamenilo. Uzkim klancem provlačeći se, nalazeći ovdje ondje samo stručke trstikovine, doprosmo do kolibice eremitove. Tuj nadjosmo sjedeću oko vatre četicu vojničku, truseću bočice vinca sladkušca, što ga zovu suzom Isusovom (lacrimae Christi). Ova je četa ovdje, da brani stranca proti nasrtom hajdučkim. Zapalismo baklje; vjetar duva u plamene, rad bi nam ugasnuo i posljednju iskricu. Al mi sve s pomičnim svjetlom jašimo po tamnoj noći uzahnom stazicom u pećinu, gazeć prhlu lavetinu, nemareći, što se uz nas vuče bezdan u duboko. Napokon se ukoči pred nami crn šiljak pepela, misliš, brdo je visoko pa ćemo gore na njega. Više gore nemogoše plaziti naši oslovi; nje ostavismo, da nam jih čuvaju dječaci, koji su jih do sad gonili. Vodić naš uze baklju, pa će pred nami; mi za njim, nu sve na krivo, jer je mekani pepeo bieli, u koji gazimo do koljena, što viši, to sve strmiji; ovaj onomu ne smjede u trag, jer se pećinje veliko klima a trupci lavini zadubli se u pepeo, ter se sve ruši, čim staneš, bilo na pećinu, bilo na nj. Nada i volja, volja i nada dadoše mi krila i za uru eto nas na šiljku — ja bih prvi.

Sad se prostre pred nami ravan prostrana; po svoj leže razbacane komadine lave; sriedi nje stoji jošte brežuljak pepela. Glavina je to grotlu dubokomu. Kô glava ognjena vija se mjesec nad njom, popev se tako visoko.

Sve do sad ne mogosmo ga vidjeti, jer bi za brdom; nu i sad nam posvieti samo časak; u čas bo drugi suknu iz znetve crnjušnia dim brže od misli brze; noć oko nas pritisnu crna a duboko dolje u brdu tutnji i neprestajuć grmi. Trese nam se pod nogami; da ne popadamo, pograbismo ovaj onoga, koji je koga čvršće mogao, i sad zatutnji tutanj, kakova neoponese ni s daleka stotina topova; dim se razidje, a za njim suknu ognjen stup visok barem za jednu talijansku milju. Žeravci kameni poput rubina prsnuše sivkastim ognjem i posipaše nas; ja se pobojah, nu oni se ravnim pravcem ili sasuše natrag u svoju utrobu, znetvu, ili se skoturaše žarki niz brdo lavino u dolinu. „Bože moj, vjekoviti!" pomuca mi srdce i nemogoh dahnuti.

„Danas vam je Vezuvov božić, pa se prokši!" reče neki naših vodja i nuka nas, da idemo napred. Ja već pomislih, da smo posao obavili; nu nam vodja pokaza tamo ravnicu, kojoj je obzorje jedan jedincati oganj sijavi. Gorostazi likovi počeše se gibati po strahotnom moru ognjenom, kô da su se uzburkale slike crnih sjena. Putnici biše, stojeći medju nami i prskajućom lavom. Da joj utečemo, obidjosmo brdo i popesmo se gore s iztočne i protivne strane. Samomu grotlu neusudismo se približiti, kad se je tako uzobiestio; al zato podjosmo tamo, gdje izvire rieka lave iz rebara samoga brda. S toga ostavismo ždrielo oto na lievo, pa podjosmo ravnicom, te izpuzismo nad velike glavine lavine. Nit prti, nit puta nebi ovdje u ovoj pustinji. Blieda mjesečina, crveno svjetlo baklje po neravnoj prostoriji otoj dadoše nam i misli i straha, da je svaka sjena, svaki razkol, bio nam bezdan, gledajuć mi samo u sumračje. Opet zatutnji pod nami jak tutanj, sve se odjenu po noćno i opet druga provala zasvieti pred nami. Polahko, polagačko idemo napred, pipajući rukom izpred sebe i veremo se meti svojoj; al čuj čuda: za čas oćutismo, da je sve toplo, česa se

taknemo. Izmed glavina lave puši se vrućina, kô iz pećurine kakove. Sada opet puče pred nas ravnija ravnica: rieka lave, stara samo dan dva. Skorup joj već je bio zrakom pocrnio i stinuo se, nu debeo samo pol lakta. Podanj se legla do pol lakta žeravica lava sjegurno na hvat visoka. Onako, kakono se kora ledena na jezeru, tako se i ovdje napela tanka kožica preko mora ognjenoga. Preko ove da podjemo prieko; na drugoj strani opet grbe i glavine; na njih stoje strani ljudi i gledaju preko struje lavine, što ju samo odavle možeš vidjeti. Neki Englez, vraćajući se sa svojim vodjom, strugnu mimo mene po hrbinah koretine, što bi okolo u okolo prolomi opasana.

„Ima li vas koji Englez medju vami?“ pita nas. „Talijan i jedan Danac,“ odgovorim ja; „a diavolo!“ vrati on. I sad dodjosmo na velike glavine; na njih stalo više stranaca. Ja se popnem gore, a tik pred menom oskliznu se nova glavina lave niz brdo. Pričini nam se, kô da je kov raztopljena šiknula iz kovačnice kakove; u veliko, na široko i na daleko se prostre pred nami i pod nami. Ne ima rieči, slike ne ima, koja bi mogla oponesti prizor, koji se dogodi pred nami; tako je veličajan, tako strahovit i divotan. I sam se je zrak, misliš, napojio vatrom i sumporom; gusta para zažariv se sjajem, nadme se nad tekuću lavu: okolo pritisnula gusta tmuša, dolje u dnu grmi, a nam nad glave uzpe se u vis ognjen stup s kamenjem usijanim. Nikad jošte nepoćutih, da sam bogu svomu bio tako bliz. Sila njegova i veličina svu mi izpuni dušu; pobojah se, da će ju na sve strane rigajuća vatra i onako slabu i bolnu posve iztrošiti, nu snaga mi ohrabri srdce i duša se moja neumrla zanese u svoje uzhite: „Bože mogućniče, tvoj hoću da sam apoštol! U buri svieta ovoga tvoje ću pjevati ime, tvoju silu i veličaj tvoj; glasnija neka zvukne pjesma moja, nego li je samotnika fratra u samotnoj

stanici njegovoj! Pjesnik sam ja; daj mi snage, uzčuvaj čistu mi dušu, kakovu mora imati svećenik tvoj, kakove treba viestniku prirode!“ I sklopiše mi se ruke na molitvu; medju vatrom i oblakom skruši se srdce moje pred onim, čijano čudesa i veličaj opominju dušu moju.

Sadjosmo dolje, a odmah za tim krhnu komad lave na onom mjestu, na kojem smo stajali, i propade u razkolje kore, a oblak varnicami nadojen suknu u visine. Nu ja neočamih, već poćutih, da mi je bog moj bliz, da mi je trenutak života, u kojem neima ni straha, ni boli, znajuć, da sam sjeguran, gdje bog nudi svoje okrilje. Na sve strane vrcaju varnice iz manjih grotlova, a iz većega svaki čas sukne nova navala. Huče po zraku, kô da su se jata ptica u jedan mah digla iz dubrave u vis. I Federiga se to dojima, kô što i mene; silazeć pepelom mekanim niz brdo i njegova uzbuni se duša; letimo, zrak nas nosi, skližemo se, skačemo, propadamo. Pepeo je prhak kô snieg, što je tek pao; u deset časova sadjosmo dolje, trebajuć prije cieli sat do gore. Vjetar se utaložio, oslovi nas naši veseli dočekaše a u pustinji toj sjedi učenjak naš, kojemu nedade srdce, da podje s nami na taj put tegotni. Oćutih da sam na novo oživio: oči mi se neprestano otimlju natrag; lava polegla tuj poput kolosalnih meteora, mjesec se razigrao bistar kô po danu sunce; mi se žurimo uz duž zalieva i gledamo sjaj mjesečev, kako odrazuje i on i lava u dva duga traka: ovaj u crven, onaj u modar, te titraju nad površinom vode.

Naš nas učenjak pozove, neka bismo ga doma popratili; sjetiv se one nesgodice, što bi s menom i sa Santom, ja se na prvi mah uzbunih, strah me nekakov neobičan spopade, da ju opet vidim; nu pomisliv na tvrdu odluku, da valja poravnati našu razmiricu radi budućnosti, umiri mi se duša i zašutka se prvo čuvstvo. Vesela mi pruži ruku, natoči mi vina i razvedri se, tako

te sam se sâm morao u sebi pečaliti, što sam tako strog bio skrojio sud o njoj. Poćutih, da je samo nečisto srdce moje bilo tomu krivo. Sućut njezinu i prijateljstvo joj, što ga izli krv južna i nagla, ja osudih na račun strasti putene. Prijazan i šala razliše se po dobroj volji mojoj sada, te sam rad danas, da jučeranji nesklad na bolji put navedem. I vidje mi se, kô da bi me razumjela; u njezinu bo oku čitam iskrenu prijazan i nehinjenu ljubav prave sestre.

Nebiše me čuli jošte, kako improvizujem, pa me sad nagnaše na to, ter jim pjevam, kako putovasmo na Vezuv; povladjuju mi i oduševljeno me pozdravljaju. Što su nekad govorile nieme oči Annunziatine, to sad siplju govorljive ustne Santine; kad govori, jošt je jedankrat tako liepa, oči joj se razumiju i pogled joj zapaljuje dušu.

Nenadan nemir u duši mojoj. Ja se pojavljujem improvizatorom u San Karlu.

Pade kocka, ja ću improvizovati. Svaki dan me srdce više budilo na to. U kući Marettijevoj i u pojedinih obiteljih, s kojimi se spoznah, zabavljah družtva talentom svojim; svagdje me hvališe, svačija me prijazan pobudjivaše. Bolnoj duši mojoj to bi okrepa; zahvalan bijah providnosti, a nebijaše nikoga, tko bi, — da mi može čitati u srdcu, — bio vatru, što mi se zažgala u očiju, okrstio taštinom; čista nehinjena bi to radost. Hvaleći me ljudi, ja se posve pobojah, da nisam zaslužio te hvale ili da je neću moći trajno sačuvati. Duboka čuvstva uhvatiše korenje svoje u duši mojoj; nesmjedoh reći kako, premda su se toliko mene samoga ticala: slava i pobuda za plemenitu su dušu najbolja škola; strogost usuprot i nezaslužen ukor ili će te uplašiti ili se izroditi u prkos i oholiju: sve to sam ja bio

proživio. Maretti se mnogo staraše za mene, nalazeći za moju volju vriednote u stvarih, koje ga, da nebi tako, nebi nikad bile mogle zanieti. S toga me i vodio ljudem, koji su mi spoznav se s njimi, mogli na ovom novom putu môm mnogo koristiti. Sama Santa bijaše mi blaga i udvorna; pa ipak bi nešta, što me od nje odbijaše. Uviek bi joj dolazio s Federigom, ili kad bi slutio, da da joj se družtvo već posakupilo; bojah bo se, da se nebi i opet onakov nesklad ponovio; oko bi se moje za njom otimalo, al uviek pazeć da ona neopazi, priznavajuć joj liepotu i proti svojoj volji. I meni bi, kô što često bivu u svietu, da čovjeka nešto privlači; vele ti da ljubiš nekoga, na koga nikad nepomisli, nit za kojim nikad željom nepogibe; ali sada se na jedared porodi čežnja, te bi rad vidio, što je na njoj, zašto bi baš ona morala biti zlatka izboru našemu. Čovjek postaje znatiželjan, ta želja mu se pretvori u interes, iz interesa pako rodi ti se ljubav, čemu ćeš toliko naći primjera. U mene podje samo do obzira, do neke vrsti ćutljivih nazora, kakovih dosad nisam poznavao; nu baš u tom poče srdce tući, rodi se strah, plašiv sam, bojazljiv i bježim od nje.

Već dva mjeseca proboravih u Napulju; dojduće nedjelje imadem se pojaviti na velikom pozorištu San Karlovu; dati će „brijača seviljskoga“ i po tom bih ja imao, kako mi opprediele, improvizovati. Odaberem si ime „Cenci“; svoga bo po otcu imena neusudih se dati na oglase teatralne. Čudna čežnja za tim osudnim danom napuni mi dušu; taj bo dan imade mi ime dati. Al i toliko puta savlada me čudan strah, neka vrst straha grozničava zatravi mi svu krv u žilah; Federigo me tješi veleći: to je tako zrak ovaj donio, i ja, veli, i mi svi ćutimo to isto; tomu je Vezuv krivcem; što svakim časom strahotnije riga; lava se spuznu već niz brdo i kotrlja se pravcem prema torre del Annunziata; večeras

bismo mogli čuti, kako tutnji u brdu. Zrak je, veli, pun pepela, po drvlju i po cvieću gusta se uhvatila kora; šiljci su brdâ svi zakriljeni crnimi oblaci, striele nosećimi; u svakoj provali blisiču plavetni traci munje križ u nakriž iz grotla. Niti Santi nebijaše baš najbolje; groznica je, veli; oči joj se užgale. Probliedi i žesti se na svoje lecanje, jer bi i ona rada u San Karlo ono veče, kad se ja pojavim. „Neka“ veli, „neka sliedeći dan dodju, ako hoće, i tri groznice ovako jake, ja ipak neostah doma. Za svoga prijatelja i život daj svoj, makar se i nepripoznalo.“

Sad ja počeh trkati čas na promenade, čas u vrtove na veseljke kakve; razletih se po raznih teatrih; u zabuni, u kakvoj sam bio, podjoh i po crkvah, pa se bacam pred krila majke božje. Izpovjedih i svaku savcatu misao griešnu; molim se, da mi dade srdca i snage, samo da mogu zadovoljiti neodoljivu nagonu duše svoje. — „Bella ragazza!“ šaputnu mi napast u uši; lica mi izgorieše, trgajuć joj se. Duh moj i put se moja bore, koje će nadvladati i ćutim u svoj naravi svojoj nekakovu prelaznu dobu; u nedjelju u veče vrškom će se završiti.

„Morat ćemo jedared“, veljaše Federigo, „poći i u veliko igralište. Pjesnik mora svašta poznavati!“ Još ne bismo tamo i mene već spopadnu nekakov strah. Donekle pravo reče Federigo, rekav jednom, da mi je uzgoj Dominikin i zapt samostanski u školi jezuitskoj pomiešao krv s kozjim mliekom; bojazljivosti prozva on to onako uvredljivo. — Stalan nebijah dosta; u sviet moram, da u svietu živim ako ga želim opisati, kakov je u istinu. Ove se misli uznemiriše u meni, kad sam okasnije u veče prolazio mimo poznate igračnice. „Idem gore baš, jer ćutim, da neimam dosta srdca!“ velim sam sebi. „Nemoram zato sám igrati. Federigo i prijatelji će mi reći, da sam pametno radio, ako to učinim. Kako li čovjek može biti slabašak! Srdce mi ze uzruja, kô da

sam počinio grieh kakov, a pamet mi veli, da nebi ništa takova. Švicari stoje na portalu, skaline se sjaje, u triemu stoji vojska sluga; ovaj mi klobuk, onaj otimlje batinu i otvoriše mi vrata, i sad vidim čitav red sjajno razsvietljenih soba. Veliko je družtvo, silesija gospode i žena; nedadem se zabuniti, brzo prodjem prvom dvoranom; nit me tko pogleda, nit se tko pobrinu za me. Okolo velikih stolova sjede, igraju se, hrpa do hrpe zlata stoji pred svakim. Nekakva staruša dama, mogla je nekad biti liepa, vrlo liepa, sjedi naličenih obraza u skupoj haljini i sokoljim okom upire u hrpe zlata; koštunjave joj se ruke srasle s kartami. Nekoliko mladjanih, krasnih djevojaka stoje ostran i čevrljaju posve pouzdano svaka sa svojim gospodičićem! Sve su ove liepe kćeri grieha, i sama je starica, sokolovlja oka, otimala nekad tudja srdca, kako se sada otima na kartah.

U manjoj sobici stoji stolić s crvenim i zelenim poljem; gledam, kako ovaj po jedan, onaj po više daje kolonata, koji na ovu koji na onu boju; kuglje se koturaju, i koja ostane stojeć na odabranoj boji, ona je dobila dvostruki uložak. To ti ide tako brzo, kô što ti žila bije; zlato i srebro neprestano se kotrlja po stolu i ja izvadim jedan kolonat i dadem ga na stol i pade mi na boju crvenu. Ljudina, stojeća preda mnom, pogleda me i okom me pita, smije li ostati; pa kimnem nehotice, kugljica se zvrknu i eto meni dvostruka dobitka. Ja se posve zabunim i pustim ulog i dobitak; medjutim se kuglje vrte, te vrte. Sreća me snadje u igri, krv mi se uzruja; sretan bi novac, kojim pokušah. Za čas eto bi preda mnom puna hrpa srebra; ovdje ondje proviri iz nje i zlaćenac koji. I uzmem si čašu vina, jer mi jezik malo da ne izgori. Raste srebro i zlato raste sve u viši stog; ja jih ne razdružujem. Opet se koturnuše kuglje; nu sad sretnik, štono dade banku, miran liepo sgrnu u žep svu bliskavu hrpu. I minu me san moj zlatni; pro-

budim se, ne igram više, izgubijem samo uloženi kolonat. Tim se zadovoljim i otidjem u bližju dvoranu.

Medju mladimi gospami jedna bi jako nalik na Annunziatu i uhvati oko, samo bi viša i punija. Moje se oko nepomično uciepi u nju; to ona opazi, pristupi k meni i pita me, nebih li poigrao s njom jednu partiju, pokazav mi ostran malen stolić; ja se izvinem i vratim se natrag u onu sobu, a ona očima za mnom.

Nekoliko mladih ljudi biljari u skrajnoj sobi; premda i dame s njimi igraju, ipak svukoše haljine; ja se nesjetih odmah, koliko li slobode ima u tom družtvu. Spreda za vratih stoji mlad, pristao gospodičić; okrenuo mi ledja. Namjerio pravac na kuglju i sgodi ju majstorski; svi mu povladjuju i pljeskaju, i sama gospa ona, što mi je onako oči krala i ona mu se nakloni, i mora da mu nešta vesela reče, jer se okrenu i poljubi joj lice. Šale ga potapta po ramenu, al moje se srdce upropasti — Bernardo bi taj mladac. Neusudih se poći mu bliže, nu odlučih istinu doznati. I otidjem sve pokraj stiene, do vrata, što vode u veliku otamnu dvoranu. Odavle sam rad bolje ga motriti, a da me nevidi. U dvorani smrknulo se skoro; biele bo svjetiljke samo slabu daju svjetlost. Dvorana je ova neka vrst umjetna vrta; tuj su ti sjenice od lista limovine, a izmed njih u red poredani kablovi s narančami. Nadjevene papige s perjem svojim šarenim ziblju se na grančicah, a orgulje u muklu glasu svirkaju milostne melodije, da ti se srdce raztaplja. Blag zračak propirkuje sa shoda na vrata otvorena.

Baš ja bio bacio okom po svem tom, kada li Bernardo skoči na mene. Ja mu se mekanički ugnem u bližu sjenicu, a on zavirnu u nju, baš pravcem, u kojem sam ja stajao; mignu mi, smjehne se, kô kad vidje znanca dobra i umakne u drugu sjenicu, ter se obori na divan i ugodi poluglasno svoju melodiju. Tisuće se

čuvstva digoše u mojih grudih: On, pa ovdje? A ja — pa mu tako blizu? Sve mi se tielo potrese; moradoh sjesti. Mirisavo cvieće, mukla glasba, sumrak, i sam divan elastični, sve me to prenese u neku vrst mačtina svieta; u ovom samo mogoh povjerovati, da ću u njem sastati se s Bernardom. Sjedeć ja tako zadivljen doskakuta ona gospa, štono mi je oči otimala, na vrata u dvoranu, pa u moju sjenicu. Strahom mi krv poče vrieti, zaoriv Bernardo svoju pjesmu u sav glas. Po glasu ga ona poznade; čuh poljubac, osjetih ga, kako me na srdcu zapeče.

Njemu, nevjeri, nestašniku Bernardu, njemu Annunziata otvori srdce, a meni ga ključem zaključa. Tako li brzo iza sreće ljuvene dadne mu srdce, te ju zaboravi, mogoše mu se usta oskvrnuti na ovom kipu ljepotnom, što bi sagradjen od blata! Pa nasrnem iz sobe, iz kuće, i srdce mi stade tuči, neznam, da li više s ljutine ili s boli; stoprv u zoru mogoh časak odpočinuti.

U veče da se pojavim na teatru San Karla. Pomisliv na to, onako mi se uzbuni duša, kakono jučer s one pustolovije. Istinitije i skrušenije nikad se prije srdce moje nepomoli majci božjoj i svetcem. Podjem u crkvu, i dadem se po svećeniku pričestiti krvavim tielom spasiteljevim i tegnem moliti se, da me isto okriepi i očisti i poćutim u sebi čudesnu silu njegovu. Samo me jedna jošte uzbunjuje misao i krade mi toli potrebiti mir, misao naime: da nije Annunziata tuj, da nije Bernardo za njom došao. Federigo mi donese glas, da neima nje tuj, ali da je Bernardo već prije četir dana došao i upisao se u listu stranika. Santu sveudilj trese groznica; nu ona će ipak u teatar. Oglasi se raznose, Federigo povieda kojekakve poviesti; Vezuv riga vatru i pepeo jače, nego li običaje. Sve je živo, sve radi.

Opera već započe, kada po me dodjoše karuce, da

me odvezu u teatar. Da je htjela vila prelica sjesti uza me, pa uzeti nožke i razmrsiti nit života moga, mislim, da bih bio uzkliknuo: „prereži ju!“ — „Bože udesi, da sve bude bolje!“ bi mi molitva, bude mi misao.

U foyeru nadjoh silesiju krasotnika i velikana kazalištnih, dapače i jednoga improvizatora; taj bi Santini, učitelj jezika francezkoga. Maretti nas već prije bio upoznao. Razgovor nam teče, razumijemo se, svi se šalimo i smijemo. Pjevači pjevajući u brijaču seviljskom dolaze i odlaze, kô u družtvu, u kojem si samo plesom gode; na pozorištu se već biše posve udomili.

„Dat ćemo vam zadatak“ veli Santini, „bit će to tvrd orah, nu vi ćete ga već skrhati. Sjećam se, kako sam trnuo, kad sam se prvi krat morao pojaviti; nu ipak podje, jer sam bio hitar, nevinom se služeći mudrolijom, kakovu samo pamet smaže u pomoć. Neke malene odlomke ljubavi, crtice iz drevnine, ljepotu Italije, nešto umjeća i poezije, ako ju umiješ uporabiti, a krom toga koju pjesmicu na pamet — sve to moraš dobro razumjeti.“

Ja mu velim, i velim, da se baš to nenaučih.

„Da, ne; to se obično tako veli,“ odgovori mi zadovoljan; „dobro, sve je dobro! Vi ste razborit mladac, vam će to i kako sjajno poći.“

Igra se svrši, a ja samac stojim na praznu pozorištu. „Krvnica je gotova!“ veli regiseur veseo i mahne mašinisti. Zastor se suknu u vis.

Vidim samo crn ponor pred sobom, nemogu razabrati više, do li samo prve redove u orkestru i u prvih ložah sgradurine ote; gust topao zrak piri mi u lica. Počmem se sabirati, da se sam moram čuditi. Istina je, moja se je duša bila uzburkala; nu ona bi, kakova morade biti: svakoj misli prijatna. Zrak je zimi najbistriji, kad ga ljuta čiča pročisti; tako i ja ćutim

napor neki i vedrinu. Sve mi sile duha oživljele, svaka je, kakova mora i može biti.

Svatko me smjede na kartici papira zapitati, da mu o tom il ob onom improvizujem. Najprije čita cedulju sekretar redarstva: da se nije tko taj usudio dati mi thema protuzakonit, a sad, da mogu birati. Na prvoj karti piše: „Il cavalier servente,“ neku vrst galanterije, o kojoj baš nikad nisam pravo promišljao. Znao sam, dà, da je cicisbeo, što mu vele mjesto cavalier servente, junak vremena današnjega, koji prati žene mjesto supruga, kad više nesmije na megdan za damu svoju. Sjetim se poznatoga: femina di costume di maniere;* nu mi odmah prestadoše misli, nehtijuće u nit jaku. Otvorim željno drugu kartu: na ovoj piše: „Capri“; i ova me zabuni. Nikad nebih na tom ostrovu, već sam samo iz Napulja gledao liepe mu slogove gora. Česa nepoznavah, o tom nemogoh pjevati, s toga se radje držim il cavalier servente. Otvorim treću zagonetku; ova glasi „katakombe Napulja“. Ja, istina, nebih u njih; nu me rieč katakombe sjeti na one strahote iz djetinstva moga. Kako sam putovao s Federigom, kakove proživismo pustolovije, sve mi to oživi na duši. Kušam nekoliko akorda, kitice se same sobom rune; pripoviedam, što sam ćutio, što proživio, samo da su bile katakombe Napulja, a ne one Rima. Po drugi put taknem o nit sreće, kô što bilo

* Cicisbeat postade, vele, u genevskih trgovaca. Trgujući po vani, a nehtijući žena svojih zatvarati, moradoše jih povjeriti znancem, da jim budu pratioci; u ove bi obično birali svećenike. Poslije bude to svačija moda, nitko ne htjede biti, a da ne ima svoga Cicisbea. Ta je služba često bila plemenita i čista, te se dogadjaše, da bi Cicisbea po smrti mu slavili u pogrebnom govoru s njegove savjesti i vjernosti. Cicisbeo je uza svoju damu, od kad se u jutro počešlja, pa sve dok ne legne spavati; dužnost mu je, da ju pazi, kô oko u glavi, a ne smije mariti za tudje.

onda i odmah zahuče bura vike i povladjivanja, i neće da prestane; po žilah mi, mislim, neteče krv, već šampanjac. „Fata morgana“ novo bi pitanje. Jošt ne vidjeh toga divotnoga prizora u zraku, što se u Napulju i na Siciliji ukazuje tako čaroban; ali poznah tim bolje liepu vilu fantaziju, što stoluje u tih dvorovih sjajnih. Pjevaj svoje samo mašte sviet, te ćeš naći u njem perivoje i kule njezine. U môm srdcu i onako živi najkrasnija u životu fata morgana.

Hitro promislih cielo pletivo i razprede se kratka poviedka; dok se pjeva, dotle se misli radjaju i u red se redinjaju. Opjevam razvaline propale crkve blizu Posilipa; samo joj imena ne spominjem. Romantični sastanak u njoj povabi me i pruži mi sliku crkvi, što se sada pretvorila u kućicu ribarevu. Dječarac malen počiva u postelji, pod prozorom viš njega visi u staklo upisana slika sv. Gjurgja. Noć je tihana, mjesečina bieli je dan, a k njemu dolazi maleno miljušno djevojče: krasno je, lagano kô zračak, divna su mu šarena krila na ramenih. Igraju se, a poslije ga vodi djevojčica van u vinograd zeleni, te mu pokazuje divotâ hiljade, što jih do sad nikada ne vidje. Pa ga vodi u brda, pod zemlju; brdo se otvara i sad vidi silesije crkve sjajne, pune kipova, pune žrtvenika. I plove po moru plavetnom tamo u Vezuv, pušeći se i brdo je, kô da si ga od stakla salio. Pa gledaju, kako vatra plamsa, kako bukti; i vodi ga izpod zemlje kroz drevne gradove, o kojih je diete čulo poviedati: ljudi živu, bogatstvo se gleda i sjaj jim se uzčuvao stari; veliki su, jošt veći su bili, nego li jih vidiš u ostancih. Djevojčica krila svoja skida, i veže jih njemu za ramena. Njoj jih samoj više ne treba; lagana je, kô lagušak zračak. Ter polete gajem narančinim preko brda i zelenih bara, preko buja put drevnoga Rima tamo, a u pustu umrlu Campagnu; preko plava, divna pršu mora, o daleko strujeć mimo Capri; počinuše na crvenih

svjetlih oblacih, djevojče ga mlado ljubi; fantazijom samo sebe zove. Kazuje mu majke svoje dvore sjajne, sazidane od zraka i traka; igraju se u njih sretni i veseli. Kad je mladac porasao, riedko bi ga dieva posietila; već ga gleda iz mjeseca biela kroz šarenu lozicu vinovu i kroz zeleno drveće narančino. Pozdravlja ga, klanja mu se, a njega su sahrvale čeznje tuge. Otcu svomu pomaže na moru, i uči se, kako da veslo vesla i kako se konopi spremaju i na buri kako ravnaš čamcem. Što on bolje raste, dok poraste, to mu užje stapljaju se misli s milom sejom, štono s njim igraše; nu mu ona nikad ne dolazi. Sto krat su mu počinula vesla po mjesecu na moru tihanom; kroz bistricu vodu preduboko gleda u dno moru, gleda piesak i gleda bilinje. Odozdo ga fantazija žarkim okom gore pogledava; čini mu se, nasluškuje, da ga sele odozdo pozdravlja, vabeći ga, nek joj dolje sadje. — Kada jednom jutro osvanulo, sastaše se ribari na žalu. Sunce poče radjati se, a u tracih zaplovilo blizu Capri, divno čudovište: ostrov, sazdan od boja dûginih; tornjevi su svjetli krasota mu, i riese ga zviezde i vedrina grimiz-oblakova. „Fata morgana!“ svi veseli klikom uzkliknuše, kad smotriše čarobnu divotu. Pozna mjesto mladjahan ribar, poznaje ga dobro i predobro: s fantazijom tuj se on igraše: tuj je nekad s njom boravio; gorka tuga i čežnja poželjna svu mu dušu osvojile bolnu, ter proplače, ter probliedi i — skrsnu mu sličica poznata. Kad se u veče mjesec razgalio, opeta se pomolila kula, ukaza se ostrov satvoreni od mirisa i od biela traka. Sa glavine, na kojoj su stali, opaziše i opet ribari, kako poput striele plovi čamac prema kopnu plovećemu i opeta kako izčezava. I potone sgrada zrakovita, pa se diže crna oblačina ponad mora, a vodena vitlica se pusti po čistini pustoj, po kojoj se kidaju valovi, koji tamni, a koji zeleni. Minuv ona, more se utaži i mjesec se stade ogledati u zrcalo mora plavetnoga.

Nebi čamca više od nikale; i izčeznuo mladjahni ribar, s njim skrsnu divna „fata morgana“.

I sada me pozdraviše klikovanjem, kô i prije; srdce mi se poče nadimati i ponos mi poče rasti; u svakoj rieči nalazim spomeni na sam svoj život, samo ju trebam izustiti. — O Tassu jošte da zapjevam. Samoga se gledam u njem: Leonora je Annunziata, vidjesmo se na dvoru Ferrare, u tamnici s njim sam tamnovao i slobodan opet uzdahnuo, bud i noseć smrtcu u svom srdcu, kadano sam iz Sorrenta pogledao morem valovitim tamo u Napulj; s njim pod hrastom sjedio sam kod samostana sv. Onofrija: zvono na kapitolu zvonjaše na krunitbu njegovu, dok ne dodje samrtni angjeo, da mu dade krunu svoju, a za ovom krunu vjekovanja.

Srdce mi navali žestoko tući, svega me obladaše, svega me raztrgaše struje mojih misli. Jošt jednu zapjevah pjesmu i ta bi posljednja: Smrt Safina. Muke zavisti sam počutih, sjetiv se Bernarda; pomisliv na poljubac Annunziatin, upiljeni mu na čelo, duša mi moja izgori. Safina ljepota nalik bi Annunziantinoj; samo pečal njezina ljubovna bi mojom pečali. Talasi se sklopiše preko Safe.

Moja pjesma svim izvabi suze, sa svih strana buče i klicaju; padši zastor, dva puta me izazvaše. Blažen bih i veseo, te ne mogu reći kako, nu mi radost stisnu srdce, malo da ne puče. Kad sam sašao s pozorišta, stadoše me grliti, stadoše mi čestitati, a ja u plač, u plač ljut i grčevit.

Sa Santinijem, s Federigom i jošte s nekoliko pjevača sprovedem veselo to veče; pilo se u moje zdravlje, sretan bih, samo mi usta biše, kô da si jih zabravio.

„Biser je on!“ reče mi Federigo u svom zanosu, „jedina je mahna na njem, da je postao drugi Josip. Užij se života, Antune, beri ruže, prije nego što su povehnule“.

Kasno dodjoh kući i zaljuljah se u dubok i tvrd san, pošto sam bio zahvalio i pomolio se majci božjoj i spasitelju.

Santa. Vezuv se pomamio. Nekad bilo, sad se ponovilo.

Sastadši se drugi dan s Federigom, bih, kô da sam se preporodio; sad mu mogoh izliti radost svoju, koje sinoć ne mogoh. Sve, što je živa oko mene, sve mi je prijaznije, ja sám sam nekako stariji, sazorio sam rosom oduševljenja, štono sinoć porosi životnu stabljiku moju. Moram Santu posietiti; ona bo me je jučer čula. Žudim za tim, da i njezinu čujem hvalu, znajuć, da mi ne uzmanjka. Maretti me dočeka posve usrdno; nu Santa proboravi, vrativ se iz teatra, cielu noć u silnoj groznici. Sad baš spava, reče mi, i san će ju okriepiti do večeri; al na večer da nam svakako dodjete. Pôdne protratih s Federigom i s novimi prijatelji svojimi; pilo se u zdravlje i ovomu i onomu; iza bielca suze Isusove (lacrimae Christi) podvoriše nas kalabrežkim vinom; ne htjedoh više, krv mi se užgala, moradoh ju šampanjcem hladiti. Veseli se i nakićeni razstadosmo; došav na ulicu, sâv se zrak zasja s provale Vezuva i s bujice lave. Mnogo se svieta odveze van, da gleda strahotu, da vidi divotnu igru prirode. Ja odoh k Santi; baš bilo odzvonilo na zdravu Mariju. Sama je, veli mi sluga njezin, i bolje joj je, mnogo bolje, san ju pojačio; vi možete slobodno unići, al samo vi.

Prvo, što vidjeh, bi: ljepušna, ugodna sobica s dugimi, gustimi zastori na prozorih; ljepušan mramoran amor brusi striele svoje, argantična svjetiljka baca magičan kolorit po svoj sobi. Santa počiva u lagašnoj za

noć haljinici na mekanom svilenom divanu. Stupiv ja u sobu, nadiže se malo u vis, podrža jednom rukom pokrivalo na sebi, drugu mi pruži.

„Antune!“ kliknu, „krasno li bilo; sretniče vi! Sve nas osvojiste! O, da znate, kako sam se bila za vas pobojala, kako mi je srdce bilo, a kako sam razblažena uzdahnula, kada ste mi onako sretno nade prevario!“

Poklonim se i pitam ju, kako je sa zdravljem; dadši mi ruku, reče, bolje je. „Da, i koliko bolje!“ veli i dodade: „i vi ste mi, kô da ste se na novo rodio. Liep ste bio, krasan, preliep. Kada vas oduševljenje sahrvalo, idealan biste mi. Vi bijaste, koga sam u svakoj pjesmi vidjela. Dječarac onaj sa slikarom u katakombah, vi ste bio sa Federigom“.

„I bijaše tako!“ velim, „ja sâm proživljeh, što sam pjevao“.

„Da, da“, veli, „sve vi proživjeste, i sreću ljuvenu i bol ljubavi; bog bi dao, da budete sretan, ko što . . . zaslužiste!“

Pa joj pripoviedam, kolike li se promjene izmieniše u svem biću môm, koliko li me život sada veseli, a ona me popade za ruku i probije mi crnim okom svojim skroz u dušu. Liepa bi, ljepša nego li obično; tanahno rumenilo žari joj se na licu; crne bljeskave vlasi spustila u jakih talasih, zagladiv jih zada s krasna si čela. Bujnim stasom daje kip prave Junone, liep, kakov je samo Fidija smogao izklesati.

„Jest, za sviet morate živiti!“ veli mi. „Vi ste svojina njegova, milijune ćete razveseliti i razblažiti; s toga nedajte, da vam misao na jedinicu poburka sreću vašu; vi ste zavriedio ljubav, vi sviet oboriste duhom svojim, talentom svojim, svojim — —“ I potegne me k sebi na divan. „Dajmo sada, da ozbiljno govorimo; od one bo večeri, kojeno je briga bila onako težka pala na dušu vašu, i onako se ne mogasmo porazgovoriti. —

Onda ste mi bio, kako bih rekla — — onaj krat me dobro ne razumjeste".

To požali srdce moje, i ja sam se sto krat s toga sám korio. „Ne zaslužih dobrote vaše", velim joj, poljubiv joj ruku i pogledam joj bistrim okom i mišlju čistom u oko tamno. Pogled njezin peče, gledajuć me ozbiljno, rekao bih probode me okom! Da nas vidje tko tuj tudj, taj bi u istinu bio mogao protražiti sjenke ondje, gdje je sjalo samo svjetlo i čistota. A bùde ga — barem moje srdce može svjedočiti — kô kad se je bratac sastao sa sestricom, ili kada se oči sastadoše s mišlju.

Ona se uzrujala; vidjeh, kako joj se grudi jako nadimlju; pa popusti jednu petlju, da uzmogne slobodnije disati. „Vriedan ste me", reče mi, „um i ljepota svaku odmieniše ženu". I položi ruku na rame mi i gleda mi u oči i smjehnu se, a u smiešku mnogo reče, te će jošte govoriti: „i mogla sam vjerovati, da snivate o idealnom svietu samo. Gladak ste i mudar; a tko to ima za orudje, taj je pobiedio. S toga i vrijaše groznica po krvi mojoj, radi toga bijah oboljela. — Poradite s menom, Antune, što je vaša volja! Vaš poljubac, ljubav vaša san je moj, misao je moja!" I privi me, što jače može, na svoje grudi; ustne njezine vatrom peku; a ta vatra užga krv moju, dušu moju, u srdce me pecnu. — — Smiluj mi se majko božja! Tvoja sveta slika sruši se iznenadi sa stiene na glavu mi. Nebi slučajno, ne, već se ti dodirnu čela môga, spopade me, baš kada sam htio, da se bacim u opasnu maticu strasti.

„Ne, nipošto ne", povičem i skočim na noge i krvca mi poteče vruća kô lava vrjelica.

„Antune!" visnu ona, „ubij me, ubij; al me ne ostavljaj!" I lica joj, i oči joj, pogled, obrazi — sve bi strast; nu ipak bi tako liepa, slika liepa plamenom slikana. I prodrhtam po svih živcih, i ne rekav jedinice rieči, sùnem iz sobe i pobrzam niz skaline, kô da me je sam bies potjerao.

I vani plamtijaše sve, kô što u krvi mojoj; zračak mi pirnu topao u lice, Vezuv biesni i baca plamen; sve što vidiš na okolo, sve se zasja rigalom njegovim. Zraka, čista zraka srdce bi mi rado, pa poletim prema Molu dolje na most, što ga ladje rabe, a odavle otisnem se u prostrani zaljev tamo baš na mjesto, gdje se krše vali morski i sjednem tuder. Krv mi sjela pod oči, čelo si hladim slanom vodom morskom, razkopčam si haljine, da me svaki zračak može ohladiti; nu sve bi plamen, i sâmo more svietli vatrom, odrazujuć se u nj žerava lave, što se valja s brda dolje. Kamo pogledam, svagdje ona slika plamena stoji preda mnom, i gleda mi u dušu, proseći me pogledom gorućim. „Ubij me, al me ne ostavi!“ na uši mi šumi.

„Želite li, gospodine, možebit čamac do Torre del Annunziata?“ čuh nečiji glas tik sebe; ime Annunziatino opet mi podrma cielom dušom.

„Lavina struja posegne napred tri lakta u svakoj minuti“ veli mi čovjek, držeći veslom čamac svoj na prikrajku. „Za pol ure mogli bismo tamo stići“.

„More će me ohladiti“, pomislih i skočih u čamac. Brodar se odtisnu od žala, pusti jedra, i poletismo, rekao bi, vjetar nas nosi, preko žare uzavriele vode. Hladan vjetrić popirnu mi oko obraza, dahnem slobodnije, umirim se i bolje mi bijaše, čim stupismo na drugoj strani zaljeva na kopno. „Nikad više ne vidjeh Sante!“ odlučim, stalno, u srdcu svom. „Bježat ću od zmije ljepote, što mi nudi zabranjeni plod spoznanja. — Hiljade će me radi toga ružiti; nu volim trpiti poruglivi smieh njihov, nego li slušati tužni cvielj srdca svoga. Zato dade majka božja, da joj slika spadne sa stiene, samo da ja ne padnem“. Po svem tielu ćutim milost njezinu, zakriljujuću me.

Čudno čudo od veselja, što se razli po meni; sve što je plemenita i dobra, sve mi pjeva u srdcu môm

hymne pobjednice, i eto sam opet diete i po duši i po misli. „Otče, udesi sve na moje dobro!“ poželjeh i veseo, kô da će mi sreća vjekovati, prodjem kroz grad i izadjem van na cestu.

Sve je živo ovdje: kola, kabrioleti, ljudmi natrpani, nagone se mimo; stoji vika, cika, pjev se ori, dokle okom svojim stižeš, sve je u jasnih plamovih. Lave bujica zastigla malen gradić, što pod brdom počivaše, te se rod s rodjaci seli i gledam žene, kako nebogu dječicu na grudih nose, stisnuv nešta prtljažice pod pazuhe; slušam vrisak njihov i prve što jih sastah, nadarih, kako sam mogao. Sve poleti izmedju bielih zidova, vinograde zagradjujućih, gore uz brdo, pa se i ja pustim u tu bujicu. Sve se tiska onamo na ono mjesto, gdje prieti lava biesna. Mnogi vinogradi stoje jošte medju nami i medju lavom, što se valja na hvate debela poput mora ognjena preko zidova i preko stanova. Onamo vrisak bježećih, ovamo klicanje stranaca, gledajućih to čudo; ondje vika kučijaša i trgovčićâ, tuj hrpe pijana seljačtva, tuj druge svjetine u kolih, svjetine na konjih — sve je vatra obasjala, sve je prizor, koji se neda sgodno naslikati. Rieka lave uzela si stalan pravac, te ju možeš sa bliza gledati. Mnogi zabadaju palice u lavu; tko taj zabada novce, i izvlači jih lavom obastrte natrag. Strahotno i divno ukaza se prizor, odkinuv se jedan dio vatrine s visoka, mislio si: more zamlati u žalove. Komad, što se odkinuo, kô zviezda zasja, ostanuv podaleko od struje svoje. Zrak mu ohladi najprije u vis se digle uglove i okrajke; ovi pocrniše te se cio komad ukaza sjajnim zlatom u crnoj mreži. Na trs jedan ovjesiše sliku majke božje, nadajuć se, da će vatra pred sveticom stati; nu se ona nedade iz pravca svoga. Žega poparila lišće na vinskoj lozi, te joj se krunice klone vatri, rekao bi, milost prose. S pouzdanjem tolike se uproše oči u sliku majke božje, ali se trs ipak privi sa slikom k zemlji,

žeravka bo rieke ognjene privlači ga k sebi; jošt lakat i drugi, pa ga zahvatila. U tom opazih kapucina pokraj sebe; razkrilio u vis ruke i viče: „Eto izgorje slika majke božje. Spasite ju, da vas spasi vječitoga plamena i vatre!“ Svi se zapanjiše, kô kameni stupovi stoji svaki na svom mjestu. Al sad srnu žena neka napred i zazove ime majke božje, pa se baca u vatru, u smrt. U taj mah poleti mladjan neki častnik na konju i golim ju mačem goni natrag, premda vatra kô gora se podigla nada nje.

„Bies te tvoj!“ poviče on, „koja korist majci božjoj sa tvoje pomoći. Ona je i sama rada, da ova rugoba, naslikana rukom griešnikovom, u vatri izgori!“ Bernardo bi taj častnik, poznadoh ga po glasu; hitrim srdcem svojim spasi život duši jednoj i rieči svojom odkloni sablazan. Moram ga štovati i srdce mi požali, te se moradosmo razstati. Nu ćuteći, kako mi žila bije, ne smogoh ni volje, ni srdca, da mu okom pogledam u oko.

„Antune“, jesi li ti to! čuh nečiji glas, da me zove. I pomislih: Bernardo će biti; i nečija ruka stisne moju. Fabiani bi, zet eccellenze, suprug Franciskin, što me djetetom poznavaše. I on se morade ljutiti na ono pismo moje, kô što i rod mu; i on me morade, za njimi se povodeć, odbiti od sebe.

„Milo mi je, da se sastadosmo!“ veli, „a kako će se tek Franciska radovati, kad te vidi. — Nu posao ti nevaljade, što nas nepoiska; mi smo ti već osam dana u Castellamaru.“

„To mi je prvo, što čujem!“ vratim mu ja; „a ja sam već —“

„Da ti si se na jedan krat preobukao u drugu kožu, ljubotario si i“ dodade ozbiljan, „na dvoboj si — te si s toga utekao; to je nešta, što ja osudjujem. Eccellenza nam saobći to u kratko i mi se tomu čudom začudismo. Valja da si dobio odgovor i sigurno ne baš najblaži.“

Srdce mi tuče, jako bije; osjećam bo lance, kojimi su me sapinjala dobra djela; ćutim, kako me opet opasaše. Tužan mu velim, kako me boli, što su me svi redom odtisli od sebe.

„Nisu, ne, Antune!“ reče Fabijani, „nije tomu tako. Hajde sa mnom u moja kola. Francisku moraš večeras iznenaditi, samo hajde, u Castellamare stigosmo za čas; u gostioni već ćemo naći mjestance za te! Morat ćeš mi pripoviedati, što se sve sbilo. Ludost je, kad se sdvaja, a eccellenza je nagao, ti ga znaš, nu sve opet može biti dobro.“

„Ne, to nemože biti!“ uzvratim mu ja šaputnuvši i utonem opet u brige i u tugu.

„Mora biti i biti će!“ otrese mi Fabiani i povede me u kola.

I govorim redom sve, kako je bilo. „Valjda nećeš improvizovati?“ zapita me, smijući se, kada sam mu počeo pripoviedati o svom biegu i o Fulviji u onoj razbojničkoj špilji.

„Tako to zuji poetično, kô kada bi mačta tvoja, a ne tvoje uspomene glavno kolo poigrale. — Strogo, prestrogo! je“, veli, „pismo eccellenzino; nu baš po toj strogosti sudi, da ono nije drugo, do li ljubav starčeva prema tebi. Valja da nisi poslije igrao u teatru?“

„Sinoć baš!“ odgovorim ja.

„Eh, tada je to smjelost s tvoje strane!“ reče on. „Pa kako bi?“

„Divotno, sretno!“ odgovorim mu vesele volje. „Svega me skoro raznesoše, kličući; dva krat me izklicaše.“

„Sbilja? Pa ti si sreću pogodio?“

U ovih riečih nazrjeh, da dvoji, i porani mi dušu. Čuvstvo zahvalnosti nedade mi reći rieči. Pomisliv na razstanak s Franciskom, uzbunih se sav, jerbo znadjah, kako se znade smrknuti. I počme me tješiti polu u šali,

da će proći bez pokore i bez kazni i bez propoviedi, akoprem ti, veli, nebi naškodila.

I stigosmo pred svratište.

„Ha, Fabiani!“ poviče mladjan neki, čist i ugladjen gospodičić, pošav pred nas, „dobro, te dodje; tvoja gospa skoro skoči iz kože! A gle!“ začudi se, opaziv mene, „ti dovede mladoga improvizatora, Cencia, je li de?“

„Cenci?“ opetova Fabijani, te me u čudu pogleda.

„Ime, koje sam dao na oglase teatralne,“ pridodam ja.

„Zar — tako!“ veli, čudeć se, „no, to je bar bilo pametno.“

„Izvrstno li pjeva o ljubavi,“ spomenu stranac. „Da si sinoć mogao biti u teatru San Karla; koja li je to divota uma!“ Pa mi dade u zahvalu ruku i veli mi, kako mu je milo, kako mu godi, te se može s menom upoznati. „Ja ću večeras s vami večerati!“ reče Fabianu, „ja se sam pozivljem na izvrstnoga pjevača našega. a ti i gospa tvoja valja da mi nećete braniti.“

„Znaš, da si nam dobro došao, kad god došao!“ vrati mu Fabiani.“

„Pa daj reci barem tomu gospodinu strancu, tko sam!“

„Takovih ceremonija netreba nam ovdje,“ veli mu Fabiani; „ja i on — mi se dobro znamo; netreba mu spominjati, tko je ovaj, tko onaj moj prijatelj. On sigurno neće požaliti, kada čuje, tko si ti.“

Pokloni se, nu mi način nebi mio, koji udesi Fabiani.

„Što sada, moram sam reći, tko sam,“ zapenta stranac. „Godi mi, da vas već s davna poznajem; ja sam Gennaro, častnik garde kraljeve, i“ — nasmije se — „iz dobre kuće u Napulju. Mnogi ju,“ veli, „zovu dapače prvom. Možebit, da je i istina; barem se tetke moje

tim ponose. Nemogu vam reći, kako se radujem, da poznam mlada čovjeka; kojega riedki um, kojega — — —"

„Šuti de, negovori!" presieče mu Fabiani, „on nenaviknu na takove šale! Eto, sad se već spoznaste. Franciska čeka; eno nà prizora pomirljiva s njom i s tvojim improvizatorom. Možebit će biti sgode, da dokažeš, kakov si govornik."

Volio bih, da toga nereče; nu prijatelji su; al da može Fabiani biti u mojem škripcu! I vodi nas u sobu k Franciski; ja se nehotice ustruknem za korak, dva.

„Teda, negda, moj krasniče, Fabijani!" kliknu žena, „teda!"

„Negda" odgovara on, „ja ti vodim evo jošt dva gosta."

„Antune!" vikne glasno i glas joj popusti, „Signore Antonio." — Strogo, ozbiljno pogleda mene, gleda Fabiana. Naklonim joj se, da ju u ruku poljubim; al ona kô da neopazi, i pruži ruku Gennaru, veleći mu: „Milo bi mi bilo, kad biste vi s nami večerali. Recite mi, kako je s provalom Vezuva, teče li lava jošte, kud je i prije tekla?"

Fabijani stade poviedati sve, što vidje i napokon veli, kako je mene tuj našao, kako me je poveo gostom i da milost valja mjesto prava.

„Dakako, da valja," veli Gennaro, „ja, istinom, neznam, što je sagriešio, al geniju treba svaku oprostiti."

„Vi ste po svojoj navadi predobre volje", veli gospa i klone mi glavom posve milostivo, uvjeravajuć Gennara, da ne ima ničesa, u čem bi mi oprostila. „A šta ste mi inače donieli nova?" pita njega. „Što govore novine francezke? Kako sprovedoste sinoć?"

Prvo pitanje samo onako preleti, ali se o drugo zakvači s većim interesom.

„Bio sam u teatru, i čuo sam zadnji akt brijača. Josefina pjevaše kô sam angjeo; ali tko je čuo Annunziatu, tomu više nitko nezadovolji. Ja podjoh samo za to, da čujem improvizatora.“

„Pa je li vam zadovoljio?“ pita Franciska.

„Nadmašio moju, svačiju je nadu prepojio,“ odgovori on. „Nevelim toga za to, da mu ugodim, pa i koja ga briga za moju neznatnu kritiku; ali kakova bi mu improvizacija! I živi sav u pjesmi svojoj, sve nas osvaja, sve nas zanosi. Kakovo čuvstvo! koja bi fantazija! Pjevaše o Tassu, pjevaše o Safi, o katakombah; pjesme biše, da ju svaku vriedi sačuvati!“

„Sretan talenat, kojega nemožeš dosta cieniti, niti mu se dovoljno čuditi,“ reče Franciska. „Ej, da sam bar i ja ondje bila!“

„Evo ljudine u nas“ vrati joj Gennaro pokazav na me.

„Antune“, visnu i pita: „Vi ste improvizovao?“

„Jest, al baš majstorski!“ odgovori Gennaro. „da, vi ga znate, vi ga sigurno već čuste.“

„Čula sam ga i koliko puta,“ sjeti se i nasmije se, „dok je jošte djetetom bio, već onda mu se divismo.“

„Ja ga pače viencem ovjenčah, čuv ga prvi krat,“ veli Fabiani, našaliv se. „Opjeva gospu moju, dok je jošte mlada djevojka bila. — A sad hajdmo na večeru! Ti povedi moju Francisku, a ja ću improvizatora, neimajuć žena više. Signore Antonio! molim, daj mi svoju ruku.“

I vodi me za njimi u dvoranu.

„Nu ti mi Cencia, ili kako li se zove taj novi prijatelj naš, nikad jošte nespomenu.“

„Mi ga zovemo Antunom,“ veli Fabiani, „neslutеć nikad, da bi on htio improvizovati. A sad znaj da je baš to bio povod pomirenju, o kojem prije spomenuh. Znaj i to, da je on ponekle sin doma našega. Je li tako,

Antune?“ Naklonim se i pogledom se zahvalim. „To ti je čovjek izvrstan; značaju mu ne ima prigovora; samo neće da se čemu nauči.“

„Ta zašto bi mu i stavljali zamke na put, kad on znade sve čitati iz ogromne knjige prirode?“

„Nemojte, da nam ga pokvarite hvalisavkami svojimi,“ reče Franciska, našaliv se; „mi mišljasmo: zasjeo se u svoje klasike, uči se fizici i matematici, al kad onamo: on ti uzdiše i bludi za nekom mladom pjevačicom napuljskom.“

„Tim zasvjedočuje da ima čuvstva,“ veli Gennaro. „Je li barem liepa? kako ju zovu?“

„Annunziata,“ odgovara Franciska, „riedak talent, izvrstna gospa, neima joj prigovora.“

„Njoj sam i ja bio privolio; vidim, da i on znade, koja je jabuka sladka. — Budi dakle Annunziatinu zdravlju, gospodine improvizatore!“

Kucnusmo se. Ja nemogoh reći rieči; žao mi bi, što mi Franciska tako bez obzira razgaljuje rane na oči čovjeku stranu; nu ona pogleda na svu otu stvar s druge strane, nego sam li ju ja gledao.

„Jest,“ govori ona „radi nje se pobi na megdanu s unukom senatorovim, takmeći se o nju s njim, rani ga porebrice i radi toga morade pobjeći. Bog sam znaj, kako je mogao na medji preći, kako smjede povrh svega u San Karlu improvizovati! Ako pravo sudiš, to je nebojšin sin, to je junak, što mu nebih bila dosudila.“

„S unukom senatorovim,“ jošte će jedan put Gennaro; „to me zanima. On tek ove dane dodje amo i stupi u kraljevu službu; ja se s njim neko veče sastadoh. Krasan, interesantan momak — sad, sad razumjeh sve! Eto i Annunziate skorim; njezin dragan doprha pred njom i usadi se ovdje; za koji dan čusmo, čitasmo na ceduljah: večeras će pjevačica pjevati posljednji krat.“

„Vi mislite, da će ju Bernardo uzeti?“ pita Franciska — „no, to bi tek bila sramota rodu njegovu.“

„Ima tomu primjera,“ velim ja drhtavim glasom, „da je baš ruka umjetnice dala sinu plemićevu i štovanja i sreće.“

„Možebit sreće,“ prekide me ona, „nu štovanja nikad.“

„Jest, milostiva gospo moja“ ote rieč Gennaro; „ja bih mislio, odlika je za me, da je mene odabrala i zato vjerujem, da je tako svakomu drugomu.“

Govoraše se i mnogo se govoraše o njoj i o Bernardu; nitko se nesjeti, da mi je sa svakom rieči njihovom pao kamen na srdce.

„Al sad nas morate kojom improvizacijom razveseliti. Evo, gospa će vam dati tema koj.“

„Tako je,“ veli Franciska, „pjevaj de nam o ljubavi; to bo je nešta, što Gennara razdražuje, a tomu si ti majstor pravi.“

„Dà, ljubav i Annunziata;“ kliknu Gennaro.

„Drugom sgodom sve vam učinih, što vam se želji htjedne,“ velim ja, „nu večeras nije mi moguće. Nije mi baš najbolje; vozio sam se po moru, neuzam si kabanice. Dok je lava tekla, godilo mi; a kada sam amo vozio se, već je bilo zahladnilo.“ —

Gennaro moli i prosi, da jim improvizujem; nu na ovom mjestu i na ov tema ne može me namamiti.

„Već i njega bockaju mušice umjetnikâ,“ veli Fabiani, „i on je rad, da ga se moljaka i nutka. — Nebi li radje sutra s nami u Paestum? tamo lje nadje soka za svoje strunice! — Gledaj, da se malko sam ucieniš. U Napulju valjda neima, što bi te mamilo, da ostaneš u njem.“

Naklonim se, uzbunim se; jerbo mi se nedade od volje, da jim rečem: nemogu i neću.

„Dakako, da i on mora s nami!“ ustade Gennaro,

kad on svane u grčkih hramovih, duh će sinuti po glavi mu; pjevati će pravi Pindar.

„Sutra ćemo na put," veli Fabiani, „u četiri smo dana tamo. Vraćajući se kući, vratit ćemo se u Amalfe i Capri. Ti ćeš dakle s nami?"

Reci samo n e, pa te je vrieme poučilo, da si tim mogao sav svoj život navrnuti na protivne strane. Al ova četiri dana kratkoga putovanja našega oteše mi, rekao bih, šest godina mladosti moje. Pa vele, da je čovjek slobodan? Jest, čovjek se lahko zaplete u mrežu, koja leži pred njim, sam nevidi, gdje je ukopčana. Zahvalim se, pristanem i prihvatim nit, koja je imala užje stegnuti zastor moje budućnosti.

„Sutra ćemo se nas dvoje porazgovoriti," reče Franciska, kad smo ustali od večere i pruži mi ruku, da ju poljubim.

„Ja ću jošt večeras pisati eccellenzi," pridodà Fabiani; „hoću, da utrem put pomirenju."

„A ja ću snivati o Annunziati," šali se Gennaro. „Ja mislim, da me za to nitko nepozva na megdan?" reče, nasmija se i dade mi ruku.

Ja pako napisah nekoliko rieči Federigu; javih mu, kako sam se sastao s rodom eccellenze, i da ću na nekoliko dana na put, da pregledam neke gradove u susjedstvu. Napisav mu pismo, hiljade ćutî poigraše po grudih mi. Koliko li mi ovo veče nedonese! Kolike li se sgode tuj sudariše!

Pomislih na Santu i na Bernarda, kako stade pokraj gorućega kipa majke božje, i pomislih i na zadnje časove svega, što je nekad bilo. Jučer eno jošte me je tolika svjetina, stranca, hvalila, klicala mi, divila mi se i odlikovala me; jošt sinoć sam zaklinjao ženu, ženu krasotu, neka bi mi poklonila samo jedan pogled nježan, — a čas i drugi za tim snadjoh se medju znanci, medju prijatelji, kojim dugovah zahvalu, i eto me sada djete-

tom sirotom, kojemu je prva dužnost, da bude zahvalno.

Fabiani i Franciska biše prema meni, neznam, koje milohotnije; opet primiše sina izgubljenoga, dadoše mu mjesta za svojim stolom, pozvaše ga za sutra na put, na zabavu, pružiše mu dobro dobrotvori, i — budem jim mio i vriedan; nu dar bogate ruke, koliko ga lasno daje, toliko težak leži na srdcu sirote.

Put u Paestum. Grčki hramovi. Sliepo djevojče.

Krasota Italije nije u Campagni nit u Rimu; nju poznah, putujuć na Nemi jezero i vidjeh ju na svem, što sam gledao, putujući u Napulj. Dvaput me je dakle i mnogo više nego li stranca, poznavajućega ljepotu tudjih zemalja, te ju ovoj može prispodobiti, — dvaput me je zanielo obilje ljepote ovdje. Ko vilinji sviet, što ga vidjeh u snu i u kojem življah, puče taj put naš, što ga ovih danah imadosmo proći — pred mojim očima. Al kako ću vam oponesti sliku, koju je upila duša moja, koja mi se razli po krvi?

Krasote prirode nedadu se slikati pukim pričanjem. Rieči se vrstaju jedna za drugom poput komadićaka mozaika, i slika se ciela sastavlja sve od komadića, ali se nikad ta cielost tako nezanese, kô što će te cjelina prirode; slika riečmi slikana uviek je pogriešna, nikad savršena. Daj, uzmi pojedine česti, i pusti strancu, neka bi si sam od njih satvorio sliku, a daj, uzmi veći broj osoba i pusti jih, da si po svom sudu tvore sliku, pa ćeš vidjeti, koja je razlika medju njimi. S prirodom je onako, kako i s liepim licem; sbroji osebunjke obadviju, opet nisi polučio cjelovita utiska; moraš uzeti poznatu stvar u pomoć i kad možeš reći matematičkom sigurnosti: na-

lik su si do ove il one sitnice, tada si barem donekle polučio povoljan pojam.

Da mi tko dadne improvizovati o ljepoti Hesperije, ja bih slikao crtami istine, što mi je oko ovdje gledalo u želji očaranoj; a ti, tko nisi nikad vidio južne Italije, mašta bi tvoja poželjela nadkriliti svaku krasotu, pa bi ti i opet bila preslaba, da se primakne čistoj istini. Slike fantazije kakove priroda daje, nadkriljuju fantaziju ljudi.

Divno bi jutro, u koje smo pošli u Castellamare. Jošte gledam dim Vezuva, gledam divne doline medju brdinami sa živimi gajevi trsovimi, kako jim se sočne vitice penju s drva na drvo, gledam biele po brdinah kule na zelenih stienah na pećinju ili skrivene u zelenu maslinkinu gaju. I Vestine gledam hrame drevne sa kupulom i sa stupi mramornimi, što jih danas posvetili crkvom Madonni Santa Maria maggiore. Jedan dio zida srušio se, mrtve glave i kosti zatvorile vrata, a zelena vinjaga porasla preko njih, misliš: raste zato, da sakrije svježim svojim listom moć i silu smrti.

Jošte gledam divlje slogove gorske i samotne tornjeve, po kojih su razapete mreže, da pohvataju jata pomorskih ptica. Duboko izpod nas pomolio glavu grad Salerno iz tamnoga mora plavetnoga. Sastadosmo povorčicu, što mi dade posve sgodnu sliku. Dva sivca vola sa silnimi rogovi tegle kola, a na kolih do četiri svezana hajduka; oči su jim kô živih vragova a posmjeh jim: nevidjeh grdjega. Crna oka, stasa vitka, postrance jim jaše Kalabrezi, držeći si puške preko ramenica.

Do Salerna, grada učenjaka u srednjem vieku, naumismo prvi dan doprieti.

„Folijanti ožutješe,“ reče Gennaro, „Salernov sjaj učenosti probliedi, nu knjiga prirode svake godine pušta mlado lišće; a naš Antun misli, što i ja mnijem, da se iz nje možeš više naučiti, nego li iz svega praha učenoga.“

„Učimo se iz obadviju!“ velim ja. „Vino i kruh idu zajedno.“

Franciska misli, da pametno govorim.

„S govorom nezaostaje,“ reče Fabiani, „ali s radom neće na vidik. Nu sad moraš pokazati, da i to razumiješ, Antune, a to ćeš, kad dodješ u Rim.“

U Rim? Ja, pa u Rim? Ova mi misao nikad nedodje u glavu; ustne mi mučahu, ali mi sviest govoraše, da nemogu, da nesmijem u Rim sada, da nebude, što je nekad bilo.

Fabiani razplete razgovor u šire, mi ostali čevrljasmo za njim i tako dodjosmo u Salerno. Najprije podjosmo, da crkve razgledamo.

„Ovdje vam mogu ja biti Cicerone,“ reče Gennaro. „Ovo vam je kapela Grgura sedmoga, otca svetoga, štono umre u Salernu. Njegova slika u mramoru eno vam je gore na oltaru! Ovdje počiva Aleksandro veliki,“ govori i pokaza nam velik sarkofag.

„Aleksandro veliki?“ začudim se ja.

„Jest, on! Nije li tako?“ zapita crkvenjaka.

„Onako je, kako eccellenza veli!“ odvrati ovaj.

„Varate se,“ povičem ja, progledam bolje monumenat mu. „Aleksandra nepokopaše tuj, to se protivi cieloj historiji! Vidite li samo: na sarkofagu je uklesan samo triumf Aleksandrov. Po tom vas i vara ime.“

Odmah na ulazu u crkvu stoji sličan sarkofag, na kom Bacchus ulazi u triumfu. Donesli ga amo iz Salerna, a sad služi grobnicom, kraljeviću salernskomu, na njem počiva mramorni mu kip u svojoj veličini. Toga se držeći pomislih, da će taj razmjer valjati i za tako zvani grob Aleksandrov. Ponesav se umom svojim, razveže mi se jezik; nu Gennaro reče samo rieč „valjada“ i odmah mi Franciska prišaptnu na uho, kako se nepristoji, da budem mudriji od njega, a i onako neznam, što je na tom istine.

O zdravu Mariju sjedjah sam s Franciskom na shodu svratišta. Fabiani i Gennaro šeću se, a ja da zabavim gospu milostivnu.

„Divno li se prelieva!“ velim, pokazav joj more; ko mlieko bielo prostire se od širokih, lâvom popločenih ulica skroz tamo do sjajnoga ružičastoga horizonta. Ove divote boja nepoznavah u Rimu.

„Felicissima notte“ reče nam oblak i zadje za brdo, veli Franciska, pa se drugi nadme oko njega visoko vrh dvoraca i maslinovih gajeva, al prenizko izpod stare kule, što se sa svoja dva šiljka hoće da takne o krunu brda.

„Tamo bih htio obitavati i življeti!“ velim ja, „s visoka oblaka sad bih gledao po moru, što se uviek mienja.“

„Tamo bi mogao improvizovati,“ opazi ona smieškom, „nu te nitko nebi čuti mogao, pa bi to bila nesreća, Antune!“

„Da, nesreća!“ velim ja, našaliv se, „recimo istinu! Pohvala je pjesniku, što drvetu sunce. Kad je Tasso čamio u tamnici, baš mu je to, što mu neimade tko kliknuti, glodalo na cvietku života njegova, koliko i sama nesreća u ljubavi.“

„Prijatelju dragi!“ veli mi ozbiljno, „ja sam ovaj krat govorila o tebi, a ne o Tassu. Što će nam on ovdje?“

„To bijaše samo primjer,“ velim ja, „Tasso bijaše pjesnik i — —“

„A ti mniješ, da si i ti! Antune dragi, nemoj nikad, zaklinjem te, spominjati imena neumrla, kada govorimo o tvojem imenu! Nemoj, nemisli, da si pjesnikom, improvizatorom, jer ti je duša mekana, jer jih razumiješ. To bi mogle hiljade njih tako, kô što ti! Nezovi si tim sam nesreće na glavu!“

„Al su mu ipak hiljade onomadne povladjivale i klicale!“ rečem, i lica mi se užgaše; „nije li sasvim pri-

rodjena stvar, da tako mislim, da sam o tom posve osvjedočen; znam ja, kako se vi veselite sreći mojoj i dobru onomu, što mu je gniezdo u meni."

„Nitko se od svih tvojih prijatelja neraduje tomu, koliko ja! Mi svi ocienjujemo krasno srdce tvoje, plemeniti karakter tvoj; radi toga će ti eccellenza oprostiti, ja se tomu pouzdavam i mogu ti obećati. Krasna su ti svojstva tvoja, nu jih valja oplemeniti, pa ćete vi to i učiniti, jel de, Antune! Samo po sebi ništa nedolazi. Poslovati moramo. Tvoj je talenat milota za družtva, njim ćeš mnoge moći prijatelje obradovati; nu je za javnost prenizak, preslab."

„A zar se nije," velim, „Gennaro, niti me nepoznajuć, uzradovao, kad me je prvi krat čuo?"

„Gennaro" uzvrati ona „svaka mu budi čast — ja ipak nedajem prevelike ciene na sud, koji on dosudjuje umjetnosti. A što da rečem tek o sudu velike publike? U ovom pitanju se uho umjetnikovo stokrat neuskladjuje s uhom ostalih ljudi. Dobro je, da te neizfućkaju; to bi me u istinu raztužilo. Ovaj krat prodje sve onako mirno, pa će sviet doskora zaboraviti na sve, na te i na tvoju improvizaciju. Koja ti korist, kad si na tudje igrao ime. Za tri smo dana opet u Napulju, a onda ćemo opet u Rim. Misli, da je sve bilo snom samo, a uzmeš li stvar, kakova je, i nebijaše ništa, do li san; budi marljiv, uztraj, dokaži nam, da si se opeta probudio. Nereci ni rieči više! Ja za te dobro snujem, ja jedina, ja sam ti prijatelj, koji ti istinu veli." Pruži mi ruku i ja ju poljubim.

Sutra nam valjade prevariti zoru, htjedosmo li za vremena stići u Paestum, pa se, probaviv tamo sat i drugi, opet vratiti u Salerno; u Paestumu bo nemožeš prenoćiti, a put je opasan. Oružane konjanike uzesmo si pratnjom.

S desne i s lieve putu pružili se gajevi naranče; ciele dubrave rekao bi. Predjosmo potočić Selu; u bi-

strici mu vodi žalostnice se vrbe ogledaju i lovor-stabljike. U sred divlje gore nadjosmo bujnih njivâ žitarica. Aloe i Cactus rastu uz put, sve je bujno i plodovito i sad nam se pomoliše starine hramovi, sagradjeni u slogu, što može biti, čistu i krasnu; više od dvie tisuće godina minuše jim preko glave. Sirotinska krčmica, tri jadnice kućarice i par trstikovih koliba — to vam je to selo na glasu. Da bismo vidjeli samo jedan busenak cvieća — dočim je nekad baš množina i bujnost ružica dao Paestumu ime glasovito; nekada je sjaj grimiza sjao se po ovih livadah cvietnih, a sada jih plavetina pritisnula, plavetina dokud oko siže, onakova, kakovi su lanci gora vrhu njih. Ljubice se savile po ravnini, bujeć izmed badelja i grmlja. Plodna, skroz plodna i bujna prostrla se divljuša oko nas. Aloe, divlja smokvica i crvenac pyrethrum indicum savio se ovaj u onoga.

Tuj ti je dakle sicilska priroda sa svojim obiljem i divljinom; tuj su grčki hramovi i sirotinja. Sve na jata sgrnuli se oko nas prosjaci, mislio bi, divljaci su došli s ostrovlja mora južnoga. Mužkarci u dugačkoj ovčetini, dadši vuni, da ju sunce grije; noge su jim ugljen pocrnjeli, gole; oko lica čadjava spustile se duge vlasi, da jih vjetar propiruje; — a djevojke divote po stasu do pole su gole; kratka, poderana suknjica do koljena razporita, da jim bude neka struka kabanice, od prljava je mrka sukna, oko golih ramenica talasa se duga crna kosa uzlom zauzlana. Oči su jim žar plameni.

Medju djevojkami djevojče bi, jedva mu je jedanaest godina, dragušna je, božica je liepa; al još nebi nalik niti Santi, niti Annunziati. Moram pomisliti na medicejsku Veneru, o kojoj mi Annunziata govoraše. Nemogoh se zaljubiti, nu diviti se, pokloniti se do zemlje krasoti.

Djevojče stajaše o postran ostalim prosjakom. Mrka na četiri igle čovica visi joj nemarno o ramešce, dočim joj je drugo rame golo, prsi gole i ruke gole, kô što su

joj gole i noge. Da joj vidiš, je li umije kititi se i da znade, što je za oko, gladke vlasi povezala i zabola u nje kiticu ljubica, neka joj visi s liepoga čela. Stid joj bije iz obraza, duh iz oka a duboka tuga prelila se po obojem licu. Oči si je oborila, kô kad hoće, da ište po zemlji.

Prvi ju smotri Gennaro i premda ona ne rekla ni rieči, on ju ipak darivao darom. Taknuvši ju izpod bradičice, reče joj, da je preliepa za ovakvo družtvo. Tako reče i Franciska i Fabiani. Vidjeh kako joj tanahno rumenilo izpod crne kože suknu; a kad diže trepavice, opazismo, da je sliepa.

Rado bih joj bio darak dao, nu se ne usudih. Al kada je moje družtvo, progonjeno prosjaci, ušlo u krčmu, vratih se ja i stisnuh joj škudicu u ruku. Ćuti svojom uvježbanom rukom i opipnuv darak, poznade mu vriednost; lica joj se upališe, nakloni se, što je dublje mogla. Mlade ustne pune zdravlja i ljepotom nadojene, taknuše se ruke moje i pecnuše mi krv u žilah; iztrgoh se i odoh za družtvom.

Na ognjištu gori ovelik snop šaša; ognjište je zapremilo svu širinu sobe. Dim se suče pod čadjavi krov i traži si put, kojim bi se protisnuo; moradosmo van pobjeći. Dok mi u hramove, dotle nam se svari ručak u hladu pod vrbom. Pusto bi, kud prolazismo; Fabiani i Gennaro moradoše ruke splesti, da načine brv za Francisku.

„Strahovito šetalište!“ reče, nasmijav se.

„Oh, eccellenza!“ veli neki naših vodja, „sad je to jošt i kako divno, ali pred tri godine stajaše tuj jošt gust trnik, a dok su moje noge bile mlade, do stupova gore stajale su gomile pieska i zemlje.“

Svi rekoše, da istinu veli; podjosmo napred. Sva ona četa prosjaka prati nas i šuteći bulji u nas. Kad bi komu od nas ukralo se oko, da padne na prosjaka, odmah

bi se ruka mekanički pružila, i prosi; odmah bi mu „m i s e r a b i l e“ usta izlanula. Sliepe one djevojčice ne vidjeh više, valjda osta sjedeći gdjegoder na putu. — I počesmo se penjati po razvalinah teatra i po mirovih hrama miru posvećena.

„Mir i teatar!“ poviče Gennaro, „kako li je ovo dvoje moglo življeti u susjedstvu“.

Hram Neptunov stoji pred nami. Hram ovaj, nazvani basilikom, i hram Cererin ponosni su spomenici divni, što jih je viek naš izveo iz tame noćne i oteo zaboravi. Vjekove i tolike skriti počivahu oni pod razvalinami i u pustoši, dok ne dodje amo neki strani slikar, uljubiv se u svoj studij, ter obrete šiljke jim stupova; divota ga njihova očara, nacrta jih, svietu kaza, gdje su; razvaline očistiše ljudi, izkrčiše grmlje i šikarje. ter se evo otvorile prostrane dvorane, kô kad si jih jučer sagradio. Stupovi su Travertinac žuti, vinjaga se savila oko njih, smokvino se stablo popelo vrh poda, a u prodor i u pukotine ljubica si i levkoja posijala zamet plavi i crvenkasti.

Posjedasmo po podstavi stupa, što se srušio. Gennaro raztjera prosjake, pa ti sada uživamo obilja prirode, što je oko nas bacila svoje bogatstvo. Modra brda, more blizo i samo mjesto, na kojem smo, ganulo nas, da se reći ne da. „Nebi li nam sada htjeo zapjevati!“ zapita Fabiani, kô da htjede gospi ugoditi. Naslonim se na stup blizi i zapjevam melodijom iz svoga djetinstva, što goder mi oko vidi; i ljepotu prirode, i divne spomenike umjetnosti, i sjetim se sljepice djevojke, kojoj oči divote ne vide. Dva krat je sirotica, dva puta ju sviet ostavio. Pa mi suze briznuše u oči; Gennaro mi povladjuje, a Fabiani i Franciska vele: „čuvstvo ima i koliko čuvstva“.

Pa salaze skalinami u hram; polagano ja slazim za njimi. Za stupom, na koji sam se ja bio naslonio, sjedjaše, ležaše, što li, u mirisu myrtin-grma kip nečiji,

oviv ruke oko zatiljka si i oboriv glavu u krioca; sljepica bi naša.

Kukavica čula pjesmu moju; ču me pjevat, kako gine, kako postradava. I s toga me duša zaboljela. Pognem se nada nju; i ču ona kako lišće šuška, pa podiže glavicu, a meni se pričini, da je probliedila. Nesmijuć se maknuti, nasluškujem.

„Angelo!“ zavapi dosta glasno.

Neznam, za što, nu sustegoh sapu u sebi. Časak sjedjaše ona posve niema. To bi ona grčka božica ljepote, što ne vidi, imajući oko, a progleda duboko u dušu, kakono ju opisa Annunziata. Sjedi i sjedi na podnožju hrama medju divljom smokvicom i mirisavkom myrtin-grmom, i stvarčicu neku nosi k ustnam pa se posmijava. To bi škuda, što dobi od mene. Vidjeh to, ugrijah se, poklonih se nehotice dublje — moj poljubac opeče joj čelo.

Vrisnu ona, da joj vrisak grudi mi probije; smrtna strava na dušu mi pade. Ko košuta plaha skoči, ne vidjeh je više. Ništa više ne mogoh vidjeti, sav sviet se poče točiti oko mene; odleti tamo preko trnja, preko grmlja.

„Antune, Antune!“ čujem s daleka glas Fabianov i saberem se. „Zar zečeve loviš?“ zapita me, „ili je možda polet poetički?“

„Ne, on bi nam rad pokazao, kako se i ondje može letiti, gdje mi samo u korak idemo napred“, šali se Gennaro, „i ja bih se, veli poduhvao onako letiti“. I stade uza me, da u okladu poletimo.

„Mislite li vi dva, da ja mogu s gospom pod pazusi s vami u jedan korak?“ zapita Fabiani; Gennaro stade odma.

Vrativ se svi mi u krčmu, stade oko moje tražiti sljepicu, al uzalud; vrisak njezin neprestance mi zuji oko ušiju i nečuh ništa, do li samo srdce svoje. — Bude

mi, kô da sam dušu ogriešio. Da si najprije satvorim sliku ob onom, što sam izgubio, stadoh opjevati tugu i bol grudi njezinih, pa za tim strah, što joj ga zadadoh duši, a onda poljubac na čelu njezinu — prvi poljubac, što ga dosad dadoh stvoru ženskomu. Da me je neboga utegla pogledati, nebih se bio poduhvao; nu nesreća njezina, samoća mi njezina ohrabri srdce — a ja tako strogo osudjivah Bernarda! I ja sam diete griešno, kô što je i on, kô što smo svi mi, od praha stvoreni. Rad bih kleknuo pred djevojku, da mi oprosti, zaprosio bih — al je nebi, nigdje je nebi.

Posjedasmo u kola, da se vratimo u Salerno. Još jedankrat se ogledah, nebih li ju vidio; nu se neusudih zapitati koga. Al u to zapita Gennaro: „A gdje je sljepica?"

„Lara?" zapita vodja naš, „sigurno sjedi u hramu Neptunovu! tuj bo većinom boravi".

„Bella divina!" cikne Gennaro i na prstu pusti poljubac prema hramu, a mi pustismo kola u bieg.

Larom ju dakle zovu. Sjedeć za kočijašem ledji o ledja, gledam, kako nam se stupovi hrama odmiču, al u srdcu môm čujem visak njezin, čujem jauk same svoje boli. Kraj puta nadjosmo jato cigansko, gdje poleglo po jami uz vatru, te si kuha, te si peče. Starka ciganka uze tamburin i hoće da nam proriče; nu mi ne stadosmo. Djevojke, po očiju dvie gavranke poletiše da nas izprate. Ljepote su obje bile. Gennaro se poradova, gledajuć jim brze noge i kad vidje vatru u očiju. Al ne biše liepe niti plemenite, kako no bi liepa Lara.

U veče stigosmo u Salerno, da možemo sutra poraniti u Amalfe, pa odavle tamo u Capri.

„Samo dan", veli Fabiani, „ostat ćemo u Napulju, vraćajuć se. Koncem nedjelje ove moramo biti u Rimu, doma. Ti ćeš moći porediti svoje stvari, jel de Antune?"

Ne mogu, neće mi se u Rim; nu tup i bojazljiv

buduć, kakova me učiniše moje siromaštvo i zahvalnost za sav moj život, usudih se samo promucati, da bi se eccellenza ljutio s moje drzosti, vidivši me.

„Za to ćemo se mi pobrinuti!“ veli Fabiani.

„Oprostite mi, nu ja ne mogu, te ne mogu“ zapentah i popadem Francisku za ruku. „Ja dobro osjećam, koliko vam se imam zahvaliti“.

„Ne imate za ništa, Antune!“ vrati mi ona i zatvori mi usta ručicom. U to javiše sluge, da su došli neki stranci; stisnuv se u kut, šutim i ćutim, kako sam oslabio. Prije dva dana jošte biše mi kô u ptice krila slobodna, ter bi se onaj, bez čijega znanja niti se vlaska nestruni na zemlju, bio i za me postarao; nu ja pustih ipak, da tanahna nit, kojom me biše za nogu svezali, postane debelim konopcem, o koje bi ladje mogao kopčati. U Rimu imaš iskrenih prijateljâ, pomislim, iskrenih i istinih, makar i nisu ovako gladki, kako su ti ovi u Napulju. Mislim na Santu, koje nikad više vidjeti ne poželih; pomislim na Bernarda, s kojim sam se morao sastati u Napulju; na Annunziatu pomislih, koja je imala ovamo stići, pomislih na njega i na sreću njezinu u ljubavi! „U Rim, u Rim! tamo je i koliko bolje!“ veli mi srdce, dok mi duša za slobodom vapi, dok mi hoće, da je sama svoja.

Pusti lovi u Amalfah. Modra špilja na Caprah.

Divno li bi pogledati na Salerno s mora, kada smo se s blagim ukrcali jutrom. Šestorica kršnih mornara sieku veslî more; majušan dječarac stavio se na kormilo, liep upisak kistu slikarevu. Alfonsom ga zvaše. Voda je zelena i jasna kô staklo. Sve primorje s desna vrtovi su , rekao bi plivajući, što jih nasadila smiona Semi-

ramis fantazije. Ko hodnici izpod lukovâ, tako se uz more poredali duboki trapovi, te jih bije struja valova i igra se u njih. Na žalu morskom pružila vratinu pećina, a na šiljak njezin djeo se kasteo, te mu oblak po grebenu brije. Vidimo Minure i Majure, iza njih odmah Masaniella i Flavija Gioje*) koljevku, Amalfe, kako se prijazno pomaljaju izmedju zelenih vinograda.

Izgubih se, ugledav toliko obilje ljepote. Oh! da je svemu svietu vidjeti ovu divotu! Nezahuka bura ni sa sjevera, niti sa zapada, kaja bi ovomu cvatućemu perivoju, na čijoj zaravni počivaju Amalfi, dohukala zime i studeni. Samo s iztoka i s juga lahori vjetrić, topao zračak, dolazeći preko divna mora iz krajine, u kojoj rastu naranče i paome.

Amfiteatralno stere se grad sa svojimi bielimi kućami; krovovi su jim ravni, kô što jih grade na iztoku; jošt više uz brdo penju se vinogradi, gdjeno se na obronku gore sačuvao stari kasteo sa svojimi platni, da se na njem mogu oblaci uprieti i počinuti, gore se u vis uzpeo u modre oblake krilac samotna pinjola.

Ribari nas moradoše sve po struji iznieti iz čamca na kopno. Duboke jamurine u pećinah pustile se skroz izpod grada; u neke se ciedi voda, druge stoje prazne; čamce skoro sve izvukli na suho, te se u njih blaženi igraju rojevi vesele dječice, većinom samo u košuljici il u kratku zobunu, što im bi sve odielo. Do poli nagi lazaroni pružili se po toplu piesku; mrku kapicu nategli na uši i spavaju, da prevare pôdne. Sva zvona zvone, ciela povorka mladih svećenika u ljubičastih haljinicah ide mimo nas, psalme pjevajući. Na kipu razpetoga visi vienac od ružica, jedva ubranih.

Visoko gore povrh grada stoji o lievo tik šuplje pećine velik, divan samostan. Tuj se daje stanak sva-

*) Izumio kompas.

komu strancu. Francisku digosmo na nosiljku, i podjosmo za njom stazom u pećinu usječenom; duboko izpod nas prostrlo se bistro plavo more. Stadosmo pred vrati samostana; duboka šupljina u pećini zinula na nas. U njoj stoje tri križa sa slikom spasiteljevom i tri razbojnika, a vrh ovih gore na pećini kleče angjeli u šarenih haljinah a s bielimi krili dugačkimi. Ne bijaše râd ruke umjetnice, sve je od drva, sve samo za silu naličeno; nu pobožno srdce, vjeru izpovjedajuće, vidi i na ovih surovih slikah svoju osebnu krasotu.

Preko malena triema u samostanu dodjosmo u sobe, za nas naredjene. S moga prozora mogosmo vidjeti preko mora prostranoga skroz dolje u Siciliju; kô srebreno bielo zrnje stojahu ladje na dalekom zreniku.

„Gospodine improvizatore," veli Gennaro, „nebismo li prošli dolje u niže krajeve, da vidimo, je li tamo ljepota ovako divna, kô što je ovdje? Žene će biti sjegurno; Englezkinje bo, što su nam ovdje susjedke, preveć su mrzle i bliede. Barem vi volite ženam? Oprostite! One su baš, što vas u sviet zapudiše, što meni priskrbiše ugodno večer i veoma zanimivo poznanstvo!"

Po istoj stazi sadjosmo dolje.

„Ona sljepica djevojka iz Paesta, zar ne, da je bila krasna!" veli Gennaro, „skoro bih ju naručio u Napulj, kad budem pisao po vino kalabrežko; obojim će krvca vrieti."

I dodjosmo u grad, ako smijem reći; čudnovato je to mjesto: i nabacano i prebacano. Kad ga Rimu prispodobiš, mali je Ghetto, rimski prema njemu velikan korso. Ulice su mu uzahne stare, da se jedva možeš provrzti kroza nje izmedj kuća visokih, gdjegod i kroz kuće same. Sad dodješ na vrata u dugačku vežu s obje strane otvorenu, vodeću te u tamne prostorije, sad moraš uzkom uličicom izmedju zidina i stienâ pećinja po skalinah čas gore, čas dolje kô po kakvu labyrintu ne-

čistih hodnika. Na više mjesta neznadoh se snaći, jesmo li u sobi ili smo na ulici. Gotovo po svuda gore svjetiljke, inače nas ubi noć, premda bijaše dan.

Napokon odahnusmo, došav na kameni most, vežući dva sljemena dviju pećina. Mali prostorčić dolje u dolu valjade trgom i bi u svem gradu najveći prostor. Dvie djevojke plešu na njem s a t a r e l l o, a liepo, malo, skoro posve golo momče garavo stoji o stran poput amora i gleda, kako one vesele igraju. Nikad ovdje ne ima studeni; najljuća, vele mi, zima, što ju Amalfićani zapamtiše kroz tolike godine, bijaše toplina od osam stupnjeva.

Tik nekakova tornja nizka, što se ukočio na pećini, s koje vidiš drȁgu do Majura i Minura, savijasmo se uzahnom stazicom izmed aloje i myrte, dok zadjosmo u hlad visokih vinograda. Žestoka nas žedja mori, te podjosmo prema nekim dvorom bielim, provirućim na kraju vrta veselo iz svježa zelenja. Blagi, topli zrak od sama se puši mirisa; čudo liepih šarenih mušica vrvi po svud oko nas.

Kuća, pred koju dodjosmo, što može bit, slikovita je; u zid joj za ukras uzidano nekoliko iz zemlje izkopanih glavina mramornih, krasna ruka i noga starinska. Na krovu joj divan nasadjen vrtić od naranača i bajna biljkina pletiva, što se kô zeleni baršun-prostirači spustili niza stiene. Pred kućom divlje cvatu mjesečnice. Dvie ljepušne, male djevojčice, svakoj šest do sedam godina, igraju se i pletu vience; nu najljepša je ipak mladjana gospa domaćica s bielim trakom oko vlasi, što nas primi na pragu. Iz očiju sjaji joj se duša, duge crne obrvice, ljepota lica — — jest, liepa bi! — S toga i skidosmo klobuke i kako nizko.

„Dakle najljepša djevojka pade ipak u ovu kuću?“ reče Gennaro. „Nebi li nam domaćica, dvojici evo umorenih putnika, htjela dati koju kapljicu, da se pokriepimo.“

„Hoće domaćica vrlo rado!“ veli ona, nasmjehnuv se, te joj zubi bieli biserovi podigoše u vis crvene svježe ustničice: „izniet ću vam vina amo u prirodu, ali ne imam, nego jednu samo vrstu.“

„Kad ga vi točite, bit će izvrstno,“ veli Gennaro, „ja ga najsladje pijem, kad me njim podvori mlada djevojka, ako je liepa, kô što ste vi.“

„Za danas se, eccellenza, izvolite s gospom razgovoriti!“

„Vi ste udata,“ čudi se Gennaro, nasmijav se. „Tako mlada!“

„O stara sam vam ja, jako stara!“ veli ona, smijući se.

„Koliko vam je?“ zapitah ju. Pitajućim okom pogleda me i odgovori: „dvadeset i osam ljeta.“ Nebih rekao, da imade više preko petnaest, samo što je liepo porasla; niti Hebe božica ljepote nebi ljepša slika.

„Dvadeset i osam!“ ponavlja Gennaro; „liepa starost, ali vam i liepo stoji! — Jeste li dugo već ženom?“

„Dvadeset ljeta!“ odgovori, „upitajte se u mojih kćeri!“ One male djevojčice, štono jih vidjesmo, gdje se igraju, dotrkaše u taj čas k nam. „Jeli to vaša majka?“ zapitam ja, premda sam znao, da nije. Djevojke ju pogledaše, smiešeći se, kimnuše glavom, da potvrde istinu, saviše se oko nje i stanu ju ljubiti. Donese nam vina, krasna vina, a mi pijemo njoj u zdravlje.

„Ovo vam je pjesnik, improvizator;“ veli Gennaro, pokazujuć na me. „Ovaj zavrti mozgom svim Napuljkam. — Al vam je on i kremen tvrdac, osebujan stvor ljudski! Pomislite samo: on vam mrzi svaku ženu, nikad jošte žene nepoljubi.“

„To nemože biti!“ veli ona, nasmijav se.

„Ali sam vam ja zato skovan na posve drugom nakovalu, ja vam ljubim sve, što je liepo, ljubim svaka usta liepa; drug sam mu vjeran, i mirim tako sviet i

žene, kamo god dodjemo. — Sve što hoću, sve mi ide, i tražim pravo svoje u svake liepe žene, s toga i ovdje očekujem svoj tribut.“ Popade ju za ruku.

„Ja vam opraštam i vašemu drugu svaki trud i napor. Ja u obće neplaćam tributa; to je nešta, što moj muž sám glavom obavlja.“ —

„A gdje je on?“

„Nije baš daleko!“ veli ona.

„U Napulju jošt nevidjeh liepe ruke,“ — veli Gennaro. „Što stoji poljubac na nju?“

„Škudu samo!“ odgovori ona

„Drugi na usta, dakle dvie škude?“

„Taj nije za nikoje novce! moj bo muž zadrža na nj pravo uživanja“. Mi tako razgovarajuć — a ona toči, i opet grijućega i jakoga vinca, šali se i smije s nami, te u razgovoru veselu razabrasmo, da joj je tek četrnaest godina i da se je stoprv lani udala, uzam mlada liepa momka, što bi baš taj dan u Napulju, da se sutra kući vrati. — Male djevojčice sestre su joj, došle u pohode joj, dok jim svák kući dodje. Gennaro jih zaprosi za kiticu cvieća i one zvrknuše, da ju uberu, jer jim bješe Karlin obećao.

Što sve ne učini, da izmoli poljubac; hiljadu joj reče laskavica, pašući joj ruke oko stasa. Svaki krat bi mu se iztrgla i izružila ga; nu bi opet došla natrag, jerbo joj se ta igra bila sviknula. Pa uzme Louisdor medju prste i stade joj govoriti, kakve bi se krasne vrpce dale za nj kupiti, kako li bi divno pristajale na crnoj glavi njezinoj; sav taj, veli, sjaj mogla bi dobiti za jedan samo poljubac, da mu ga dade.

„Ovaj drugi gospodin mnogo je čedniji“, veli i pokaza na me. — Krv se moja užga, popanem ju za ruku i velim joj: „ne slušajte njega, to vam je nevaljao čovjek, ne primajte varava mu zlata, već mu se osvetite, dadši meni poljubac“.

Pogleda me.

„Medju tolikimi riečmi, što jih on reče, samo je jedna istinita: da ja jošt nikada žene ne poljubih. Ja sam svoje ustne sačuvao čiste, dok ne nadjem, koja je najljepša; pa se nadam sada, da ćete naplatiti kriepost".

„Vi mi ga tek razumijete prevariti", poviče Gennaro. „Vi i mene baciste s konja, koji svomu umijem zanatu!"

„Vi ste uza sve svoje zlato zlikonja", reče ona, „pa da vidite, da ne marim nit za zlato niti za poljubac, evo ga improvizatoru". Rekav dirnu mi ručicom lica, dodirnu se ustnami mojih i izčeznu za kuću.

Kad je sunce zašlo za oblake, ja se stisnuh u svoju sobicu u samostanu i gledam na prozor po moru; more se žarom zažarilo i bije valovi u žalove, da se sve puše. Ribari izvukoše čamce si na suho, a kad se noć uhvatila, svieće se ukazaše svjetlije, struja se zablišti plavetnija; sve se stiša i miruje. U to zapjevaše ribari s ribaricami i s djecom koral na morskom žalu; djetinji sopran-glasi sališe se s muklim basom i sjeta mi strese dušom. U to sjevnu brzom strielom prosutak po nebu, te bih rekao, da je pao tamo za vinove luke, gdje no me je danas mlada poljubila. Pa pomislim na to, kako li bi liepa, i pomislim na sliepu djevojku, na kip liepi nuz mire hramova; al o zadu vidim Annunziatu, krasnu duhom, tielom krasnu, dva krat liepu vidim. Grudi mi se nadunuše, duša izgorje zaljubljena i pogiboh živom željom. Čisti plamen, što ga užga Annunziata u srdcu môm i posvetnu vatru, koju ona svećenicom čuva — sama ona ostavila, te mi bukti razuzdana po cieloj sgradi mojoj. „O majko božja!" stadem moliti se, „grudi su mi prepune ljubavi, srdce će mi uvenuti i s čežnje će razpući se!" Pa se sagnem za kiticom, što je stala liepa u staklu i izberem ponajljepšu ružu, te ju pritisnem na ustanca, pomislivši na Annunziatu.

*

Dulje ne mogoh uztrajati, već podjem k moru, gdje se lomi struja blišteća se, gdje se ori pjesma ribareva i gdje hladan popiruje vjetrić. I stupim na kameni most, na kojem sam jutroske stajao. Mimo mene ukrade se u dugačku kabanicu zamumlana duša neka; spoznadoh ju, Gennaro bi. Juri pravcem prema nizkoj onoj bieloj kući; ja tihano podjoh za njim. I vidim ga, gdje se krade tik prozora, kroz koji nam svjetlo dopiraše. Ovdje pod vinovom lozom, što se spustila k zemlji, sakrijem se, našav mjesto, odkud mogu gledati u sobu. Na suprotnoj strani, gdjeno visoke skaline idu u pokrajnu sobu, ima isto takov prozor.

Djevojčice one dvie kleče — u košuljici samo — i pjevaju pred nizahnim stolom. Na stolu je propelo i svjetiljka. Najstarija sestra domaćica, što bi, kleči sriedi. Prava majka božja medju dva angjela, živa slika žrtvenika, Rafaelom naslikana — to vidim pred sobom. Crno oko uprla u nebo; vlasi bujne spustila preko golih ramena, a ručice sklopila preko mladjanih divnih grudi.

Žila mi bije brže, ne usudih se dahnuti. Sad ustade sve troje; majušne sestrice odvede ona po skalinah gore u sobu jim, gdje spavaju, pa zatvori vrata i poče po prednjoj sobi pospremati, što treba u kući. Zatim izvadi iz škrabice knjižicu, prebaci ju nekoliko puta, smijucka se i hoće, da ju razvije; al u isti čas makne glavom, baci knjigu, gdje ju nadje i sluša, da nebi tko.

Čas za tim pokuca netko tihano na drugi prozor; ustraši se, pogleda tamo i nasluškuje; i opet pokuca netko i čujem nečiji glas, nu ne mogu rieči uhvatiti.

„Eccellenza!“ visnu ona, „šta hoćete? Što vas vodi amo u ovo doba? Za boga dragoga! Ja se ljutim, žestim se jako“.

On opeta veli nešta.

„Dà, da, istina je!“ sjeti se ona, „vi ste ovdje zaboravio svoju knjigu, u koju crtate! Moja sestrica nosila

ju je u krčmu, da vam ju dade, nu vi valjda stanujete gore u samostanu! Sutra bi vas ona rano bila potražila. Evo vam je sada".

Izvadi ju; on opeta reče nešta, na što ona strese glavom.

„To ne, nikako ne! Šta mislite! Ja vam vrata ne otvorih! Vi unutra ne dodjoste!" I podje k prozoru, odkračuni ga, da mu dade knjigu. On posegne za rukom njezinom, knjiga joj se izmače i zàdje sè o krilo prozora. Gennaro povrze glavu u nutra; mlada gospa poleti k prozoru, za kojim sam ja stojao; tako mogoh čuti svaku mu rieč.

„I vi baš nedate, da vam u zahvalu poljubim liepu ručicu! Baš nećete ni najmanje nagrade! Niti čaše vina nedate mi? A ja izgorjeh žedjom. Ima li tuj i najsitnija sjenka zlikovki kakovoj! — Rad bih znao, za što li me ne pustite, da udjem u nutra".

„Nipošto ne", otrese se ona, „u ovo doba ne imamo nas dvoje o ničem razgovarati se! Eto, uzmite, što ste zaboravio, pa mi dajte, da prozor zatvorim!"

„A ja ne idem!" veli on, „dok mi ne date ruke, dok ne date poljubca, za koji me danas prevariste, dadši ga onoj budali".

„To, ne to", vrati mu ona, i morade se nasmijati uza svu nevolju, „vi biste rad silom, što ne ide milom, i baš radi toga neću, neću nikako!"

„Ovo je zadnji krat!" veli Gennaro blažim prosećim glasom, „u istinu posljednji put, te se vidimo, pa ste jošte kamenoga srdca, krateći mi milost, da mi ruku dadete. Ja više ne prosim, premda bi vam srdce moje znalo tisućere kazivati. Zar ne znate, da sama majka božja hoće, da se ljudi ljubimo braća sa sestrami. Brat vam hoću da podielim zlato s vami. Kitite se njim i budite dvaput tako liepa kakova ste. — Sve će vam prijateljice zavidjeti, a naše sreće da nitko ne vidi!" Ovo rekav, skoči u sobu.

„Isuse i Marijo!“ vrisnu ona. — A ja sad tuci po prozoru svom i tuci, da se staklo krši, i ko da bi me sam bog nadahnuo, odtrgnem letvu s trsa, da barem išta imam oružjem u ruci.

„Zar si ti to, Nikola?“ zavrišti ona glasno.

„Ja sam!“ odgovorim muklo i ozbiljno. Gennaro skoči van kroz prozor, kô da ga vjetar odnese; svjetiljka se utrnu, i zavlada tmina po sobi.

„Nikola“ zove ona na prozor glasom uzdrhtalim. „Ti opet ovdje? Hvala majci božjoj!“

„Gospo!“ zapentam ja.

„O vi svi sveti božji!“ čujem gdje zavapi. Prozor se zatvori, a ja ostah vani, kô da si me prikovao. — Prodje časak, i čujem ju, kako polagano hoda po sobi, kako otvori vrata i opet jih zatvori. Čuh, kako jih zavre. „Sad je sigurna!“ pomislih ja i odpuzih lagano odatle. I poćutih, kako mi godi, kako mi se veselje razli oko srdca. „Sad sam ipak platio poljubac, što ga danas dobih!“ velim sam sebi; „možebit bi mi i drugi bila dala, da znade, kakov sam joj bio angjeo čuvar“.

Vrativ se u samostan, baš me pozvaše na večeru; nitko ne znade, da me nebi doma. Nu Gennara jošte nebi; Franciska se uzbunila, ter šalje slugu za slugom, napokon dodje i on. Bio je, veli, pošao u brda prošetati se, pa zabludio; nu na sreću našao seljanina nekoga, te ga ovaj izveo na pravi put.

„Eto ste i haljinu svu poderali“, veli Franciska. Gennaro se primi za kriotak. „Dà“, reče, „onaj drugi krajak sjedi negdje na trnovu grmu; ja sam to opazio. Sam bog neka znade, kako sam mogao zabluditi. Veče bijaše liepo; nu se iznenadi smrklo, ter sam htio kraćim putem, ali sam baš s toga sašao s pravoga puta“.

Smijemo se pustomu lovu njegovu, koji sam ja dakako bolje znao i pijemo mu u zdravlje; vino bi izvrstno i mi po njem baš onako bez duše. Kad sam poslije

sjeo u svoju sobu, dodje Gennaro, na pol svukav se k meni, jer su nas dielila samo vrata, udari u smieh, položi mi prijatelju ruku na rame i zaprosi me, neka bih nesanjao mnogo ob onoj gospi liepoj, što ju danas vidjesmo.

„Ja sam poljubac ipak izmamio!“ rekoh, našaliv se.

„Jest, vi ga dobiste“, potvrdi on, nasmijav se, „nu ne mislite, da sam ja ostao pastorčetom“.

„Tako i jest nekako!“ velim.

„Što sam živ, ja jošte pastorčetom nebih!“ vrati mi ozbiljno, skoro bih rekao jedovito; nu tanahan posmjeh zaigra mu opet oko ústá i prišaputne mi: „da znam, da umijete šutiti, ja bih vam nešta rekao“.

„Govorite samo, nebojte se“, zaprosim ga. „Nitko nikad neću ni slovceta s mojih usta!“ I čekam, kako će se sada tužiti na svoj lov pusti.

„Ja sam danas návlaš bio ostavio knjižicu u one liepe žene, samo da dobijem izlike doći opet k njoj u večer, jer u ovo doba nisu žene tako stroge. I bio sam tamo. Penjuć se preko zida, preko ograde i provlačeć se prosjekom poderah si haljine“.

„A što s liepom gospom?“ pitam ja.

„Liepa i preliepa bi“, odgovori i mahne glavom, rekav mi tim mnogo, „dà, krasna bi i ne stroga, kad smo sami bili. Da će takova biti, to sam ja unapred znao. Tebi dade samo jedan poljubac, mene obsipa hiljadami i dade mi srdce jošte, nek je na broj više. Ja ću svu noć snivati o svojoj sreći! A ti kukavče moj!“ Pa mi baci na prstu poljubac i skoči u postelju.

Kad smo u jutro polazili iz samostana, sve nebo bi, kô da si ga sivom odjeo koprenom. Na žalu nas dočekaše mornari hitri i unesoše nas u čamac. Put namjerismo u Capri, kóprena se na nebu razredi u tanke oblake, zrak bi visok i čist, nigdje da bi samo valovčić koji. Liepe Amalfe ostavismo za pećinjem. Gennaro jim

pusti jošt žadnji na prstu poljubac i poletiv k meni, reče: „Tamo smo ti brali ružice!“

„Ti si se barem ubo na trn!“ pomislih i kimnem mu, da bi tako.

Široko, mjere neznajuće more puče pred nami skroz dolje na Siciliju i na Afriku; o lievu nam ostade kamenito primorje italsko sa svojimi špiljami, kojim premca ne imade. Pred ovom, pred onom stoje gradići, misliš: izpuzili van iz duplja, da se na suncu sunčaju, u gdje kojoj sjede ribari, kuhajući si koji jelo, koji mažući čamce smolom pokraj mora visokoga.

More se ukazuje, kô da je mastno ulje plavo; stadosmo zamakati ruke u vodu i biše nam kô i more plave. Sjene, što ju čamci naši sterahu po vodi, što mogu biti, modri su i tamni, dočim su sjene od vesalâ žive zmije u svih nuancah modrine.

„More ti divno!“ ciknuh ja, „sva priroda, osim neba, nema modrine takove“. I pomislim, kako sam djetetom jošte, na ledjih ležeć, znao se razgledati u modri zrak, što se širi bez konca i kraja, i snivati u nj se zanesav. Sada mi se san moj stvori u istinu.

I jedrimo mimo triju malih, kamenih ostrova: „I galli“ jih zovu. Ogromne su to, ova na onu prebacane pećine, velebit-tornjevi su, što se iz dubljine osovili, ter se ovaj na onoga oborili. Visoko bije modra struja o zelene litice. Da se bura digne, eto ti prave Scylle s tulećimi psi svojimi.

Tiho driema pučina morska oko gole, kamenite glavine Minervine; u ovoj su nekada počivale Sirene. Pred njom stoje romantični Capri, gdjeno je Tiberij, u razkoši pirujuć, gledao preko zaljeva tamo na krajinu napuljsku. Dignuv jedra čamcu svomu, valovi nas i vjetrić ponese i dodjosmo blizu ostrovu. Stoprv sada vidjesmo, kako je more na duboko čisto i bistro. Sa svim prozirno, kô kad ploviš po zraku, vidiš svaki kamečak, trsku

svaku i svaku vlat pod sobom vidiš kô u zrcalu. Meni se mozag zamuti, kad sam s čamca pogledao u dno, preko kôga se vozismo.

Samo s jedne strane možeš izaći na ostrov Capri; okolo u okolo spuštaju se strmi zidovi pećinâ; prema Napulju amfiteatralno se gizdaju vinogradi, gajevi naranče i masline. Dolje na žalu ima nekoliko ribarskih kolibica s krčmom. Više njih viri iz zelenih vrtova gradić Anna-Capri; posve malenim mostancem i na jedna samo vrata ulaziš u nj. U Paganijevoj se krčmi odmorismo. Pred vrati je visoka paoma.

Po ručku naumismo na magarcih gore do razvalina dvorca Tiberijeva; sada valjade, da uzmemo u jutro zajutrak. Do ručka htjede Franciska, da se odmori s Fabianom i da se snom okriepimo za taj put. Ja i Gennaro neoćutismo te potrebice. Ostrov mi se ne pričini tako velik, a da ga nebismo za dvie ure obhodili, hoteć pregledati visoka vrata kamenita, što se prema jugu pomolila iz vode.

Uzesmo si čamac i dva vesla; blag se dignuo vjetrić, tako da smo samo do pola puta trebali vesla. More se kidaše o nizke brkove, izmedju njih razapeli mreže, te morasmo, ne želeć jih potrgati, dobrahan dio zaploviti na pučinu Ugodno, veselo se vozismo u malenom čamcu. Do mala opazismo, kako se iz mora kòso dižu put neba pećine, sive klisure i ovdje ondje u prosjeku po koju aloju ili divlju levkoju; nu nigdje neopazismo ni toliko tvrde zemlje, što bi mogao samo kamen klin zabiti. Dolje u struji, bijućoj u vis poput plava plamena, rastu na pećinju rumeni ježevi morski, te se vodom oplakani jako sjaje, i misliš, da iz pećine krv curi, kad god ju val udari.

Sada nam dodje prosto more o desnu, a ostrov o lievu stran. Velike špilje, kojim se samo gornji dio prosjeka digao nad vodu, ukazaše se u stienju pećinâ; neke

mogosmo vidjeti samo kad bi val počeo plasnuti. U njih stanuju Sirene; cvatući Capri, koje smo bili oplovili, daju samo krov svojoj kuli kamenoj.

„Jest, zli se dusi ovdje roče,“ veli neki veslar, starac već siede glave. „Divno je, vele, tamo, samo što one ne vraćaju svoga pliena, il ako puste koga iz pakla svoga na ovaj sviet, taj je već za ovaj sviet izgubio pamet.“ — Nešto po dalje od nas pokaza nam se okno, malo veće od ostalih, nu opet ne tako veliko, da bi naš čamac mogao kroza-nj ma i neimao jedara, ma se i mi po njem polegli.

„To je duplje vještica“,* šaputne mladji, sjedeći na kormanu i uklanjajući se pećini: „ovdje u nutra sve je od zlata i draga kamenja, nu tko dodje u nutra, taj izgori u plamenu vatre!“

„O da mi je samo jedna Sirena ovamo u čamac!“ veli Gennaro. „Ali bi liepa morala biti! Mi bismo se već s njom pogodili“.

„Sretan, kako već jeste u žena“, velim ja smijuć se, „ovdje biste svakako pogodili sreću“.

„Baš na moru valovitu moraš ljubiti i grliti — to bo i jest vjekovita igra valova!“ — „Eh“, uzdahne, „da nam je samo liepa gospa iz Amalfâ. Alaj bi to žena! Je li de? Vi ste ipak srknuo nektara s njezinih ustanâ. Kako li se liepo znade ustruknuti! Da ste ju samo sinoć vidio. Kako je gorjela, gorjela jače od mene“.

„Ta nije istina“, velim, zlovoljan već s njegova hvalisanja sramotnoga. „Nebi tako, ja to bolje znam“.

„Šta to, kako to?“ zapita me i začudiv se gleda mi u oči.

„Ja sam sám vidio sve, kako je bilo; slučaj me je bio tamo donesao. Ja nedvojim ni malo, da ste jako

---

* Ovako su žitelji na Caprah zvali modru špilju, prije nego li ju je našao (1831) mislim Niemac Fries sa Kopišem.

sretan; nu se ovaj krat samo šalite s menom." — Motri me i šuti.

„Ne idem!" velim ja, kakono je on, „ne idem, dok mi nedate poljubca, za koji me prevariste, dadši ga onoj budali."

„Gospodine!" veli smrknut i poče bliediti, „vi mi idoste tragom, da sluškate. Kako smijete vriedjati me. Ili sa mnom na megdan, il uzmite prezir moj!"

Da će moje rieči na nj tako djelovati, nisam se nadao.

„Gennaro, valjda nije to vaša ozbiljna!" povičem i sgrabim ga za ruku; iztrgnu ju, nedade mi odgovora, već zapovjedi mornarom, da nas bace na suho.

„Mi moramo oko ostrova," reče starac, „jer se samo može na suho, odakle smo pošli."

I prionuše veslati i brzo dodjosmo do visokih šupljih pećinâ, virećih iz modre, ljuljajuće se vode; gnjev i tuga sahrvaše mi dušu; motrim Gennara, gdje palicom bije po vodi.

„U n a t r o m b a!" poviče najmladji ribar opaziv, kako se tamo preko mora s glavine Minervine crn oblak kosimice suče iz mora prema nebu. Voda vrije oko njega. Brzo spustismo jedra čamcu svomu.

„Kamo jedrimo?" pita Gennaro.

„Natrag, nazad!" viče mladji ribar.

„U zavjetarje, amo uza stiene; jer je vitlica, rekao bih, uzela mah od ostrva".

„Al će struja raztepsti čamac o pećinu!" poviče starac, i prione uz veslo, što brže može.

„Bože vječiti!" zavapih; crne oblačine stup juri na vjetrovih krilih vodom ovamo, kô da bi baš htio uza stienu, na kojoj mi stojimo. Ili će nas zavitlati u vis, ili će nas stisnuti na pećinu kosomice te nas zgnjaviti u propast. Skočih, da pomožem starcu na veslu, Gennaro pomaže mladjemu; al već čujemo, kako zviždi vjetar,

kako kuha voda pred vitlicom, kô da bi nas sama rada pognati pred sobom.

„Sveta Lucijo, spasi nas!“ zavape mornari, puste vesla i poklekoše.

„Vesla u šake!“ poviče Gennaro; al oni bliedi uprli oči u nebo. — Sad zahuka orkan preko naših glava. Poblizu nam o lievo suknu crna noć preko valova; ovi nas digoše u zrak, visoko u vis, i pljuskaju bielom pjenom preko čamca; zrak nas stisnu, krv nam briznu na oči; noć je, smrtna noć. I oćutih samo to, da je more leglo na me, da sam ja, svi da smo žrtva mora, smrti žrtva. Sviet me ostavi.

Jošt življa slika, nego li bi strahota vulkana, onako silna, kô što je silan bio razstanak s Annuziatom, ukaza mi se u duši kad sam opet progledao. Plavi čistac zrak poda mnom bi, nada mnom je, svud je u okolo. Ganuv rukom, miliuni prosutaka zaprskaše oko mene poput varnicâ munjevitih. Struja zraka ponese me i mrtva me nosi etar u božje nebo gore; nu težko breme počiva mi na glavi, grieh je to moj nebogi. Ono me povuče dolje a struja me zračna, hladna kô i more, bije oko glave. Mekanički pipam pred sobom i napipam neku tvrdu čiviju i uhvatim se za nju.

Mrtvačka me nemoć savladala, nit mozga, nit krvi nećutim u sebi. Tielo je moje sigurno na dnu moru, duša mi leti na sud veliki. „Annunziata!“ uzdahnem. Oči mi se opet zaklopiše. — Mora da je dugo nesviest potrajala. Nu me opet nadje dah moj i poćutih da sam jači i sviest mi je sve bistrija. Pričini mi se, da sam ležao na tvrdoj, hladnoj tvari nekoj, na šiljku pećini, visoko gore, u modroj zračnoj čistini, kojoj medje ne ima, okružen njom sa sviju stranâ. Nada mnom se usvodilo nebo, digli se oblaci modri, sve sami neobični stupovi. Nasta mir; sve se utiša na sve strane; nu mene protravi ledena studen. Polagano podignem glavu. Haljine su moje

plavi plamenovi, ruke mi se srebrom sjaje, a ipak ćutim, da sve ima svoje tielo. Misli mi se počmu napinjati. Neznam, jesam li živ il mrtav? I zamaknem rukom u osebujni sjaj zračni pod sobom. Zaronim u val, vruć je kô plamen vrući, modar, kô žesta paljiva, a studen, kô studena voda. Podobna vitlici tamo na moru, samo omanja i kresa plavetna, ukočila se pokraj mene stupina visoka, grdoba. Je li bio strah moj, il moje uspomene, koje su mi takve slikale slike? Poslije nekoliko časova poduhvah se, dirnuti jih. Bude tvrdo kô kamen i kô kamen hladno; rukom posegnem u mrku prostoriju za sobom i napipam tvrd, gladak zid, nu tmav i mrk, kô nebo u noći. Gdje bih? — Pod menom bi more, a ja mišljah, zrak je; plamen mu je modar, nu nedaje vrućine. Da nebi ono, što bacaše sjaj po svuda na okolo, ili da nisu stiene pećine, što se sjaše; a da nebi svod visoki, što se savi više mene. . . . . . .

Tik uza me leže stube izradjene, te se čine, da su od jaka safira; svaka je skalina golem panj toga kriesca kamena. Hoću da idem gore, nu mi pećurine zakrčile ulaz. Nisam li vriedan, da dodjem bliže otcu nebeskomu? Jêdeći se sam na se, odoh s ovoga svieta. Gdje bi Gennaro, gdje ona dva mornara? —

Sám sam, baš sam; i mislim na svoju majku, na Dominiku, na Francisku mislim, o njih svih mislim i ćutim, da me mašta moja obmami; sjaj, koji gledah, tuj bi, kô što bih i ja, duhom il tielom. U pukotini jedne pećine vidjeh čiviju nekakvu, i dotaknem se je. Laštur bi težka i velika, puna zlata i srebra; osjetih pojedine komade i boravište mi moje postade sve tudje. Skoro na površini morskoj blizu mene opazih jasnu modru zviezdicu, kako je bacila po ogledalu mora samo jedan trak dugačak, čist, kô što je zrak čist. Sad na jednom opazih, gdje potamni, kô mjesec tamni, te mi se ukaza nešta crna, i sićušan čamac sklizun se po plamtećoj vodi

modroj. I bi, kô da se je izvukao iz propasti ter sad pliva lagano po njoj. Polagano vesla starac, kad god veslom zagrabi, svaki se krat voda zarumeni. Na drugom kraju čamca sjedi drugi stvor božji; djevojka je, u koliko mogoh razabrati. Šuti, nemiče se, kô kip od kamena, samo ruke starčeve se s veslom miču. Osebujan dubok uzdah dopre mi u uši, te mi se priču, kô da sam već prije bio takov čuo. Veslajući u okružak, domakoše ondje, gdje sam ja stajao. Starac položi veslo u čamac, a djevojče. dignuv ruke, baš iz bolna srdca zavapi: „Majko božja, neostavi mene! — Evo, ovdje sam ti, kamo si me naručila!“

„Lara“, zavapih ja u sav glas. Ona bi. Poznadoh ju po glasu, po stasu. Lara bi, sliepo ono djevojče s razvalinâ hrama, ća iz Paestuma.

„Daj mi vid očinji! Daj, da vidim sviet liepi božji!“ moli se. Rekao bih, mrtva duša progovara; strah mi potrese dušom. Prosi me, da joj dadem ljepotu svieta, o kojem sam joj pjesmom svojom pojam bio nadahnuo. Ustne moje zamuknuše, mučeć razkrilih ruke svoje za njom. Jošt jedan krat ustade. „Pokloni mi — —!“ pojede si rieči i sniza se opeta u čamac. Voda prsnu oko nje. Časak samo pogne se starac nada nju, pa dodje gore, gdje sam ja stajao, uperi oči na me, učini znamen križa po zraku, pa popade težki bakra laštur, djene ga u čamac i stupi natrag u nj. Nagon me pogna, pa ću i ja za njim u ladjicu; začudi se i zabulji oči u me. Sad uze veslo, i vozi nas upravo na onu zviezdicu sjajnu. Studen zrak bije nas u lica; ja se pognem na Laru; s obje strane stisnuše nas pećine, nu samo za časak, — protisnuv se tuda, puče pred nami more, veliko more bez kraja i konca; za nami ostaše pećine kose, pružile se do neba. Izašav iz tamna, malena duplja; opazismo tik njega onizak obronak; po njem poraslo nešto grmika i uzbujilo rumenih ružica. Mlad mjesec jih divno

obasjao. Lara se osovi na noge. Nesmijem joj ruke dodirnuti; duh je i ja sam u svietu duhova i ćutim, da me moja neprevari fantazija u snu.

„Daj da mi travke ote!“ veli ona i pruži ruku. — I bude mi, kô kad moram glas duha slušati. I motrim zeleno grmlje, pa gledam ružice rumene kako rastu izpod pećina. Izadjem iz čamca, uberem riedka mirisava cvietka i dadem joj kiticu. A sada mi obumroše kosti i klonuše koljena pod glavom; nu mi oko smože upetiti, kako starac načini i odnese Laru, uzamši joj cvieće, u veću ladjicu, o postran stojeću. Svezav ju za čamac, pusti jedra i odplovi s njom tamo preko mora. Ja razkrilih ruke za njimi, nu mi se smrt domaknu srdcu i bude mi kô da će krhnuti.

„Živ je!“ prve biše rieči, što jih razumjeh i progledam i opazim Fabiana i Francisku. Jošt bi neki stranac pokraj mene i taj me drži za ruku, te ozbiljno i zabrinut gleda mi u oči. — Dan je, a ja ležim u liepoj prostranoj sobi. Gdje sam? Vrućica mi krv svarila i sve po malo i lagano saznah, kako sam dospio ovamo, kako su me spasili.

Ne vrativ se ni Gennaro, ni ja sinoć kući, radi nas se bili jako zabrinuli; ni ribarom nebi traga. A kad čuše, da su vidjeli projuriti vitlicu uz južnu obalu ostrova, pomisliše, kakva bi nam sreća. I odmah poslaše dvie ribarice, da oplove ostrov svaka sa svoje strane, kako bi se sastale; nu one ne nadjoše traga niti nam, niti ladjici našoj. Francisku poliše suze, jerbo me voljela; bolnim srdcem požali i Gennara i sirote mornare. — Fabiani ne imade mira, pa će sam proiskati, proviriti svaku pukotinu u pećini, da nas nije koji izplivao i tuj se zaklonio, pa možebit ovdje pretrpio smrt strahotnu, smrt gladom i strahom. Kad u zoru bila zràka pukla, nadje on u luci četir snažna momka, pa protraži u moru o samo stojeća vrata kamena i svaku i sjetnu pukotinu

u pećini. Veslarom se nedade blizu strahotnoj vitlici, pa jim on zapovjedi, da požden u prema nizkomu pristranku, što se, veli, tamo zeleni. Doploviv tamo, opazi on, kako se neki stvor popružio po zeleni. Ja bih taj, ja se pružih kano mrtvac medju grmlje zeleno. Haljine mi skoro osušio vjetar; digoše me i unieše u ladju; on me pokri svojom kabanicom, te mi protre i prsi i ruke, i oćuti, da slabaško disam. Pa me iznesoše na suho i dadoše me u njegu liečniku, — ja ostadoh na životu, al Gennara i mornare proguta more. Sad jim moram poviedati sve, što god bi, i kako bi, i čemu se dosjetiti mogu: kazujem jim zračnu špilju, čudnovatu, kako sam se u njoj probudio i govorim o starcu ribaru, i o čamcu i o dievi sliepoj; nu mi oni ne vjeruju, već mi vele, da je ote utvore porodila moja fantazija, da su sanci grozničavi, što jih zračak noćni bio razpirio. Ja sám skoro povjerovah, da je tomu tako; nu ne mogoh ipak, jer mi jošte sve bi živo u duši.

„Nadjoste ga kod duplja vieštica? zapita liečnik i mahne glavom.

„Valjda ne mislite, da ovo mjesto ima koju drugu moć i upliv, nego li svako drugo mjesto?“ odgovori Fabiani.

„Priroda je dug lanac pričanja“, odvrati mu on: „mi smo do sad razmrsili samo neznatnije“.

I sinu dan u mojoj duši. Da me nije bacilo more u grotlo vieštica, u onaj sviet, o kojem govoriše naši mornari, da se sve u njem sjaji, da sve blišti, da je sve samo oganj i trak? Sjećam se uzanoga prodora, kroz koji nas ladjica iznese naša. Bi li istina, ili bi san samo? Ili sam ja zurio u sviet duhova? Milost majke božje, ona me spasi, ona zakrili. Misli moje zaletiše se opet u one divne dvorane zračne, kamo je moj angjeo čuvar Laru bio dozvao. Sve bi istina — nebi san! Ja vidjeh, što su tek poslije godine obrele, vidjeh: Grotta Azzura,

ljepotu, što ju imadu Capri, što ju Italija ima. Gospodinja joj sama bi Lara, sliepica iz Paestuma. Kako mogoh tada vjerovati, kako na to pomisliti! I bi, što je riedko! Sklopim ruke i mislim na svoga čuvara.

Kako smo kući putovali?

Franciska osta s Fabijanom jošte dva dana na ostrovu Capri, samo da možemo svi skupa vratiti se u Napulj. Kako su me prije znali toliko puta i govorom svojim i načinom i postupkom svojim uvriediti, tako su me sada i ljubili i njegovali, te sam morao svim žarom srdca svoga privoljeti jim. „Ti nas moraš pratiti u Rim“, rekoše mi, „to je za te i najbolje i najpametnije“. I neobični način, kojim sam se spasio i strahota špilje obuzdaše mi ćud vilovitu, ter poćutih, da sam posve u rukû nevidivoga veslara, kojino sve, ljubavi obilujuć, ravna tako, kako je najbolje, i u svem, što biva, vidim njegovu ruku veslaricu i predajem se sudbi svojoj sa svom resignacijom; pa kad mi je Franciska milohotno ruku stisla i zapitala me, volim li ostati s Bernardom u Napulju, rekoh istinu: da rad polazim u Rim, da moram u Rim.

„Da znaš, Antune, kolike smo suze za te izronili“, reče Franciska i stisnu mi ruku, „ti si naše dobro diete! Majka je božja držala nad tobom svoje ruke čuvarice“.

„Eccellenza neka čuje, da se je Antun, na kôga se je ljutio, utopio u moru srednjem“, reče Fabiani, „i da ćemo mi dobroga staroga Antuna sa sobom donieti u Rim“.

„Siromah Gennaro!“ uzdahnu Franciska, „kako je to bila duša plemenita, puna života, puna duha. Što si htio, u svem ti je bio uzor“.

Liečnik sprovede više sati s menom; na Capri dodje iz Napulja, samo da nas posjeti. Treći dan odveze se s nami natrag, uvjeravajuć nas, da je meni posve dobro. Možda i pogodi gledajuć na tielo, nu da je zapitao duh, nebi bio pogodio. Ja sam već bio zavirio u carstvo smrti i osjetio na čelu svom poljubac angjela smrtnoga, već mi je mimoza mladosti bila savila svoje listke. Stupiv u ladju, u koju udje i liečnik za nami i zazuriv duboko u bistricu vodu, sjetim se svih sgodâ ovo posljednjih dana i sva mi se duša potrese. Pomislih na to, kako li sam bio smrti blizo i sjetih se čuda, koje me je spasilo. Sunce se toplo razgranilo po divnom moru plavom! Poćutih, kako je život ipak ugodan i suze mi se natisnuše na oči. Sve troje samo se vrzu oko mene; Franciska uze hvaliti krasni talenat moj, i prozva me pjesnikom; a kad liečnik čuo, da sam ja onaj, koji no je improvizovao, stade pripoviedati, kako sam usrećio sve prijatelje njegove i kako sam jih sve uzhitio. Vjetar bi nam baš pogodan, i mjesto put Sorrenta, kako smo bili urekli, pa tek odavde po suhu u Napulj, naperismo ravno ovamo.

U stanu svom nadjem tri pisma, medju njimi i jedno Federigovo. Jučer ode on u Iskiju, pa će se vratiti za tri dana. Žao mi bi, te se jučer ne mogosmo bratinski razstati, tomu bi krivo, što smo bili urekli, da ćemo tek sutra o podne na put. Drugo pismo stiže, reče mi sobar, dan kako ste vi otišli. Čitam ga: „iskreno srdce, misleće s vami pošteno i dobro, očekuje vas pred večer“. U pismu piše i kuću i broj na kući, ali ničijega ne ima imena, već samo: „vaša davna prijateljica“. Treće pismo napisa ista ruka ovako:

„Dodjite mi, Antune! Strah posljednjih trenutaka nesretnih, u kojih smo skupa bili, sigurno ste već prepatio. — Dodjite mi skoro! Ono uzmite dokazom nesporazumljenja. Sve jošt može dobro biti, samo neoklevajte,

ne časite ni časka, već dodjite!" I opet onakov podpis. Da je pismo od Santine ruke, o tom nebi dvojbe, premda si je bila odabrala tudju kuću, da se u njoj sastajemo. Ja nje više ne htjedoh vidjeti, već napišem na brzu ruku mužu njezinomu, da odlazim iz Napulja. Naglo se, velim, na to sklonuvši, ne mogu doći, da se osobno razstanemo. Zahvalim se i njemu i gospi mu za ljubav, kojom su me dvorili u svakoj sgodi, zamolim jih da me posve zaborave. I Federigu napisah ceduljicu kratku, obećav mu zamašnije pismo iz Rima, jer da mi je ovaj mah nemoguće sabrati pamet. — Nikamo ne podjoh, ne hoteći se sastati s Bernardom, niti htjedoh, da ikojega vidim prijatelja; jedinoga posjetih liečnika; k njemu se odvezoh s Fabianom. U njega je onako poćudna, prijatna kuća; najstarija mu sestra, već ostara djevuša, drži kuću. U svem biću njezinu ima nešta vrlo milotna, jezgrovita, poštena, što se meni jako sviklo. I pomislih na sestru Dominíkinu, samo što je seka liečnikova naobražena, darovita i dosta se uljudila.

Sljedeće jutro, zadnje moje u Napulju, želja mi ponese oko na Vezuv, da ga vidi jošte posljednji krat. Guste oblačine zavile mu šiljke, kao da neće, da mi „s bogom" reče. More bi posve mirno; pomislih na upišak u snu svom, na Laru u zračnom grotlu onom. Jošt koji čas, pa će sve, sav moj boravak u Napulju biti samo san.

Uzam novine Diario di Napoli, što mi jih sobar bio donio, nadjem svoje ime u njih: kritika na prvi pojavak moj. Znatiželjan čitam: „Fantazija mu je živa i bujna, stihovi su mu miloglasni, on sam djak iz škole Pangettijeve, samo što se je predaleko poveo za svojim majstorom. „Ja ga ni neznadoh. Nepobitna je istina, da ja nisam imao uzora. Sama priroda i vlastito moje čuvstvo biše moje jedine vodje. Ali je i većina recensentâ tako premalo originalna, te misli, da je sve, što oni prosu-

djuju, takodjer samo kopija. Publika je meni veću pohvalu dosudila, nego li taj sudija, premda i on reče: „da ću s vremenom biti majstorom, pokazujuć već sada riedak talenat, silnu fantaziju, čuvstvo i uzlet“. Pa si sačuvam taj list, neka bi mi bio dokazom za to, da nebijaše sve san samo, što sam ovdje proživio. — Vidjeh Napulj, natumarah se po njem, dobih mnogo i mnogo izgubih. Je li to sva sreća, što mi ju Fulvija proreče?

Odosmo iz Napulja; visoki ga vinogradi zastrieše pogledu. Četiri dana putovasmo kući, četiri trebasmo dana, da predjemo put, kojim sam prije dva mjeseca putovao s Federigom i sa Santom. Opet vidjeh Mola di Gaeta s gajevi narančinimi, sad već miriše drvlje s punim sjajem cvieta svoga. Udjem u hodnik, u kojem no je Santa sjedila i slušala moga života puste love. Koliko li se ozbiljnih sgoda nenaniza na onaj rovaš u ovo kratko vrieme! Vozeć se kroz uzahne Itre, mišljah na Federiga. Na medji, gdjeno nam pregledaše putnice, jošte stoje ona jata koza u velikoj špilji u pećini, što si jih on crtaše; dječarca onoga ne vidjeh.

Noć prenoćismo u Terracini; jutro osvanulo što može biti vedrije; „s bogom more“, rekoh, „koje si me bilo stislo u svoje naručje, zaljuljalo me u sne ugodne i pokazalo mi sliku krasote, Laru“. Daleko, daleko vidim Vezuv na zračnom horizontu čistom, kako se puši u modre stupove; sve se nadulo gore na blistavom firmamentu, kô da si paru gore pustio. „S bogom, s bogom, kući u Rim, tuj me čeka grob moj!“ uzdahnem. I pozdravim brda, preko kojih sam s Fulvijom jurio; i vidim Genzano i prevezem se preko trga, na kojem ubiše majku moju, na kojem diete izgubih sve, što imah na ovom svietu. Sada dodjoh odličan gospodin; prosjaci me zovu eccellenzom, i progledam po ulici. Jesam li danas sretniji, nego li sam bio onda? — Dodjosmo kroz Albano, Campagna se prostrla pred nami, tuj grob Aska-

nijev s gustim bršljanom uz put, tuj grobnice tolike, ovamo dugi vodovodi — onamo Rim s kupulom sv. Petra.

„Držte se veseo, Antune!“ veli Fabiani, kad smo ulazili na vrata sv. Ivana. Crkva lateranska i obelisk. kolosej i Trajanov trg, sve mi kazuje, da sam na domu svom. Kô noćni san, pa ipak godina duga u životu môm sinuše pred menom sgode posljednjih dana. Kako li je ovdje tiho i mrtvo, kad uzmeš Rim i Napulj, dugački korzo nije par Toledo-ulici. Opeta vidim znana lica oko sebe; Habbas Dahdah makne mimo nas i pozdravi nas, poznav kola naša. Na uglu ceste via Condotti sjedi ujo Joso sa svojimi drvenimi mački u ruci.

„Evo nas, sad smo doma“, veli Franciska.

„Jest, doma smo!“ ponovim ja i hiljade mi ćuti oživiše u grudih. Za čas i koji da stanem pred eccellenzu; siedim sa straha, kad pomislim, da se moram sastati s njim, a ipak mi se činjaše, da nam konji ne kasaše dosta brzo.

Stadosmo pred dvorom Borgheza.

Dvie male sobice dadoše mi u najgornjem podu; eccellenze jošte ne vidjeh. Zovu nas stolu. Ja mu se do zemlje poklonim.

„Antun će dakako medju mene i Francisku!“ biše mu prve rieči, što jih čuh.

Razgovaramo se sasvim slobodni i po svojoj volji, a ja čekam svaki čas, da me neopeče koja rieč žeravka; al ni jedna ne pade rieč, ničim se ne spomenu, da sam bio utekao ili da mi se ljuti eccellenza, kakono se grozijaše knjiga njegova. Ova me blagost tronu i dvaput znadoh cieniti ljubav, kojom me obsipaše; nu biše časi ipak, u kojih se je ponos moj osjećao uvriedjenim, što me ne ukoriše.

Kakva su me odgojili. Mala abbedissa.

Dvor Borgheza sada bi moj dom; svi me blago, svi me susreću prijazno. Kad i kad bi istina, pokušali starim poučivim tonom onako malo uvredljivo ukočiti se prema meni, nu ja znadjah, da se dobro s menom kani.

Kad bi došli dani sumorni, gospoda bi odišla iz Rima, a ja bi sam ostao u dvoru prostranom; na zimu bi natrag dolazili a ja bi od dana na dan sve više se pleo u stare kučine. Ljudi zaboravili, da sam i ja već stariji, da nisam više diete campagnsko, koje bi svaku rieč vagnulo na vagu vjere, da nisam više u školi jezuitskoj, gdje samo odgajaju i uzgajaju.

Kô silno more, na koje se nagomilao val na val, tako se razvali doba od šest godina preda me. Hvala bogu, da se u njem neutopih! A ti, što me sliediš, dok pripoviedam ja o pustom lovu svom, ti poleti, prhni mi tamo! U kratko evo, da ti pokušam reći, kakov li bi dojam svega: borismo se, da se odgojimo; djetić bijah, koga šegrtom titrahu, da uzmogne majstorom se dići. Valjam ljudina, silan mi talenat, te bi se iz mene dalo izklesati šta god — tako govoraše svatko i s toga jim briga na sve strane, da me odgoje: ovi se brinu, jer sam sirotče, palo u zakrilje njihovo, oni: jer sam stvor dobroćudan. Žive bijahu mi i bolne ćuti, kad bih se sjetio gorkoga kruha svoga, nu se ipak moradoh hraniti njim. I bi to odgoj!

Eccellenza se tužaše, da sam plitak; nu koja mu korist, kad ja, koliko god se učim, pijem iz knjiga samo onaj med sladjani, koji je za moj želudac. Prijatelji doma ovoga i osebice moji zagovornici svaki me sudi po idealu svoga interesa, te ja moradoh u takovoj opreci izgubiti. Matematici vele, da mi je fantazija preživa, a razbor preslab; učenjak usuprot, da nemarim dosti za

jezik latinski. Politik me u družtvu neprestajuć zadirkuje s političkimi novinami, u koje se ja razumijem, koliko i žaba u lješnjake i pita me, samo da me draži. Mlado plemče, živuće samo za svoga konja, cvili, što nerazumijem ostrugom podbosti, i uskladjuje s ostalom družbom miserere meni, jer da više marim sebi, nego li konju njegovomu. Plemićka, domu prijateljica, koja je po mužu i po tom, što u samoj sebi gleda sav sviet, došla na glas, da je tobož mudrica i dosta kritična, a onamo u tikvi prazna slama — ona me prosi, neka bih joj dao zaviriti u svoje pjesme, da jim vidi formu i ljepotu; al zahtieva da joj jih šaljem u knjigu savite. Habbas Dahdah vidi u meni talenat, koji bi mnogo pružio, da nije već s davna umro. Prvi plesači u gradu, oni me mrze, jer nerazumijem u dvorani nikoje figure; gramatik me prezire, što sam pribio točku onamo, gdje je on posadio čarku samo, a Franciska veli po svoju opeta, da će me pokvariti, uzdižući me previsoko, pa da me radi toga valja odgajati ozbiljno i strogo. Svaki baci po kap otrova na moje srdce, te osjećam, da mora ili se okameniti ili se izciediti.

Što je plemenito, što je liepo, to me dira, to me uzhićuje u svakoj stvari. Kada mogu koji časak počinuti, uviek mislim na svoje gojitelje, te mi se u tom pričinjava kô da stoje pred menom marljivi poslenici, posijani po svoj prirodi i po svem svieta životu, za koje živi srdce moje i duša mi. Sám sviet mi je krasota djevojka, koja me je svega zaniela duhom svojim, stasom i odorom. A odande jošt i čizmar viče: gledaj-dete postole joj, kako su joj liepo pristanuli, kako su ju posve ukrasili! S ove strane viče krojač: „alaj bože, ove haljinice! Vidite li, kako je skrojena! Samo ona vas zanieti može. Pogledajte boju, šav gledajte, gdje ga prva bocnu igla, pa do uzla posljednjega!“ Al poviče pletikosa: „ded, preberte ove pletenice, za nje vam se valja

žrtvovati.“ „Al jezik je jošte viši,“ i učitelj zaintači. „Ukočiti tko se znade, taj u mene šta valjade“ — reći će mi učitelj plesanja. „Dobri bože!“ ja uzdahnuh. „Sve to, sve me osvojati, vidim ljepotu u svakoj sjetnoj, al nemogu biti niti krojač niti čizmar, da se prilagodim i ovomu i onomu. Zvanje je moje da svačiju usvojim ljepotu. Dobri muževi vi, i žene dobre, nemojte se ljutiti na me, nemojte me osudit! „Sve to su mu trice i kučine, sve onizko duhu pjesnikovu!“ rugaju se i oni i ovi. Ne ima zvieri, okrutne kô čovjek! Da sam bogat i slobodan, kako bi se boje izmienjale. Svatko ti je i mudriji i temeljitiji i razboritiji od mene. Naučih se zahvalan smijati, gdje sam mogao gorko zaplakati; sagnuti se, gdje sam prezirao; učiti se, kako valja pomno prislušnuti, kad budale praznu slamu mlate. Himba, gorkost i život omrzao — to biše plodovi odgoju, koji je slučaj preuzeo, ljudi preuzeli, da me odgoje. Uviek na meni samo mahne i ljage — a zar nikad baš ni jedne dobre strunice na meni? Ja sam ću jih poiskati, vidjeti jih, da jim dađem svoje pravo.

Politik me prozva sebiradom, jer nehtjedoh, da hodim njegovim samo tragom. Neki mladi estetik — diletant, rodjak Borghesom, učaše me, kako bih imao misliti, pjevati i razsudjivati i to uviek načinom, da je svatko stran mogao vidjeti u njem plemića, koji podučava pastira, sirotu, a ovaj mu mora biti zahvalan, dva krat mu se zahvaliti, te se je na taj ponizio posao. A onaj, štono se zanimaše za svoje konje i samo za nje, onaj bi govorio, da sam čovjek tašt, jer mi nije oko marilo lih za konje njegove. A zar nebiše svi oni sebiradi? Ili bijaše možda pravo na njihovoj strani? Tko zna! Ja sam bio diete, sirotinja, kojoj se je toliko činilo. Ako mi baš ime nenosilo pečata plemićkoga, duh je moj bio moj plemić, s toga me je i bolio svaki, bio i najmanji, prezir. Mene, koji sam svom dušom prionuo ljudem, mene

pretvoriše u slan kamen, kô ženu Lotovu. Nu se osovi moja duša. Čas časom probudila bi mi se sviest duha i u verigah mu pomolio bi se oholi djavao, te gleda na ludorije mudrih mojih učitelja i šapće mi tašt u uši: ime će tvoje živjeti i spominjati će ga, kad se svi oni zaborave ili će po tebi živiti u spomeni kô drugovi tvoji, kô suze grke, što su kanule u kalež života tvoga! Tad pomislih na Tassa, na Leonoru taštu, na gizdavi dvor ferrarski, što no mu plemenština živi u imenu Tassovu; dvor njihov bi samo razvalina, dočim je tamnica pjesnikova sbor hodočastnikâ. Sam osjećam, kako mi srdce taštinom bije, nu načinom odgojenja, kojim krenuše, morade tako biti ili se izciediti. Da su me znali blažiti i bodriti, srdce bi moje bilo čisto ostalo, duša bi mi se bila sačuvala ljubavi puna. Svaki smijušak veseli, svak a riečica mila trak bi sunčani bila, otapajući po ledenicu taštine; al u život moj kanu više kapi otrova, nego li trakova sunčanih.

Nebijah više dobar, kako sam nekad bio; nu me ipak sveudilj zvahu čovjekom izvrstnim, odličnikom. Duh je moj učio knjige, prirodu, sav sviet i mene samoga, a ipak jih bilo, koji su govorili: neuči se ničemu. Ovaj odgoj potraja šest, recimo radje sedam godina; nu već o konac šestoj godini poče mi se more života moga talasati. U ovih šest dugih godina sbijalo se sgoda i vriednijih, da jih znamo, i važnijih, nego biše one, što sam jih tek evo natuknuo; nu sve se one u jednu samo splinuše kap otrova, koju kô zračak zna i osjeća svačiji talenat, što ne ima ni zlata, ni roda svoga.

Bih abbatom, improvizatorom i kô takva znali me u Rimu, jer sam u akademiji tiberinskoj improvizovao i pjesmami se svojimi dičio, te mi uviek burno klikovahu; a Franciska imade pravo, rekav: da se ovdje svačemu povladjuje. Habbas Dahdah igraše prvu ulogu u akademiji, to jest, on bi onaj, koji i govori najviše i pisa naj-

više; svi mu drugovi spoticahu, da je pristran, zavidan i nepravedan, nu ga ipak trpe, a on piše. Moje, kako reče, masti vodenjare, bijaše pročitao i nadje, da su se i oni neznatni tragovi, koje je on nekad, dok sam djakom jošte u školi mnienju se njegovomu morao klanjati — da su se, veli, i oti tragovi već u svom zarodu izpušili, te moji prijatelji neka nastoje, da ni jedna pjesma moja nevidi biela dana, jer da su sve redom samo poetičke nakaze; nesreća je, veli, što su svi geniji za mlada pisali, a da sam i ja mislio, da i ja tako moram činiti.

Nikad više glasa o Annunziati; ona lebdi pokojnicom na moje oči, polaže umiruć, ruku svoju na moje srdce, da ga smrvi, da bude ćutljivije za svaku osjetu bolnu. Moj boravak u Napulju i sve moje uspomene od otud sve su žive slike k ljepoti Meduzine glave okamenjene. Kad god puhne topli jug, sjetim se blagoga povjetarca oko Paestuma, sjetim se Lare i svietle špilje, u kojoj ju bijah vidio. A kad stanem kô kakovo djače pred svoje gojitelje i gojiteljice, sjetim se klikovanja u špilji hajdučkoj, i onoga u velikom teatru San Karlovu. Il kad, tudjeći se, stanem gdje uz kakov kutić, pomislim na Santu, kako je krililа ruke svoje za menom i vapila: „Ubij me, samo me neostavi!“ Bi dakle šest godina nauke punih, a meni godina dvadeset i šesta.

Malu abbedissu, Flaminiju, kako su ju zvali, kćerku Franciskinu i Fabijanovu, štono ju je sveti otac već u koljevci bio s nebom zaručio, nje nevidjeh, odkada je na mojih ruku plesala, od kad sam joj slikao vesele sličice. Nju dadoše u samostan opatica u Quatro Fontane, neka bi se tuj odgojila, da iz njega više nikad neizadje; Fabian ju takodjer nevidje šest godina; samo Franciska, kano majka i žena smjede ju vidjeti. Ona se već, kako se govorkalo, tielom bila posve razvila, a i duh joj sestre pobožne oplemeniše prema tjelesnoj snazi.

Po starom običaju smjede sada mala abbedissa doći na nekoliko mjeseci kući roditeljem, smjede se naužiti sve slasti i lasti svjetske, a da jim, svega se nauživ, reče za uvieke „s bogom“. Reklo se: eh, sad neka, vele, sama odabire, hoće li bùku svieta ili će tišinu samostana; težko li će odabrati, kada su ju od onda, od kad se je diete drvenimi igralo duvnicami, sve dok nepodje u samostan, ciedili i na sito i na rešeto, da joj se i duša i svaka misao upili u samostan.

Koliko li sam puti, iduć kroz Quattro Fontane, gdje je stajao samostan, mislio na oto diete miljušno, s kojim sam plesao, držeć ga na ruci, koliko krat pomislio, kako tihano živi sada za otimi zidovi uzkimi. Jedan jedini put bio sam u crkvi samostanskoj i čuo, kako duvne pjevaju za rešetkami. Moje se misli borahu: je li, nije li mala duvnica medju njimi; nu se ne usudih pitati koga: smiju li pitomkinje u crkvi pjevati i glasbiti. Jedan razabrah glas medju tolikimi, kako se visoko diže, kako je čist i žalostiv; skoro bi onakov, kô što bi Annunziatin, pomislih, da opeta nju čujem; i sve se spomeni na ono doba probudiše opet u duši mojoj.

„U nedjelju doći će nam mala abbedissa“, veli eccellenza. Mene razape neka želja, da ju opet vidim. I ona bi, kô što sam i ja ptica u krletci; uzeše ju iz krletke, svezaše ju koncem za nogu, pa da se nasladjuje slobodom u prirodi božjoj.

Za ručkom ju vidim opeta. Istina, porasla je, baš kako su prije poviedali, nu bi dosta blieda; na prvi pogled, ja neznam, tko bi joj rekao, da je liepa; nu joj se za to sva dobrota duše prelila po obrazih, čudnovita blagost sieva joj po licih.

Kod stola je samo nekoliko bližih rodjaka. Nitko ne reće, tko sam ja. Mene, mislim, ne poznade; nu mi odgovori na nekoliko pitanja tako prijazno, te se začudih, nebih tomu naviknuo. Vidim, da nas sve jednako sudi,

s toga potegnu i mene u razgovor. Sigurno me ne pozna, pomislih.

Svi bismo dobre volje, te se pripoviedaju anekdote i komične šaljivke, crpljene iz svakdanjega života, a mala se abbedissa smije. To me malo ohrabri pa i ja prospem nekoliko prskavica, kakove su baš u ovo doba bile obične u odličnijih obiteljih u gradu. Al se samo mala smijaše, ostalu družbu minu smieh, te mi rekoše, kako samo mogu šta takova spominjati. Ja jim velim, da se sav Rim skoro samo tim zabavlja.

„To je samo zveketanje rieči“, reče Franciska. „Kako se može tko takovoj plitkosti radovati! Bože moj, što li se ne vrti čovječjim mozgom!“

Mene to u istinu ne zanimaše, ili jako malo; nu ja htjedoh, neka i moja prsne na veselje; i meni samomu činjaše se ludo, što sam pripoviedao, a drugi ne nadjoše pameti u tom. Ja se razskladim i zamuknem.

I na večer dodje nekoliko prijatelja; ja suzdržah jezik za zubima. Liepa kita skiti se oko delije Perinia. Mojih je nekako godina, al je plemić. Veseljak i za istinu zvrk u družtvu, imadjaše pamet za svaku i sjetnu vragoliju družtvenu. Znali su ga, da je zabavljiv i šaljiv; zabavu i šalu tražili su u svakoj rieči njegovoj. Odaleko stojeći od njega, čujem, da se svi smiju, osobito eccellenza. Pristupim bliže, i što čujem! One iste rieči šaljive, s kojimi sam ja o podne zlo prošao, ponavljaše sada Perini. Niti što odškrnu, niti priši, već sve onako i onakove, kako sam jih ja nizao — pa mu se ipak smiju.

„To je baš prava šala!“ reče eccellenza i zapljeska; „jako šaljivo, jel de!?“ veli mladoj abbedissi, što stoji uzanj i smije se.

„Da, tako mi se učini već danas, kad sam čula Antuna!“ veli ona. U ovom odgovoru nebi ništa ujedljiva, ona ga reče onako blago, kako je sama bila blaga.

„Oh, to valja!“ veli Franciska o igri s riečmi.

Srdce mi se uzpiri; poletim k prozoru, sakrijem se za duge zastore i srčem svježega zraka.

Ja vam evo dadoh samo ovaj primjer; a od sada je svaki dan dolazio po koji; nu mala abbedissa miljušno bijaše diete; prijazno mi milotno pogledava u oči, kô da bi me rada zaprosila, da prostim griehe, koje su mi drugi sagriešili. Ja bih preslab; dosta tašt, nu ohol nebih. Nu tomu bijaše krivo moje siromaštvo, moje prvo odgojenje, robstvo moje i čuvstvo zahvalno, s kojim sam neprestano uzpored živio. Uviek sam se sjećao, što dugujem ljudem, stojećim oko mene, i to sapinjaše jezik moj, to vezaše krila oholosti mojoj. Ovako bi, istina, plemenito; ali bi svjedokom slabosti.

Da se slobodan osovim na svoje noge. ne mogoh sada baš nikako. Svi mi poznaju čuvstvo zahvalnosti, svi znadu, kako sam savjestan; al ipak vele svi, da veliki umovi ne valjaju za ozbiljne poslove. Ako li u istinu misle onako, kako govore, tada krivo sude o čovjeku veleumnu! Da nebi eccellenze, ja bih bio s glada skapao. Koliko li mu ne dugovah zahvalnosti!

U ovo vrieme bio sam baš izpjevao veliku pjesmu „David“, i izlio svu dušu u nju. U neprestanom zaptu boraveć i sjećajuć se sveudilj, kako sam bježao u Napulj, na kakve sam išao lovove, misleći, kako se je nesretno svršila prva moja ljubav — sve to je posljednjih godina moralo sve sućtvo moje navinuti na struju poetičnu: bilo je momenata, u kojih je sav moj život stajao preda mnom pjesmom poetičnom, u kojoj sam ja sám kolo vodio; sve mi bilo važno, neobično; i bol mi i nepravda mi, sve bi pjesma samo. Srdcu mômu potrebom bijaše, da se poveze na krilih zvukova, pa u „Davidu“ nadjem hrane po volj svojoj. U svem, što napisah, u svem vidim savršenost; duša mi je živa zahvalnost i ljubav, i ako ćeš vjerovati: nikad ja ne zapjevah, nit izpjevah strofe, koja mi se učinila sgodna, a da se dje-

tinjim srdcem ne ponesoh bogu vječitomu, koji mi je dušu moju milosti svojom napunio i nadahnuo ju duhom pjesnikovim. Pjesma me moja usrećuje i pobožnijim čuvstvom primam svaku svoju nepravdu, misleći: kad čuju ovu, osjetit će, koju li mi nanieše nepravdu, pa će me dvostrukom susretati ljubavi. Pjesma bi moja gotova, ničije je oko do mojega dosad ne vidje, te stoji preda mnom kô Apolo vatikanski, neoskvrnut kip ljepote, koji poznaje samo bog i ja. Veseljah se danu onomu, koji sam ju imao javno čitati u akademiji tiberinskoj. Al bude jednom baš nekako onih dana, kad je imala doći mala abbedissa kući, te će se Franciska i Fabiani ponieti prema meni blagi i prijazni, tako da jim ničesa ne mogoh zatajiti. Napomenuh jim svoju pjesmu, i oni će odmah: „valjda ćemo ju mi prvi čuti“. Ja pristanem odmah, premda ne bez nekoga nemira na srdcu i bez straha neobična. Baš ono veče, kada ću ju čitati, dodje Habbas Dahdah u pohode. Franciska ga uprosi, neka bi ostao, neka bi me odlikovao i bio svjedok čitanju mômu. Ništa mi ne može biti nemilije, poznavao bo sam ljutinu mu, zavist i ćut, opaku, a znao sam, da se nit ostali neoduševljuju za me. Osvjedočen pako buduć o valjanosti svoga djela, ojunačim se. Mala abbedissa sva bi blažena, radujući se, što će čuti Davida mojega. Nit onaj put, kad sam stupio na teatar San Karlov, nije mi srdce jače bilo, nego li sada s ovoga čovjeka. Ova je pjesma imala promieniti i sud njihov o meni, i način, koji su od sada imali udesiti prema meni, ovo bijaše neka vrst duševne operacije, koju sam namislio obaviti na njih i s toga me zebla strava. Naravno me nadahnu čuvstvo, da pjevam samo ono, što sam sám znao. Davidov život pastirski, kojim sam pjesmu započeo, posudih si iz spomeni svoga djetinstva u kolibi Dominikinoj.

„Al za boga, to si ti sám!“ poviče Franciska, „ti sam tamo u Campagni“.

„Dà što, to smo mogli već unapried znati“, reče eccellenza, „on mora uviek biti u svačem! To je u istinu oseban um, što ga taj čovjek imade! Što god hoćeš, uviek on sam sebe protisne napred“.

„Kitice bi se morale nešto malo izbrusiti bolje“, reče Habbas Dahdah. „Ja svjetujem onu Horacijevu regulu: pusti ju, neka leži, neka počeka, dok sazrije!“

I bude mi, kô da su me kukavca razbili na liepom kipu môm. Čitam jošte nekoliko kitica, al oko mene zuje ledeni, tihi prigovori. Gdje mi srdce moje vlastite osjete slobodno i naravno izjavljuje, tuj mi prigovaraju, da sam jih pozajmio od drugoga pjesnika; gdje mi je duša uzhićena i gdje očekujem pazke i uzhićenja, ondje su nehajni, ondje me peckaju hladnimi primjetbami. I prestanem o koncu druge pjesme, ne mogu bo dalje. Tako pade pjesma moja, što je stala pred menom tako liepa i duhovita, tako se obori, kô kakova lutka nakaza, kô Befana s očima staklenima i s obrazom iztrošenim. Bude mi, kô da si mi otrovom nadahnuo kip ljepote moje.

„Taj David ne pobi Filistarâ“, reče Habbas Dahdah. — Ovaj misli, da u pjesmi ima ipak dosta liepih stvari; onaj, da sam djetinstvo i ćuti posve nježno slikao. Ja stojim i šutim, pa sa naklonim kô zlotvor, kad si mu rekao blagu osudu. „Horacijevu regulu“ preporuči mi Habas Dahdah jošte jedankrat, ali mi ipak prijazno stisnu ruku i prozva me pjesnikom. Nu nekoliko trenutaka kasnije, pošto su me bili zabunjena stisli u kutić, čuh ga, kako reče Fabianu, da je djelo moje prava krparija od tudje čohe, s koje bi čovjek pobiesnio.

Prezrieše dakle i mene i moj posao; nu se duša moja tim ne zadovolji; već otidjem u bližju dvoranu, u kojoj je gorjela vatra u kominu. Grčevito stisnem pjesmu u ruke svoje i u čas uništiše mi se sve nade, svi sni moji. I ćutim, kako sam malen, premalen, kakova sam

nakaza prema kipu, po kojem me bog stvorio. Što sam ljubio i što sam na ustne stiskao, i što mi je duša bila upila u žive misli svoje, sve bacih u peć, pjesma moja blisiknu u živu plamenu.

„Antune!“ poviče mala abbedissa, tik mene stojeć i posegne u vatru, da spasi goreće listiće. Naglo poletiv, osklizne joj se nožica, te posrnu u vatru — uh bože, koje strahote! Zavrisnu, a ja preko nje i dignem ju; pjesma se sprži. ostali se prepali, te doletiše.

„Isuse i Marijo!“ visnu Franciska. Mala abbedissa leži blieda kô smrt na mojih ruku; podiže glavicu. nasmija se i veli majci: noga mi se omakla! Ruku sam si malko opržila; da nebi Antuna, zlo bi bilo! Ja se zapanjih i stojim kô grešnik tuj, ne mogu rieči reći. Lievu si ruku dobrano ofuri; po svoj kući nasta strah i nemir. Nitko ne znade, da sam spalio pjesmu; čekah, neće li tko taj za nju popitati, pa kad ja nespomenuh ništa, ne htjede više nitko, da se je sjeti. Baš nitko? Jest, bi netko, tko upita za nju: Flaminija, mala abbedissa. U njoj vidjah dobroga u kući angjela; krotka, kako je bila, prava sestra milosrdnica, često je probudjivala u meni posve djetinje uzdanje i bijah, kô da sam se s njom sastao. Preko četrnaest dana bolovaše s ruke, a tako dugo goraše i na srdcu môm.

„Flaminijo, ja sam krivac svemu tomu!“ rekoh joj, bivši mi jednom na samo. „Ja sakrivih, da trpite ote boli!“

„Antune“, veli mi, „šuti za volju božju o tom! Ne daj, da itko čuje o tom samo rieč. Nije pravo, da se okrivljuješ; meni se nekako noga omaknu, te je moglo biti veće nesreće, da ti nebi tamo. Ja ti se osebice moram zahvaliti, a tako ćuti i otac moj i majka mi. Vole te, Antune, jako te vole, više nego li i misliš“.

„Ne znam, kako bi jim se za sve zahvalio“, velim, „ne ima bo dana, da me dobrim djelom ne zaduže“.

„Ne govori o tom, Antune, njihov je put svoj put, kojim te vode; oni misle, da je taj put najbolji. Ti ne znaš, koliko mi je dobra pripoviedala majka moja o tebi. Svi mi nosimo svoje griehe, Antune, i ti svoje imaš“ — zape, „ne pojmim, kako si se mogao tako razžestiti, kako si mogao spaliti onu divnu pjesmu.

„Ne zasluži boljega“, odgovorim ja; „trebao sam već s davna, da ju bacim u vatru“.

Flaminija otrese glavom: „Ne valja ti sviet ovaj, zloban je“, vrati mi ona, „to ti je u sestara naših u tihanom, prijatnom samostanu mnogo bolje“.

„Dà“, velim ja, „tako nevin i dobar kô što ste vi, ne mogu ja biti; moje srdce češće osjeća gorke kapi, nego li blagoslov za okrepu, što mi ga daju.

U mojem je samostanu bilo mnogo bolje, nego li je ovdje, premda me svi ljubite“, znala bi reći, kad smo osamo bili. Sva duša se moja utopi u nju, jer sam osjećao, da mi je ona dobri angjeo i čuvstva moga i nevinosti moje. Počeh bo opažati, da svi postaju prema meni i nježniji i blaži, i kad s menom govore, i kad me gledaju, a sve to bi predivo prsta njezinih.

Rado govoraše ona s menom ob onom, za što je znala, da me najviše zanima: o poeziji, o toj divoti božjoj, i ja poviedah, koji su joj velikani, a poviedajuć joj, zanesao bih se uzhićen i ustne mi biše živi govornici. Ona pako sjedjaše uza me, sklopiv ruke, poput angjela i gledaše mi u žive oči.

„Sretan li si ipak, Antune!“ reče mi, „sretniji od tisuća ljudi; nu ja ipak nebih voljela služiti svietu onako, kô što mu služiš ti, kako mu mora služiti svaki pjesnik. Koliko li dobra ne počini rieč tvoja, nu i zla može ona dosta počiniti!“ Pa se poče čuditi tomu, što pjesnik mora, neprestajuć pjevati borbu na svietu ovom i sve, što se ori na zemlji ovoj. „Ja mislim“, veli, „da bi

prorok božji, a to je svaki pjesnik, da bi on morao opjevati boga vječitoga i radost nebesku".

„Al pjesnik i opjeva boga u stvorovih njegovih", velim ja, „ja ga obožavam u onom, što je on stvorio za vlastitu svoju slavu".

„To ja ne razumijem", veli Flaminija, „ja ćutim posve dobro, što bih imala reći, nu riečł ne imam za to. Pjesnik bi morao boga vječitoga opievati i sve što je božansko na ovom svietu, sve bi trebao usaditi u naša srdca i privesti nas na srdce boga otca, mjesto što nas vodi po divljem svietu ovom". Pa me pita, kakve li su osjete pjesnikove u grudih mu, što li se sve u njih uzbudjuje, kada improvizuje. Ja joj razjasnih to stanje zdravlja duševnoga onako, kako sam smogao.

„Misli, ideje", reče ona, „dà, ja jih razumijem. One se radjaju u duši, one polaze od boga, to mi svi znademo; al stihovi divni, red i način, kojim se sviest ota svietu ukazuje, toga ja ne razumijem".

„Zar vas nisu", pitam ju, „u samostanu učili ovaj ili onaj psalam divni ili legendu koju svetu, pisanu u formi pjesme? Koliko li je puta, kad niste ni mislila na to, ovo ili ono uzbudilo u vas koju ideju, sjećajuću vas bud ove, bud one pjesme! I stih i sám srok sjetio vas je živo i proti volji vašoj vas je pûtio, da pazite, što će biti iza toga, dočim je misao, dok je sama jezgra pojma, živa čekala pred vami. Tako je svakomu pjesniku, svakomu improvizatoru, barem je meni tako. Često mi se vidja, da su mi sve spomeni, koje se bude u duši mojoj, i kano uspomene kao nunajke iz koljevke drugoga svieta".

„I ja sam sto krat šta takova oćutila", veli Flaminija, „al nikada toga ne mogah izreći. Sto krat bi me spopanula neka neodoljiva čežnja, al ne znadoh za čim, ter mi se je često činilo, kô da se nisam rodila za ovaj sviet divlji. Sve mi se vidje, da je san dug, san

neobičan; s toga me i goni želja opeta u moj samostan, u moju malu stanicu. Ja neznam, Antune, kako biva, nu tuj sam ja toliko puta u snu vidjela svoga zaručnika Isusa i svetu djevicu. Sad mi redje dolaze amo, sada sanjam i toliko snivam o svjetskom sjaju i veselju, o zlu tolikom. Ja u istinu nisam više onako plemenita, kako sam bila u sestarâ. Za što dakle da dulje živim daleko od njih. Čuj, Antune, da ti se izpovjedim. Ja već nisam nevina, ja se rada kitim; te me veseli, kad mi vele, da sam liepa. U samostanu mi veljahu, da samo djeca grieha misle na stvari takove".

„Oh, da je moje srdce samo tako nevino, kô što je vaše!" zavapih, naklonih se i poljubih joj ručicu. I poče mi govoriti, kako se jošte živo sjeća, kako sam s njom, na rukû ju noseć, igrao se i slike joj slikao.

„Koje ste vi kidali, razgledav jih", prihvatim ja.

„To ne bijaše liepo, je l' de; ti si se zaista srdio na me?

„Ljudi poderaše najbolje slike srdca moga, a ja se ipak ne srdim na nje", velim ja, i ona me pogladi po licu. Sve draža i uviek draža postajaše mi srdcu, koje je sviet i onako odbio od sebe; ona mi sama osta mila, ona brižna za me.

Kad su nastala dva sparna mjeseca, svi će se oni odseliti u Tivoli; i mene pozvaše, da jih pratim, sigurno nagovorom Flaminijinim. Divna priroda, gusti gajevi maslinovi i šumeći slapovi tako se kosnuše duše moje, kako ga se bilo more dojmilo, kad sam ga prvi krat opazio s Terracine. Sretan bih, presretan, što mi se je dalo, da ubjegnem prašini rimskoj, žeravici campanjskoj i zaparici, koja me malo ne uduši. Svježi zrak i brda sa svojimi mrkimi gajevi maslinovimi probudiše opeta u duši mojoj žive slike napuljske.

Rado i često jašila bi Flaminija s dvorkinjami svojimi na oslovih preko brdâ i po dolovih oko Tivola; meni

dopuštahu pratiti jih. Za ljepotu slika prirodnih mnogo je ona marila i ja joj moradoh nacrtati nekoliko crta bujne okoline: nacrtah joj prostranu Campagnu s crkvom sv. Petra, štono digla glavu na dalekom obzorju gore u nebo, nacrtah bujna brda vrletna s njihovimi vinogradi i gustimi gajevi maslinovimi, i same joj naslikah Tivole, kako se digli gore na liticu, a pod njimi se slap krši za slapom i pada pjeneći se u propast.

„To ti stoji tako“, veli Flaminija, „kô kada bi cio grad stajao na klimavih pećinah, da ga, bilo kad bilo, voda sobom ponese. Kad mu se šetneš gore po ulicah, nit ne snivaš o čem takovom, veselo se i bez straha skače nad otvorenim grobom svojim“.

„Ta to je uviek tako“, odgovorih joj. „Sreća je, i mudro je naredio bog, da nam oči toga ne gledaju. Žuboreće rieke ove, što se evo na oči nam bacaju, daju straha i bojazni, nu koja tek stoji strahota dolje kraj Napulja, gdje se vatra vitla ovako, kô što se ovdje voda vrti“.

Pa joj uzmem govoriti, kako Vezuv, kako sam se popinjao na nj; pripoviedam joj o Herkulanu i o Pompejih i ona mi posrče rieči sa ustnicâ. Kad smo doma bili, jošte joj više moradoh pričati o divotah, što jih vidjeh tamo preko bara.

Kakovo je more, ne može mu prave uloviti slike, jer ga gledaše s najvišega šiljka gore i prividje joj se kô srebren pâsak tamo na horizontu. Kazujem joj, da je more, kô kada si božje nebo razapeo po zemlji, a ona sklopi ručice i veli: „Bog je ipak taj sviet stvorio tako krasan“.

„Baš radi toga ne smijemo odklanjati očiju svojih divoti djelâ njegovih, ni dati, da nas zazidjuju u tamne samostane“, — rad bih joj bio rekao, nu mi ne dade srdce.

Bilo jednoga dana i mi stajasmo blizu staromu hramu Sybilinu, i gledasmo dolje na obadva slapa ve-

lika, kako se ruše, kô oblaci kakovi, dolje u ponore. Čitav stup omaje suknuo izmedju drvlja potamnjela gore u nebo plavo. Sunce uprlo trake svoje u vodeni stup i stvorilo dûgu. Gore u pećini vrh manje kaskade pogradili si golubovi gniezda; sad se digli kolobariti izpod nas preko žubora vodenoga; a voda se padajuća uzela pjeniti u jagmu.

„Oh, koje li divote, Antune!" klikne Flaminija, „deder sada improvizuj, da ja čujem, reci de mi pjesmu na to, što eto vidje!"

I pomislih na sne srca svoga, štono su se razplinuli, kô što pred menom ta rieka; poslušam ju, zapjevam joj: I naš život prožubori, kô što ova žuborila rieka, al nesrknu osebice svaka kapka svjetla sunčanoga, već se slava ljepote pòvila ponad cielost, ponad ljudstvo cielo.

„Neka, nevolim ti slušati bugarke!" presječe me Flaminija, „ako li ti neide od vesela srca, a ti nemoj pjevati mi; ja neznam, što je tomu uzrok, Antune, nu ja tebe s druge strane motrim, nego li gledam na inu gospodu, koju poznam. Tebi smijem reći sve, što mislim, i ti si mi, da ti reknem, tako bliz, ko što mi je bliz otac moj, kô što mi je majka bliza."

Ja se pouzdavah u nju onako, kô što ona vjerovaše meni. Toliko toga sroči se na dušu moju; srdce mi pogibe za tim, da joj se svega kažem. Bi jednom u veče i stadoh joj poviedati koješta iz svoga djetinstva, kako sam hodao po katakombah, kako sam išao u Genzano na cvietnicu i kako mi pogibe majka, nasurlav na nju divlji konji excellenzini."

„O bože!" cikne, „mi smò dakle krivi tvojoj nesreći, Antune siroto!" I popade me za ruku i zagleda se žalostivo u oči mi. Pa me pita, da li sam marljivo polazio staricu Dominiku, a meni briznu stid u lice, ter moradoh priznati, kako sam posljednjih godina tek dva-

krat utegnuo posietiti ju; u Rimu sam ju češće vidjao i svaki se put malko s njom proveselio, nu to nije vriedno da spominjem.

Pa me prosi, da joj jošte, da joj još više pripoviedam; i sad sgrnem sve svoje mladenačtvo: pripoviedam joj o Bernardu, o Annunziati, a ona mi okom svojim, skroz pobožnim, prozire ća u dušu. I pomislim, da je nevin angjeo, što s menom govori, ter ja rieči navijem na druge strane. Govorim joj o Napulju, zadirem malko i u one crne strane na životu svom, ali lagano samo i oprezno jih dodirkujem; nu se ona ipak upropasti s toga, što natucnuh, i groza ju spopade, kad spomenuh Santu, tu zmiju ljepote u svom paradizu.

„Ne, ne!" poviče, „ja tamo nebih nikad! Niti more, niti brdo, što no gori, neopere, neočisti grieha i sramote, što je taj veliki grad u sebi krije. Ti si dobar i pobožan, s toga te je i sačuvala majka božja."

I pomislim na onu sliku majke božje, štono se obori sa stiene, kad su mi se usta Sante dodirnula, nu neusudih se spomenuti Flaminiji. Da sam to učinio, tko zna, bi li mi i tad rekla, da sam dobar i pobožan? I ja bijah grešnikom, kô što su svi ostali; ali ovamo sreća, onamo majka božja, te ja spašen. U čas napasti i ja bijah slab, kô što biše toliki slabi, koje sam poznavao.

U Laru se posve zanese. „Dà," reče mi, kad je duh tvoj bio već u nebu božjem, samo nju može bog poslati k tebi! Ja si ju tako gledam, kô da stoji preda mnom, a gledam i onu plavu zračnu špilju, u kojoj ju ti vidje posljednji krat." — Annunziata joj nemože omiljeti. „Kako li je mogla privoljeti onoj grdobi, Bernardu? Nedaj mi bože vidjeti ju ženom tvojom. Ženska glava, koja se može onako ukočiti pred onolikim svietom, žena — —! Ne, nemogu pogoditi, kako bih rekla što mislim — —! Ja joj rada priznajem, da je liepa, da je mudra i da ju krase tolike prednosti, kojimi se po-

nosi medju ženami; nu ja ipak nebih željela, da je tebe dobila. To je Lara bila i koliko bolji angjeo čuvar tvoj."

Moradoh joj pripoviedati i o svojoj improvizaciji, ter mi reče: „Ja mislim, da je u velikom kazalištu moralo biti mnogo strahotnije nego li u hajdučkoj špilji u gori." I pokazah joj diario di Napoli, kojino donese sud o prvoj igri mojoj. Koliko li ga krat nepročitah od onoga dana!

Veoma se radovaše, te može sve pregledati, što bi u tom listu iz stranoga grada toga. Al na jednom pogleda me, te mi veli: „A ti mi baš niti nenatuknu, da je Annunziata bila u Napulju kad i ti! Evo tuj stoji, da će igrati sutra, baš onaj dan, kad ćeš ti odići."

„Annunziata!" promumljam dvie tri i izkolačim oči u list, koji sam gledao toliko puta, al u kojem ne čitah nikada ništa do li ono, što piše o meni. „Ja toga u istinu nevidjeh!" velim joj, i oboje se šuteći gledamo. „Bogu slava budi i hvala mu, što je nevidjeh, što se s njom nesastadoh, jer i onako neimadoh prava na nju!"

„A da se to sada sbudne?" zapita Flaminija, „nebi li te veselilo?"

„Boljelo bi me", velim, „samo bi mi patnje umnožalo! One Annunziate, kojano me nekoč oduševljivaše, koja još i sad u spomeni mojoj stoji idealom, one ja više nenadjoh. Ona bi mi bila nov stvor, što pobudjuje bolnu uspomenu, bila bi biće, koje moram zaboraviti, pustiv ga, neka je svojina smrti! Ona počiva medju mojimi pokojnici.

Bude jednom po podnevu, sunce žeglo, da duša izskoči, te ću ja u veliku našu dvoranu; hladovina je liepa, jer je prozore zastrlo gusto zeleno pletenac-bilje. Flaminija podbočila glavicu o ruku, pa driema; meni se pričini, da je očice sklopila samo za šalu. Grudi joj se nadimlju, sanja. „Lara!" zazove u snu. U snu se valjda ponese s onim sanak-kipom srca moga u onaj

zračni sviet, u kojem ga ja posljednji krat vidjeh. Oko ustnica igra joj se smiešak. Progleda. „Antune, zar ti ovdje?“ zapita me, „ja sam bila zaspala i snila! Što misliš, o kom?“

„O Lari,“ velim, „na nju i ja takodjer nehote moradoh pomisliti, vidjev Flaminiju očiju sklopljenih.“

„O njoj sam sanjala“, reče. Obje prhasmo preko velikoga mora divotnoga, o kojem si ti pripoviedao. Sriedi mora vidjesmo brdo, na kojem si ti tužan sjedio, onako, kako ti često običaješ. Nutkaše me, da se s njom spustim dolje; nu me zrak suztezaše natrag u vis, te sam na svaki mah krilâ, napinjuć se za njom, sve se dalje od nje odmicala. Ali baš kad sam mnila, da sam na hiljade milja od nje, eto je uza me, eto bi i ti uz mene.“

„Tako nas sve pobire smrt!“ odgovorim joj. „I ta smrt je ipak bogata, sve posvoji, štogod bi srcu našemu najmilije.“ I počeh govoriti s njom o svih svojih milih pokojnicih i ob onih srca moga i ljubavi moje; i tako se često vraćamo na iste spomeni.

Na to će me zapitati, hoću li se i nje sjetiti, kad se jednom razstanemo; skoro ću ti, veli, u samostan, da budem duvna, da sam zaručnica Isusova, a poslije se nikad više nevidjesmo.

Bolna me stisnu osjeta, pomisliv na to; živo osjetih, kako mi je Flaminija bila omiljela.

Šećuć se mi jednom s majkom njezinom po perivoju uz dvor d'Este-ov, što je na glasu sa svojih visokih cipresa, naperismo dugom alejom, načinjenom od samih umjetnih vodometa. Na putu nadjosmo sirotu prosjaka; zamotao se u trulje, čisti staze od porasle trave. Ja mu dadem paol; Flaminija se nasmije, te mu i ona dade jedan.

„Nagradila majka božja mladomu gospodinu i liepoj zaručnici njegovoj!“ poviče za nami.

Franciska se ne može smiehu obraniti, meni pako vrela struja suknu po krvi i neimadoh srca, da pogledam Flaminiju. U mojoj se duši zanjeti misao, koje nesmjedoh odgaliti, sam se sebe pobojavši. Polagano, ali uzastopce poče Flaminija srdcu mômu omiljavati, dok se s njim posve ne sraste; dobro, prejako osjećah, da bi mi se srce izcie lilo, kad bismo se morali razstati. Ona jedina bijaše jošte, uz koju je duša moja pristajala, ona jedina, za kojom je misao moja, osjeta moja pogibala. Bijaše li to ljubav? Jesam li ju ljubio? Ono čuvstvo, koje je Annunziata bila u duši mojoj uzbudila, bijaše ovomu uzporeda posve razliko; i sama Lara i način, kako mi se ukazala i spomen na nju bijaše čuvstvu ovomu mnogo srodnije. Duh i ljepota bile su me potegle za Annunziatom; idealna me ljepota zasliepi, kad sam Laru prvi put smotrio, ljepota joj dadne, te mi srdce poče bolje tući. Takova, ne, takova nebi ljubav moja prema Flaminiji! Nebi to divlja, goruća strast. Znadjah dobro, kako stojim s rodom njezinim, i sreću poznavah, koja ju čekaše od roda toga, s toga i počeh sdvajati, nemogući se s njom razstati, jer mi ona bijaše sve, moje najmilije na ovom svietu. Al nepoćutih želje, da ju na svoje srdce stisnem, da joj svoje dahnem poljubce na ustanca, kako je to u Annunziate sve moje žiće ginulo za tim i kako me neka nevidiva sila gonila za sliepom i posve mi tudjom djevojkom.

„Mladi gospodin i liepa mu zaručnica“ — te se rieči prosjakove neprestano odzivahu u mojoj duši. Svaku želju Flaminijinu željah uhvatiti na oku joj, kô sjena joj svoja vlastita tako ja svuda pristajah uz nju. Kad god bi joj roditelji ili tko drugi bio s nami, mene bi svaki krat sjeta sahrvala i tuga. Hiljadu veriga osjećah, koje su me sapinjale i tištile; pred svakim bijah tih i pameti nesabrane, samo s njom riečmi neizcrpiv. Tako bi mi mila, tako vriedna, a da ju izgubijem!

„Antune!“ reče mi, „ili si mi obolio, ili se sbilo nešta, čega ja nesmijem znati? Što ti je? Zar ja nesmijem saznati?“ Svom dušom me eto voli; rad bih joj bio i vjeran i mio brat, al opet sve svoje rieči upirem, kako bih misli njezine sklonio na ovaj sviet. Rekoh joj, kako sam i sám nekoč htio biti fratrom, i kako bih nesretan bio, da je tomu htjelo tako biti, jer je srce moralo, bilo kada mu drago, doviti se svomu pravu.

„Zato ću ja“, odgovori mi, „biti sretna, presretna, kad se opet vratim svojim pobožnim sestram. Stoprv kod njih sam u svojem domu. Često ću se spominjati vremenâ, kad sam bila vani u svietu; misliti ću na sve, što si mi ti pripoviedao i na te ću misliti, kako si mi dobar bio. Bit će to sladak san, već sada mi se sve snom pričinjava. Molit ću se, moliti ću boga, da te nevaljali sviet nikada ne okuži, da mi budeš posve sretan, da svietu svojom pjesmom godiš i da poćutiš, kako je dragi bog dobar i tebi i svim nam.“

Na ove mi rieči navrieše suze na oči i uzdahnem: „Ako tako, mi se nikad više nevidjesmo.“

„O da, u boga i u majke božje,“ odvrati mi i smijucnu se pobožno. „Gore ćeš mi Laru pokazati! Gore će i ona dobiti vid očinji. Dà, da. U majke se božje ipak najbolje godi.“

Opeta se preselismo u Rim; još tjedan i drugi, pa će Flaminija, kako ugodiše, natrag u samostan, i odmah zatim pod koprenu. Srdce se moje skoro skrši s ljute boli; nu ja ipak moradoh svoju tugu tajiti. Oh, kako će samotno, kako li pusto biti ovdje, kad nas ona ostavi; kako li ću ja tudj stajati tuj i osamljen kô oklaštren dub! Koja li pečal ovdje na srdcu — gledam ju zatajiti — da budem ondje veseo, da budem drugi, nego li sam bio.

Neka bude sjajno, što sjajnije, kad ju budemo posvećivali — tako se razgovarahu, kô da će slaviti svet-

kovinu radostnicu. Je li samo moguće, da nas ona u istinu ostavi? Obmanuše joj misli, pamet joj obmanuše. Već joj strigu krasne vlasi dugačke, mrtvačko joj odielo već navlače na živo tielo, već sluša, kako mrtvačka zvona zvone; sve to je za to, da poslije symboličnoga pogreba uskrsne zaručnicom nebeskom. Govorah s Flaminijom o tom, proseći ju u samrtnom strahu, neka bi pomislila, što će učiniti, kad stupi jedared po neku u svoj vlastiti grob.

„Da nisi više nikomu rekao, Antune, što eto reče meni!“ veli mi tako ozbiljna, kako je ja dosad nevidjeh. „Tebe je sviet u se prejako ukovao! Gledajder više gore na nebo!“ Porumeni kô krv rumena, popade mi ruku, sjetiv se, da je prestrogo rekla, i veli mi ganutljivo, nježno: „Valjda me nećeš žalostiti, Antune!“

I poniknem na koljena pred nju. Kô svetica koja stoji pred menom; sva se duša moja savija oko nje. Tko bi prebrojio suze, što jih izronih noćju. Živa je ljubav nevina, kojom ju ljubim, pa i ta mi se čini da je griešna, jer je ona zaručnica crkve. Svaki dan ju gledah, svaki dan se priučavah više ju štovati; kô da mi je po materi sestra, tako govori sa mnom; tako mi gleda u oči, pruža mi ruke i zaklinje me, neka bi ju na vieke u miloj spomeni čuvao. Grčevi me stežu, a ja ipak tajim nada sve one magle, što mi dušu zatamniše, te mi se prigodi, da nitko neopazi. Bože! Pošalji der smrt duši, koja se tako pati, kako je moja trpjela!

U strašnoj slici stoji preda mnom trenutak razstanka našega; s toga mi zloduh neki šapće u uši: „ti ju ljubiš!“ a ipak ju ne ljubljah, kako sam ti ljubio Annunziatu, niti mi srdce htjede onako biti, kô što je bilo, kad su mi se ustne dotaknule čela Larina. „Reci Flaminiji, da ne možeš živjeti bez nje, kada te se i onako drži, kô što se sestra privija uz brata! Reci joj, da ju ljubiš! Pa te je eccellenza, pa te je cio rod prokleo,

bacio te je van u sviet! S njom gubiš i onako sve, što imade. Biraj, izbor nije težak!“

Koliko li su se puta te rieči bile sjele na moja usta; nu mi se srce drhtavilo, jezik mi niemio. Groznica bijaše, što mi je budila krv, što mi je misli uzbudjivala.

U dvoru spremaju sjajan ples, priredjuju cvietnicu za uskrsno janješce. Vidjeh ju u bogatih, krasnih haljinah i bi liepa, dražestna.

„Razvedri se, budi veseo, kako su drugi!“ šaputne mi. „Žalostim se, gledajući te tužna! Često ću ja u istinu misliti na ovaj sviet samo radi tebe, kad budem sjedila u svom samostanu, a to će biti grieh Antune! Obećaj mi, da ćeš biti veseliji; obećaj mi, da ćeš oprostiti otcu i majki, što su bili malo stroži s tobom! Oni po te misle mnogo bolje. Daj mi vjere, da nećeš mnogo misliti na gorkost svieta ovoga; budi uviek valjan i pobožan, kô što si sada, pa ću smjeti misliti na te, moliti se za tebe, a majka je božja dobra i milostiva.“

Rieči njezine odjekuju po duši mojoj kô smrtni uzdasi. Jošt posljednji večer ju gledam, prije nego li će mi odići. Mirna je, posve mirna; ljubi otca, ljubi starca eccellenzu i govori o razstanku, kô kada će na put samo na koji dan.

„Reci de i Antunu: s bogom!“ opemenu ju Fabiani; „njega tronu razstanak taj; ostale, čini se, ne tako“. Brz bih i poletih k njoj, da joj ruku poljubim.

„Antune!“ reče mi glasom krotkim i blagim, a meni poletiše suze. „Budi mi sretan!“

Sam neznah, što bih, nu najradje bih se bio razkinuo; zadnji krat joj pogledah po pobožnom, krotkom lišcu.

„Ostaj sretan!“ reče, a ni jedan se ipak glas joj nesrunu preko ustana; pa se pogne na me, poljubi me u čelo i reče mi: „Hvala ti za svu tvoju ljubav, mili moj brate!“

Više ne znam; odoh iz dvorane; već sam u sobi svojoj, gdje se mogu izplakati. I bude mi, kô kad se je sav sviet prorutio poda mnom.

— — I vidjeh ju opeta. Kad je svoje vrieme minulo, ja ju vidjeh i opeta. Sunce sijaše toplo i veselo. Vidjeh, gdje Flaminiju u sjaju vode otac i majka k oltaru, slušah pjev, gledah silesiju svieta oko sebe, nu bliedo samo i krotko lišce razabirah pred sobom; angjeo bijaše, što sa svećenici klečaše pred velikim žrtvenikom. Gledah, kako joj dragocjenu peču skidaju s glave, gledah joj bujne vlasi, što joj pale preko ramena i čuh, kako jih nožke odrezaše. Skidoše joj bogate haljine, ona leže na nosila mrtvačka, mrtvački pokrovac i crn poklopac s mrtvačkimi glavami baciše po njoj. Sva zvona u crkvi zazvoniše, žalobnice pjesme se pjevaju za mrtvu. Dà, mrtva je, mrtva za ovaj sviet. Crna se rešetka pred korom samostanskim podiže u vis, sestre joj stoje u bielih svetčanih haljinah i pjevaju novoj sestri angjeosku pjesan „blago si nam došla“, biskup joj pruža ruku i mrtva ustaje iz groba zaručnicom nebeskom. Sad se zove Jelisavom. Jošt posljednji joj ulovim pogled, što ga pusti po svjetini; a za tim pruži ruku sestrici do sebe i udje u života grobnicu živu. — Crna se rešetka spusti! Jošt opazih posljednji joj tračak, posljednji joj okrajak odorice — — i nebi je više.

Starica Dominika. Obret. Večer u Nepu. Terne. Pjesan brodara. Mletci.

U dvor Borgheza dolaze ljudi čestitat. Flaminija-Jelisava zaručila se nebu. Franciska umije sakriti sbilju svoju smiehom, koji joj ne ide od srdca; mir, koji joj pade po licu, taj se bio ukrao svomu srdcu. Fabiani

stoji tronut i nemiran veli meni: „Ti izgubi svoju najbolju zaštitu i ti imaš razloga, da si sjetan! Zaprosi me, da dadem ovo nekoliko škuda starici Dominiki. Valjada si joj pripoviedao o svojoj staroj pjestinji majci? — Odnesi joj, ovo je dar Flaminijin“.

Poput zmije savila se smrt oko srdca moga; život mi omrznuo čudnovato, strepim: da se sám ubijem, ta mi se misao mozga uhvatila. Prazno je i mrtvo po velikih dvoranah. „Van, u polje, u prosti zrak“, pomislim, „van u zavičaj svoga djetinstva, tamo, gdje ti je Dominika pjevala pjesmice nunajke, gdje si se igrao, gdje si snivao“.

Neplodna i osušena prostre se Campagna preda mnom; ne ima listka, koji bi ti davao nade životu; Tibar žuti valja valove svoje prema moru da jih nestane. I opet vidim staru grobnicu s gustim bršljanom, što je pao preko krova, što se spustio niza zid; vidim mali sviet, što sam svojim zvao, dok sam jošte diete bio. Vrata stoje širom otvorena. Bolno mi se i veselo čuvstvo budi u srdcu, ter se sjećam ljubavi Dominikine i mislim, kako će se radovati, kad me vidi. Godina je, ako nije više, što sam bio zadnji krat joj ovdje, i skoro će osmi izminuti mjesec, kako sam ju posljednji put vidio u Rimu, gdjeno me je bila milo zaprosila, da joj skoro dodjem u pohode. Često sam mislio na nju i toliko o njoj govorio s Flaminijom, nu dugo ljeto u Tivolih boraveći, i buna mi, štono mi dušu bila uzbunila, pošto sam se bio kući povratio, to bi uzrok, da ne izadjoh u polje Campanjsko. U misli već čujem vrisak-radovanku njezinu, kad me vidje, te se žurim; i došav do vrata, polagano puzim, da me nebi čula. — I pomolim glavu u stanicu; na sred poda stoji velika lončina željezna na žeravci, komadina trske hrani vatru. Malen dječarac piri u nju, mahne glavom i opazi me. To bi Perica mali, štono sam ga sám zibao. „Sveti Josipe“, vrisnu i skoči veseo

na noge. Vi ste li nam eccellenza! Davno, davno je, kako ste nam bili milostivni, te ste bili amo k nam izašli".

Pružim mu ruku, htjede ju poljubiti. „Neka; nemoj, Perice!" velim: skoro je tako, kô da sam zaboravio na svoje stare prijatelje, nu ja na njih ne zaboravih".

„Istina je, tako reče i dobra, stara majka!" potvrdjuje diete. „Oh, majko božja, kako li bi se radovala, da vas je mogla vidjeti".

„Gdje je Dominika?"

„Vajmeh, gdje je!" odgovori diete, „već pol godine počiva u zemlji. Umre, kad ste vi gospodine bili u Tivolih. Bolovaše samo nekoliko dana i sve to vrieme govoraše o svom milom Antunu. Jest gospodine; nemojte se ljutiti, da vas zovem tako; ona bo vas veoma ljubljaše. „Oh da mi ga oči moje mogu jošt jedanput vidjeti prije, nego li se sklope!" zavapi ona željom za vami. — Kad sam bio opazio, da neće noći preživljeti, odoh po podnevu u Rim, znajući, da mi se nećete ljutiti, ako vas šta zaprosim. Htjedoh vas zaprositi, da podjete s menom k starici majki. Al kad ja u Rim, već ste vi s gospodom bili odišli u Tivole. Ja se vratih tužan i kad dodjoh kući, već je ona bila usnula". Pa poklopi oči ručicami i proplače. Svaka rieč, koju reče, težka mi pade na srdce. Ja joj bijah misao na samrtnoj postelji, a u isti čas, kuda li se sve neklatiše misli moje, daleko, o, daleko od nje. Da sam joj barem mogao reći „s bogom" prije nego što sam pošao u Tivole! Ne, ne, ja nebih čovjek vriedan. I dadem Peri kesicu, kako mi je Flaminija bila povjerila i poželjela, i dadem mu sve, što sam imao u sebe, ter on kleknu na koljena preda me, i reče da sam ja njihov angjeo čuvar. Ove mi se rieči porugom odazvaše na srdcu. S dvostrukom boli i ća u dnu duše svoje tronut, ostavih Campagnu. Ni sad ne znam, kako li sam kući došao.

Tri ciela dana ležah u groznici, ne znajuć za sebe. Bog sam znaj, što li sam u njoj govorio; Fabiani dolažaše često k meni; daše mi gluhu Fenellu, da me pazi, da me dvori. Nikad nitko ne spomenu Flaminije. Već iz Campagne bolan dodjoh kući i legnem u postelju, gdje me i odmah posieti groznica.

Polagano pribirem si sile; nu se za ludu trgam, da mi dodje dobra volja, da mi budnost dodje, koje ne imadoh. Šeste nekako nedjelje od onda, kada su Flaminiji navukli koprenu, dozvoli mi liečnik, da smijem izaći. Nehotice krenem prema porta pia; tuj mi se uhvatiše oči dolje za Quattro fontane, nu mi ne dade srdce, da prodjem mimo samostana. Al nekoliko večeri poslije toga povuče me srdce tamo baš po mladoj mjesečini i vidjeh sive zidine samostana, vidjeh rešetke prozora i vidjeh zatvoreni grob Flaminijin. „Tko mi brani vidjeti tu grobnicu, u kojoj smrt počiva?“ pitam samoga sebe i sam si dajem odgovor. Svako veče bijaše mi put tamo mimo nje; rad se šećem do dvorca Albana, govorio bi znancem svojim, koje bi putem sastajao. „Bog zna, kako će se završiti!“ vapijaše mi srdce. „Dugo nemože ovako uztrajati,“ i baš tuj' bijah blizu cilju.

Bude jednom u veče u pomrčinu i padne svjetao zračak iz samostana na prozor niza zid. Ja se naslonio na ugao krajnoj nečijoj kući, upro oči u svjetlo i mislim na Flaminiju. „Antune!“ čuh najednom nečiji glas tik sebe. „Antune, što ti radiš ovdje?“ Fabiani bi; ulicom ne progovorismo ni rieči. On znade sve, što i ja sam, to ja osjetih. Nezahvalnik sam, ne imam srdca, da mu u čelo pogledam. Sami smo u sobi.

„Ti jošte boluješ, Antune!“ reče mi, na glas njegov zazvoni neobično ozbiljno. „Tebi treba, da više hodaš, da se raztreseš; dobro bi ti godilo, da više u svietu okolo tumaraš. I onako si već jednom želio više slobodna gibanja; tko zna, nisam li pogriešio, što sam

pticu opeta zatvorio u krletku. Reci pravo: čovjek treba, da uviek ima svoju volju, srne li u nesreću, neka se sam bije u čelo. Ti si već dosta star, da sam ravnaš svoje korake! Malo na put dobro bi ti došlo, i liečnik veli tako. Do sada si vidio samo Napulj, hajde podji sada u sjevernu Italiju. Ja ću se brinuti za te; to će ti biti najbolje, dapače koristno i, „dodade ozbiljno i strogo, kako ga jošte ne vidjeh“, ja sam uvjeren, da nikad ne ćeš zaboraviti dobra, što smo ti ga učinili, nikad nam nedonieti srčbe i tuge, koju radja nepromišljena i sliepa strast. Sve može čovjek, što hoće, samo ako hoće dobro“.

Kô striela me rieči njegove oboriše na tla, sklonem koljena svoja i pritisnem ruku njegovu na svoje ustne. „Dobro znadem, da smo te uviek dvorili nepravdom“, veli mi na polak porugljivo, „da smo ti bili nesdušni i strogi. Nu ga ne ima, tko bi poštenije snovao za te i od nas iskrenije. Čuti ćeš i pristojnije govoriti i sladjih rieči, nu one iskrene vjernosti ne nadje, kojom smo te mi susretali. Jednu godinu, de, pokušaj se vani u svietu! Pa nam daj onda pruži sgodu, da vidimo, kakov duh stoluje u tebi, jesmo li ti učinili krivo!“ Ostavi me.

Zar sviet ima jošte boli za me, jošte više otrovnih kapî? I posljednje za okrepu piće: slobodu da u daleki sviet poletim božji, kô otrov mi toče u duboke rane. Bježi iz Rima, bježi s juga, gdje ti cvatu ruže spomenice; u sjeverne krajeve preko Apenina, gdje se bieli snieg na visokih gorah, tamo bježi! S Alpa će mi dolje zapiriti studen po krvi mi vrućoj. Na noge se, pa na sjever, u ploveće Mletke, štono su ti moru vjerenica! Nedaj bože više nikad u Rim, natrag u grob mojih uspomena“. — Potekoše kola preko puste Campagne, za brežuljci nestade kupule na Petrovoj crkvi, prodjosmo tik brežuljka Sorakta, i predjosmo preko gore u Nepi, štono su jim uzane ulice. Večer je, mjesečina biela; pred vrati osterije prodiči fratar, svjetina mu dovikuje viva, santa

Maria i grne za njim, pjevajuć ulicami; mene uplaši tolika vreva svieta. Stari vodovodi s gustom pletušom biljkom i mrke šume maslinove na okolo stvoriše mi sliku posve prema stanju duše moje. Ter izadjem na vrata, na koja sam bio unišao. Pred vrati stoje gorostasi mirine kastela nekakova ili samostana; izpod svodova pružila se široka cesta. Uzahna stazica zalazi s puta dublje u nutra; bršljan i travka, što ju zovu Venerinom vlaskom, pokrile stiene samotnoj stanici; udjem u prostranu dvoranu, trava visoka porasla po razvalinah i glavinah, srušilih se. Znatiželjno gleda lišće široko trsovo na gotičke prozore u nutra; u prozorih ima jošte po gdje koji komad naslikana stakla. Visoko gore na stieni porasla šikara, porastao grm; traci se mjesečevi spustili na fresko-sliku sv. Sebastijana i vidim, kako strielami proboden krvari i stoji. Mukli, gromotni zvuci neprestano zvuče po dvorani i podjem dvoranom, ter izadjem na uzka vrata samostana van pred nekakovu kosomice se nagnulu propast i vidim, kako se slap baca u nju dolje, a mjesec ga čisti kô srebrenom pokriva pjenom. Cieli taj romantični prizor svačiju bi bio zastigao dušu i zanio ju; nu mojoj, bolju savladanoj, bio bi možebit utekao, da ju ne posvoji nešta drugoga, što vidjeh uz oto, i što dubok bje uhvatilo koren u srdcu môm. Podjem uzahnom, skoro posve zaraslom stazicom tik ponad ponora, da izadjem na široku cestu. Na jednom opazim, gdje bulje u mene s visokih bielih mjesecom obasjanih zidina, tri bliede glavurine iza željezne rešetke; biše to glave smaknutih hajduka, štono jih ovdje onako, kakono običavahu u Rimu na porta del Angelo, izvjesiše u željeznoj krletci, da budu svietu strašilom. Mene to ne zastraši; nekad bi me dakako krv moja bila odagnala s takova pozorišta, nu bol, bol je filosof. Smiona glava, kojano nosi smrt i riga misli ubojite, srdčani orao gorski, sada je niema ptica ulovljena

i sjedi mirna i razborita u svojoj krletci poput inih pitomih ptičica. Pristupim posve blizo i vidim, da su jim tek dan dva prije toga odmazdili, jer si jošte mogao razaznati i sjetnu čarku i žilicu jim svaku na licu. Nu kad sam pogledao srednju, žensku glavu, počme žila moja jače tući. Glava bi stare žene, koža joj žuta i mrka, oči na pol progledale, a duge srebrene vlasi vise kroz rešetku i titraju vjetrom. Oko mi pade na kamenu ploču u zid uzidanu radi toga, da se na nju po navadi napiše zlodjelo i ime onoga, komu su radi njega odmazdili; Fulviju čitam na ploči. Čitam i mjesto, u kojem se rodi, Frascate stoji pisano; protrnem i potegnem se nekoliko koračaja natrag. Nju dakle vidim opeta, Fulviju, riedku staricu, štono mi, onda bilo, život spasi i izmudri način, kako bih došao u Napulj; nju samu vidim, taj života moga zagonetni duh, koji me zakrili. Ustne one plave, kojeno su negda dotakle se čela moga, te ustnice, štono su profetički govorile i doniele i smrt i život, te oniemiše, ote siplju strah šutnjom svojom. „Moju li sreću proričeš ti! Smioni orao tvoj leži polomljenih krilâ i nikad se ne dovi suncu. Boreć se s nesrećom svojom utonu u veliko Nemi-jezero, slomiše mu perje, kojim se je u zrak otimao!“ Suze me poliše, zazvah Fulviju imenom joj i polagano se vratim pustimi dvoranami. Dok živim, nikad ne zaboravih ove večeri u Nepih.

Sljedeće jutro zaputismo se dalje i stigosmo u Terni; tu je najveći i najdivniji slap u cieloj Italiji. Izjaših iz grada gustim mračnim gajem maslinovim; oblaci, kišom naduti, pritisli vrške brdina. Sve što je Rimu na sjever, sve mi je tamno, ništa vesela niti živa onako, kako no su bare, kako gajevi narančini u Terracini, gdjeno rastu paome zelene. Tko zna, možebit je samo moje srdce krivo, ter se sve to tako tmavi i crni.

Podjosmo nečijim vrtom; bujna aleja od samih naranča protegla se izmedju kamenitih stiena i izmedj

*

rieke, koja strielom teče i šumi. Već medju pećinami opazih oblak prska vodenoga, kako se napeo u vis, i kako u njem titra dûga. Posred sriede divljega ružmarina i myrthe popesmo se gore i gledamo, kako se s najvišega vrhunca gore silesija vode lomi preko strme kamenite stiene. Uzak tračak odielio se za se i vijuga se poput srebrna konca tik glavne struje uzporedno; obadva se sastaju baš pred pećinom i daju široku kaskadu, koja u bielih poput mlieka vitlovih surla u crnu propast. Pomislih na Cascatelle blizu Tivola, gdjeno sam Flaminiji improvizovao. Gromki šum rieke zapjeva mi ganutljivim glasom kô orgulje, da me sjeti što sam izgubio, da me sjeti boli moje; raztreskaj se, umri i nebudi te, to ti je sudba prirode.

„Ovdje hajduci ubiše lani nekoga Engleza!“ veli naš vodja. „To bi četa iz sabinskih gora, premda znamo, da četuje po svih brdih medju Rimom i Ternami. I kako je oblast svagdje tako brza i na ruku, tako joj i ovdje posluži sreća, te uhvati sva tri delije. Na svoje jih vidjeh oči, kako jih povezane u kolih odvezoše u grad. Na vratih sjedjaše Fulvija; tako smo ju zvali; ona znade mnogo toga, za što bi fratar koji zaslužio kardinalski klobuk; ona jim unapred reče alegorički, koja će jih zadesiti sreća. Poslije rekoše, da jim je davala tajne znakove i da je bila drugarica njihova. Ove pako godine uloviše staricu i više njih hajdukâ, te joj skrojiše kožu; sad joj visi glava i ceri se na vratih u Nepih.“

Bude mi tako, kô kad se je sve: i priroda i ljudi urotilo, da mi dušu zamrači. Želja me zanese, da vjetrom projurim sve krajine. Tamne gore maslinove dušu mi zasjeniše, brdine me zadušiše. „Van, na more, gdjeno vjetri gone, na more onamo, gdje nas jedno nebo nosi, a drugo se vrhu nas svodilo!“ Srdce moje gori ljubavi, srdce mi plamti čežnjom. Dvakrat osjetih čist plamen i

zanosan; Annunziatu pogledah gore i savih se oko nje, što mi živa sila dajé i nedaje; nu ona ljubi već drugoga; Flaminija se sve malo po malo dokrade duši mojoj, ne zasliepi me, niti me trgne za sobom; samo se naučih cieniti, što vriedi dragi kamen. Koliko god puta mi sestricom pruži ruku, da ju na svoja pritisnem usta, koliko god krat me potješi blaga i zamoli boga, da me sviet neotruje, toliko krat mi sùnu strielu u srdce. Ja je nisam ljubio, kô se ljube vjerenice; nu sam ipak osjećao, da nebih mogao pregorjeti, da ju zagrle ma čije tudje ruke. A sad umre, umre za sviet ovaj. Da ju nitko neprivije srdcu svomu, da nitko nesrkne poljubca s ustnica njezinih; neka nebude ničija! Mene barem ne baciše u ove muke paklene. Ja sam gledao i radio, da se tješim, slikajuć si sliku otu, jer sam sada čuvstvo svoje zvao ljubavi, zvao jakom strasti duše i krvi si. A da ju gledam vjerenicom komu god plemiću mladencu, da sam svjedok svakidanji ljuvene sreće njezine, ja prezreni sin pastira campagnskoga, koji se je odhranio kruhom milostinjim u bogatu dvoru, — pa da mi ona i opeta poput sestre od matere onako krotka, a neljubeć dodje na oči — bog i duša, ja bi pobiesnio. Ne, sad je dieva samostanka, neka je ničije oko nevidi, neka se ničije oči negube za njom. Tako je, to je bolje, sretnije. Cvielj svieta ovoga velik je, sreći mojoj nitko nezavidje.

„Na more, na divote puno more! To je nov sviet za mene! U Mletke, u grad ploveći, kraljici mora jadranskoga! Ali ne kroz mrke šumetine, niti preko brdâ, što te umaraju, već brzo na lahkih krilih samo preko valova!“ tako snivaše moje srdce.

Bijah zasnovao najprije poći u Firencu, pa odavle preko Bologne i Ferrare; nu se predomislih, te pustih veturina u Spoletu, pa si uzeh mjesto na pošti i navalih po mrkoj noći preko Apennina, kroz Loretto, neposjetiv kuće svete — majko božja, oprosti mi griehe! Kad se

popesmo na vrh grebena, vidjeh s ceste sinje more, gdje se kao srebrni tračak cakli na horizontu. Ovdje prospavah noć i čudne sanjah sanke o Fulviji i o Flaminiji. Kad se probudih, pozdravi me bieli dan.

„Gospodine!“ veli mi sobar, „brod, što će u Mletke, već razape jedra. Nu ja mislim, da ćete si barem grad naš pregledati?“

„U Mletke!“ — povičem ja — „odmah, to je prava želja moja!“ Neko čuvstvo, nebih znao reći kakvo, požđene me napred. Ukrcam se, dadem si kovčeg donieti i pustim oči, neka se pasu po moru. S bogom ostaj, domovino moja! Stoprv sada, kada mi noga nestoji više na tlu tvrdom, vidim, da se je u istinu nov sviet otvorio preda mnom. Samo toliko znadoh, da će mi sjeverna Italija posve drugu prirodu odgaliti pred očima. I sami su Mletci osebujan grad italski: bogata, ukrašena vjerenica mora sionoga. Već leprše nada mnom u zraku krilati lav mletački. Vjetar potjera jedra i u čas eto nas na pučini mora. Ja sjedoh na užište, pa gledam plave talase morske; kraj mene sjedi mlado momče i zapjeva mletačku pjesmu, kako je ljubav sreća, a život je kratak.

„Ded, poljubi rumenke ustnice, jer ćeš sutra biti žrtva smrti. Dok je srdce jošte mlado, ljubi; ljubi dok je krvca jošt i vatra i plamen! Siede vlasi cvieće su smrti, a krvca je led ledeni, plamenovi svieća ugasnuta. Dodji-der mi u lagani čamac! Pod krov njegov sjedši, skrit ćemo se; zastriet ćemo prozore i vrata; dievo moja, nevidje nas nitko. Tko će vidjet ljuvenu nam sreću! Liepo ti je nihat se na valu! Valovi će grliti se i mi ćemo zagrlit se. Ljubi — dokle mladost po krvci ti vrije; noć niema i valovi samo, samo oni znadu sreću tvoju. Starost mrazom i sniegom ubija.“

Pjevajući smijucka se i potiče drugove si, što su tik do njega; sad u koru uskladiše o poljubcu i ljubavi, dok je jošte srdce mlado. Vesela bi ta pjesma, veoma

vesela, ali u srdcu môm odjekuje ipak kô magična posmrtnica. Dà, godine lete, a plamen se mladenačtva trne! Sveto ulje ljubavi pustih, neka teče po zemlji; neužgah ga, da mi dade svjetla i topline. Nepočini zla nikakva, već se samo upilo u zemlju, nit svietilo, nit gorjelo. Nebi zavjetâ, da me drže, ni dužnosti nebi nikakove; za što neokusiše ustne moje pića ljuvenoga, što mu vrelo stajaše pred menom! Mene sapinjaše neko osamo svoje čuvstvo, nit — reci pravo — nit sam sebi neznah ugoditi. Da nebi to divlja vatra u mojih grudih, štono mi je pamet iztrošila? Razljutih se radi toga, da sam Santi utekao. Majke božje slika sruši se sa stiene. — Samo onaj zahrdjali čavao, što se onako časom slomi, bude krivcem; stega samostanska u školi jezuitskoj i kozje mlieko u mojoj krvi, odagnaše, prošibaše me. Oh, liepa li bi, Santo moja! Gledah joj vatru i nježnost u očiju i počeh se sam na se ljutiti. Zašto da nebudem ravan Bernardu, hiljadam ravan, ravan svim svojim prijateljem mladim? Ni jedan, nitko izmedj njih nebi bio onako lud, kô što sam ja bio. Ljubav zahtievaše srdce moje, ljubav bog sam htjedne, koji mi je ovo čuvstvo bio u me usadio. — Neka ga — ja sam jošte mlad, Mletci su veseo grad, žene su jim krasotice! Što mi dade sviet za moju kriepost, što za moju djetinju nevinost? Porugu. Vrieme donosi kajanje i siede vlasi! Pa u koru zapjevah s drugovi na brodu o poljubcu i o ljubavi, dok je srdce jošte mlado. . . . . .

Groznica bi, bjesnoća od boli, što izazva ove misli u duši mojoj. Onaj, koji mi dade život, koji mi usadi osjete, koji ravnaše svu sreću moju — onaj će mi suditi milostivo. Ima borbe, mislî ima, kojih većina stvorova nemože reći, jerbo angjeo nevinosti u grudih naših nemože odoljeti griehu. Onaj i svi oni, što su doživjeli, da jim se je obistinila čežnja srdca, imaju evo liepu prigodu, da ob ovom sudu mojem moralno mudruju. Nu

„neosudjujte, da vas neosude, neproklinjite, da neostanete prokleti!“ Ja osjećam: u pùti mojoj, u naravi mi pokvarenoj neima ništa dobra. Pomoliti se nemogoh; ali brzo zaspah, a ladja odjuri na sjever, odleti u Mletke bogate.

U jutro opazih biele dvorove i tornjeve, te pomislih, da su mornarice biele poredale se u duge redove i razastrle si jadra svoja; s lieva pruža se Lombardezka sa svojimi plitkimi žalovi; Alpe mi se ukazaše kô plavetne magle na obzorju. Kako li je prostrano nebo ovdje! Pol svieta se zrcali ovdje u srdcu.

Ohladno jutarce ublaži mi čuvstva, umirih se. Mislim na poviest Mletaka, na bogatstvo i na sjaj grada, na slobodu mu i na snagu, na moguće mu duždе i na to, kako se je vjenčao s morem. Sve bliže i bliže se primičemo gradu; već mogu razabrati lagune i pojedine dvore, nu su jim zidine nekako žute i sive, niti su po starinsku nit po novu gradjene, i za to mi se nesvikoše. I toranj na crkvi sv. Marka mišljah da je viši. I jedrimo medju tvrdimi kopni i laguni, što su se poput branâ krivih daleko uvukle u more. Kako li je sve plitko; obala je jedva palac viša od površja morskoga! Nekoliko siromašnih kuća gradom*) zovu; ovdje ondje pomalja se po gdjekoji grmić, druguda je posvud plitko i ravno. Već mislim, da su mi Mletci bliži, nu jošt su mi milju daleki, a medju nami i medj njimi stoji voda, močvara sa širokimi zamuljenimi ostrovci. Nit se ptica ima gdje spustiti, niti travka da gdje tuj poraste. Kroz cielo jezero oto izkopaše duboke kanale i dugačke zabiše stupove, da kazuju, kuda se cesta stere. Sad vidjeh prve gondole, nizke, dugačke i brze poput striela, nu sve crno namazane. Nizku stanicu, stojeću u sriedi, preobukli crnim suknom; kô brze striele jure mimo nas

*) Fusina.

i misliš, mrtvačka se kola utrkuju po vodi. Voda nije više onako modra kô što je onamo na otvorenu moru ili uz obalu napuljsku; nečista je i zelena. Vozimo se mimo ostrova, gdjeno kuće kô iz vode rastu, ili su, rekao bi, sjele na skrhani brod. Na vrh vrha nekakova zida stoji majka božja s djetetom i gleda u pustinju tamo. Mjestimice je površje vode prava, pomičuća se zelena ravnica, neka vrst okrieka medju dubokom vodom i crnimi zamuljenimi otoci. Sunce se oborilo jasno dolje na Mletke, sva zvona zvone; nu je ipak sve mrtvo i samotno. Samo jedan brod stoji na brodarnici (škveru); ni jednoga jeditoga čovjeka nevidjeh do sad.

Udjem u nekakvu crnu gondolu i zavezem se u mrtvu ulicu, u samu vodu, i nevidjeh stope zemlje, po kojoj bih bio mogao poći nogom. Visoke su kuće, vrata otvorena, stube do vode i u vodu. U velike portale teče voda, kô da je rada služiti kanalom; dvorište je, mniješ zdenac na četiri kuta, u koji se dade zabroditi, nu se čunac težko u njem okreće. Na visoke zidove nanesla voda svoj zeleni sluz; visoke mramorne palače sad na će se u vodu sasuti. Široki prozori ogradjeni sirovimi daskami skroz do pozlaćenih trulih brvanca. Pa se čini, da će se taj gorostas sasuti komad po komad i strah te je na sve pogledati. Zvona muče, nigdje se nečuje glaska, osim što vesla pljuskaju po vodi. Jošt nevidim živa čovjeka, divni se Mletci kô mrtav labud odmaraju na valovih. Skrenusmo u druge ulice; i ove su kratke i uzke, samo što se zidani mostovi previli preko kanala. Stoprv sada vidim ljude, kako me preskakuju izmedju kuća ili se protiskuju u zidove, jer nevidim nigdje ulice više, nego li je, kud se čamac provlači. „Kamo ćemo, hej?“ zapitah gondoljera, a on mi pokaza blizu mostova uzahan prolaz medju visokimi kućami. Susjedi si nasuprotni mogu ća u šestom spratu pružati ruke preko ulice. Samo ondje dolje, kamo sunce nikad nedopire,

mogla bi za silu tri čovjeka uzporedo ići. — Naša gondola sretno prodje i sad opeta zavlada mrtva tišina.

„To su ti Mletci, to bogata moru vjerenica, to vladarica svieta!“

Sad vidjeh divotni trg Markov. „Tuj ima života“, rekoše mi. Koje razlike, kad vidiš Mletke, pa Napulj, pače i sam Rim sa korzom mu živim! A ipak bi trg Markov srdcem Mletakâ, u kojem se ipak nešto života miče. Dugačke hodnike izpod lukova ukrašuju knjižare i štacuni s biserom i sa slikami, ali ni tuj ne ima pravoga života. Sabralo se nešto Grka i Turaka pred kavane, ter sjelo i miruje s dugačkim kamišem u ustiju; sunce obasjalo zlatne kupule na crkvi Markovoj i velebne konje od tuči slivene, štono se ukočili nad vratištem Oko crvenih jamborova ciparskih, kandijskih i grčkih vise barjaci i ne miču se. Tisuće golubova pršu nad trgom u okolo ili kljuvkaju po širokih pločah kamenih.

Posietih ponte Rialto, to vrelo, iz koga život izvire, ter skoro nadjoh pravu sliku Mletkom, zrcalo tuge velike, upisak svoje vlastite duše, sve vidjeh, sve razumjeh. I budne mi, kô da sam jošte na moru, kô da sam s manje unišao u veću ladju, kô da sam pao u ploveću arku.

Dodje i veče; kad je mjesec razastro svoje nesigurno svjetlo i bacio jaču sjenu, osjetih se, kô da sam doma. Stoprv u sate, kada dusi obilaze, spoznadoh si mrtvu vjerenicu. Nasloniv se na otvoren prozor, vidim, kako brzo struže crna gondola po vodi mrkoj, što ju pritisnuo bieli mjesec. I mislim na pjev ribarev o poljubcu i o ljubavi i osjećam, kako se ljutim na Annunziatu, što je nestašniku Bernardu dala prednost, a za što? Može biti, što bi pikantan, što bi nestašan. Jest, takove su žene! Poćutih i ljutinu na samu nevinu Flaminiju pobožnu; jer i njoj valjade samostanska tišina i mir više, nego li moja jaka ljubav bratinska. — O ne,

ja ne ljubljah više nit ove, nit one; neka čudna praznina izpuni mi grudi; što sam u drugih sgodah milovao, sve sad htjedoh razpuditi iz duše svoje. Na nikoju od njih ne htjedoh više misliti, a opeta mi neprestano lebdijahu misli medju kipom ljepote Larine i Santine, ove kćeri samoga grieha. Udjem u gondolu i dadem se, jer je bilo tihano veče, provesti ulicami. Veslari uskladiše svoje pjesme i pjevaju redom u zamjenu, nu si pjesme nepozajmiše u Jerusolima oslobodjenoga (Gerusalemme liberata). I same stare melodije srdca svoga pozaboraviše Mletčani, od kada im poumroše duždi, od kada jim strane ruke vežu krila lavovom pred njihovim slavolukom. „Život hoću da skroz poznam i da ga se naužijem do posljednje kapi!“ rekoh, i gondola se zaustavi; mi stadosmo pred svratište, u kojem sam ja bio odsjeo; izadjem na suho i zavedem se u san. To bi prvi dan u Mletcih.

Bura. Soirée u môga bankira. Podestina nećakinja.

Listovi, koje sam sobom bio donio, nabaviše mi znanaca, prijateljâ, kako jim vele, i svuda valjam signorom abbatom. Nitko me nepoučava; dobro je, što velim, izvrstno je; pogovaraju da i talenta imadem. Već sam bio obiknuo slušati od eccellenze i od Franciske samo onakve stvari, koje su me grizle; uviek bi mi pripoviedali, što bi me moglo raztužiti, te se je činilo, kô da baš navlaš kùpe za me mrzost i uvrede, samo da me mogu obsjeniti, kako ima mnogo ljudî, koji mi ne žele dobra. Ovdje i to prestade. Dakako, da ne imadoh prijatelja iskrenih, jer samo ovi imadu svojstvo karakteristično, da mi neugodno pričaju. Mene više ne tišti nit

onaj robski način, štono ga ni sama dobra duša Flaminija ne može izgladiti.

Pregledah bogatu palaču duždâ i prodjoh sve krasne dvorane i vidjeh sobu inkvizicije s grdobom slikom mukâ paklenih. Uzkom nekakovom galerijom prodjoh, mostom, zatvorenim na sve strane, visoko gore, tik pod krovom; taj most pao preko kanala, po kojem se gondole amo tamo poklizuju. Iz palače dužda ideš putem ovim u tamnice mletačke. Tu sponu zovu „mostom vapajâ". Tik nje stoje znetve, „kladenci" zvane. Samo svjetlo svjetiljke, kada gori na hodniku, može prodrieti kroz željezne rešetke u gornje spratove tamnicâ, tako su tamne, nu su one opeta svjetle vesele dvorane, kad jih uzporediš s onimi, što su niže njih. Tuj, u mulju duboko pod čistinom kanala, tuj vapijahu nesretnici, pouzdavajući imena svoja i tužbe svoje vlažnim stienam. Vidjeh te prostorije grozovite, sav se snebih i zaželih čista zraka. Skočim u gondolu, i strielimice ostavim ocrvenu, bliedu palaču drevnu i pustim stupove sa sv. Todorom i lavove mletačke ostavim, pa se žurim po zelenoj vodi onamo na lagune put Lida, da dišnem zraka svježa, nu što se upre u oči mi? Groblje. Tudjinca, protestanta pokapahu ovdje daleko mu od zavičaja na uzahnu jeziku kopnenu sred valovâ, štono dan na dan odkidaju po komad suhe zemlje. Biele kosti vire iz pieska, samo struja morska roni suze nad njimi. Ovdje je znala sjediti ribareva zaručnica ili žena, čekajući dragoga il supruga, što se dao na opasno more, da ulovi po koju ribicu. Bure biju jake i sve jače, nu se opet talože i miruju, a žene ti ore pjesme iz oslobodjena Jerusolima i nasluškuju, hoće li, neće li im se odazvati muž; nu ljubav neda, da pjesma odjekne. Sama žena sjedi i gleda preko talasa morskih; nu i njezina usta oniemiše, pa se oči upiliše u biele kosti mrtvačke po žalu, te sluša, kako

muklo struji struja, dočim se noć već stere nad mrtve, oniemljele Mletke.

Tamna slika napuni mi dušu; sva joj volja i sva sjeta daju slici ozbiljnije lice. Ozbiljna poput crkve kakove i opominjuća na grob i na vječitost razgali se sva priroda oko mene. Na uši mi zuje rieči Flaminijine, da bi prorok božji, kojim bi morao biti svaki pjesnik — da bi on morao čeznuti za tim, kako bi boga uzveličao, jer da je to pjesmi gradivo najuzvišenije. Neumrla bi duša trebala pjevati o neumrlu; sjaj, veli, časoviti zatrepti i zalašti se varav, te ga i nestaje u čas, koji ga je bio rodio. Osjetih, kako sila i oduševljenje blisiču u meni i kako onemogle opeta se trnu. Muče udjem u gondolu, kojom sam se trebao odvesti u Lido. Veliko, otvoreno more puče pred menom; more se uzbuni i pomislim na morsku dràgu blizu Amalfa.

I opazim, gdje ne daleko sjedi medju halugom i kamenjem mlado momče, udublo se u risanje; valja da je neki stranac slikar. Poznadem ga, podjem bliže; ustane i poznasmo se. Poggio bi, mlad plemić mletački; s njim sam bio već nekoliko puta u družtvih kod obiteljih, s kojimi sam se bio upoznao.

„Gospodine!“ poviče. „Vi na Lidu! Ili vas povabi amo divota mora, il imate drugu koju ljepotu blizu ljutitoga mora jadranskoga?“

Dadosmo si ruke. Znao sam, da ne ima ništa, da je siromah, nu mi rekoše, da je vrlo uman slikar. I na oku i na licu veseo je, skoro prepust, premda mi zašaptnuli, da je najveći misantrop, kad je sam. Kad ga čuješ govoriti, mislio bi, da je upućena pustošija; u istinu pako bi prava pravcata nevinost. Po rieči ga sudeći, rekao bi sviet: ugleda se u Don Juana, a onamo se u istinu bori poput sv. Antuna proti svakoj napasti. Duboka bol duše uzrokom je, ter se takov ukazuje; za što li se tako kini: ili s toga, što ne ima ništa, il s ka-

kove nesretne ljubavi ili su mu dodijale patnje kakve; ne znade mi nitko reći. Sve će reći, ništa zatajiti, kô kakovo još u mlieku diete; nu ga ipak nitko ne prouči. Mene to zanimaše i milo mi bude, te se ovako sgodno sastadosmo, da mi se raztepu oblaci s duše.

„Ovako modre, talasave ravni", reče, pokazujuć more, „ne ima Rim! More je prva na svietu ljepota! S toga i jest majkom Venerinom" i — dodade smijući se, „udovom svih možnih duždа mletačkih".

„Mletčanin ga mora osebice ljubiti", uzvratim ja, „mora u njem gledati baku svoju, koja ga u volju liepoj kćerki svojoj, Veneciji, i nosa i s njim se igra".

„Sad više nije liepa, već je pognula glavu", veli mi on.

„Nu je ipak sretna, kad imade cara Franju".

„Ponositije je čuvstvo biti kraljicom na moru, nego li kariatidom na kopnu. Mletčanin ne ima razloga tužiti se na ništa; u politiku se ne razumijem, ali za to više u ljepotu; podajte joj se i vi, o čem ne dvojim, i odmah će doći od onud liepa kćerka moje gospodinje, te će vas pitati, ne biste li se htio zadovoljiti mojim sirotnim ručkom". Podjosmo u nizahnu kućicu, što stajaše na na obali; vino bi dobro, a moj Poggio veseo i družtven. Nitko nebi bio vjerovao, da mu srdce u potaji krvari.

Sigurno već dvie ure prosjedismo skupa, dok dodjoše veslari moji, da pitaju, želim li natrag; dok se nije, vele, namrgodila bura posve, jer da je tada more žestoko i nemirno, a medj Lidom i medju Mletci biju, veli, talasi tako visoko, da bi se gondola lasno mogla nasukati.

„Bura!" poviče Poggio. „Tu sam si i onako već davno želio, — ne propustite, a da ne vidite toga prizora!" reče mi. „Do večeri će se opet utišati, ako li ne, tad će biti sgode i ovdje, da legnemo, da se sklonimo pod krov u sigurno, a njoj neka bude svoja volja

ili nam preko glave vijukati il po volji si slušati, kako nam spavajućim, popievaju valovi".

„Ja mogu ovdje na ostrovu u svaki čas dobiti gondolu", velim ljudem i odputim jih kući. Bura dere sve jače i silni udarci vjetra potresuju kućom. Izadjem na polje. Sunce zalazi i obasjava jošte tamno zeleno more uzburkano, valovi se sve viši napinju i biela jih pjena oplavala, pa se opet razplinjuje u se. Daleko, daleko onamo, gdjeno se valovi ko brda sastaju sa strielami vulkana, opazismo nekoliko brodovâ, nu nam u čas skrsnuše s vidika. Visoko se struja zabacuje na obalu i prska nas slanimi kapljami svojimi. Al što više val se nabacuje, sve se jače Poggio uzhićuje, sve se glasnije smije, pljeska o ruke i divljemu elementu „bravo" dovikuje. Svojim radom i mene okuži: i mojemu srdcu bolnomu odlanulo s nemira prirode. Brzo se smrkne. I naručim gospodinji, da donese vina, pa čašu za čašom, a buri u zdravlje. Poggio zapjeva o ljubavi, zapjeva pjesmu, štono sam ju bio na ladji čuo.

„Da su zdrave sve mletačke gospe!" kliknem ja, a on kucne svim krasnim Rimljankam. Da nas vidje, tko nas ne poznade, mislio bi: eto dva se mlada i sretna momka sastadoše.

„Sav sviet veli, da su Rimljanke najljepše na svietu!" veli Poggio. „A jesu li iskrene: šta vi velite?"

„Ja velim da jesu".

„Valja", vrati mi Poggio, „nu kraljica ljepote živi ipak u Mletcih! Da vidite nećakinju našega podeste! Ja je jošt ne vidjeh, koja bi duhovitije bila ljepote od nje. Onakovu bi nam bio Canova, da je poznavao Mariju, prikazao najmladju graciju. Samo u crkvi i jedan jedini krat vidjeh ju u teatru sv. Mojsije. Svim mladim Mletčankam godi se onako, kô što i meni, samo što one ljube, da neumru, a ja sam jim samo poklonikom! Ona je za moju narav putenu preveć duhovita. Nu i ono što

je nebesno samo, mora se takodjer ljubiti! Je li tako, gospodine abbate?“

Pomislim na Flaminiju i odmah se moja uzplamćela radost ugasi.

„Vi ste mi nešto sjetan“, veli mi. „Ta vino je izvrstno, a valovi eno pjevaju i plešu na naš bacchanal“.

„Pozivlje li podesta goste?“ zapitah ga, samo da štogod rečem.

„Dosta riedko!“ odvrati Poggio; „da pozivlje družtva, brže bi njojzi došli prosci! Krasnica je plaha, kô kakova antilopa, strašljiva, bojazljiva; kako mi jošte ni jedna nebi mojih znanica; ali je, „nasmija se porugljivo“, i to neki način, da se čovjek iztakne zanimivim! Bog si sam znaj, što je to, te je ona baš takova! Da znate, naš vam podesta imadjaše dvie sestre; obje bijahu više godina negdje u svietu. Mladja se udade u Grčku i vele, da joj je ova krasna djevojka kćerkom; starija je jošte djevojka, al već postarala dieva; ona dovede, bit će tomu nekako četiri godine, otu krasotu ovamo“.

Iz nenada pritisnu nas gusta pomrčina i prekide mu poviedanje; tako bi, kô da nas je crna noćca naumila u rukû sdrobiti; nu u taj mah bljesnu prejasan trak oko nas, za njim zatutnji glasna grmljavina i sjeti me na provalu Vezuva. Glave nam se pokunjiše i nehote se prekrstismo.

„Isuse, Marijo!“ poviče gospodinja i doleti k nam, „to li je strava i užas: šest naših najboljih mornarâ negdje su na moru; oh, da jih majka božja zakrili rukama svojim! Sirota Agneza sjedi evo ovdje s petero djece, vajmeh, kakove li tuj nevolje“.

Uza svu oluju čujemo pjev. — Na žalu, o koji se valovi na hvatove visoko bacaju na suho i lome se, stoji hrpa žena i djece sa svetim križem; muče sjedi mlada žena tuj i pustila oči po moru: doji slabaško djetešce, a drugo nešto veće stoji kraj nje i položilo glavicu u

skuta joj. Nakon posljednjega bljeska i groma sleći će se bura; na horizontu bacaju se munje, sve se sjajnija blisika pjena biela na moru šumećem.

„Eno jih onamo!“ vrisne žena i pokaza na nekakvo crno zrnce, što se sve bolje ukazuje.

„Majko božja! Smiluj jim se!“ zavapi neki starac, ribar, stojeć tuj; zamotav glavu crnom kapucom, a sklopi ruke i upire oči u onu crnu stvarčicu. U taj mah skrsne mu stvarka u pjeni valovâ.

Stari dobro vidje. Sad čujem jauk sdvajajućih, koji je sve veći, čim je more mirnije, čim nebo vedrije i istina sigurnija. Djeca pustiše sveti križ na piesak i saviše se plačuć oko matere; nu starac diže križ, poljubi spasitelja u nogu, pruži ga u vis i zazva sveto ime majke božje.

Oko ponoći očisti se nebo, more se umiri, a pun mjesec pusti svoje dugačke trake po tihanoj dragi medj ostrovom i medju Mletci. Poggio udje sa mnom u gondolu i ostavismo tuj nesretnike, kojim nemogosmo pomoći, niti jim pružiti pomoći.

Sljedeći se dan sastadosmo u moga bankira, kojega broje medju najbogatije u Mletcih; gostî se sgrnulo silesija; od žena ne poznah baš ni jedne; nu me baš nikoja ne može zanieti.

Razgovor se zametne jučeranjom nepogodom. Poggio ote rieč i stade slikati smrt ribarâ i nesreću obitelji i dade jim dovoljno razumjeti, kako bi se dobar dio ove nevolje dao ublažiti, kad bi svaki gost u družtvu dao milostan darak za ove nesretnike, kako bi se tim nakupila svotica. njim mnogo vriedna: nu ga nitko ne htjede razumjeti. već svatko samo sažaljuje, steže ramenima i navraća govor na koje šta drugoga. Sad počeše, da se vidi, tko je u družtvu majstor: Poggio zapjeva veselu barcarolu; nu ja nazrjeh u njegovu smiehu, premda bi uljudan, ljutinu i hladnoću prema otmenomu

družtvu, što je onako plemenite rieči njegove primilo onako hladno i drveno.

„Pjevate li i vi?“ zapita me domaćica, pošto je on izpjevao svoju pjesmu.

„Ako mi dopustite. da vam improvizujem“, velim, i u taj mi hip jedna misao pecnu dušu.

„Improvizator je!“ čujem, kako šapću u okolo. U ženskih očiju vidjeh prijazan, mužkarci se nakloniše, a ja uzmem gitaru i zaprosim jih, da mi dadu thema.

„Venezia!“ poviče neka gospa i oštro mi pogleda u oči; „Venezia“ zaoriše gospodičići, jer je gospa liepa bila. Prokušam nekoliko akorda, pjevam sjaj i slavu Mletaka, dok su jim jošte sretni tekli dani; pjevam, kako su me o njih naučili, kako jih je u snu mašta moja bila naslikala. Svačije se oči uzigrale, svatko sniva, da je jošte tako. I pjevam jim o krasoti gore na balkonu, kad ju bieli obasieva mjesec, a mislim ti na Santu i Laru, ter ti svaka gospa misli, da njoj valja; svaka pljeska, svaka povladjuje. Sam Sigricci*) jošte takve ne užio sreće.

„Ona je ovdje!“ šaputne mi Poggio. „Nećakinja podestina!“ Ne daše nam dulje govoriti, jer me saletiše, da jim jošte improvizujem. Ciela deputacija gospodja s nekom starom eccellenzom dodjoše mi, da mi saobće svoju želju. Ja sam već unapred znao, da će doći takova prosba, samo mi je bila želja, da dobijem sa zadaćom sgodu, kako bih opisao buru, štono sam ju sam vidio, i nevolju nesretnika kako bi jim živu naslikao, pa da silom svoje pjesme izvojujem pobjedu si, koje govor izbiti nemože. Dadoše mi apotheozu Ticijanovu. Da je barem naslikao more, bio bih ga mogao iztaći zagovornikom, nu hvale mu i veličaja njegova nemogoh uskladiti s idejami, koje sam želio, da se obistine. Gradiva

*) U naše doba improvizator glasovit.

bijaše predosta, i gradja mi podje sretno od ruke, pače ljepše, nego se nadalo; pa ti stadoh čudovištem medju goste: ja sám bijah svojom apotheozom.

„Ne ima sreće veće od vaše“, reče mi domaćica. „Preblaženo mora da je čuvstvo, kad tko svojim duhom može sve družtvo svoje sapeti i razveseliti“.

„Jest, istina je; takvo čuvstvo usrećuje“, odgovorim joj.

„Recite mi to u liepoj pjesmi“ zaprosi me. Vam to teče tako gladko, te čovjek zaboravlja, kako je neuputno, nepravo, da vas uviek s nova potičemo.

„Neznam čuvstva“, velim jim, a srdce me ohrabruje, „čuvstva neznam, koje nebi tko taj znao ocieniti. Svačije ono pretvara srdce u pjesnika, budi sviest istoga blaženstva, a ja sam tako sretna čarobija, ter mogu probuditi svačije srdce; al umieće moje ima otu osebujnost, da se ne prodaje badava već se mora odkupiti“.

„A nam valja, da vas poznademo!“ povikaše svi.

„Evo, ovdje na stolu kupiti ću darove. Tko dade dar najveći, taj će najdublje zaviriti u tajne mi“.

„Dajem evo svoj lanac zlatni“, pojagmi se gospa neka, nasmija se i za šalu položi ga na stol.

„A ja evo sve, što sam na igri dobila!“ veli druga i smije se mojoj doskočici.

„Da mi znate, da tuj ne ima šale“, velim, „što tko dade, to ne dobi natrag“.

„Nu mi ćemo opet pokušati“, javljaju se redom svi, koji su dali na stol ovaj novac, onaj lanac a tko i sam prsten, podvojiv nekako ob istini moje majstorije.

„A što onda, ako mene ovo čuvstvo iznevjeri“, glasi se neki starac, vojnik, „zar ja svoja dva dukata ne ulovih natrag?“

„Tko vas nuka, da jih dajete u igru“, odgovori mu Poggio, a ja se naklonim i potvrdim mu.

Svi se smiju, svi čekaju željno, da vide, što će

biti i ja počmem improvizovati. Prosinu me svet plamenak i zapjevam o moru gizdavu; mladoženju Mletaka opjevam, sinke mora, smione mornare i ribara u čunku pjevam. Slikam buru, želju slikam i strah žene i bojazan mlade, što sam se bio nagledao: sada djecu i križ sveti, što jim pade iz ručica, i kako se djeca viju oko majke, i ribara, ljubeći propelo, sve opjevah. Rekao bih, bog govori kroza me, i rabi me, da sam mu orudje, kojim hoće, da mu silu glasa dočujemo. Sada jih vodim u kolibu sirotinje, donoseći sirotinji malene darove, i darovi pomoć i života, i zapjevam: koliko je sladje dati, nego li trebati; pjevam radost, što mi puni grudi, što svačije nadimlje srdce, što svoj darak dade iz ljubavi. Bi to čuvstvo, koje ništa nezna premjeriti; glas bi božji, koji svačijemu srdcu veli, te mu daje čuvstva sveta i uzhićuje ga i pjesnikom ga uzvija; pjevajući tako, glas mi pribire snage i tančine. I sve sam jih predobio. Burnim „bravo" kliknuše mi, kad o konac pjesme svoje dadoh Poggiu bogate darove, da pružimo pomoć nesretnikom.

Mlada neka gospa kleknu preda me; ljepšega triumfa ne može si talenat moj zaslužiti. Popade me za ruku i suznim okom gavranovim progleda mi zahvalna skroz u dušu. Jošt me ničiji pogled tako neosvoji, bi to odsjev prave ljepote, te mi se pričini, kô da sam ga jednom vidio u snu.

„Majka vam božja nagradila!" progovori i krv joj plamenom brizne po licu, zastre si obraze i postidiv se, što je učinila, usupne se natrag od mene. Nu čije bi pregorjelo srdce, da poruži čisto ovo čuvstvo nevinosti. Sgrnuše se oko mene. Gdje ćeš više smoći hvale, kako hvale mene; svačija se tiče samo nesretnikâ lidskih, a mene raznose, štujući me njihovim dobrotvorom. „Sretniji je, tko daje, nego li, tko treba!" Istina je, ovo me veče pouči o tom. Poggio me stisne na svoje grudi.

„Čovječe krasni!“ reče, „ja vas štujem i ljubim, krasota vam dokaza, kako vas štuje. Ona, koja jednim samo pogledom svojim tisuće može usrećiti, ona pada pred vas u prašinu!“

„Tko bi ona?“ zapitah muklim glasom.

„Krasota Mletaka!“ veli, „nećakinja podestina“.

Divni pogled, kip ljepote živ stoji u slici u duši mojoj. Ni sam neznam, kakove se sve spomeni probudiše u meni, te uzdahnem, „i jest liepa!“

„Vi me više ne poznajete, gospodine?“ veli mi neka staruša gospa, pristupiv k meni. „Da, veli, liepe minuše godine od onda, kada sam vas sretna upoznala“. Nasmieši se, pruži mi ruku i zahvali mi se za improvizaciju. Ja joj se čedno naklonim, po licu bih ju poznao, nu gdje ju i kad vidjeh, nemogoh se sjetiti, — žao bi mi, nu moram priznati. „Dà, lahko se je tomu dosjetiti“, veli mi, „samo jedan jedini krat vidjesmo se, i to bi u Napulju. Moj brat bi liečnikom ondje, a vi ga pohodiste s nekim članom rodbine borghezke“.

„Aha, sad se sjećam“, velim ja, „jest, sad vas razpoznajem. Jà bih se bio svačemu prije nadao, nego li tomu, da ćemo se mi naći ovdje u Mletcih“.

„Ja sam u ono vrieme bila gospodaricom bratu svomu“, reče, „on umre, prošle su mu četiri godine! Sad sam ovdje u starijega brata. Sluga će vam donieti kartu našu. Moja sinovka diete je jošte, čudno diete, hoće da idemo, odmah da idemo! a ja moram, kako je njezina volja“. — Starica mi pruži ruku i ode iz sobe.

„Sretni čovječe!“ veli Poggio, „to bijaše sestra podeste našega. Vi ju znate, pozva vas, pol Mletaka zavidje vam! Samo dobro sakopčajte haljinu, kad tamo podjete, da i vi, kô što su već toliki, neotidjete ranjeni, makar i nebiše blizu baterijam neprijateljevim“.

Ljepota mi skrsnu. U onaj tren bilo ju čuvstvo savladalo njezino, bila kleknula pred koljena mi, nu se

i odmah zastidila i poplašila više, nego li je trebalo. Bojazan ju i plahost odnesoše na svojih krilih iz tolikoga družtva, kojemu je bila oči namamila, — i što bi hvale, nju dopade hvala i udivljenje — njojzi pola, ono drugo meni.

Da sam dobro učinio djelo, sviest mi moja reče i duša mi s toga se razvedri; ponesoh se i sretan bih, što me grlom bog nadari. Sva ta hvala i sva ljubav, kojom me obasuše sa svih strana i zadnju kap pelinove žuči izciediše iz moje duše; i bude mi, kô da se je sila duha moga čistija i bolja digla iz ljutine samrti prividne. Sada mogoh pomisliti na Flaminiju, misliti a da boli neosjetim i sad bi mi bila mogla dati ruku kô sestra po krvi. Štono reče: da bi pjesnik trebao pjevati samo, što je božanstvena, samo boga uzveličavati, to je sada jasno i svietlo dizalo se u duši mi. Opet mi se vrati snaga i hrabrost i neki blagi mir razidje se po cielom mi biću i radost osjetih po svakom živcu, koje davna, s davna nisam osjećao. Oto mi veče minu sretno. Poggio se kucnu s menom, utvrdismo prijateljstvo i pečat mu bratinstva metnusmo. Kasno dodjoh kući; nu me želja neponese, da počinem, da se snom okriepim. Biel se mjesec uzpeo na nebo, te se stao ogledati u vodi, u kanalih, i tiho mi povjetarce pireći ugadja. Ko pobožno diete vjerujući sklopih ruke i počeh moliti se: „Otče oprosti mi griehe moje! Udieli mi snage, da budem čovjek dobar i plemenit, i takov budući, da smijem misliti na Flaminiju, na sestru si. Ojači i njezinu dušu i nedaj, da ikad sàhne o boli kakovoj! Budi nam milostiv, bože vječiti!“ I osjetim, kako mi odlanu na duši; i Mletci i kanali jim prazni i starine palače sve mi bude sviet vivilinski sada.

Kad s jutra ustadoh na noge, veseo bih neobično; plemenit se ponos probudi u grudih mi, sretan bih i zahvalih se bogu, te me tako nadario duhom. Naru-

čih si gondolu, da posietim podestu i sestru mu, koju sam mu već poznao. Reći ću po duši, da me je nosila i želja, da vidim i onu mladu gospu, štono me je onako dvorila i što jim bila kraljicom ljepote.

„Palazzo d' Otello!" poviče gondoljer, vozeći me velikim kanalom prema nekakovoj staroj sgradi i poče poviedati, kako je u njoj živio crnac mletački i mučio liepu svoju ženu Desdemonu, i kako kuća ta svakoga Engleza više zanimlje, nego li sama crkva sv. Marka, nego li ikakov arsenal.

U podeste primiše me kô mila rodjaka. Ruža, sestra podestina, starica već, poče mi spominjati svoga miloga brata pokojnoga, poče pripoviedati o Napulju, kako je u njem veselo, kako mu je sav život sama radost. Već minuše četiri godine, od kad ga ne vidjeh. „Dà, i Mariju", veli, „takodjer zanosi želja tamo, pa ćemo na put, na put ćemo, kad se nitko ne bude niti nadao tomu. Moram vidjeti Vezuv prije, nego li umrem, moram jošte jedankrat vidjeti liepe, divotne Capre".

Sada udje Marija u sobu i pruži mi ruku, nešto plašeći se. Liepa bi, jošte ljepša, nego li bi jučer, kad mi se je onako klanjala. Istinu reče Poggio, rekav: takova je morala biti najmljadja gracija, i nebi žene, koja bi bila onako krasna lika. Možebit Lara? Jest, Lara, sliepo djevojče u svojih truljah s kiticom ljubica u vlasih, i Lara bi liepa, kô što je i Marija u svem svom sjaju i bogatstvu! Sklopljene oči joj jačim govoriše glasom srdcu mômu, nego li ovo oko gavranovo sa svom svojom vatrom. Svaka joj žiljka na licu bolî govori, kô što i u Lare; nu u crnom oku, gledajućem, mir joj spava i radost se smije, česa Lara jadna nepoznade. — Mnogo toga nadjoh na njoj, što je moje misli upiralo na kćer prosjakovu, koje ona nikada nevidje; i štovanje neobično, što ga ugniezdi u srdce mi, i ono me sad začara, kô da stojim pred kakovom nebesnicom. Sav duh moj

bi sada tanji, svaka rieč mi pitomija. I sviknuh se kako sam mislio, i svi oni i Marija rado bi se zahvalila, što opjevah njezinu ljepotu. Pa ju gledam, kô što gleda mladoženja u kip divan ženski, nazirući u njem sliku vjerenice svoje. U Mariji vidjeh ljepotu Larinu, kô kad gledam u čisto zrcalo, i sestrice Flaminije ćud ja vidjeh u njoj, pa tko joj se nebi povjerio! Pa mi bude, kô da smo se dugo poznavali.

Pjevačica.

Što će mi se sada dogoditi, prevažna je sgoda za moj život, tako važna, te će zasjeniti sve, što sam ti do sad doživio. Pa ću samo u kratko, nuzgredice reći, što se neuplića u ovu sgodu. — Sto puta sam bio u kući podestinoj; bio sam joj, što no vele, duhom živim, što no oživljuje. Ruža bi mi govorila o Napulju svome milom, a ja bi jim čitao sad: divina commedia, sad Alfiera, sad Nicolinia, te bi me više zanosio duh Marijin i čuvstvo joj tanko, nego li svi ovi majstorski tvorovi umjeća pjesničkoga. Po vani bi najviše drugovao sa Poggiom; to se znalo, radi toga je podesta i njega rado pozivao. Uvidjajuć to, zahvaljivaše mi se, govoreć, kako nije njegova zasluga, već moja i naše prijateljstvo, što ga amo pozivlju, gdje će moći zavist steći u svakoga mladića mletačkoga. Svatko i svagdje se čudjaše daru mômu improvizatornomu i nebi družtva, iz kojega bih bio uteći mogao prije, nego li sam zadovoljio svačijoj želji i svakomu izpjevao pjesmu. Prvi umjetnici bratiše me rukom, bodreći me, da se javno pomolim i zadovoljih jim barem na pola tim, te sam jedno veče članovom akademije del arte improvizovao o vojni Dandolovoj na Carigrad i o mjedenih konjih na crkvi sv. Marka. Za

to me odlikovaše diplomom. Tako dodjoh u družtvo njihovo. Nu jošt veća čekaše me radost u kući podestinoj. Marija bo mi pokloni majušnu spremčicu i liep u njoj djerdan od samih školjicâ morskih, sićušnih, bože, finih i nježnih na končićih tanahne svile. To bi darak nesretnîkâ na Lidu, koji me prozvaše svojim dobrotvorom.

„Veoma je liep“, reče Marija.

„Morate ga sačuvati, da ga date svojoj zaručnici, kad vam se prigodi“, veli Ruža, „dar je liep i baš vam ga dadoše u tu svrhu“.

„Mojoj zaručnici!“ ponavljam ozbiljno, „ne imam je, nikakove ne imam“.

„Doći će ona u svoje vrieme“, vrati Ruža. „Dobit ćete zaručnicu po ljepoti da je ljepše ne ima“.

„Nikad“, uzvratim ja i zagledam se u zemlju, osjećajući, koliko sam izgubio. Videć me sjetna, i Marija zaniemi. Ona se je bila poradovala, da mi može uručiti darak, što ga dobi za me od Poggia; nu taj darak eto mene smuti; neznadoh sjete bolje zatajiti. Držeć djerdan u ruci, rada bih ga bio Mariji poklonio, nu mi Ružine nedadoše rieči. Marija je valjada razumjela, kuda su mi misli naperile, jer ju žar prosinu rumeni po licu, čim opazi, da sam oko oborio na nju.

„Vi nam riedko dolazite!“ reče mi jednom supruga bankirova, došav joj u pohode, „k nam riedko, ali k podesti! Tamo imadu, dakako, svoj magnet! Marija je prva mletačka ljepota, a vi naš prvi improvizator, pa eto liepe partije! Pa vele jošte, da djevojka imade liepo dobro u Kalabriji; neznam ili ga baštiniše ili ga kupiše njojzi u miraz. Ohrabrite se i eto sreće. Svi će vam Mletci zavidjeti“.

„Kako smijete samo pomisliti“, velim joj, „da se po mojoj glavi roje takve misli sebi-rade. Ja sam svojom ljubavi tako dalek Mariji, kako se samo može biti. Ljepota njezina, istina, osvaja i moje srdce, nu samo ono-

liko, koliko i sve drugo, što je liepo, al to nije ljubav; a što ima imetka, to u mene ne ide u račun".

„Al se ipak mora i na to gledati", veli gospa, „ljubav je tek onda sreća u životu, kad kuhinja kuha, a pivnica toči. O tom se mora živjeti". Nasmija se i pruži mi ruku.

Razljuti me, da o meni tako misle, pače i govore. Za to naumih redje polaziti kuću podestinu, premda su me svi u njoj ljubili. Imao sam i oto veče protratiti u njih, nu promienih nakanu si. Krv mi se je bila uzbunila. „Neću", pomislih, „zašto bih se ljutio, veseo ću biti! Život je liep, samo kad hoćeš. Slobodan sam, neću, da me tko sapinje! Imam snage, imam dosta volje!" Kad se smrklo, podjoh samcat uzkimi ulicami. Kuće su jim uzko poredane, te se skoro tiču; zato i jest svjetla u njih onoliko, zato vrvi svjetina onolika po njih. U dugačkih tracih pada svjetlo sa svjetiljke po dugačkom kanalu, a brze se gondole natječu izpod luka, štono most nosi. Ori se pjesma o ljubavi i o poljubcu, a meni se liepo lice grieha ukazuje poput zmije na stablu spoznanja. Podjem dalje i zapletem se u labyrint uzahnih ulica. Namjerim se na nekakovu kuću, što ju jače obasjavaše svjetlo, i opazim, kako svjetina grne u nju. Manji bi to neki teatar mletački, mislim onaj sv. Luke. U njem igraše operno družtvo svaki dan dva krat onako, kako i u Napulju u teatru Fenice. U četiri sata po podne počimaše prva igra komada i trajaše do šeste ure, a druga počimaše poslije osme ure. Ulaznina se plaćaše neznatna. Kad je tomu tako, tko će zahtievati, da vidi tuj išta izvrstna; a ipak grnu niži redovi, da slušaju glasbu, grnu stranci znatiželjni i pune kuću dva krat na dan, te ćeš jedva ugrabiti mjesta. Na cedulji piše: Donna Caritea, regina di Spagna; glasba od Mercadanta. — „Zašto nebi čovjek i opeta pošao!" pomislim, „kad se i onako dugočasi. Hajde, da se nagledam liepih ženâ;

krv mi je topla, srdce mi može biti, ko što Bernardovo, kano što Federigovo; da ne bude više rugla na dječaka Campagnskoga, nit na kozje u krvi mu mlieko. — Da sam prije htio biti vjetrogonja, kako mi se sada srdcu hoće, sjegurno bih bio veću sreću polučio! Istina je: život nam je kratkih dana, a starost nam nosi samo led i zimu".

Podjem u nutra, dobijem malen, prljav billet i odvedu me u nekakvu ložu tik pozorišta. Lože su na dva sprata, pravo pozorište duboko dolje, a samo pozorište priliči pladnju, služeću postavom. Premnogo baš ne može nanj stati osoba, nu ipak na njem daju i borbe vitežke i provode jake. Lože su s nutra prljave i otrcane, a krov nizak, da te udušuje, i pomoli se čovječina jedna, zasukala rukave i užiže svjetiljke. Ljudi se uzčevrljali na svojih sjedalih. U orkestar se sabrali glasbenici u kvartet samo. Svaka te sitnica opominje, kakovu može nasladu dati sva ta priprava; ja naumih ipak uztrajati, barem dok mine prvi prizor. — Stadem motriti dame na okolo, ali mi se ni jedna ne sviknu. Sada dodje u ložu uz moju mlad neki gospodičić, već sam ga prije vidio negdje u družtvu. Nasmijav se, pruži mi ruku i reče mi, kako se nije nadao, da će i mene naći tuj, „nu često čovjek", prišaptne mi, „može naći vrlo ugodno susjedstvo. Po ovako bliedoj mjesečini lasno se može naći poznanstvo". I čevrljaše dalje, dok ne zviždnu, da je ouvertura počela. Glasba sviraše žalostivo. Na jednom se povuče zastor u vis. Cieli kor ti čine dvie žene i tri mužkarca; kad jih gledaš, misliš, tek su došli s polja s posla, i eto se obukli u vitežke haljine.

„Ej, dâ", veli moj susjed, „solo-partije nisu baš prelоše. A evo komika, koji bi mogao stupiti na svako veliko kazalište". — „Ej, bože dragi!" zavapi, vidjev kraljicu komada, da je došla na pozorište samo sa dvie dame. „Da si sad ove uzmemo! Ne, nedam za sve niti pol cvancige; Jeanetta bi i koliko bolja".

Malena je, sitna ženčica, što se pomolila; oštar joj pogled viri iz zapalih očiju. Kraljevska joj haljina nespretno se objesila niz kukavni stasak. Sirotinja se živa ukaza kraljicom, ali ponosna, da sam se morao začuditi, — daleko ljepša od ostalih drûgâ. Da je mogla biti liepa djevojka, liepo bi joj bilo pristanulo. — Podje napred do svjetiljakâ, — srdce mi se uzbunilo, nesmjedoh zapitati, tko je; da me oči nevaraju pobojah se. „Kako ju zovu?"

„Annunziatom!" reče mi. „Neumije pjevati, a lice joj nezamieni glasa". Svaka mi rieč pada na srdce, kô kad kaplje na nj otrov ubojiti; sjedim, ne mičem se, oči mi bulje nepomično preda se. Ona pjeva, nije, nebi to glas Annunziatin! Slabo, nesuglasno i nesigurno previja joj se grlo.

„Vide joj se tragovi dobre škole", veli moj susjed; „nu joj sile više neizdaju".

„Nalik je nešto", zapentam ja, „po imenu sestri svojoj Annunziati, onoj mladoj Španjolki, što je nekad kô vila gizdala se po Rimu i po Napulju.

„A ipak je ovo ona ista!" veli on. „Prije sedam osam godina jašila je konja vilenjaka. Tada jošt bijaše mlada i pjevaše poput Malibranke; sad joj se pozlat satrunila. Reci pravo: takova je sreća svakomu talentu takovomu! Koju, koju godinicu prosjede na suncu podnevnom. Zasliepljene tudjim udivljenjem ne opažaju, kako padaju i ne znadu poteći se natrag, dok jih jošte slava obasjava; a kada je sviet opazio, da je miena têgla svojim putem, tada ti je jao i pomagaj. Obično živu ove dobre dame tako veselo, da se s njimi i zasluga gubi, pa je tada sve trkom krenulo. Vi ste ju valjda u Rimu vidio?" zapita me.

„Jesam", velim, „nekoliko puta".

„Strašna mora da je promiena joj; njoj samoj će biti najtužnija. Vele, da je prije četiri pet li godina iz-

gubila grlo, bivši težko oboljela i na dugo; nu publika nebi tomu kriva. Pljeskate li radi staroga poznanstva? Hajde, da vam pomognem, bit će staroj milo". I pljeskaše, što smogoše ruke, i neki se u parteru povedoše za njim, ali joj se i zviždaše ljudski, kad je ohola s pozorišta salazila. Nebi dvojbe, Annunziata bi.

„Fuimus Troes!" šaputne mi moj susjed. Sad se ukaza junakinja igri, liepo mlado djevojče, kip zamamljiv s vatrom živom u očiju. Nju primismo s „bravo" i s pljeskanjem. Sve stare spomenke srojiše se na dušu mi i rimskoga puka uzhit i slavlje, Annunziati prikazano, i triumf njezin, i vruća ljubav moja! Bernardo ju dakle ostavio! Ili ga valjda nije ni ljubila? A ipak vidjeh, kako svoju glavu pognu nad njegovu i svojimi ustânci mu zapečati čelo. Ostavi ju, iznevjeri, kad je bolovala, kad joj liepost, koju on samo ljubljaše, počimaše poput sunca zalaziti.

Opet stupi ona na pozorište; kakove starice, kakve li patnice! Mrtvac pravi, samo što mu boje razne dale slabašna života; usupnem se, opaziv ju. Razljutim se na Bernarda, što ju pusti, kada joj je minula ljepota, i baš s toga, što joj ona minu, rana mi se na srdcu otvori. Ali što bi duševna svojina, to se na Annunziati jošte ne promjeni.

„Što vam je?" zapita me stranac, vidjev da sam probliedio.

„Vrućina me eto umorila!" rekoh, digoh se i odoh iz lože, da se vani svježa napijem zraka. I poletim uzkimi ulicami; milijuni koje kakvih osjeta stegoše mi prsi, i neznadem, kamo hrlim. Opeta se stvorim pred teatrom; u taj mah trgaše čovjek nekakov staru cedulju, da može za sutra novu priliepiti.

„Gdje stanuje Annunziata?" šaputnem mu u uho, a on se okrene, pogleda me i ponovi: „Annunziata? Vi mislite Aureliju, gospodine? Onu, s kojom su onolika

gospoda bila za kulisami? Pokazat ću vam kuću, nu ona jošte ne obavi svoga posla“.

„Ne, ne“, odgovorih, „Annunziata, ona, štono je pjevala ulogu kraljice!“ Pomjeri me od pete do glave. „Ona mala mršavka?“ zapita, „ona, ej ona vam nije vikla posjetom! Al i to će imati svoje razloge. Pokazat ću vam kuću, gospodine, al ćete i vi za moj trud zveknuti malko na čašu vina! Naći ćete ju pako tek za jednu uru — jošte toliko potrajat će opera“.

„Počekajte me ovdje“, rečem mu i udjem u gondolu, te velim gondoljerom, neka voze, kuda jim drago. Duša mi se raztužila jako, moradoh jošte jedan krat vidjeti Annunziatu, moradoh s njom govoriti. — Nesretna je; nu čim da joj pomognem! Tuga i bol pognaše me napried.

Na vlas minu sat i moja gondola stade pred teatrom, gdjeno sam bio naručio čovjeka, da me čeka.

Kroz uzke, zamusane prohode dovede me do nečije kućerine otrcane; skroz gore pod krovom vidjeh svjetlo. Ovdje gore, reče. „Ovdje živi ona?“ začudim se.

„Da vas odvedem skroz gore!“ Zazvoni.

„Tko je božji?“ zapita odozgo ženski glas.

„Marko Lugano!“ odgovori moj pratilac i vrata se otvoriše.

Kad mi u kuću, a po kući svuda tamna noć. Malena svjetiljka pred kipom majke božje bijaše već zaspala, samo jošte kô crven prosutak tinjaše u stieni crvena zvjezdica. Ja se dobro držim njega. Gore više nas otvori se jedno krilo vratâ i sinu nam dolje svjetao zračak. „Sad će vam sama saći!“ veli mi. Utisnem mu nekoliko cvanciga u ruku; hvali mi, zahvaljuje bez kraja i konca; on ode, a ja ću gore po stubah.

„Marko! Zar su promienili repertoire za sutra?“ čujem glas Annunziatin. Stoji na vratih, malen svilen rubčić ovila oko glave; mrka dugačka haljina spustila joj se niza struk.

„Pazite, Marko, da nepadnete“, reče i udje u sobu, a ja za njom.

„Tko ste vi? Šta tražite ovdje?“ pita me i ustraši se, kad me vidje.

„Annunziato!“ zavapim bolnim glasom. Izkolači oči na me.

„Isuse i Marijo!“ ciknu i zakrili obraze rukama.

„Prijatelj“, smùcam, „znanac od nekada, kojemu ste, davno je tomu, bila radost, bila sreća, prijatelj vam evo dodje i usudjuje se pružiti vam ruku!“ I spusti ruke s lica; smrt blieda, pravi mrtvac stoji preda mnom; mrko, duhovito oko užgalo se. Postarala se, bolna je; nu jošte joj se znadu tragovi skrsnule ljepote, jošte joj iz oka duša progledava, samo što se tuga oko njega savila.

„Antune“, zazove me i vidjeh joj suzu u očiju, „tako li se moramo sastati! Ostavite me, putevi se naši razilaze, vaš ide u vis, moj se obara dolje — nu ipak k sreći!“ i uzdahnu bolno.

„Ne gonite me od sebe!“ ciknem. „Prijateljem, bratom vam dolazim, srdce me goni k vam! Vi ste nesretna, vi kojoj su tisuće u blaženoj radosti klikovale; vi koja ste tisuće veselila, tisuće usrećivala“.

„Kolo sreće okreće se“, odgovori. „Sreća je vjerna samo mladosti i ljepoti i samo njim se sviet upreže u kola, da jih vozi u triumfu. Pamet i srdce to je najgori dar naravi; nje zasjenjuje mladost i ljepota i sviet ima uviek pravo“.

„Vi ste bolovala, Annunziato!“ zapitah ju i ustne mi se uzdrhtaše.

„Bolovala, jako bolovala skoro cielu godinu, nu me ne htjede smrt“, i poče govoriti s bolnim smiehom. „Mladost umre, grlo umre, a sviet zaniemi, vidjev ova dva mrtvaca u mojem tielu! Liečnici mi govoriše, da su samo primrli, i tielo jim povjerova! Al se tielu htjedne

i jesti i odjenuti i sve svoje bogatstvo na to potroših u dvie duge godine. A poslije se morade liečiti i prenavljati kô da su mu mrtvi jošte živi; nu ono se pomaljaše samo sjenom, da se je sviet neustraši. Na malenom teatru, gdje je sve do poli tama, ukaza se opet, nu sviet ipak dobro vidje, da je mladost već umrla, da je grlo usahnulo, da su mrtvi pokopani. Annunziata umre, eno ondje slika joj jošte visi!“ pa pokaza na stienu.

U sirotnoj sobici visjaše slika poprsnica u okviru dobro pozlaćenu i bi veliki kontrast prema ostaloj okolo sirotinji. Bi to slika Annunziatina, slika joj Didone; na njoj su jošte oni živi karakteri, što u mojoj sveudilj življahu duši; duh je onaj, lice ono liepo, i ponos joj jošt sjedi na čelu. Gledam kip taj na stieni, i gledam nju živu dolje; drži ruke na obrazih i plače.

„Ostavte me! Zaboravte, da jošte živim, kano što je sviet već zaboravio!“ zaprosi me i dade mi rukom razumjeti.

„Ne mogu“, velim, „ne, mogu vas lasno ostaviti! Majka je božja dobra i milosrdna, majka će nam božja svim pomoći!“

„Antune!“ veli ozbiljno, „možete li u nesreći grditi me! Ne možete, vi niste. kakov je sviet ostali; tako sam ja već prije mislila o vas. Ja vas ne razumijem: kad su mi jošte svi ljudi klikovali, kad mi je sviet udvoravao i hvalom me uznosio, vi me posve ostaviste, pa mi sad, kad je minuo svaki sjaj, kojino je sviet uzhićivao, kada svatko gleda na me kô na stvarku, ne imajuću ciene, — sad mi dolazite, sad me tražite. — —“

„Vi sama odbiste me od sebe!“ povičem, pomrsiv joj rieči, „vi me odagnaste van u sviet! Moja me sreća, moja me sudba“ govorim nešto blaže, „bila potisla van u sviet!“ Stoji niema, nu joj oko nepomično počiva na meni. Ustne joj se razgibale, kô kada je rada govoriti; ali šuti i iz dna grudi dah uzdahne. Lagaško potegne

rukom preko čela, kô kad joj se probudila misao, i prošla joj dušom, te ju znade samo bog i ona sama.

„Opet vas vidjeh“, veli mi, „jošt jedan krat na ovom svietu! Ja osjećam, da ste dobar čovjek i plemenit. — Vi ćete biti sretniji, nego li sam ja! Labud izpjeva već svoju. Ljepota uvehnu, ja sam sada posve sama. Od sretne Annunziate osta evo samo ovaj kip na stieni. Imala bih samo jednu molbu, vi ćete ju uslišati! Annunziata, koja vam je nekad vriedila nešta, ona vas prosi za nešta“.

„Sve, na sve ću vam dati vjeru!“ rečem i pritisnem ruku na usta svoja.

„Mislite, da je san bio, što ste večeras vidio! Ako li se jošt ikad sastanemo u svietu, ne spoznajmo se. A sad se razstanimo!“ I pruži mi ruku. „U boljem nadajmo se sastati svietu; u ovom na zemlji razilaze nam se putevi. Ostajte sretan, Antune, sretan da ste!“

I klonem, boli savladan, preda nju. Neznadoh o ničem; ona me diže i povede me kô diete maleno i zaplakah kano diete. „Doći ću, doći opeta!“ zavapih i ostavih ju. „Sretan da si!“ čuh ju reći, ali je ne vidjeh. Na stubah, na ulici, svuda je tama. „Oh bože, kako li nesretni mogu biti stvorovi tvoji!“ cvilim i plačem; san mi neće, da poklopi oči, i bi noć mi puna tuge.

Sljedeći dan hiljadu zasnovah osnova i hiljadu jih zabacih — i tako mi minu taj dan. Poćutih, kako sam siromašan; djetetom bih, sirotom bih, koju iz Campagne poveli na svoju dušu. Baš moja prevelika sloboda duha bacila me u lance službičke; nu talenat moj htjede, da mi prokrči sretniji put — te je mogao sretniji biti od Annunziatina, al kako se svrši? Romoneća rieka, štono se je nekad slapovi pjenila i božjimi pâsci sjala i koritom tekla, ta se bujica zaduši u nevolji pontinskih močvara.

Jošte jedan krat moradoh vidjeti Annunziatu, moradoh govoriti s njom. Drugi dan poslije našega sastanka, podjem opet gore uz one uzahne stube. Vrata nadjoh otvorena; pokucah, a sa strane otvore se druga vrata i pomoli glavu stara baka, te me pita, želim li vidjeti sobu, jer da je za najam. Za vas bi, veli, sigurno preuzka bila. „A pjevačica?“ zapitam ju. „Ona se odseli, odseli se već prekjuče! Ja mislim, da je nekamo na put, silila bo se na vrat na nos“.

„A znate li, kamo?“ pitam ju. — „Neznam, ne spomenu o tom ni jedne rieči. Mora da su odišle u Padovu, u Trst ili u Ferraru ili u koji drugi grad, ta ima jih dosta“. Otvori samo vrata i pokaza mi praznu sobu.

Hoću u teatar; al i tuj zatvoreno, jučer bo bi posljedna jim predstava. — Ode dakle nesretnica Annunziata, Bernardo bi ipak krivcem nesreći njezinoj, on sakrivi, te sam i ja svoj život naveo na staze nesretne. Da njega nebi, ona bi mi bila privoljela, bila bi mi duhu dala, da se jače osnaži, da se bolje razvije. Eh, da sam znao poslušati i javio se improvizatorom, moja bi se valjda slava bila sdružila sa njezinom, pa bismo si bili samo mjesta zamienili. Nu sve podje drugčije. Nebi tuga čela joj nabrala.

Poggio. Annunziata. Marija.

Poggio bi dolazio k meni i šalio bi se, što sam uviek sjetan; ali mu ne mogoh reći razloga, niti ga komu mogoh saobćiti.

„Ti si mi nekako, kô da te je ofurio južnjak pogibeljan! Piri li taj topli zračak iz srdca? Mala bi ptičica mogla u njem izgorjeti i jer nije ptica fenić, nije ti se zato ni spremila. Da što, mora ptica kad što iz-

letjeti u crvene u polje jagode, neka prhne u fine na shodu ružice. mora tamo sêći. Tako radi moja ptica i dobro joj godi, i dobre je, da ne treba bolje volje i veselje po krvi mi pjeva, zapieva mi radost u sve biće, i odatle ti ona dobra volja, što ju ja imadem. I ti ju možeš polučiti, ti ju moraš osjetiti. Baš pjesnik mora pravu pticu imati u grudih, onakovu pticu, koja pozna cvietak i jagodu, bila sladka, il kisela bila, koja pije i sparinu dolje i zrak čisti gore u zraku".

„Liepi su ti pojmi o pjesniku!" velim ja.

„Isus bi čovjekom, kô što smo i mi ljudi; on sadje dapače i u pakao k prokletnikom. Ono, što bi božanstvena, ono se morade s onim, što je svjetskoga, promiešati, da iz toga divan bude produkt; — a, gle, kako ti ga krasno prodičim! Jednu bih ti lekciju i sbilja morao reći, to sam ti već i onako obećao; nu toj bi mojoj nauci, mislim, morao biti drugi tema. Što je uzrok, da gospodin tako naglo ostavlja prijatelje. Već tri dana ne ima ga u kući podestinoj. To nije u redu, niti je liepo, sva kuća se ljuti. Jošt danas moraš tamo, da držiš stremenice klečeć poput Fridrika Barbarosse. Tri dana nebio u podeste, kako mi veli gospojica Ruža! Što se za boga dogodi?"

„Nije mi dobro bilo, nisam niti izlazio!".

„Nemoj, prijatelju moj, to se znade i kako dobro! Onomadne si bio u veče u operi la regina di Spagna, u kojoj je mala Aurelija vitezom igrala; ona ti je mali Orlando Furioso. Al s takva juriša neposiedje ti glava, takva pobjeda nebi tegobna. Bilo, što bilo, ti ćeš danas na podne s menom k podesti; pozvaše nas skupa na ručak, pa sam jim dao vjeru, da ću te dovesti".

„Poggio", velim osbiljan, „tebi ću reći, zašto nisam bio tamo, zašto sam naumio redji jim biti gost". I pripoviedam mu, što mi je prišaptnula gospa bankirova, kako, veli, svi Mletci govore o tom, da sam rad

predobiti liepu Mariju, jer da je bogata i da ima dobro u Kalabriji.

„Glej ga“, poviče Poggio, „i to smjedoste vi meni reći! Zato li nećete tamo? Istina je, ljudi tako govore, i ja to vjerujem, jer je posve naravno. Nu imali mi pravo ili krivo, opet nije liepo, da si prema obitelji toj nečedan. Marija je liepa, vrlo liepa, ima pameti, i čuvstva ima, pa ju i ti ljubiš, to sam ja dobro promotrio“.

„Ne, nije istina“, velim ja, „moje je srdce daleko od ljubavi! Marija je ponešto nalik jednomu sliepomu djetetu, što sam ga vidio nekada, djetetu, štono mi se jako sviknulo, kako se mogu samo djeca sviknuti! Ta me podoba začarala i otela mi oči“.

„I Marija bi sliepa“, odgovori Poggio ponešto ozbiljno; sliepa dodje iz Grčke; ujak joj, onaj liečnik u Napulju, on ju izlieči.

„Moja sliepica nebi Marija!“ velim ja.

„Tvoja sliepica!“ reče Poggio veseo, „ono sliepo dješešce u istinu mora da je čudan stvorak, dočim je pobudilo želju u tebe, ter motriš Mariju. To sad i sam priznaješ! Prije, nego li i mislimo, prije ćemo pirovati, te ćete nam otići iz Mletaka“.

„Nemoj tako, Poggio!“ otresem se, „ne ljuti me takovim govorom, ja se nikad neću oženiti. Moji sni ljuveni već minuše, ja jih više nikad ne zasanjah, ne mogu jih! Tako mi pomogao bog i svi sveti njegovi, neću nikad, il mogu li — —“

„Nemoj, neka! Ne kuni se!“ pomrsi me Poggio; „vjerujem ti i sve ću ljude suzbijati, koji govore, da ljubiš Mariju, da ćete jošte svoji biti; ali ne prisiži, da se nećeš nikada ženiti! Možebit je svatba bliža, nego što ti misliš, valjda jošt i ove godine, moguće je“.

„Valjda tvoja“, odgovorim, „nu moja nikad ne!“

„Kako samo možeš pomisliti, da bih se ja mogao ženiti!“ uzvrati mi Poggio; „ne mogu prijatelju moj,

ne imam imetka, da si ženu hranim, a žena je preskupo veselje".

„Ti ćeš svakako pirovati prije mene", velim mu, „možebit je baš Marija tvoja vjerenica, i dok Mletci govorkaju, da će moju uhvatiti ruku, eto tebe, komu ona svoju nudi".

„To bi bila grdna šala", reče, nasmijav se, „ne, ja tebi dajem prednost, budi ti bolji junak. Hajde, da se okladimo", veli, „da ćeš se oženiti, bilo s Marijom, bilo s kojom drugom damom; ti ćeš biti mladoženja, a ja ostah neoženjeno momče. Za dvie pljoske šampanjca neka bude, i te ćemo", veli, „iztrusiti u twojih svatovih".

„U takovu smijem šalu", odgovorim i ja smiehom. I sada me odvede podesti. Starica me Ruža baš naruži, tako i podesta, Marija šuti i gleda me mirna, a po Mletcih ipak govore, da je mojom vjerenicom. — Kucnu Ruža i s menom!

„Nikoja dama neka nepije u zdravlje improvizatoru", glasi se Poggio. „Zakleo se, da će uviek mrziti žene, i nikad se ne ženiti". „Na vieke mrziti?" odgovorim. „Budi da se ja nikad ne ženio, ipak je volja moja, da štujem i cienim ljepotu roda liepoga onako, kako mu patri; taj bo rod osvjetljuje sve tame života našega i sve nam boli ublažuje".

„Ne ženiti se!" javi se podesta, „to je najnespretnija misao, što ju je duh vaš do sad zamislio! A nije baš ni prijatelju dika", veli Poggiu šalom, „da ju vjesi na veliko zvono".

„Činim to samo za to, da ga postidim", odgovori Poggio, „jer bi se mogao zaljubiti u tu jedinu svoju nespretnu misao, jer mu se svikla tako jako, a uzimljuć ju tako originalnom, mogao bi se kô klop upiliti u nju". Šale se s menom, peckaju me, ter moram opeta biti veseo. — Gospodska se jela i dobra nose vina na stol. — Mislim na Annunziatu, na siromaštvo njezino i bojim

se, da gladuje. „Obećaste nam čitati spise Silvija Pellika“, veli Ruža, razstajuć se s nami, „nezaboravite na to, i dolazite nam redovito svaki dan; naučiste nas tomu i ne imate ga u Mletcih, tko bi vam to prijateljstvo više cienio, nego li ga mi cienimo“.

Polazio, išao sam često k njim, jer sam vidio, kako sam jim mio gost. Već minu mjesec dana od onda, kad sam eno govorio s Poggiom, i ništa, baš ništa nemogoh čuti o Annunziati, i moradoh ostaviti na srećinu volju, dok opet uzmognemo nadovezati potrgane niti. Boraveć jednom u veče u podeste, vidjeh Mariju, kako se je jako zamislila, vidjeh joj ljutu bol, razišlu se po licu joj. Čitah i njoj i Ruži, ali biše mi i za čitanja misli raztrešene. Ruža ode iz sobe, a ja ostah prvi krat samac sa Marijom i sahrva me neka čudnovata slutnja, da se nebi dogodila kakova nesreća, te razpredoh razgovor o Silviju Pelliku i o tom, kako je život politički mogao uplivati u duh mu pjesnikov.

„Gospodine abbate!“ uzme mi rieč, nemareći za moje razgovore, već se samo jednom živo zanimajuć misli. „Antune!“ počme drhtavim glasom i porumeni, „moram vam reći, jer sam se zavjerila umirućoj duši, da ću obaviti“. — Zape joj rieč. I ovo me malo rieči neobično ganu, stanem i oniemim.

„Sve da si i nismo tako tudji“, veli mi, „ipak mi je ovaj trenutak tako strahotan“. Probliedi.

„Za volju božju!“ zavapih, „što se dogodi?“

„Čudesna ruka božja zaplete me u života vašega sudbinu, u tajnu me zavrze i u razmjer me dovede, koji ne smije nitko tudj znati. Nu ustne su moje zaniemile; što obećah pokojnici, nitko ne saznade, niti sama moja dobra Ruža“. Pa izvadi malen zavitak i reče mi: „vam je namienjen, vam će sigurno reći sve, što ima. Ja se zavjerih u vaše predati ga ruke. Dva ga čuvah dana; ne znadoh, bi li zadovoljila svomu obećanju; a sada

se eto rieših straha. Da ste tiho, kako ću vam i ja biti".

„Od koga mi dolazi?" pitam ju. „Ne smijem li znati?"

„Bože vječiti!" zavapi i ode iz sobe. Ja se požurih kući, da odkrijem zavijenu tajnu. U nutra bi nekoliko papirića bez svakoga reda i poredka. Prvi, što ga opazih, iz moje bi ruke, stih bi pisan olovkom; nu pod njim nakrižano tintom tri križića, ko kada je grobu spomenica. To bi ona moja pjesma, štono sam ju bio Annunziati dobacio, kadno sam ju prvi krat vidio; „Annunziata" uzdahnem iz dna duše, „majko božja vjekovita, ona mi ga posla!" Medju papirići nadjoh cedulju zapečaćenu; piše na njoj „Antunu". Odpečatim ju — jest, njezina ju pisa ruka. Polovicu napisa, tako razabrah, druge noći poslije one, kad sam ju bio posjetio; dolnje redove napisa negdje kasnije, bliedi bo su i pisani uzdrhtalom rukom. Čitam:

„Vidjeh te, Antune, jošte jedan krat te vidjeh! To mi bijaše jedina želja, a ipak se pobojah toga trenutka, ko što se bojimo smrti, premda smrt sreću donosi. Nije davno tomu, što te vidjeh; kad ti ovo dobiješ, da čitaš, možebit će i mjeseci minuti, a možda i ne minu dugo. Vele ljudi, da onaj umire, tko se je sam vidio. Ti si mi bio pola duše moje, ti bi misao moja! Tebe vidjeh! I ti mene vidje, vidje me u sreći, vidje me u biedi! Ti bi jedini, koji ne zataji zaboravljene sirote Annunziate. — Al sam ja to i zaslužila, Antune! Sada ti smijem reći, jer kad ti dobiješ ovo, da pročitaš, ja sam ti već umrla. Ljubila sam te, ljubila od početka svojih sretnih dana, pa sve do zadnjega daha. Majka božja ne htjede, da se na svietu ovom svoji sastanemo, ona nas razdruži. Ja sam tvoju poznavala ljubav prije nego što si mi ju očitovao one nesretne večeri, kojeno je tane pogodilo Bernarda. Bol moja s one nesreće, štono

nas razstavi, i tuga bolna, što mi srdce sapinjaše, ona mi saveza jezik; tek što sakrih lice svoje na tielu mrtvaca, ti već skrsnu, ter te poslije ne mogoh vidjeti. Bernarda ti neporani smrtno; ja ne htjedoh od njega, dok se ne uputih, da nije pogibelji. Zar je to moglo zaroditi u duši tvojoj sumnju, da te ne ljubim? Ne znadoh, gdje si, niti mogoh razpitati. Nekoliko dana kašnje dodje mi neka starica i predade mi cedulju, na kojoj bila tvoja napisala ruka: „Odlazim u Napulj". — Tvoje ime bijaše na cedulji; starica mi reče, da ti treba putnice i novaca. Ja nagovorih Bernarda, neka bi zaprosio za to ujaka si, senatora. Njemu bi želja moja zapoviedi, moja riec imade snage, i dobih, što sam željela. I Bernardo se s tebe bio raztužio. On opeta ozdravi i ljubljaše me, ljubljaše iskreno, ja barem mislim, nu opet bijaše ti svaka moja misao. On ode iz Rima; a ja naumih u Napulj; nu mi stara prijateljica bila oboljela, ter moradoh ostati mjesec dana u Mola di Gaeta. Kada smo poslije došli u Napulj, čuh o nekom mladom Napuljcu, Cenciu, da je baš ono veče igrao u teatru, kad sam ja tamo došla. Ja namah naslutih, da si ti taj, i ne prevarih se. Stara moja prijateljica i odmah ti dade glas, gdje sjedosmo, samo ti ne javi imena našega. — Ti ne dodje; ja ti pisah i po drugi put, ali bez imena, nu ti valja da znade, tko ti šalje glase. Ona napisa:

„Dodjite, Antune! Ne ima više onoga straha, što ga imadosmo u zadnji onaj čas, kad smo jošte skupa bili. Dodjite nam skoro! I mislite, da je ono bila šala, koje ne razumjesmo. — Sve može jošte biti dobro, samo ne oklevajte, nepočaste časka!" Nu ti ne dodje. — Ti si listove, kako razumjeh, pročitao, pročitao jih i odmah za tim odputovao u Rim. Što sam mogla pomisliti? Da ti se je ljubav izpušila! Nu i ja se ponesoh, Antune! Sviet bo bio dušu moju razprokšio. Ja te ne zaboravih, samo te pustih, nu se s toga i napatih. Stara moja dru-

garica umre, umre joj i brat za njom. Oni su mi bili pravi roditelji, a poslije stajah sama u svietu; nu bijah mezimče svietu, bijah mlada, i liepa i sunčanica jim bijah grlom svojim. To ti bijaše, to smijem reći, posljednje ljeto života môga. Putujuć u Bolognu, oboljeh na putu, oboljeh opasno i srdce mi se napati. — Antune, ja ne znadoh, da će se tvoja nježna misao sjetiti mene, da će tvoja usta ikad jošte poljubiti ruku moju, naročito onda, kad se salomi sva sreća svieta ovoga. — Godinu cielu bolovah ti; imetak se moj izciedi, što sam si ga bila sabrala posljednjih dviju godina trudom grla svoga. Sirota bih, i kakva sirota; grlo bo me izdade i sile me posve ostaviše. — I minuše godine, sedam jih minu, ako smo jih dobro pobrojili — i mi se sastasmo opeta. — Ti vidje moje siromaštvo. Sigurno ču, kako izzviždaše Annunziatu, koju su nekada u triumfu povlačili po ulicah grada Rima. Jošt gorčije postade mi srdce, nego li mi sudba bila. — Ti mi dodje, koprena mi spade sa očiju i osjetih: da si me iskreno ljubio! Ti mi reče, da sam te ja u sviet pognala. Ne znade mi ti, kako sam te ljubila, kako sam ruke svoje krilila za tobom! Vidjeh te, ustne mi tvoje ogrijaše ruke moje onako, kako su znale, dok su mi trajali stari, bolji dnevi. Razstasmo se i ja sjedim opet sama u malenoj komorici svojoj; nu već sutra ostavljam ju, a ostavljam možebit i Mletke. Ne tuguj za menom Antune! Majka je božja i dobra i milosrdna. Sjeti se mene, kô što se sjeća prijatelj. Mrtvac je, koji te prosi, Annunziata pokojna, koja te ljubljaše a sada se — u nebu moli boga za te.“

Suze me zališe, čitajućega. I bude, kô da mi se srdce raztopi u suze. Druga pola listka pisana bi prije nekoliko dana. To bi joj razstanak posljednji.

„Moje su nevolje na izmaku. Hvala majci božjoj za svaku radost, kojom me nadari, hvala joj budi i za bol svaku! — Smrt mi stade već na srdce. Krv se seli

iz njega. Jošt jedan krat samo i minu sve! Vele mi, da je zaručnicom tvojom najljepša i najplemenitija dieva, što ju Mletci imadu. — Bog vam dao sreću, to je posljednja želja duše umiruće! Neznam nikoga drugoga na ovom svietu, komu bih, već samo njoj ove povjerila redke, ovo posljednje rekla „s bogom!" Ona će doći, to mi šapće srdce moje. Duši, koja se otimlje životu i smrti, ne uzkrati žensko srdce plemenito posljednje kapi pokriepnice. Ona će doći k meni. Ostaj s bogom, Antune; posljednja moja molitva na zemlji i prva moja u nebu, valja tebi, njoj valja, koja će biti tvoja, što ja ne bih nikad bila mogla biti. Tašta bijaše duša moja, hvale ju i laske svieta pokvariše; bog zna, bi li ti ikad bio s menom sretan, zato nas i razdruži majka božja! Sretno mi, s bogom ostaj! Sad osjećam mir u srdcu, moja bol minu, smrt se domiče. Molite se i vi, ti i Marija za mene!

Annunziata."

. . . .

Preosjetljiva bol nesmože rieči. — Sahrvan, zamoren sjedim i buljim u list, ovlažio se već suzami mojimi. Annunziata me ljubljaše! Ona bi onaj duh nevidivi, štono me odvede u Napulj, njezina ruka napisa one redke, a ne Santina, kako sam ja mnio. Annunziata bolovaše, pogibaše u sirotinji i u biedi, a sada je mrtva, dà mrtva u istinu. — Ona sićušna ceduljica, štono sam ju bio dao Fulviji, da ju preda Annunziati, i na kojoj napisah: „odlazim u Napulj", i ona bi u zavitku ovom. Osim toga nadjoh u njem i razvijeno pismo Bernardovo, u kojoj piše Annunziati: „s bogom" i javlja joj, da ostavlja Rim i ide u tudju službu; nu ne veli u čiju. Mariji dade zamotak, da mi ga ona uruči; nju nazva vjerenicom mojom; klepetalo svjetsko čuše i njezine uši, te dozva Mariju, povjerovav praznim glasom svieta. Bože moj, što li joj reče? Sad razumjeh, zašto je Marija onako plaho meni govorila; sad dakle i ona znade, što Mletci

o nas dvojici govore. Ja se ne usudih govoriti s njom; nu ipak moradoh, jer je bila angjeo blagi i moj i Annunziatin.

Uzmem si gondolu i odvezem se podesti; u sobi nadjem Mariju i Ružu punih ruku posla. Marija se uzbuni, a ja ne imam srdca, da joj rečem, za kojim sam došao poslom, te na svako pitanje odgovaram neskladno kô razpuklo se zvono, jer mi tuga svu izmuči dušu. Pa me Ruža popade za ruku, i reče mi:

„Vas mori crna tuga! Pouzdajte nam se. Ako vas već tješiti ne možemo, moći ćemo barem kô iskreni prijatelji skupa tugovati“.

„Vi sve znate!“ oglasim se, da mi bol odlahne.

„Možda Marija“, veli Ruža, „nu ja toliko baš, koliko i ništa“.

„Ružo!“ cikne Marija, proseći ju, i prihvati se za ruku joj.

„Ne, vam ne zatajih ništa!“ velim ja, „vam ću reći sve, što reći imam! I to je mala olakšica“. I počmem pripoviedati o svom djetinstvu, o Annunziati i kako sam u Napulj bježao; nu kad Marija sklopi ruke i stade, stojeć pred menom, gledati me, kô što je nekad Flaminija sjedjela i kô što jošte jedan stvor u spomeni mojoj sjedio preda mnom, tad zašutih. O Lari, o maštinu kipu u špilju ne imadoh srdca govoriti, jer Marija stajaše preda mnom, a i nije patrilo u historiju Annunziatinu. S toga predjoh odma na to, kako smo se sastali u Mletcih i što smo posljednji krat govorili. Marija zatvori oči rukama i proplače. Ruža gleda i šuti.

„Ja o tom ništa ne znadoh, niti mogoh šta slutiti“, reče naposljed. „Iz samostana milosrdnih sestara dobi Marija pisamce, u kojem ju neki ženski stvor na samrti zaklinje i svimi svetci i svim dobrim i svojim joj srdcem vlastitim, neka bi došla k njoj. Ja ju izpratih na gondoli i jerbo je molila, da baš sama dodje, ostadoh ja u sestara, dok je ona stajala uz postelju umiruće.

„Vidjeh Annunziatu“, uvrze Marija. „Vi dobiste, što mi poručila, da vam dadem“.

„A što ona reče?“ zapitah.

„Predajte ovo Antunu, improvizatoru, ali — da nitko neopazi!“ — Govoraše o vami, govoraše, kako po majci govori sestra, kako može govoriti samo dobri duh — i vidjeh krv — krv joj vidjeh na ustnicah i u zadnjem času borbe sa smrću progleda i — —“ Marija vrisnu u plač ljuti.

Ne rekav ni rieči, prinesem joj ručicu na ustne svoje i zahvalih joj se, da je bila tako pobožna i po blagoj ćudi svojoj zadovoljila prosbi Annunziatinoj. I ostavim djevojku, pa odem u crkvu, da se pomolim bogu za pokojnicu.

Nikad i nigdje više ne nadjoh iskrenosti i prijateljstva, nego što sam našao ovaj čas u kući podestinoj. Ruža i Marija susretahu me, kô milena, draga brata, trudeći se, da mi i najmanju pogode željicu; u svakoj malenkosti najmanjoj opažah, kako me njeguju, kako se brinu za me.

Posjetih grob Annunziatin. Groblje priličilo plivajućoj arki s visokimi zidinami, ljuljajućoj se na vodi; priličilo ostrovu s mrtvačkim vrtom. Zelenu krpu s nebrojeno crnih križeva opazih pred sobom. I nadjoh grob, koji sam iskao. „Annunziata“, to bi sva spomen. Svjež, liep vienac sa zelenom lovorikom visjaše o križu, valja da spomen-dar Marijin i Ružin. Ja jim se objema zahvalih za nj. Liepa li bi Marija u blagosti svojoj, kako li podobna mojemu kipu ljepote, Lari, kad bi oči zaklopila. Pričinjaše mi se, premda bi nepojatno, da je Marija i Lara jedna te ista duša. U ovo vrieme stiže mi pismo od Fabiania; već boraviš, veli, četiri mjeseca u Mletcih; čudi se i opominje me, da ne ostanem dulje u tom gradu, već da gledam posietiti Milan il Genovu; nu opet ostavlja na moju, da učinim, što mi se najbolje

svidi. Ne znam, što me i zaostavlja u tom gradu, za mene bo on je grad tuge; s tugom udjoh u nj, u njem se raztopi u suze i moga života najsladji san. Marija i Ruža sestrice su mi nježne, Poggio mi je ljubljen, vjeran prijatelj, ja više ovakovih ne nadjoh; mi se ipak moramo razstati, bilo, kad bilo! Zato bjež odavle, dalje odavle! Tako odlučih zbiljom. Moradoh Mariju i Ružu na to pripraviti; jer bi i onako bile, ma od koga, čule. — U veče sjedjah s njimi u velikoj dvorani; iz dvorane idu vrata na shod, s kojega vidiš preko kanala. Marija htjede, da sluga donese svjetiljku u nutra, nu Ruži se ljubila bolje mjesečina.

„Deder nam zapjevaj što god, Marijo! opomenu ju Ruža. Pjevaj de nam onu divnu pjesmu, štono opjeva špilju Troglodità! Daj, da ju Antun čuje!“

Neobičnim tankim glasom zapjeva Marija divotnu, srdce dirajuću koljebnicu. Tekst i melodija izgubiše se u se i pokazaše srdcu i osjećalom, da ljepota kraljuje pod čistimi valovi zračnimi.

„Ima nešta duhovita, nešta prozračna u cieloj pjesmi otoj“, reče Ruža.

„Tako se mora ukazati duh sam bez tiela“, velim joj ja.

„Tako plovi ljepota svieta pred očima sliepčevim“, uzdahne Marija.

„Bi li ipak bila tako liepa, da oživi, da joj oči progledaju?“ zapita Ruža.

„Ne tako liepa, a ipak ljepša!“ odvrati Marija.

Za otim mi poče Ruža pripoviedati, štono mi je i Poggio bio već rekao, kako je Marija bila sliepa i da joj brat dao vid očinji. Marija spomenu ime njegovo ljubavlju i zahvalnosti i djetinje mi izjavi pojmove svoje o svietu vanjskom, o suncu toplom, o ljudih, o širokom lišću kaktusovu i o hramovih velikih. „U Grčkoj svega toga ima više, nego li ovdje!“ reče, i u taj hip prestane

pripoviedati. „Same boje“, veli „onako su si podobne, kô što si je slična ljepota i jakost njihova“, pripovieda jošte. „Ljubice su plave, a plavo je i more i nebo, tako me učiše; po mirisu ljubicâ učah se poslije, kako liepo moraju biti more i nebo. Kad je pravo oko obumrlo, tada je duševno bistrije i jasnije. Sliepca uče, da vjeruje u sviet duševni; sve, što i kako misli, sve to tako očituje“.

Sjetih se Lare s plavom ljubičicâ-kitom u crnih joj vlasih; miris drva narančinih uputi mi misao moju takodjer u Paestum, gdjeno rastu ljubičice i penju se crvene levkoje po mirovih drevnih ruševina. Govorasmo o velikoj ljepoti prirode, o moru i o gorah, a Ružu zanaša sveudilj želja u liepi si svoj Napulj. Sad jim stanem govoriti, da ću na put, da ću za koji dan ostaviti Mletke.

„Vi nas kanite ostaviti?“ zapita Ruža i pokunji se. „Meni do sad ni u misao ne udje, da bi i moguće bilo, te biste nas ostavili. Hoćete li opet natrag u Mletke“, pita Marija. „Pa vi ne biste opeta došli svojim prijateljicam!“

„Kako ne! To je sigurno!“ vratim ja; premda nisam bio naumio, počeh jim govoriti, kako ću preko Milana i Mletaka natrag u Rim; a jesam li i smio misliti na to?

Stojeć na grobu Annunziatinu, uzeh listić s vienca, što je počivao na njem, i spravih ga, kô kad bi mi tko rekao, da ga neću nikad više vidjeti. U istinu bi ovo posljednji krat, što sam došao tamo. Što bi u krilu grobu, pepeo bi; al u srdcu mojem živi upisak ljepote, dočim se u majke božje nastanio duh; jer mu ona bude ogledalom. Samo grob Annunziatin i mala sobica Marijina i Ružina, gdje se rukujuć razstadosmo, samo one vidješe moje suze i tugu moju.

„Nadjite si plemenitu ženu, da vam nagradi, što

je srdce izgubilo“, reče mi Ruža, razstajuć se. „Dovedite ju na moje ruke, ljubit ću ju, kô što ste me bili Annunziatu ljubiti naučili“.

„Vratite se veseo i zadovoljan!“ pridoda Marija. Poljubih joj ruku; bolnim i tužnim pogledom oplahnu me licem. Sam podesta donese pjenca šampanjca a Poggio uskladi poputnicu pjesmu o zvrku kolesu i o pjevu ptičica u prirodi prostoj. I poprati me u gondoli do Fuzine. Sa shoda me pozdravljaju dame mašući mi bielimi rubčići. Što sve ti se može dogoditi, dok se opet vidimo! Poggio se razkalaši veseljem, nu mu dobro vidjeh u očiju, da mu ne ide radost iz srdašca. Čvrsto me pritegne u svoje naručje i reče mi, da si pišemo često. „Javit ćeš mi, da si se zaručio, i nećeš zaboravit na našu okladu!“

„Kako se samo možeš šaliti u ovaj momenat“, velim mu. „Ti znaš, što sam naumio!“ Mi se evo razstavismo.

Znamenitosti u Veroni. Stolna crkva u Milanu. Sastanak na slavoluku Napoleonovu. San i istina. Modra špilja.

Karuce se odkotrljaju odatle. Vidjeh zelenu Brentu i vrbâ se nagledah žalostnica, nagledah se i dvorova po brdinah čistih; u sumrak stigoh u Padovu. Crkva sv. Antuna pozdravi me po bielu mjesecu sa sedam svojih kupula. Veselo je, sve je živo izpod lukova po ulicah, nu ja sam stran i sám. Kad je u jutro sunce ogranulo, sve mi bude jošte više tudje. „Dalje, samo dalje! Na putu se čovjek razveseli i razprši svoje tuge!“ Tako pomislih i odvezoh se odavle.

I navezem se na prostranu ravan neku; bujna ti

je, zeleni se poput bara pontinskih. Visoke vrbe žalostnice pognule se ko kaskade gorostasne vrh grobova; svuda gledaš žrtvenike sa kipom majke božje; nekim vrieme lice obliedilo, nekim se slikarija srunila i zidovi jim se sasuli; al na gdje kom mjestu vidiš nove sagradjene, vidiš slike nove majke božje sa djetetom. Začudim se, vidjev veturina, gdje samo novim skida klobuk, a za stare ni nemari. To se mene dojmi neobično. Možebit mi se je i više činilo, nego što sbilja bijaše. I samu svetinju, čistotu, sam kip majke božje zaboravi i pregleda, jer su joj masti ruke ljudske bile probliedjele.

Preko Vicenze, gdje se ni tračak umjeća Paladijeva nekosnu turobnoga srdca môga, stigoh u Veronu. To bi prvi grad, koji mi se sviknu. Vidjev amfiteatar, odmah mi se misli vinuše natrag u Rim i sjetim se koloseja; liepa bi mu to prilika, samo nešto manja, jošte se dobro sačuvala, nebiv poplesana nogom barbara. Prostrane hodnike pod lukovi rabe magazini, sred arene podigla se od dasaka koliba a pokrivena je platnom; tuj veli, daje igre svoje nekakovo družtvance. U veče podjem u nutra. Po kamenih klupah u amfiteatru posjedali Veronezci, kô što su jim djedovi nekada sjedjeli. U tom teatru malenom igrahu: la Cenerentola. Bi to ona ista četa, štono je služila u vojsci Annunziatinoj. Aurelija imade glavnu u operi ulogu. Sve ti pruža žalostan i jadan prizor. Drevni mirovi teatra na visoko nadvisuju krhku, žalostnu daščaru i stoje nad njom kô gorostas živi. Sam contrebas zaglušuje sve instrumente, kojih i onako malo bi; publika pljeska i izazivlje Aureliju. Poletim van. Vani tiho kô u grobu. Velebitna sgrada ova nadaleko bacila tamnu sjenu po bieloj mjesečini.

Pripoviedaše mi o dviju obiteljih, o Capulettih i Montecchih, štono su svadjom svojom razbile dva srdca ljubeća se, te su se stoprv po smrti mogla zagrliti; poviedaše mi i poviest Romea sa Julijom. Odvedoše me

u dvor Capuletta, gdjeno Romeo prvi put nazre Juliju i s njom u kolu poigra. Sad je kuća svratište za strance. I podjem gore uza stube, štono su dovele Romea u ljubav i na smrt. Velika dvorana, u kojoj se plesaše, jošte se je dobro sačuvala, samo što je slikarija jako popustila; visoki prozori spustili se skroz dolje do podnica; uzduž zidovâ poredano burenje s pieskom, nabacano posvud siena i slame, u uglove poslagani konjski hamovi i svakakvo za polje orudje. Ovdje su nekada veronežke ohole obitelji lastile si uza zvukove previjajuće se glasbe; u ovoj je dvorani Romeo s Julijom snivao kratki san ljubavi svoje. Tužan pomislih na to, kako je ipak sav taj sjaj svjetski prazan; osjetih, da je Flaminija bolju odabrala sreću, a jošt bolju postigla Annunziata, i počeh slaviti pokojnicu svoju.

Srdce mi poče biti grozničavo, nemogoh mira uhvatiti. U Milanu, pomislih, „tamo je sada zavičaj tvoj". I neodoljiva me pogna sila u naručaj cilju momu. Prije nego li mjesec izminu, stigoh tamo. Ne, u Mletcih bijaše mnogo bolje, mnogo prijatnije. Vidjeh, kako sam osamljen, al opet nepotražih znanaca, niti predadoh ikomu pisma, preporuke, kakovih sam više bio jih ponio.

Gorostas teatar sa svojimi zastrtimi ložami, što se poredale na šest špratova, sav taj i toliki prostor, koji je riedko kada pun, pustinja je velika za oko moje, ali za dušu sbilja ozbiljna. Jedan krat bih u njem i čuh Donizettijeva Torkvata Tassa. Vidjev ponajbolju pjevačicu, kako se sretna smijucka i sa slave se svoje raduje, pomislih, kako bi joj, da sam čarobija, štono znade zlo proricati — kako bi joj mogao naviestiti budućnost punu biede i nesreće. I poželjeh joj u taj čas ljepote i sreće, da umre, da sviet nju plače, a ne da ona sviet oplakuje. Nježna dječica igraju u baletu s njom, srdce mi se zakrvavi, vidjev ljepotu jim. Nikad poslije nevidjeh teatra La Scala.

Samac lutam okolo po gradu, hodam po ulicah za-

sjenitih; samac sjedim i u svojoj sobi i počimam pjevati tragediju „Leonardo da Vinci“; ovdje on življaše, ovdje mu vidjeh neumrlu sliku „posljednju večeru“. Priča o nesretnoj mu ljubavi, o ljubi mu, s kojom ga samostan razdruži, ponovi se u vlastitom môm životu. I sjetih se Flaminije; i sjetih se Annunziate i napisah, što mi srdce dade. Ali mi nestaje Poggia, nestaje mi Marije i Ruže. Baš njihove vjere i brige, njihova oskudjevam prijateljstva. Pisah, nu nedobih odgovora; nit Poggio nesjeti se svoga obećanja, pisama svojih, prijateljstva svoga; i on osta, kakvi su toliki, što se zovu prijatelji i što jih, razstajuć se s njimi, čvršće privlačimo na grudi si. Svaki dan idem u milansku stolnu crkvu, u tu riedku goru mramora, što je izklesana iz kararskih pećina. Baš je sjala mjesečina, kad sam crkvu prvi krat vidio; gornja joj se strana zalašti u modrom zraku. Kamo god pogledaš, svuda na okolo proviruju kipovi mramorni; iz svakoga kutića, na svakom tornjićku; a ovih je puno sdanje, kô da si ga posijao njimi. Nutrinja hrama nesjaji se više od one sv. Petra u Rimu; otajstvena mu je tama, svjetlo mu se zabljeskuje kroz šareno staklo; otajstven mu je sviet svoj i daje cielu sliku pravoj crkvi božjoj! Već sam bio mjesec dana proživio u Milanu, dok mi se priudesi, te sam po prvi krat mogao uzpeti se na krov crkvi. Sunce pripeklo na svietleću se prostoriju bielu, tornjevi stoje na njoj, kô što crkve i kapele na kakovu prostranu trgu mramornu. Nizko pod menom razvalio se Milan; okolo u okolo nalazi mi sada oko nove kipove, nove svetce i mučenike, kojih nemoglo vidjeti s ceste. Uzpeh se na najviši šiljak i stadoh uz velebit-stup s kipom Isusa, kojino krunom stoji sgradi gorostasu. Na sjeveru dižu se tmaste visoke Alpe, s juga se ukazuju nizke, modrice Apenine, a medju nje se razvalila zelena ravan — tolika je, da ju oko nemože izmjeriti, pa bi mislio da je rimska ravna Campagna pre-

tvorila se u cvatući vrt. Pogledam na iztok, da nadjem Mletke. Jato ptica selica pružilo se pravcem tamo poput kakove protegle se vrpce, i pomislih na svoje mile ovdje, na Poggia, na Ružu. pomislih i na Mariju i bolno se čuvstvo ganu u grudih mi. Nehote se sjetih stare priče, što sam ju djetetom bio čuo, vraćajuć se s majkom svojom i i Maričicom s Nemi jezera, gdjeno smo vidjeli onu pticu grabežljivku, i gdjeno nam se Fulvija bila ukazala. Onda mi pripoviedaše Angjelija o siroti Tereziji Olevanki, kako je ginula i venula s tuge i sa želje za brzim jelenom, Josipom, što je bio preko gora smûknuo, nekamo gore u sjeverne strane; sjetim se i starice Fulvije i trava njezinih, koje kuhaše u mjedenoj lašturki, puštajuć jih po više dana, da se vare na žeravci živoj sve dotle, dok bi se rodila čežnja u Josipu, te bi se zaželio kuće, pa se krenuo na put i putujuć dan i noć, nigdje sjednuv ni gdje odpočinuv, stigao kući, gdje lašturka njezina vari svete trave s perčinom Terezijinim. Osjetih onu silu magičnu u grudih svojih, koja me gonjaše napred; brdjanin bi rekao, da me želja kući vuče; nu to u mene nebi, jerbo Mletci nebiše mi zavičajem. Oslabih jako, poćutih bol i sadjoh s krova crkve. Došav doma, nadjem na stolu pismo; od Poggia bi — dakle ipak pismo tada negda! Sudeć po njem, rekao bih, da mi je već prije bio poslao jedno; nu ja ga neprimih. U Mletcih je sve dobro i sretno, samo Marija oboljela, jako oboljela, te se svi bili uzbrinuli i pobojali; nu sada već minu bojazan; ustade, samo jošte neizlazi. A sada se Poggio šali u pismu, pita me, da mi nije koja Milanezka zavrtjela mozgom i prosi me, da nezaboravim na okladu i na šampanjac. Sve je pismo puno veselja, skoro razuzdana, nije baš prema mojoj smućenoj volji, pače mu je protivna, al opet meni na radost. U njem skoro živa vidjeh Poggia pred sobom. . . .

„Kako taj sviet ipak sudi! Ovamo veli, da ga mori

crna tuga otajna i da mu je radost zakoprena haljinami karnevala — a onamo nije sve to, do li narav urodjena samo. Veli, da je Marija moja vjerenica, a moje je srdce daleko tomu, da uhvatí otu misao. Ja netežim više za njom, nego li za Ružom, a o starići Ruži ipak nereče nitko da ju ljubim. Ej, da sam samo u Mletcih, ovdje više neizdržah!“ i opet počmem koriti neobični glas, što mi se javlja iz grudi. Da razpudim oblake s duše izadjem na vrata van preko trga d' Armi, da vidim slavoluk Napoleonov ili porta Sempione, kako ga sviet navadno zove. Tuj nadjem silu poslenikâ na poslu; prodjem na vrata, il da reknem kroz rešetku dolje u nizku od dasaka ogradu, koja ogradjuje tu divnu, nedogotovljenu gradbu; dva nova, velika konja mramorna stoje na zemlji, trava porasla visoko nad podstavu, okolo polegli trupci mramora i izdjelane glavine.

Neki stranac stoji tuj s vodjom svojim nedaleko mene, i bilježi si svaku sitnicu, kako mu ju on kazuje. Po licu mu sudeć, može mu biti kakvih tridesét godina. Na grudih mu se sjaju dva reda napuljska; kad sam prolazio mimo njega, baci oko u vis na luk, — poznadoh ga, Bernardo bi. I on mene poznade, poleti na me, zagrli me čvrsto i nasmija se. „Antune, hvala ti, te se evo zadnji krat sastasmo! To ja zovem veselom večeri, koja se pucnjavom slavi! Ja mislim, da smo i danas jošte prijatelji?“

Ledena mi struja prodje po krvi! „Bernardo!“ zavapih, u sjeveru Italije, u podnožju Alpa moradosmo se opeta sastati.

„Tako je, i ja dolazim s Alpa, sadjoh s plaza i s usova! Tamo gore na ledenih brdih vidjeh, gdje je konac svietu!“ I pripoviedaše mi, da je ljetnu žegu proživio u Švicarskoj. Njemački su mu, veli, častnici toliko pripoviedali o velebi i o divoti Švicarske, da nije mogao odoljeti želji, a da je nevidi, pošto se brodom lasno i

sgodno može do Genove, a odavle nisu Alpe daleko. Bio je, veli, u Chamouni-dolu i vidio Montblanc i goru djevicu, što ju zovu „la bella ragazza". „Što jih ja poznam, ne ima od nje studenije", doda šaljivo.

I podjemo skupa do amfiteatra, a onda u grad. Sad ću, veli, odavle u Genovu, da si vidim vjerenicu, da si vidim roditelje, ter sam naumio umiriti se i biti čedan suprug. Pa me pozove, da ga izpratim i šaputne mi, nasmijav se, u uši: „a da mi nisi ni spomenuo o mojoj pitomoj ptičici, nit o našoj maloj pjevačici, o svih onih petljah baš ni slovce! Sada si se i sam naučio, da su sve one samo upletci u poviest srdca mlada; moju bi mi dievu lasno mogla zaboljeti glava, a ja ti ju i odviše ljubim".

Nedade mi srdce, da mu spomenem ime Annunziatino; i sad vidjeh na njem, da je nikad nije, kô što sam ju ja ljubio.

„Hajde sa mnom!" ponudi mi. „U Genovi ima liepih djevojakâ, sad si ostario i opametio se, sad već možeš i ti probuditi ćut ljuvenu. Je li, da te je Napulj ogladio? Ja se nadam, da ću za tri dana na put. Hajde sa mnom Antune!"

„Žalibože, ja odlazim već u jutro", uteče mi riječ. Ja, istina, nisam bio tako naumio; nu sada sam već rekao.

„Kamo?" zapita me.

„U Mletke!" odgovorih.

„Daj, odustani od svoje nakane!" zaprosi me i saleti me prosbami. Ja mu počmem dokazivati, kako je upravo prieka potreba, da otidjem odavle; najposlije me moje osvjedočenje prisili da otidjem. Nit se odmorih niti počinuh, već trpaj, kupi, priredjuj, da možeš na put, kô da si se na to bio, bog zna kada, nanudio.

Nevidivi bi ravnalac, božja čudesna providnost, što me odvede iz Milana. Za sav sviet nebih bio posljednje

noći usnuo; kratki mi divlji sni, groznica me, trapavica me neboga uzela mučiti u postelji. Tako sprovedem nekoliko sati. U Mletke! zapoviedi mi glas iz grudi!

Jošt jednom i posljednji krat vidjeh Bernarda; zaprosih ga, neka bi si pozdravio vjerenicu, pa se onda vinuh, kô na krilih ptica, onamo, odakle sam bio odjezdio prije dva mjeseca.

Časom časomice činjaše mi se, kô da me je tko god otrovao; tako mi vrijaše po krvi. Neznam za što, ali me bojazan neka tjeraše napred — što li me čeka, bože moj?

Dodjoh do Fuzine; vidim Mletke i sve jim zidine, vidim toranj sv. Marka i lagune gledam opet i u tuji čas me ostavi otajni nemir, želja me ostavi, strah me pusti. Pa mi se drugo zavrti čuvstvo u duši, kako bih ga nazvao: stid moj, zlovolja, nezadovoljstvo! Nemogoh pomnieti, što ću tuj, osjećam, kako sam ludo bio uradio, i upilih si u mozag, kako će mi svi morati reći, svi me pitati: „šta ti želiš opeta u Mletcih?“

Odem u svoj stan nekadanji i brzo se preobučem. Ružu i Mariju moradoh i odmah posietiti sve onako slab i iznemogao. Što li će reći, bože moj, da sam jim opeta došao?

Gondola se primiče palači. Kakve li se sve misli nesrojiše u čovječjih prsiju! Što bi, kad bi došao na veseljku, na godovinu? Da bi Marija već vjerenica bila? Da dodješ baš na pir sam? Zašto to, kad ju neljubim, barem sam si tako tisuć krat rekao, hiljade puta zaklinjao se Poggiu i svakomu, tko bi samo takovu misao natuknuo.

Opet gledam sive, zelene mirove, gledam visoke prozore i srdce mi se uzigra s čeznuća. Unidjem; ozbiljno i muče otvori mi sluga vrata; nezačudi se, da sam došao, nekakov bi, kô da ga druge more misli. „Podesta je za vas uviek doma, gospodine!“ reče mi.

U velikoj dvorani sve je tiho; zastori se spustili. Tuj življaše Desdemona, pomislih; tuj valjda i trpljaše, a ipak biše muke Othellove strahotnije. Što je, te mi opet misli zadiru u ovu staru poviest? Idem u Ružinu sobu, i ovdje navukli zastore; i ovdje nadjoh sumrak; opet me spopade strah čudnovati, štono me je putem mučio, što me i dovede opeta u Mletke. Sva mi uda protrnuše, moradoh se pridržati. Na to dodje podesta, prihvati me čvrsto u naručje; veseo bi, da me opet vidi. Pitam ga za Ružu i za Mariju, — vidjeh, da je nešto preozbiljan.

„Odoše obje!“ veli, „odoše s nekom obitelji malo na put, u Padovu. Sutra, prekosutra, eto jih natrag doma“.

Sam nebih znao zašto; ali neku sumnju ujagmih u njegovih riečih; možda bi kriva i grozničava mi krv, što je putem bila uzavriela, da ovdje provali. To bi, to samo, što je sav život duše moje uzmućivalo, što bi i krivo, da sam ovamo dojezdio.

Večerajuć, manjkaše mi Ruža i Marija; ni podesta nebi, kô što je biti običavao. Pravda me neka, veli, smuti, inače ne ima ništa važna. „Poggia nemogu više uloviti. Sve se zlo sroti na jedankrat, a vi ste mi jošte povrh toga bolan! To mi je baš vesela večera! Neka vino kuša, da nas razveseli! Gle, vi problediste!“ zavapi iznebuha i osjetim, da se sav sviet s menom okreće. I nosi me struja u moju propast.

Groznica bi, žestoka vrućica.

Sjećam se samo, da sam ćutio, kako sam bio u nekakvoj sobici tamnoj, al prijatnoj; podesta sjedjaše uza me i nagovaraše me, neka bih ostao u njega i da ću brzo ozdraviti. Ruža će vas veli, njegovati; o Mariji nespomenu rieči.

Na pol driemah, na pol sam bdio. Poslije sačuh, da su dame došle. I vidjeh je skorim, Ružu vidjeh u istinu, ali mi je žalostnica; čini mi se, da je zaplakana;

radi mene valjda neplakaše, jer se ćutim veće mnogo jačim. Mrak se uhvati; neka neprijatna tišina zavlada posvuda, a opet se opaža čudan nemir i zabuna nekakova. Nedaše mi, kako pitah, odgovora; nu mi uho bi oštrije; čujem, kako sila ljudi dolje u dvorani pod nami se simo tamo šeću; čujem, kako mlate vesla tolikih gondola! Driemajući na pol, uhvatih istinu; prevari jih misao, da sam zaspavao. Marija umre! Poggio mi bio pismom objavio, da je bolovala; ali da je veće ozdravila, javi; poslije joj se bol ponovi i smrt ju pokosi. Večeras ju pokopaše; nu to meni zatajiše. Marija umre; ona, koju no moći nevidive biše splele sa mojim životom! Radi nje me dakle bili čudni ovi strasi savladali; i nut, eto, zakasnih se, nevidjeh je više! Sad se odseli onamo, gdje dusi stanuju, u sviet, kojemu je u vieke patrila. Ružica je valjda lies joj ljubicami nakitila! To plavo cvieće mirisavo ljubljaše ona uviek, sada driema pod cviećem. Kô da si me u samrtan zaljuljao sanak, tako ležah sada i slušah, kako Ruža bogu hvali za to. I ona sama ostavi me, nitko s menom neosta u sobi; veče je, tama je pritisla; a ja osjećam, kako mi se sile čudom prikupljaju. Znadoh, da je u crkvi dei frari grobnica roda podestina; tuj ležaše noći pokojnica pred oltarom. Moram ju vidjeti — ustanem, — groznica me minu — nitko me neopazi; — udjem u gondolu. Sve misli moje borave u pokojnice. Vrata crkvena zatvorena su, jer je na zdravu Mariju davna već bilo odzvonjelo. — Pokucam na vratih crkvenjakovih; poznade me, jer me prije bio vidio s podestom u crkvi i pokazao nam u njoj grobove: Ticijanov i Canovin. „Vi biste rad vidio pokojnicu?“ upita me i zamisli se. „Eno leži u otvorenu liesu pred oltarom, sutra ćemo ju položiti u kapelu!“ Upali svjetiljku, donese ključeve i otvori malena pokrajna vratašca; svaki nam korak daje jeku izpod niemih svodova. On ostade ozada, a ja idem polagaško dugim, niemim hodnikom;

pred slikom majke božje gori na oltaru svjetiljčica slaba i tamna. Bieli mramorni kipovi oko groba Canovina stoje kô mrtvaci u svojih mrtvačkih rubcevih, niemi, s nejasnimi obrisi. Pred velikim žrtvenikom gore tri velike svjetiljke. Niti me spopada strah, niti tuga, samo mi je, kô da sam sàm mrtav, pa sad idem u svoj pravi zavičaj. Pristupim k oltaru; tuj miriše ljubice, svjetao zračak pada sa svjetiljke na otvorenu strugu pokojnice. Marija je, misliš, zaspala jo! Kô kip kakve božice ljepote počiva, pokrivena ljubicami. Crna joj kosa svezana u uzko na čelo a u njoj kitica ljubicâ. Sklopite oči, sva slika mira i ljepote spopade mi dušu moju; Lara bijaše to, koju vidjeh, sjedeću kod razvalina hrama, kad sam joj poljubac strunuo na čelo, ali mrtav mramoran kip bez života i bez žara. „Laro!“ uzdahnem i snižem se na koljena pred liesom; „Laro! Iz smrti govori ti oko tvoje sklopito, govore mi niema usta tvoja! Poznam te, poznah te u Mariji. Posljednja moja misao životna umre s tobom!“ Lice mi se u suze raztopi, proplakah, suza mi kanu na lice mrtvici, i poljubcem odsrknem suzicu. „Svi me ostaviše“, uzdahnem, „i ti, ti posljednja, o kojoj je jošte srdce moje snivalo! Nije duša moja plamtila za tobom onako, kakono je za Annunziatom, kako za Flaminijom! U svetu poštovanju srdce je moje tebi klonulo se. Očišćenu ljubav čistu, kakovu samo angjeli osjećaju, nudjaše ti srdce moje, niti sam ju smatrao ljubavi, jer bijaše duševnija od putene moje misli. — Nikada je sam nemogoh razumjeti, nikad ti je nesmjedoh saobćiti! — S bogom! s bogom ti posljednja vjerenice srdca moga. Blag ti bio sanak tvoj! Poljubim ju u čelo. „Vjerenice duše moje, s bogom, s bogom! Ne ima žene, kojoj bih ruku dao svoju!“ Skinem prsten i nataknem ga Lari na prst i uperim oko svoje gore bogu nevidivomu nad nami. U tom času nenadana strava sklizнu mi se po krvi i osjetim, kô da se je mrtva ruka obavila oko mojih —

ne, to me tako prevariše misli. A ipak! Okoriepim oči na nju, ustne joj se uzdrhtaše, sve zavrvi oko mene i osjetim, kako mi se oči nakostriešise na glavi. Strah, samrtni strah mi slomi i ruke i noge; nemogoh se na noge dignuti. „Smrzavam se!“ šapta glas nečiji iza mene. „Laro, Laro!“ zovem, noć mi je crna pred očima, i priču mi se, kô kad bi se orgulje raztopile u medene glase. Ruka me nečija potihano pogladi po glavi, svietli mi zrački prodrieše u oči, sve je jasno — tako bistro.

„Antune!“ šaptnu Ruža, i opazim ju. Svjetiljka gori na stolu, pred mojom posteljom kleči stvor božji i plače. Poznam ga, vidim istinu pred sobom, sav moj strah bi samo posljedica divlje groznice.

„Laro, Laro!“ ciknem ja. Ona sklopi ruke na oči. Što li sam joj, bože, mogao reći u grozničavoj fantaziji? Ono lice živo stade pred moju spomen, i u Marijinih očiju čitam, da je ona svjedokom izpoviedi srdca moga.

„Minu groznica!“ šaptne mi.

„Jest, osjećam, da mi je bolje, tako dobro“ zavapim i pogledam Mariju. Ona ustane i hoće iz sobe. „Ne odlazite od mene!“ prosim ju i krilim ruke za njom. Popostade, stoji, šuti i rumeni se preda mnom. „Snivah, da je umrla!“ velim.

„To bi san grozničin!“ ote mi Ruža rieč i pruži mi lieka, što mi ga je liečnik bio naredio.

„Laro! Marijo! Čujte me!“ povičem. „Nije to san grozničin! Ćutim, da mi se je život vratio u krv; sav moj život morao bi inače biti nekakov san čudnovati! Vi već čuste glas moj jedan krat u Paestumu, drugi krat u Caprah, vi ga i sad poznajete! Laro! ja ćutim, kako je život kratak; zašto mi daklo ne pružate ruke za kratko ovo vrieme, što smo skupa!“ Pružim joj ruku, ona ju prinese na svoje ustne; „ljubim te, ljubljah te uviek!“ rekoh, a ona sveudilj šuti i kleči pred menom.

„Ljubav“ tako se baje, „naredi tiesto, stvori sviet“. Ovo se stvaranje ponavlja na oči svakoga srdca ljubećega. Iz Marijina pogleda srčem život i zdravlje. Ona me ljubljaše. Za nekoliko dana eto nas samih u malenoj sobici, u sladku mirisu narančina drva, dolazeću sa balkona. Ovdje mi nekad najdivnije svoje pjevaše pjesme; nu blažiji su glasovi, duhovitije i tanje je priznanje srdca najplemenitijega. Ne prevarih se: Lara i Marija jedan je te isti stvor.

„Uviek te ljubljah“, reče mi; „ti pjevom svojim usadi u moje srdce čežnju i tugu, kada sam ja sliepa i samotna u svojih sanjah srkala miris ljubice i osjećala toplotu sunca. Kô što su traci sunčani, tako je tvoj poljubac grijao čelo moje, i pekao me tja u srdce moje. Sliepčev je samo duševni sviet, i u ovaj se zagledah ja. One noći poslije tvoga improvizovanja u hramu Neptunovu blizu Paestuma čudan imadjah ja san, a taj je s istinom za čudo bio prevezen. Ciganka mi neka proreče, da ću opeta dobiti očinji vid. U snu ju čuh govoriti, da podjem s Angelom — a to bi moj stari gojitelj — preko mora u Capri, da ću u špilji vještica dobiti vid svojih očiju, da će mi angjeo života donieti travâ, pa da će mi oči, kô Tobijine, opeta ugledati božji sviet. One iste noći sanjah po drugi krat tako, te sam odlučila bila izpripoviedati Angelu sve; nu mi ovaj ne vjerovaše, već samo mahaše glavom. Drugi dan on sam snivaše to isto, ter mi reče: „Slava budi moći majke božje, i sami zli dusi moraju se pokoriti njoj“. Ustasmo se, on razape jedra i zaplovismo preko mora. Prodje nam dan, nastade veče i noć, a ja se nadjoh sred sriede svieta čudovišta; čuh, kako me angjeo života imenom zove i njegov glas zvonjaše baš kô i tvoj. On mi dade travâ i bogatstvo, veliko blago, posakupljeno po raznih krajevih svieta. I kuhasmo trave, al ni jedan svjetao tračak ne prosinu u mrtvo oko moje. U to dodje jednom Ružičin brat u

Paestum, dodje i u našu kolibicu, u kojoj sam ja ležala, i čeznula iz dubinâ duše svoje, da vidim liepi božji sviet. On mi obeća, da će mi opeta vratiti vid očinji, povede me u Napulj i vidjeh života veliki sjaj. On i Ruža, oboje me obljubiše, i otvoriše mi drugi, ljepši sviet, sviet duha. Ja ostadoh u kući njihovoj i nadjenuše mi ime svoje ljubljene sestrice, što jim umre u Grčkoj, ime Marija. Dodje dan sretan, i dodje k nam Angelo i donese mi blago, pa mi reče: eto tvoje je, smrt se već provlači po mojem tielu, i što sam mogao sabrati sile jošte posljednje, te sakupih, da ti donesem imovinu tvoju. Njegova se slutnja u istinu obistini; vidjeh ga umirati, njega, koji bi sirotinji mojoj jedini štit. Jednom u veče zapita me Ružičin brat posve ozbiljnim glasom, da mu rečem, tko je taj moj gojitelj i gdje mu je blago. Ja znadoh samo, što mi je bio rekao, da je to dar duha u špilji svjetloj. Znadoh, da smo uviek živjeli u siromaštvu, da Angelo nije gusar, jer je bio i prepobožan, dieleći svaki i sjetni dar s menom."

I počeh joj pripoviedati, kako su čudno onakvi pusti lovci nalazili odziva u srdcu mom, kakove sam sa starcem bio našao u onoj čudnovatoj špilji. Da je starac sám uzeo onaj težki laštur, ne htjedoh joj reći; nu joj rekoh, da sam joj ja dao one trave.

„Ali duh", poviče ona, „propade u zemlju, davši mi trave, — barem mi je Angelo tako pripoviedao!"

„To mu se samo tako prividilo! Bijah posve oslabio, noge me ne mogaše nositi, koljena mi pokleknuše, dok se napokon bez duše ne srušim u visoki grmak."

Onaj divotni sviet sjajući se, u kojem no se sastadosmo, bijaše nerazvrživ, čvrst uzao medju istinom i medj onim, što je vrh naravi.

„Naša je ljubav ipak sviet duha!" velim ja, „u sviet duhovâ odoše svi naši mili nam, u taj sviet svi mi, što živimo na zemlji sve više težimo i jače. Zašto dakle da

ne bismo vjerovali u nj, kad je on baš u sebi samom istina!" i privijem Laru na grudi si; onako liepa, kô što bijaše, kad sam ju prvi krat vidio.

„Poznadoh te po glasu, kad sam te opet čula u Mletcih", reče mi, „a srdce me moje požđene k tebi; mislim, da bih i u crkvi, pred samom majkom božjom, bila ti pala pred koljena! Vidjeh te ovdje i stadoh te sve bolje, sve više cieniti i po drugi me krat uvede nešta u pute tvoga života, kada me je Annunziata blagoslovila, da budem vjerenicom tvojom. Nu me ti odtisnu od sebe, veleći, da nebi mogao nikoje žene više ljubiti, niti kojoj ruke pružiti. Nikad ne spomenu Lare, Paestuma, niti Caprâ, kad si pripoviedao o čudnovatih sgodah života svoga. Tada povjerovah, da me ne ljubiš, da si zaboravio na ono, što srdcu tvomu ništa ne vriedi".

Poljubih joj ruku za znak, da smo se pomirili, i počeh joj pripoviedati, kako je pogled njezin neobično sapinjao usta moja. Tek onda, kada mi je tielo smrt bila već sapela, kad nam je duh lepirio po svietu duhovâ, za kojim je ljubav naša čudom nekim grnula, tek onda bih bio usudio se reći, što mi srdce hoće.

Nitko drugi, do lih Ružica i podesta neznade naše sreće ljuvene. Kako rad bih ju bio podielio s Poggiom! Svaki dan znao me je, dok sam bolovao, po više puta posietiti. Pričinjaše mi se nekako, da biva sve bljedjim; kad se malo pridigoh i na sunce izadjoh božje, kô brata ga pritisnuh na srdce.

„Poggio, dodjite nam večeras!" reče podesta, „ali dodjite sigurno. Naći ćete samo rod, Antuna i jošte tri prijatelja". Sve bi uredjeno svetčano.

„Sve ste tako izkitili, kô da ćete godovinu svetkovati!" reče Poggio, a podesta odvede njega i prijatelje u crkvicu, gdje mi Lara dade ruku. Plavu kiticu ljubiča uplela u vlasi crne. Sliepica iz Paestuma stoji, pro-

gledala, krasota je prava pred menom. Lara bude moja.

Svatko nam poželje sreću, radost bi velika, Poggio pjevaše veseo i nategnu čašu za čašom, neka nam je u zdravlje.

„Ja izgubih okladu“, rekoh, „i rado ju izgubih, jer s gubitkom pogodih sreću!“ i poljubim Laru.

Kô glasovi romoneći tako odjekuje radost gostiju na okolo; samo ja i Lara, mi stojimo niemi, mi mramorni kô noć, što nas ogrlila — kad se svi razidjoše.

„Život nije san“, osjetih. „Sreća ljubavi istina je!“ zavapih i dok smo grudima na grudih, tope nam se misli u blaženstvo, štono ga samo bog može udahnuti u grudi ljudske.

Dva dana kasnije ostavismo s Ružom Mletke. Odosmo na dobarce, štono ga bili kupili, da bude Lari uživanjem. Od one večeri, kad smo pirovali, ne vidjeh Poggia više. Sada dobih pismo njegovo i čitam ga.

„Okladu sam ja dobio, al ipak izgubio!“

U Mletcih ga ne mogosmo naći. S vremenom se i moje slutnje obistiniše: Laru ljubljaše. Siromah Poggio! Tvoje grlo pjevaše radost, nu smrtne misli izpuniše srdce.

Franceska govoraše, da je Lara ljubezljiva i ja sam i svi mi bismo iste misli, da sam na putu dobro pogodio. I ona i eccellenza i Fabiani, svi odobriše izbor moj. I samu Habbas Dahdahu sinu radost po obrazih, kada mi je čestitao.

Od starih znanacâ živi jošte ujak Joso; kô što nekada, tako i danas jošte sjedi na španjolskih stubah, te će sigurno jošt koju godinu doživiti vičuć: „bon giorno!“

Dne 6. ožujka 1884. sakupi se mnogo prijatelja u krčmi Paganijevoj na ostrvu Capri. Mlada neka Calabrežka svim ote oči ljepotom svojom. Liepo joj oko

mrko palo na vojna joj, što joj dade ruku. Lara bi s menom. Već tri godine proživismo u sretnom braku, a sad, putujuć u Mletke posjetismo ostrov Capri, gdjeno se je u našem životu najčudnija sgoda bila dogodila, a sada se imala svršiti. U kutiću jednom u sobi stoji ostara dama i drži maleno djetešce na ruci. Neki stranac, gospodin, povisok i nešto probliedio, al inače snažna karaktera u obrazih, pristupi djetetu, zabavi se s njim i zanese se ljepotom njegovom. Govoraše francezki, a s djetetom po koju rieč talijansku, poskakuje mu na veselje, natjera ga na smieh, dok mu dade ustanca na poljubac. Pita ga kako mu je ime, a starica — ta bi mila moja Ruža, reče: „Annunziata!“ „Liepo ime!“ veli on i poljubi ju, poljubi moje i Larino djetešce. — Pristupim k njemu, Danac bi. U sobi bi jošte jedan zemljak mu, čovjek nizak, ozbiljan i mudrih očiju; u bielu bi fraku. Pozdravim jih, jer su zemljaci Federiga i glasovitoga Thorwaldsena. Rekoše mi, da je Federigo u Danskoj, a ovaj da boravi u Rimu. On je već i onako više Talijan nego li studeni, mrki sjevernjak.

Podjosmo na žal dolje i udjosmo u čamce, koje smo bili naručili, da prevezu strance na drugu stranu ostrova. U svaki čamac može nas samo po dvoje; na svaki kljun po jedan a u sriedu veslar.

Vidjeh plitčinu pod nami i ta mi donese veselom bistrinom svojom prijazan pozdrav. Veslar navali veslati, a čamac, u kojem sam ja sjedio s Larom, poleti strielomice napred. I stigosmo mnogo prije tamo, nego li ostalo nam družtvo. Za čas nam skrsnu amfiteatralna strana Caprâ, na kojoj se pećine gizdaju zelenimi vinogradi i narančami, pa se sada osoviše visoke stiene kamene u oblake. Voda je plava, kô sumpor goreći; plavuša struja bije o pećine, pljeska preko rumenoga lekuta, što jim raste na podnožju. Već smo na drugoj strani ostrova, al nevidimo ništa do li osovljenu stienu i u njoj maleno

okance viš zrcala morskoga, preužabno da uzme čamac naš u sebe.

„Eto špilje vieštica! poviknem ja i u tili čas sve mi se uspomene moje srotiše u dušu.

„Da, špilja vieštica!“ spomene veslar; „tako su ju prije zvali, al sad znamo, što je!“ I poče nam pripoviedati o njemačkih slikarih, Friesu i Kopišu, kako su se pred tri godine osmjelili zaplivati u nju, te obreli predivnu špilju, koju sada toliki stranci polaze. I mi se približismo oknu tomu, što se diglo jedva lakat nad plavo svietleće se more. Veslar izvadi veslo, mi polegosmo u čamac i sada ga on ravna rukom; udjosmo u mrku dubljinu pod strahotnu pećinu, štono ju srednje umiva more. — Čujem Laru, kako težko diše; i bi u istinu tuj neka osebujna tjeskoba; još časak samo i eto nas pod silesnim svodom, pod kojim se sve sjaji poput etera čistoga. Voda pod nami nalići plavomu plamenu, ognju, koji sve to osvjetljuje. Špilja je sa svih strana omedjašena i zatvorena; nu pod vodom pružilo se u duž maleno okance, kroz koje plovimo sve u dubljinu na četrdeset hvati bliže podu morskomu — pa se ovdje opet razširuje. Svietlo sunašce s vana prodire skroz u špilju, daje joj osebujno svjetlo, koje se poput vatre gubi u vodi, da od nje tvori goruću žestu, i sam svod pod pećinami čistim struji zrakom i prelieva se njim. Kapi, što jih veslo zabacuje u vis, sjaju se, rumene se ko ružice svježe. Vilinji je to sviet, carstvo je osebujna duha. Lara sklopi ruke, misli joj se sastaju s mojimi. Ovdje bijasmo već jedared, ovdje gusar sakri svoje blago, dok se još nitko nesmjede mjestu tomu približiti. A sada se svako svjetlo vrhunaravno razplinu u istinu, ili se istina razidje u sviet duhova, kô što se sve razilazi na ovom svietu, gdje no je sve od sjemenka ružina pa sve do neumrle duše naše čudo samo, a čovjek ipak neće, da tomu vjeruje.

Uzahno okance zasja se poput sjajne zviezde; ali brzo i potamni i sada se i ostali pomoliše čamci, kô da si jih iz dubine izpûknuo. Dojedriše k nam. Sve bi pobožnost, sve razmišljanje. I protestant i katolik uče se ovdje čudu i čudesom.

„Voda se diže!“ poviče neki mornara. „Bježmo van, jer se otvor zatvori, a mi ostadosmo ovdje, dok voda nesplahne.“

I ostavismo čudnovitu, zračnu špilju, pa sad puče pred oči nam neizmjeran prostor, more se otvori veliko, a za nami ostade okno špilje „grotta azzura“ zvane.

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
v Praze

Izvadak iz pravilâ „Matice Hrvatske".

Smjer i sredstva.

§. 1. Dosadanje družtvo „Matica Ilirska" zvat će se „Matica Hrvatska", na koju prelaze sva imovinska prava i obveze „Matice ilirske", te kojoj je poglaviti smjer:

a) širiti koristne nauke, na koliko ne spadaju na strogo znanstvenu i pučku knjigu; *b)* unapredjivati hrvatsku liepu knjigu (beletristiku); a uza to prema dosegu sredstva: *c)* unapredjivati glasbenu i likovnu umjetnost (slikarstvo i kiparstvo); *d)* podpomagati domaće zaslužne pisce i umjetnike, a ponajprije članove ovoga družtva na književnom radu i na nevolji; *e)* namicati pomoć njihovim udovicam i sirotam.

§. 2. Sredstva su „Matici Hrvatskoj":

a) kamati od glavnice; *b)* godišnji prinosi članova radnika i prinosnika; *c)* prihodi od razprodaje izdanih knjiga, od čitaćih i drugih zabava; te napokon *d)* darovi.

Članovi, njihova prava i dužnosti.

§. 3. Članovi su „Matice Hrvatske":

a) Zakladnici (utemeljitelji), koji na jedanput ili na deset rokova za pet godina platiše ili plate u družtvenu blagajnu 50 for. a. vr. ili ako su juristične osobe (knjižnice, škole, čitaonice itd.) 100 for. a. vr. Iznimice može svaka pučka škola siromašnijih občina postati zakladnicom „Matice Hrvatske" uz prinos od 50 for. a. vr., ako politička oblast to siromaštvo potvrdi. *b)* Radnici, koji ako nisu zakladnici, plaćaju svake godine 3 stot. prinosa, te koji se osim toga obvežu unapredjivati smjer družtva svojom književnom ili umjetničkom radnjom, čitanjem na zabavah, zajedničkim radom u strukovnih odborih ili inim načinom prama ustanovam §. 1. *c)* Prinosnici, koji plaćaju svake godine 3 for. prinosa, a nikakve se druge dužnosti ne podhvaćaju. *d)* Počastni članovi, koji nisu ni zakladnici ni plaćujuci radnici, ni prinosnici „Matice Hrvatske", ali se ipak odlikuju književnim ili umjetničkim radom, ili kojim drugim načinom u pomoć pritječu ovomu družtvu, te koji se na predlog književno-umjetničkoga odbora u glavnih skupštinah imenuju.

§. 6. Zakladnici koji nisu voljni svoga prinosa na jedan put izplatiti, a i radnici obvezuju se pismeno, da će se ustanovam §. 3. odužiti.

§. 7. Tko šest mjeseci poslije pismene opomene dospjela obroka ne plati, prestaje biti članom „Matice Hrvatske" i lišava se prava, koja mu kao „Matičaru" pripadaju.

§. 10. Zakladnici, radnici i prinosnici dobivaju dok živu, a juristične osobe dok kao takove obstoje, sve knjige, koje družtvo svojim troškom izdaje, bezplatice; samo ako bi troškovi izdavanja bili veliki, platiti će „Matičari" dielomičnu kupninu, koju za svaku knjigu ustanovi zajednički odbor. Trošak odpreme namirivat će oni „Matičari", koji tim putem dobivaju knjige.

Opazka. Da se olakša pristup u družtvo, imade „Matica" u svih većih mjestih svoje povjerenike, kojim se prijaviti valja, te u opredieljeno vrieme prinos uplatiti.

Članovi dobivaju svekolike „Maticom" izdane knjige preko gg. povjerenikâ, kojim treba razmjerno da nadoknade poštarinu, skopčanu s pošiljkom.

Nakladom „Matice Hrvatske“

izišle su i dobivaju se sliedeće knjige:

1. **Djela Stanka Vraza**: I. Djulabije . . . . for. —.60
   II. Glasi iz dubrave Žerovinske „ —.80
   III. Razlike pjesme . . . . „ —.60
   IV. Pjesnički prevodi . . . . „ —.80
   V. Život i dopisi . . . . „ 1.20
2. **Osvetnici**: I. Obrenov . . . . for. —.20
   III. Boj turski i crnogorski 1862. . . . . „ —.40
3. **Kolo**, časopis literarno-zabavni V., VI., VIII ukupno . „ —.30
4. **Jukić**: Bosanski prijatelj III. . . . . „ —.50
5. **Mesić**: Život Nikole Šubića Zrinjskoga . . . . „ 1.—
6. **Šulek**: Biljarstvo II. dio . . . . „ —.50
7. **Književnik** god. III. sv. 1—4 . . . . „ 2.—
8. **Tisućnica** slovjenskih apoštola . . . . „ 1 —
9. **Šenoa**: Antologija pjesničtva hrvatskoga i srpskoga „ 2.—
10. „ O poetici (posebni otisak uvoda k antologiji) „ —.20
11. **Jules Verne**: Put na mjesec i okolo mjeseca . . . . „ 1.20
12. „ „ Put oko zemlje za 80 dana . . . . . „ 1 —
13. **Andersen**: Izabrane priče . . . . „ —.80
14. **Bernardin de Saint-Pierre**: Pavao i Virginija (Zabavna knjižnica I.) . . . . „ —.25
15. **George Sand**: Nahod Franjo (Zab. knj. II.—III.) . . „ —.50
16. **Kraszewski**: Pjesnik i sviet (Zab. knj. IV.—VI.) . „ —.75
17. **Pfleger Moravski**: Iz maloga svieta (Zab. knj. VII.—XI.) „ 1.—
18. **Vjekoslav Klaić**: Prirodni zemljopis Hrvatske (Poučna knjižnica I.) . . . . „ 3.—
19. **Jurković**: Dramatička djela, svezak I. (Zab. knj. XII.—XIII.) . . . . „ —.50
20. **Irving**: Izabrane crtice, svezak I. (Zab. knj. XIV) . „ —.25
21. **Tomić**: Komedije, svezak I. (Zab. knj. XV.—XVII) „ —.75
22. **Kišpatić**: Slike iz rudstva (Pouč. knj. II.) . . . . . „ 1.50
23. **Czajkowski**: Kirdžali Podunavska pripoviest. (Zab. knj. XVIII.—XX.) . . . . „ —.75
24. **Andersen**: Improvizator. Roman. (Zab. knj. XXI—XXIV.) . . . . „ 1.—
25. **Šenoa**: Diogenes Historička pripoviest XVIII. vieka. (Zab. knj XXV.—XXVIII.) . . . . „ 1.—

☛ *Ostale, nakladom „Matice“ izašle knjige već su razprodane, te se nemogu dobiti.*

Razpačanje „Matičinih“ knjiga povjereno je: za ***Hrvatsku i Slavoniju*** *sveučilištnoj knjižari Franje Župana (Albrecht i Fiedler) u Zagrebu; za* ***Ugarsku i Srbiju*** *knjižari braće Jovanovića u Pančevu; za* ***Dalmaciju*** *knjižarom: Vilimu Schmidtu u Zadru, Vidu Morpurgu u Spljetu i Dragutinu Prettneru u Dubrovniku.*

